

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FELSEFE

ve

PSİKOPATOLOJİ

Derleme: Manfred SPITZER / Brendan A. MAHER

gendaş

Çeviren: Özgür Karaçam

Manfred Spitzer-Brendan A. Maher

Felsefe ve Psikopatoloji

Felsefe ve Psikopatoloji
Yeni Seri: 66
Felsefe/Psikoloji: 1

© Gendaş A.Ş.

Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında yayıncının
yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Birinci Basım
Şubat 1998

ISBN 975-7809-84-5

Direktör
Hasan Öztoprak

Editör
Adnan Özer

Kapak Tasarımı
Murat Bozkurt

Dizgi
Era (512 36 76)

Kapak ve İç Baskı
Kaya Matbacılık

Cilt
İtimat Mücellithanesi

Gendaş A.Ş.
Çatalçeşme Sk. No: 19 Cağaloğlu-İstanbul
Tel-Fax: (0212) 520 82 12 - 527 10 20

Manfred Spitzer
Brendan A.Maher

FELSEFE VE PSİKOPATOLOJİ

İngilizce'den Çeviren:
Özgür Karaçam

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Önsöz	13
Giriş	19
Niçin Felsefe?	21
Yaşantı Ve Düzensizlikleri	51
Şizofreninin Başlangıç Evreleri İçin Husserlci Bir Fenomenolojiye Doğru	53
Yönelmişlik Kavramları ve Şizofreni Psikopatolojisindeki Uygulamalar	77
Şizofreni Üzerine: Kant Felsefesi	93
Psikotik Hastalıklar Kategori Bozuklukları mıdır?... ..	120
Akılsallık ve Kendilik	141
Akılsallık ile Uyumsal Davranışın İlişkisizliği	143
Akıldışılığın Sınırları	167
Psikopatolojideki Erekbilimsel Açıklamaya İlişkin Teknik Sorunlar: Sigmund Freud Örneği	199
Kendilik-Bilinci, Ben-Yapıları ve Fizyoloji	228
Kendilik Kendisine Yabancılaştığı Zaman	272
Algı, Düşünce ve Şizofreni	291
Sözel Varsanılar ve Bilinç-Öncesi Zihinsellik	293
Şizofreni ve Anlambilimsel Fenomenlerin Nicelikselleştirilmesi	311
Düşünmek Neden Kolaydır	321
Kategorilerin Gelişimi Üzerine	339

Normallik ve Zihinsel Hastalık: Kategorilere	
Karşı Boyutlar	364
Transsendental Felsefe ve Psikopatolojinin	
Temelleri ile İlişkisi	369
Yorumlar ve Değerlendirmeler	387
Özet ve Eleştirel Değınmeler	389
Katkıda Bulunanlar	421
Ad Dizini	423
Konu Dizini	431
Sözlük	437

SUNUŞ

Çağımızın ünlü bilim adamlarından Stephen W. Hawking, Zamanın Kısa Tarihi adlı yapıtının son tümcelerinde şöyle der:

"Bilim adamlarının çoğu bugüne kadar evrenin ne olduğu sorusuna yanıt aramakla son derece meşgul olup, niçin diye sormaya fırsat bulamadılar. Öte yandan, görevleri niçin diye sormak olan diğer kişiler, filozoflar, bilimsel kuramların gelişmesine ayak uyduramadılar. (...) Ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda bilim, filozoflar ya da birkaç uzman dışında herkes için son derece teknik ve matematiksel oldu. Filozoflar araştırma alanlarını o denli daralttılar ki, bu yüzyılın tanınmış filozoflarından Wittgenstein 'Felsefenin geriye kalan tek görevi, dillerin çözümlemesini yapmak' dedi. Aristoteles'ten Kant'a uzanan felsefenin büyük geleneğinden sonra ne korkunç bir düşüş!"¹

Elinizdeki yapıt aynı Hawking gibi, bu iletişim kopukluğundan rahatsız olan bir grup bilim adamının bir bilimsel toplantıda sunmuş oldukları bildirilerin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Kuşkusuz bir bilim dalı olarak psikopatolojinin konumu fizikten çok farklıdır ve farklı boyutlarda sorunları vardır. Fakat bir bilim dalı olarak taşıdığı özel sorunların yanı sıra geneldeki bu iletişim kopukluğunun da bu tür bir çabanın kamçılایıcısı olduğu açıktır.

Yapıtın tümü göz önüne alındığında psikopatolojinin özel

sorunlarının şu başlıklar altında toplanması akla uygun gzmektedir:

- Olguları betimlemede kullanılan kavramların sanıldığı kadar sağlam temellere dayanmayışı ve bunların felsefi temellerinin psikopatologlar (yani klinik psikologlar ve psikiyatristler) tarafından (pek) bilinmemesi.

- Bir bilim olarak psikopatolojinin konumu; yani bir doğa bilimi olarak mı yoksa insan bilimi (beşeri bilim) olarak mı ele alınması gerektiği.

- Biliş bilimi (cognitive science) ve zihin felsefesi alanındaki gelişmelerin ve kuramların ışığında psikopatolojik olguların nasıl yorumlanması gerektiği.

- Psikopatoloji alanında geliştirilen özgün kuramların felsefi yönden nasıl yorumlanacağı.

Yapıt, bilimsel bir toplantıda getirilen farklı nitelikteki katkılardan oluşuyorsa da makalelerin ortak temalarına göre ana başlıklar altında toplandığı görülmektedir; ayrıca editörler, *Yorumlar Ve Değerlendirmeler* bölümünde, getirilen katkıların bir özetini ve değerlendirmesini yapmaktadırlar.

Editörlerin de belirttiği gibi, getirilen katkılar ana hatlarıyla idealist felsefeyi izlemektedir ve "kabaca belirtmek gerekirse" Kant bir perspektifle işlenmişlerdir. Bunun altında yatan etmenlerden birincisi, psikiyatri alanında 1980'li yılların başından itibaren belirginleşen temel eğilimlere (kategorik bakış asının yeniden güçlenmesi ve biyolojik yaklaşımların ağırlık kazanması) bir tepki olsa gerektir. İkinci etmen ise bilim felsefesi tartışmalarında yeni-olgucu (neopozitivist) geleneğin karşısında yer alan en güçlü eğilimin bir tür "Kant'a dönüş" geleneği oluşudur. Bilindiği gibi Kant, Yeniçağ felsefesindeki yüzelli-ikiyüz yıllık bir tartışmaya, akılcılık/deneycilik tartışmasına son vermek istemiş ve bir bireşim gerçekleştirmeye çalışmıştı. Daha sonra gelişen olguculuk

ise yeniden deneyciliğe ağırlık vermiş ve modern doğa bilimleri anlayışını (o sıralarda yeni yeni gelişmekte olan) insan bilimlerine taşımıştır. Doğa bilimleri felsefesi ise, "ortaya çıkışı sırasında büyük ölçüde tek bir akımın, yeni-olguculuğun damgasını taşıır".² "Kant'a dönüş" geleneğinin doğa bilimlerindeki sözcüsü olan "konstrüktivizm" olsun, insan bilimlerindeki sözcüsü olan tarihselci-yorumbilgisel (historist-hermeneutic) yaklaşım olsun ana hatlarıyla olgucu geleneğin bakış açısını hedef almışlardır.

Yapıtın genel perspektifi idealist bir çizgiyi izlemekle birlikte materyalist eğilimli okuyucular için de ilginç yönler taşıyabileceğini düşünüyorum; çünkü editörlerin kapanış tümcesinde belirttikleri gibi, "yanıtlar farklı olabilse de (...) önemli olan bu soruların sorulmasıdır."

Yapıt kapsamında getirilen katkılar (keskin çizgiler içermese de) şu ana başlıklar altında toplanabilir:

- Kavramların tarihi (Spitzer, *Niçin Felsefe?*)
- Kant'ın unutulmuş bir yapıtının ışığında modern psikopatolojik olguların ve kuramların irdelenmesi (Spitzer, *Şizofreni Üzerine: Kant Felsefesi*)
- Özgün felsefi yaklaşımların psikopatolojik olgulara uygulanması (Wiggins ve arkadaşları, Mundt, Hundert, Hoff)
- Psikanalizin bilim felsefesi açısından ele alınması (Rychlak)
- Gelişim psikolojisi ile epistemolojiyi ilişkilendirme (Klein)
- İnsan "psişe"sinin ontolojik konumu ve psikopatoloji (Wiggins ve arkadaşları, Margulies)
- Zihin felsefesi ışığında psiko(pato)lojik sorunların irdelenmesi (Maher, Döring, Castaneda, Mathysse)
- Psikopatoloji alanındaki (zihin felsefesini ilgilendirebilecek) özgün kuramların sunulması (Oepen ve arkadaşları,

Emrich, Jaynes)

Çeviri sırasında orijinal terimin standart bir Türkçe karşılığının bulunmadığını düşündüğüm yerlerde ayraç içinde orijinal terimi verdim. Gerek felsefi terimler³, gerekse psikiyatri terimleri yönünden karşılaştığım en önemli sorun standart terimlerin eksikliği oldu. Sözelimi bir dönem *hallucination* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan sanrı, artık *delusion* (délire) karşılığı olarak kullanılmaktadır; oysa bu ikisi çok farklı şeylerdir. Bir başka örnek de *self* sözcüğüdür; bu sözcüğün kendilik, benlik⁴, özbenlik gibi çevirilerine rastlanmaktadır. Bu durum, çevirmeni zorunlu olarak kişisel bir seçime yöneltmektedir. Tüm bunlardan ötürü, metin içinde belirttiklerime ek olarak, kitabın sonuna bu "sorunlu sözcükler"i içeren bir mini sözlük eklemeyi uygun buldum.

Metin içinde, okuyucunun aydınlatılabilmesi için açıklama getirilmesi gereken kimi konuları, çok uzun bir açıklama gerekmiyorsa tümce içinde (ç. n.) kısaltmasıyla, uzun açıklamaları ise (ö. k.) kısaltmasıyla, bölüm sonlarında işledim.

Bu yapıtın orijinalinin edinilmesinden basımına kadar geçen süre içinde yardımlarını gördüğüm tüm arkadaşlarıma ve Gendaş Yayıncılık'ın tüm çalışanlarına teşekkür ederim.

Özgür Karaçam
İzmir, 1997

1. Zamanın Kısa Tarihi. Büyük Patlamadan Kara Deliklere, Stephen W. Hawking. Çev. Dr. Sabit Say, Murat Uraz. Milliyet Yayınları, İstanbul, 1988.

2. Felsefe Ve Doğa Bilimleri, Doğan Özlem. İzmir Kitaplığı, İzmir, 1995.

3. Felsefi terimlerin Türkçe karşılıkları konusunda ağırlıklı olarak Prof. Dr. Bedia Akarsu'nun *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (dördüncü baskı, 1988) adlı yapıtından yararlandım.

4. R. D. Laing'in *The Divided Self* adlı yapıtının iki ayrı çevirisi (çev. Selçuk Çelik, Kabalcı Yayınları, 1993; çev. Ergün Akça, Mitos Yayınları, 1993) *Bölünmüş Benlik* adıyla yayınlanmıştır. Oysa "benlik" sözcüğünü "ego" karşılığı olarak kullanan çeviriler de vardır.

ÖNSÖZ

Felsefe ve psikopatolojinin ortak yanları felsefecilerin, psikiyatristlerin ve klinik psikologların düşünebileceğinden çok daha fazladır. Sorgulama konusu olarak düşünülebilecek üç alan vardır: (1) Psikopatolojiye ilişkin ifade ve savların bilimsel konumuyla ilgili sorular, (2) etik sorular ve (3) bozukluğa uğramış bir zihin gibi birtakım şeylerin nasıl açıklanacağı sorusuyla ilişkili sorunlar. İlk iki alan makalelerde ve tartışmalarda sıklıkla ele alınmışken (her iki alandaki sorunlara zihin-beden sorununun ve kurumlaşmaya karşı kendini belirleme sorununun ele alınışı örnek verilebilir) psikopatolojiyi en iyi biçimde işlemek için zihnin nasıl kavranması gerektiği sorusu ender olarak tartışılmıştır. Elinizdeki yapıt bu soru üzerine odaklanmaktadır.

Algı, düşünce, duygulanım, irade ve benzeri terimler felsefeden psikolojiye ve günümüz psikiyatrisine doğru bir rota izlemişlerdir, günümüz psikiyatrisinde ise belirti kümesinin en temel bölümünü 'yetiler'deki ya da 'işlevler'deki düzensizliklerin biçimlendirdiğine inanılmaktadır. Zihinsel bozukluğun belirtilerini anlatmakta kullanılan bu terimler ve diğer birçokları ('kendilik', 'bilinç', 'dürtü' ve 'kimlik' gibi) tümüyle betimsel ve kuram yönünden 'masum' görünebilirlerse de örtülü kanılarla, kuramsal kavramlarla ve bazen dogmatik ko-

yutlar(postulat)la kaplıdır.

Bu kanıların farkında olmak, bunları tartışma konusu yapmak ve başka türlü ifade etmek ve hatta yeniden değerlendirmek hep felsefecinin işi olmuştur. Felsefeciler oldukça ilginç bir biçimde, bir kavramın sınırlarına ulaşmak için örneklerinde bazen patolojiye ait fenomenleri kullanmışlar, algıyı aydınlatmak için varsanılara, bilginin farklı şekillerinden emin olabilme derecemizi açıklığa kavuşturmak için sanılara gönderimde bulunmuşlardır. Bu nedenle psikopatologlar patoloji ile uğraşırken felsefeden gelme kavramları kullandıkları ve felsefeciler bunlarla özdeş birçok kavramı aydınlatırken argüman türetmede patolojiyi kullandıkları ölçüde karşılıklı verim sağlayan, zengin bir diyalogun oluşması beklenmelidir.

Tarihsel gerçekler nedeniyle ve belki de diğer (ekonomik, psikolojik, politik) nedenlerden ötürü böyle bir diyalogun gerçekleşmesi kolay olmamıştır. Felsefe kuşkusuz ki psikiyatristin ya da klinik psikoloğun yapmak istediği veya yapma gereğini duyduğu bir şey değildir. Felsefeyle ilgili herhangi bir özel eğitimi ve ne olduğu hakkında açık bir fikri yoksa, başka uzmanlık alanlarının psikopatolojik sorunlarla ilgili olarak söz söyleme yetkisine sahip olduklarını öne sürmeleri karşısında kendisini ancak tedirgin ve rahatsız hissedebilir. Öte yandan felsefeciler bilimlerde epeydir var olan bir eğilimi izleme yolundadırlar: pek çoğu uzmanlaşmakta ve dilleri giderek teknik bir nitelik taşımaktadır. Sonuçta felsefeye yabancı olanlar, psikiyatrist ya da psikologlar onların ne söylediğini anlayamayabilmektedirler. Felsefeciler ve psikopatologlar arasında bir diyalogun oluşması bugün geçmişe göre daha olanaksız gözükmektedir, bunu göstermek için hemen her ortamda geçerli olan 'psikopatolojiden biyolojiye doğru' kayma olgusunu da bunlara eklemek yeterlidir.

Bununla birlikte klinik çalışma içinde yer alan kişiler biyolojik indirgemecilik ve psikolojik işlemcilik (operationalism) ile eskiye oranla daha fazla çelişmektedirler. Hasta ile ilgili olarak daha fazla konuşma ve düşünme yönünde güçlü bir gereksinim duymakta, fakat bunu (sadece) güvenilirliğe anlamı feda eder görünen 'nesnel' cetvel ve puanların terimleriyle ya da hastayı her nasılsa işlev bozukluğuna uğramış bir 'biyolojik makine parçası'na indirgiyor gibi görünen biyolojik belirteçlerin diliyle yapmayı istememektedirler. Ölçmeye ya da biyolojik araştırmaya karşıtlıktan uzak olduğumuz ölçüde her iki alanda da klinik olarak ne olduğunun yeterince yorumlanamadığını görürüz. Klinik psikopatolojiye ait sorunların temelde akıldışı (yani ancak ve ancak henüz keşfedilmemiş biyolojik belirteçlerin diline çevrilebildikleri ölçüde mantıklı) olarak nitelendirilmemesi gerekir. Bunlar her an boşluk doldurmaya hazır, gizemli ve anlaşılması zor kuramlara özgü konular olarak görülüp bir köşeye atılmamalıdır. Ayrıca, felsefi açıklama yakın bir gelecekte sadece klinisyenlerin arzusu olarak kalmayacak, biyolojik yönelimli araştırmacılar arasında da daha yaygın bir hedef haline gelebilecektir. Kuşkusuz beyin araştırmalarında kullanılan yöntemlerin karmaşıklık düzeyi ile (halen araştırmamanın bir bütün olarak neye ilişkin olduğunu belirleyen) zihnin patolojisini değerlendiren yöntemlerin karmaşıklık düzeyi arasında ters bir korelasyon bulunduğu sürece biyolojik araştırma çok fazla bir şey anlatmaz görünen verilere bağlı kalmaktadır.

Yine de ufukta daha güçlü bir (karşılıklı) ilginin, hatta diyaloğun çeşitli işaretleri vardır. Aynı biçimde, yaklaşık 1880'den 1930'a uzanan elli yıllık periyot içinde psikiyatri halen büyük ölçüde taşıdığı özellikleri kazanırken sadece fenomenolojinin bazı yorumları psikopatoloji yönünden verim-

li bir kaynak olarak kabul edilmişlerdir. Bu durum artık geçerli değildir. Günümüzde fenomenolojiye ek olarak 'zihin felsefesi', 'transsendental felsefe' ve 'öznellik felsefesi'ni içine alan, zihni açıklamaya yönelik saymakla bitmeyecek kadar çeşitli kuramsal çerçeve vardır. Ayrıca yaklaşımlar artık birbirlerinden bütünüyle ayrı tutulmamaktadır; koşutluklar keşfedilmekte ve tartışılmaktadır ve yaklaşım, genel olarak dogmatiklikten uzak bir çoğulculuğa sahiptir.

Bu yapıt Ekim 1989'da Harvard Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde yapılan bir kongrede sunulan makaleleri içermektedir. Batı Almanya ve Birleşik Devletler'den felsefeciler, klinik psikologlar ve psikiyatristler toplantının adı olarak belirlenen Psikopatoloji'deki Felsefi Sorunlar'ı tartışmak için bir araya gelmişlerdir. Bu, adı geçen konuyla ilgili ikinci toplantıdır, ilki Freiburg Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Temmuz 1988'de yapılmıştı.¹ Her iki toplantı da genel ilgi alanı içindeki konular üzerinde farklı alanlardan uzmanlar arasında bir tartışma ortamı yaratma çabasıydı.

Bu konuların varlığı ve böylesi bir tartışmanın gerekliliği kuşku götürmez. Bununla birlikte ulusal düzeyde bir kıyaslama karşılıklı bilgi alışverişine ilişkin tipik yaklaşımda, bunun ele alınmasında ve buna yönelik çabalarda çarpıcı farklılıklar ortaya koymaktadır. Alman psikiyatrisinde böyle bir alışveriş için gerekli geleneksel özellikler vardır, Birleşik Devletler'de ise daha öncü bir karakter söz konusudur.

Bundan başka, günümüzde Alman psikiyatrisinde felsefi konulara olan ilgi modası geçmiş ve temelde tarihsel sorunlarla ilgili, klinik sorunlarla hiç ilgisi olmayan, bir şey kazandırmayan bir girişim olarak değerlendirilme eğilimindedir ve diğer yandan Almanya'da zaten sınırlı sayıda olan felsefeye ilgili psikiyatristler azalmakta, Amerikan psikiyatristleri arasındaysa felsefeye ilgi büyümekte ve artan sayıda bireyi

kapsar gözükmetedir. Aslında Birleşik Devletler'de geçen yıl Felsefe ve Psikiyatride İlerleme Grubu etkinliğe geçmiş olup toplantımız iyimser ve yüreklendirici bir hava içinde geçmiştir. Bu yapının söz konusu iyimser havayı kısmen okuyucuya da taşıyacağı umudundayız.

Bu sempozyumun ve kitabın hazırlanmasında yardımcı dokunan bazı kişilere teşekkür etmek isteriz: Wilma Koutstaal, Philip Daly ve özellikle Dr. Beatrix Spitzer. Springer Verlag Heidelberg bu yapının basımında Springer New York için iyi bir rehber olmuştur. Bu çalışma kısmen Alexander-von-Humboldt Vakfı'ndan bir Feodor Lynen bağışı ile desteklenmiştir.

*Manfred Spitzer
Brendan A. Maher
Cambridge MA
Ocak 1990*

1. 1988 toplantısındaki katkılar daha önce yayınlanan Psychopathology and Philosophy (M. Spitzer ve ark., ed., Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Tokyo, 1988) adlı yapıtta yer almıştır.

GİRİŞ

NIÇİN FELSEFE?

Manfred Spitzer

1.ÇAĞDAŞ PSİKİYATRİDEKİ SORUNLAR

Filozoflar zihin ve işlevleri konusunda en azından ikibin-beşyüz yıldır düşünce üretmişlerdir. Eğer zihnin bozuklukları ve işlevleri hakkında akla uygun bir şeyler söyleme niyetindeyssek felsefeyi göz ardı edemeyiz.

Bunun en kestirme yolu psikiyatrist ve klinik psikoloğun **felsefi** bir tutum takınmasının, yani felsefi akıl yürütmeyi kendi alanlarına uygulamalarının taşıdığı anlamı dile getirmektir. 'Felsefi akıl yürütme' ile belirli bir filozofu ya da felsefeyi değil, sahip olunan kavramlara ve (çoğu kez dile getirilmeyen) kanılara yönelik eleştirel bir tutumu, hem yansıtmayı, hem de düşünmeyi çağrıştıran *reflection* terimiyle karakterize edilebilecek bir tutumu kastediyoruz: ne düşünüldüğü ve yapıldığı hakkında eleştirel bir düşünme biçimi.

Psikiyatrinin böyle bir felsefi düşünme biçimine gereksinimi olduğunu göstermek zor değildir: bunun için çelişkiler, yanlış kavramlar ve belirgin hatalar için örnekler vermek, kısacası günümüz psikiyatrisinin gösterişli kuramsal yüzeyinde gözükten 'çatlaklar'a işaret etmek yeterlidir. Bu tip sorunlara geniş bir çerçeve içinde verilebilecek örnekler şunlardır:

-İç Hastalıkları bilimi kalp krizinin bir kasın damarlarının hastalığından daha fazla bir şey olduğunun (yani, bu hastalığın tanı ve gidişinin yalnızca bu fizyolojik terimlerle yeterince açıklanamadığının) farkına varmışken psikiyatri bunun tam tersine şizofrenik kişi kavramından 'hasarlı beyin' kavramına yönelmektedir.-Bilim felsefecileri hiçbir bilimin tamamıyla verilerden ve bu verilerin kuramsal açıklamalarından ibaret olarak düşünölemeyeceğini inandırıcı bir şekilde öne sürerken (başka bir deyişle mantıksal deneycilik, yani bilimin deneysel olgular ve mantıktan başka bir şey olmadığı fikri yanlış bulunurken) psikiyatri yine de böyle bir bilim olmaya çalışmaktadır.

-Psikolojide kişiye özel yaklaşım ve özellikle nöropsikolojide vaka çalışması zihin ve onun işlev görme yolları hakkında yeni hipotezlere ulaşmada en güçlü araçlardan biri iken psikiyatri alanında böylesi yaklaşımlar 'bilimdışı' oldukları gerekçesiyle dogmatik bir şekilde dışlanmaktadır."

Günümüz psikiyatrisinin sorunları daha orta boyutlu bir çerçevede şu şekilde ifade edilebilir:

-Zihinsel Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel Kılavuzu, gözden geçirilmiş üçüncü basım(DSM-III-R)'da yapıldığı gibi, tanıya ölçütsel yaklaşım klinisyenin tanı koymada gerçekte izlediği yol ile uyuşmamaktadır (karşılaştır:Schwartz ve Wiggins, 1987a, b).

-Ayrıca, DSM-III-R'nin kişilik bozukluklarına yaklaşımı yetersiz görünmektedir(örneğin üç farklı kişilik bozukluğuna sahip olmak ne demektir?)

-Değerlendirme cetvelleri'nin ve 'puanlar'ın yaygın bir şekilde kullanılması bir kişi bir başkası tarafından 'değerlendirildiği' zaman tam anlamıyla gerçekleşemeyecek bir tür bilimsel kesinliği ima etmektedir. Bu nedenle, psikologlar bir IQ'ya karşılık gelen sayının (tek bir değerlendirme yerine çe-

şitli testlerin sonucu olsa bile) bir birey hakkında çok az şey söylediğini öteden beri kabul ediyorlarsa da DSM-III-R'de yaşam olaylarının ve genel işlevselliğin değerlendirilmesinde tek tek sayılar söz konusu olmaktadır. Bu yaklaşım insan yaşamının karmaşıklığını değerlendirmede yetersiz kalmaktadır, ayrıca ölçülebilir olanın ölçülmesi gerektiği konusunda görüş birliği içindeyken ölçülemez olanın ölçülebileceğini öne sürmenin gizil bir zararının bulunduğu düşüncesindeyiz.

Son olarak, psikopatolojik fenomenlerin-yani psikiyatristlerin her zaman uğraşmakta olduğu sorunlardan birçoğunun- tasarlanma ve tanımlanma biçimine küçük bir göz atış, daha da dikkate değer tuzaklar ortaya koymaktadır:

-Sanrılar bazen gerçeklikleri kesin olarak belirlenemediği, bazen pratik açıdan belirlenebilir olmadığı ve hatta ender vakalarda belirlenebilir olduğu halde 'yanlış inançlar' olarak tanımlanmaktadırlar, fakat sanrının gönderimde bulunduğu bu gibi durumlar aslında gerçeklik payı taşımaktadır. Bazı ders kitaplarında dinsel sanrılar 'yanlış dinsel inançlar' olarak tanımlanmaktadır ki bunun anlamsızlığı açıktır. Sanrıların daha ileri bir tanımı 'doğru olmayan çıkarımlara dayalı oldukları' biçimindedir. Bununla birlikte, sanrılarının herhangi bir çıkarım türünün sonucu olup olmadıkları henüz belirlenmiş değildir; ayrıca 'doğru olmayan çıkarımlar'da bulunma formel düşünceye ait bir sorundur ve şizofrenide yaygın olan sanrı tipleri dış evrenle ilgili değil, fakat (iç) kontrol ya da gönderim yaşantılarıyla ilgili gözükmektedir. Bu tutarsızlıklar çarpıcıdır.

-Düşünce bozukluğunu tanımlama biçimleri çok çeşitlidir; bunlar kafa karışıklığına yol açmakta ve ayrıca konuyla ilişkili olabilecek, fakat asıl kavramla değerlendirilmesi zor olan birçok farklı mekanizmaya değinmektedir.

-Çoğu hasta algılarını varsanılarından ayımlayabilse de varsanılar uygun uyarıcıları bulunmayan algılar olarak tanımlanmaktadır. Bundan başka 'uygun olmayan uyarıcılar'ın ne olduğu belirsiz kalmakta ve algıdan söz ederken herhangi bir deneysel çerçeve olmaksızın uyarıcılara gönderimde bulunmanın uygunluğu tartışılabilir olmaktadır ('uyarıcı' sadece özgül bir çerçeve içinde anlam taşıyan son derece kuramsal bir kurgudur; böylesi uyarıcılar mevcut değildir).

-Kısacası, psikiyatrideki temel belirtilerden bazıları olan sanrıların, varsanıların, düşünce bozukluğunun, vb. tanımları klinik açıdan fazla bir anlam taşımamaktadır. Kuşkusuz diğer belirtilerin tanımları da sorgulanabilir niteliktedir.

Çeşitli düzeylerde örnekler sıralamaya devam edebiliriz, fakat geldiğimiz noktada şunun açıklık kazandığı düşünce-sindeyiz: günümüz psikiyatrisinde yanlış olan bazı şeyler vardır ve bunlar küçük değişikliklere gitmekle çözümlenemeyecek, ciddi ve derin sorunlardır. Bundan dolayı söz konusu yanlış anlamaların ve tuzakların bazı nedenlerine eğilme-li ve bunları yakından incelemeliyiz.³

2. PSİKOPATOLOJİNİN BEŞİĞİ

Birçok yazar Karl Jaspers'in 1913'te yayımlanan *Genel Psikopatoloji* adlı yapıtını bilimsel psikopatolojinin başlangıcı olarak kabul etmiştir.⁴ Kraepelin günümüzde de geçerliliğini koruyan bir yöntemle *nozolojik* ayrımları şekillendirmiştir ve patolojik fenomenlere ilişkin ilk kapsamlı psikolojik açıklamayı yapmış olma şerefi genellikle Freud'a verilir. Fakat her iki yazar da bu fenomenlerin kendisine ilişkin niteliklerden birçoğuna fazla ilgi göstermemişlerdir. Başka bir deyişle: Kraepelin bir bozukluğu karakterize eden özgül be-

lirtiler (varsanılar ve sanrılar gibi) sorunuyla, Freud varsanılarının ve sanrılarının nasıl olup da intrapsişik varlıkların çatışmasından köken aldığı sorunuyla ilgilenmiştir. Fakat bunun ötesindeki sorunla, yani belirtilerin zihinsel alanda nasıl oluşabildiği, yani varsanılar ve sanrılar gibi belirtilerin uygun tanımlarının nasıl olması gerektiği sorusuyla ilgilenen kişi Jaspers idi.

Karl Jaspers'in psikiyatri kuramına olan katkıları kolayca göz önüne serilebilir: günümüz psikiyatrisindeki varsanılar ve sanrılar, duygudurumla uyumlu ve uyumsuz belirtiler gibi birçok kavramın izi belli bir ölçüde onun düşüncelerinde bulunabilir. Bunu sonraki bölümlerde kısaca göstereceğiz.

2.1. Varsanılar

'Varsani' teriminin -orijinal anlamı 'akıl yolundan sapma'- 1838'den önce açık bir anlamı yoktu. Fransız psikiyatristi **Esquirol'un** teknik bir açıdan yeni bir tanımını yapmayı başardığı kavram o zamandan itibaren psikiyatristler tarafından kullanılabildi. 'Duyu alanı içinde duyum oluşturabilecek herhangi bir dış nesne olmadığı halde bir duyumu algıladığına inanan bir kişi, varsanı halindedir: o kişi kuruntu içindedir'(Esquirol 1838, s.159, çev. Manfred Spitzer). Esquirol'un *bir* varsanıdan değil, 'varsanı hal'inden söz ettiğine dikkat etmek gerekir, yani tek bir belirtiyi değil, nesnesiz gerçekleşen bir algıyı anlatıyordu. Bundan başka, varsanılarının algıya olan benzerliği geçen yüzyılın psikiyatristleri arasında tartışılan bir konuydu. Bireye özgü zihinsel belirtilerin bulunduğu ve varsanılarının algılar gibi olduğu görüşünü ortaya atan kişi Jaspers'dir.

Jaspers 'cismanilik'('Leibhaftigkeit') terimini ortaya attı ve bunu "gerçekliğin dolaysız duyumu" olarak tanımladı

(Jaspers 1963a, s.199ff) ve algıyı yalın imgelere karşıt olarak betimlerken bu kavramı kullandı. Jaspers'e göre 'has varsanı-lar' algılar gibi cismani oluşlarıyla belirlidirler. Jaspers bu şekilde varsanılarının taşıdığı gerçeklik duygusunun yargıla-manın bir ürünü değil, varsanının kendisinin tümüyle ger-çek bir algı gibi 'duyumsanan' dolaysız izleniminin bir sonu-cu olduğunu öne sürdü. Varsanılarının DSM-III-R'deki tanımı gözden geçirildiğinde Jaspers'in düşüncelerinin tümüyle sa-hiplenildiği görülebilir: "Varsanı. İlgili duyu organının dış uyarıcısı olmaksızın gerçekleşen bir duyu algısı. Bir varsanı-da gerçek bir algının gerçekliğine özgü dolaysız bir duyum söz konusudur."(DSM-III-R, s.398).

2.2. *Sanrılar*

Sanrılarının DSM-III-R'deki tanımında varsanılarda oldu-ğu gibi Jaspers'in görüşlerinin izi kolayca saptanabilir, onun sanrılara ilişkin üç ünlü 'ölçüt'ü-kesinlik, düzeltilemezlik, yanlışlık- en baştaki tümcede belirtilmektedir: 'Sanrı. Dış gerçekliğe ilişkin hatalı bir çıkarıma dayalı ve başkalarının aksi yöndeki inançlarına ve kesin ve açık ispat ve kanıtlara rağmen sarsılmaz bir şekilde sürdürülen yanlış bir kişisel inanç.'(DSM-III-R, s.395). Bu ölçütler Jaspers'den önceki ya-zarların yazılarında da bulunabilir, fakat bu ölçütleri saptayan (ve de eleştiren) ilk kişi odur ve sanrıları yargılar ve ba-zı anlam biçimleri olarak tanımlamış ve onları zihinsel has-talığın varsanılar, kontrol dışı imgeler ve benzeri gibi diğer fenomenlerinden net bir biçimde ayırmıştır.

2.3. *Duygudurumla Uyumluluk*

DSM-III-R'de duygudurumla uyumlu psikotik özellikler

'içeriği depresif ya da manik bir duygudurumla bütünüyle uyumluluk gösteren sanrılar ya da varsanılar' olarak tanımlanmakta, öte yandan 'uyumsuzluk', 'duygudurumla uyumsuz' psikotik özelliklerin işareti olmaktadır(DSM-III-R, s.401,402). Bu ayırım yalnızca Jaspers'in Genel Psikopatoloji'de yapmış olduğu bir ayırımın dolaysız bir yansıması değildir, aynı zamanda onun tarafından daha açık bir dille ifade edilmiştir.

Buradaki sorun zihindeki farklı yönlerin birbirleriyle ilişkisidir, bu bağlamda bir yanda algı ve düşünce, diğer yanda duygulanım ya da emosyon (ya da duygudurum) vardır. Jaspers haklı olarak bu farklı yönleri ilişkilendirme yoluna gitmenin bunları anlamanın özgül bir biçimi olduğuna işaret etmektedir.Belirli emosyonların temel oluşturduğu belirli algı ve düşüncelerin ortaya çıkışını inceleme çabası içine girdiğimiz anda algıların ve düşüncelerin *oluş(genesis)*unu altta yatan duygulanıma göre anlamaya çalışırız. Bu nedenle söz konusu ilişkileri değerlendiren psikiyatristin gerçekleştirdiği eylemi *oluşsal anlayış* olarak adlandıran Jaspers'in haklı olduğu düşüncesindeyiz. "Bazı vakalarda...bir ruhsal olayın diğerinden nasıl çıktığını dolaysız olarak anlarız'(Jaspers 1963d, s.27). 'Ruhsal olaylar bizim anladığımız bir biçimde birbirlerinden *kaynaklanırlar*"...Bu şekilde bir ortaya çıkışın tarafımızdan anlaşılması durumunda *anlayışımız oluşsal-dır*""(Jaspers 1963d, s.302, italik yazılar kendisine aittir).

DSM-III-R'deki terminoloji sorunu-Jaspers'in çabalarının aksine-'uyum'un nasıl değerlendirileceğini anlaşılır kılmamasından kaynaklanmaktadır. Açıklamalı sözlük, depresyonla ve mani ile "uyumlu" içeriklerin türlerini tanımlamakla yetinerek bu sorunu çözmüş görünüyorsa da klinik uygulamada bu, üstesinden gelinebilir bir sorun gibi görünmektedir. Birçok vakada sanrılarının ve varsanılarının egemen

temasının ne olduğunu belirlemek bir yorum sorunu olarak kalmakta ve duygudurum ve düşünce içeriği arasındaki ilişkileri "anlama" yolunda ciddi çabalar sarfedilmesi gerekmektedir. Bu nedenle "uyum" kavramı-trigonometride başka türlü bilinir- bize yanlış veya en azından klinik açıdan izlenen ya da izlenmesi gereken yön için yanıltıcı bir metafor (ç.n.mecaz) gibi görünmektedir. Sonuç olarak: Jaspers duygudurumla uyumlu olma sorununu ilk kez vurgulamış kişi olmasının yanı sıra terimlerindeki netlik ve klinik açıdan uygulanabilirlik yönünden de açıkça DSM-III-R'nin ilerisinde gözük-mektedir.

3. JASPERS'İN KARŞILAŞMIŞ OLDUĞU SORUNLAR

Jaspers beynin işlevi hakkındaki biyolojik kuramlar yerine bunlar Jaspers'in döneminde bugünkü kadar modaydı⁵- hastayı ve belirtilerini ilgi merkezi yapmak istiyordu. Zihinsel belirtileri beyin yapıları ve işlevleri üzerine spekülasyonlara indirgeyen ve psikopatoloji için esneklikten uzak kavramlar yaratan girişimlere şiddetle karşı çıktı. Aynı zamanda psikanalizin bir eleştiricisi olduğu için psikiyatri mesleğine girdiğinde seçimin sadece 'beyin mitolojisi' ile 'psikanaliz mitolojisi' arasında yapıldığını gözlemledi (Spiegelberg 1972, s.181). Jaspers otobiyografisinde psikiyatrinin durumunu nasıl gördüğünü şöyle anlatmaktadır:

'Aynı şeyler çoğu kez farklı terimlerle ve çoğu vakada son derece bulanık bir biçimde tartışılmaktaydı. Çeşitli ekollerin her birinin kendi terminolojileri vardı. Sanki farklı diller konuşuluyormuş gibi bir görüntü ortaya çıkmıştı. Psikiyatrik araştırma kapsamına giren her şeyi birleştirecek genel ve bilimsel bir psikiyatri anlayışı yok gibi gö-

rünüyordu. Düzenli hasta sunumları ve hekimler arasındaki tartışmalar bana daima her şeye yeni baştan başladığımız duygusunu yaşıtıyordu; özel olguları da sayı ve nitelik açısından yetersiz genel türler içinde sınıflandıryorduk; başka zamanlarda da o ana dek söylenmiş şeylerin sık sık unutulduğu izlenimini ediniyordum. Çoğu kez öğrendiklerimden hoşnuttum, hiçbir ilerlemenin olmadığı düşüncesi de aynı sıklıkta aklıma geliyordu. Yaşadığımı hissettiğim evrende kargaşalı (ç.n.chaotic) bir düzensizlik egemendi; bu düzensizlik içinde kontrolümüz altında olan şeyleri incelemenin sonsuz çeşitte yolu vardı, fakat bu şeylerin de kendi başlarına dayanılmaz bir yalnlığı vardı. Bir keresinde bir grup hekime söylediğim gibi, psikiyatristler düşünmeyi öğrenmek zorundadırlar. Ranke dostça bir gülümseme ile 'Jaspers dayacağı haketti' demişti(Jaspers 1957/1981, s.17).

Jaspers bu yaklaşım temeliyle- güncel durumlara dikkat çekecek derecede benzerlik gösteren bir yaklaşım temeli- psikiyatriye açıklık kazandırma işine girişti: "Bana göre psikopatolojinin amacı neyin bilindiği, nasıl bilindiği ve neyin bilinmediği hakkında açık bir kavramsal bilinç oluşturmaktır"(Jaspers 1957/1981, s. 19). Jaspers fenomenolojiyi deneysel bir yöntem olarak benimsedi ve zihinsel bozukluğun çeşitli belirtilerini ayrıntılı bir şekilde betimledi. "Yalnızca varsanılar değil, sanrılar, benlik (ego) bilincinin biçimleri ve emosyonlar, hastanın kendi betimlemeleri temelinde o kadar açık bir biçimde tanımlanabilirdi ki diğer başka olgulardaki kadar kesin bir biçimde ayırt edilebilirlerdi. Fenomenoloji bir araştırma yöntemi oldu"(Jaspers 1957/1981, s. 18). Bu alıntılarda Jaspers için fenomenolojinin ne olup ne olmadığı açıktır. Bu, bilincin genel özelliklerini ve onun (yönelinmiş nesne-

lerdeki nesnelleştirici, birleştirici, ilişkilendirici ve kurgulayıcı işlevleri gibi) yönelimsel (intentional) edimlerini konu alan (Husserl'in Jaspers'in gönderimde bulunduğu çalışmalarının bir bölümünü içine alan Mantıksal Araştırmalar'daki) Husserlci fenomenoloji *değildir*.

Fenomenoloji bir "deneysel yöntem" olmak yerine zihin hakkında oldukça yararsız bulunmuş ve bu alandaki açıklığı ve gerçeğe uygunluğu engelleyen çok sayıda "kuram"a karşı bir seçenek olmuştur. Burada yalın ve sade bir tanımın amaçlandığını görüyoruz: "Gerçek bir bilgiye dayanmayan yalın ifadelere, özellikle psikiyatri dilinin böyle olmasında büyük rolü olan 'kuramlar'a karşı her ortamda mücadele verdim"(Jaspers 1957/1981 s.18). Psikopatolojideki "fenomenoloji" kavramının kökeni-kısaca- budur. Çağdaş psikiyatristlerin çoğu için bu terim ayrıntılı betimleme dışında bir anlam taşımamaktadır. Aslında hepsinin de hastaları ayrıntılı bir biçimde betimlemeye çalışmaları dışında fenomenologların- yani çeşitli (başlıca) Alman psikiyatri sözcüleri- birbirleriyle ortak noktaları pek yoktur; bu çabalarındaki başarılarının kanıtı yaptıkları vaka betimlemelerinin bugün bile en iyiler arasında yer almasıdır.⁶

Bununla birlikte bir şeylerin betimlenmesiyle ilgili bir sorun varlığını sürdürmektedir: herhangi bir betimleme kavramların kullanımını gerektirir; örneğin önümdeki kağıt parçasını beyaz ve dört köşeli olarak betimlediğim zaman renk ve aç kavramlarına sahip olduğum kadar özgül renk tipi ve aç kavramları da "elimde" olmalıdır. Burada pek bir sorun gözümüze çarpmaz, zira bu kavramlar bize o kadar tanıdık görünmektedir ki onların nereden geldiğini merak etmeyiz. Bununla birlikte başka bir kişinin zihninde olup biteni bilimsel bir biçimde tanımlayacaksa yalnızca günlük dile ve onun yansımalarına bel bağlayamayız, çünkü bunlar belirsiz

ya da uygunsuz nitelikte olabilir ve yanlış kavramlarla ya da üstü örtülü kuramlarla dolu olabilir. Jaspers'in burada karışlaştığı sorun şuydu: zihin hakkındaki "kuramlar"ın tümünü dışlayarak başka insanların zihnini betimlemede kullanılabilecek kavramları geliştirmenin bir yolunu bulmalıyız; Jaspers'in kendi sözcükleriyle: "zihinsel fenomenleri nasıl ayırabilir, karakterize edebilir ve kavramsal yönden belirleyebiliriz?" (Jaspers 1963, s. 318). Burada açıkça gözüken bir şey vardır: Bunu betimleme yoluyla yapamazsınız, çünkü aslında aradığınız şeyler betimleme yaparken kullandığınız araçlardır.

Jaspers bu sorunu saptamış ve ilişki içinde olduğu başka bir sorunla bağlantısını kurmuştur: Kendi zamanında bedensel belirtilerin betimlenmesine dayalı tıp bilimi oldukça ilerlemiş ve gözle görülür bir gelişme kaydetmişti. Öte yandan psikiyatri şu olgunun sıkıntısını yaşar görünüyordu: zihinsel alanda keskin sınırlı belirtiler yoktu. Psikiyatride "medikal model" in (günümüzde bu adla anılmaktadır) işlerlik kazanması için organik tıptaki gibi belirtilerin saptanması gerekiyordu. Jaspers her iki sorun-(1) başkalarının zihnini betimlemeye yarar kavramlara nasıl erişileceği ve (2) psikiyatrideki belirtilere benzer şeylere nasıl erişileceği- için bir çözüm önerdi: fenomenoloji. Kuşkusuz bu "yalın belirti betimlemesi"nden farklı bir şey olmalıydı, çünkü bir belirtiyle ilgili birçok kavramın yanında çeşitli ve farklı belirtiler de türetilmeliydi. Husserlci fenomenolojinin "yalın betimleme"den daha fazla bir şey olduğunu, fakat daha çok genellikleri (Husserlci terimlerle "şeylerin esasını") amaçladığını belirtmiştik. Buna rağmen Jaspers "Husserl'in fenomenolojisinden geliştirdiğim yöntem..." (Jaspers 1957/1981) derken anlatmak istediği böyle bir betimlemeden başka bir şey değildi.⁷

Genelliklere ilişkin herhangi bir fenomenolojik amaç gö-

zetmiyordu, öte yandan betimlemede kullanacağı genel kavramları saptama göreviyle de karşı karşıyaydı. Bu nedenle sorun, güçlükler yaratan bir noktaya ulaşmıştı. Jaspers'in gerçekleştirdiği çözüm, yani kendi fenomenoloji anlayışının temel aracı olan fenomenolojik *çözümleme* (*analysis*)'yi uygulama biçimi bu durumu açıkça göz önüne serebilecek niteliktedir.

4. FENOMENOLOJİK ÇÖZÜMLEME- SAVLAR VE GERÇEKLIK

"Fenomenolojinin görevi hastalarca gerçek olarak yaşanan zihinsel durumları açıkça anlaşılır kılmak, sahip olabilecekleri ortak yönleri görmek, onları ayırmak ve ayırt etmek ve değişmeyen terimlerle ifade etmektir"(Jaspers 1973, s.47).

Jaspers *Psikopatolojide Fenomenolojik Araştırma Stratejisi* 8'ndeki yazısında fenomenolojinin ne olmadığını doğru bir şekilde tanımlamaktaydı: (a) "Sözcüklerle ifade edilemeyen kişisel ve dolaysız yaşantılarla"(Jaspers 1963c, s. 316), "eşduyum (empathy) içinde ve hiçbir kavramı barındırmaksızın hastanın ruhuna nüfuz etmiş psikiyatristle" ilgili değildir, çünkü "bilgi ancak psikolojik belirlenime bağlıdır". (b) Jaspers beyin işlevselliği ile ilgili kuramların zihinsel etkinliklerin betimlenmesine dayalı oluşunun olumsuz etkilerine değinmektedir. "Geleneksel kuramlara, beyin süreçleri hakkındaki psikolojik kurgulara ve maddeci (materialist) söylencelere... itibar etmemeliyiz." (c) "Fenomenolojinin zihinsel fenomenlerin nasıl oluştuğu sorusuyla herhangi bir ilişkisi yoktur"(Jaspers 1963c, s. 317).

Jaspers zihin alanındaki belirtilerin nasıl geliştiği sorusuna kesin bir yanıt getirmeye çalışırken çözümleme (analysis) kavramından söz eder:"Psikiyatristin zihinsel süreçleri ger-

çekte oldukları gibi, *kesin bir biçimde karakterize etmesi ve güvenli bir biçimde ayırtlaması* ancak bir çözümlemenin sonuca götürücü öğelerinin bilinçli kullanımı ile olanaklı olur"(Jaspers 1963b, s.194, italik yazılar kendisine aittir). Jaspers çözümleme ve açıklama arasında çok net bir ayrım yapmaktadır: algıların fizyolojik olarak nasıl oluştuğunu açıklarız, fakat bir algı çözümlemesinin ürünü olan görünüşler ve bileşenler bir algının kökenini açıklamakta kullanılmazlar. Aslında algının bileşenlerinin haklılık kazandırıcı bir işlevi vardır: Kırmızı bir gül gördüğümde emin olup olmadığımı sorguluyorsam savıma haklılık kazandırmak için bunu kırmızı ile ilgili duyumlara bağlayabilirim. Bunu yapmakla bu algının nasıl oluştuğunu açıklamış olmuyorum. Aynı nedenle algıları betimlemek için bu görünüşlere gönderme yapabilirim. Bu durumda da bunların nasıl oluştuğu sorununa gönderme yapmış olmuyorum.

"Açıklama çözümlemeden bütünüyle farklıdır. Açıklama bilinçli olmayan kuramsal süreçlerle işler... Çözümleme ile ayrılan şeyler çözümlemenin sonuçlarından köken almış değildir"(Jaspers 1963b, s. 193-194).

Bununla birlikte Jaspers bir çözümlemenin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini açıkça belirtmemektedir.⁹ Bu nedenle bu terimin anlamı en iyi biçimde Jaspers'in böyle bir çözümlemeyi nasıl yaptığını bakılarak anlaşılabilir. Kendisi *Yanlışı Algıların Çözümlemesi Üzerine*¹⁰'de bunu gerçekleştirmekte, algıyı ve onun bozukluklarını, yani varsanıları, yanılsamaları ve yalancı varsanıları betimlemek için gerekli vasıtaları elde etmek amacıyla algıyı fenomenolojik olarak çözümlemeye girişmektedir. Bu belirtileri betimlerken "cismanilik", "edim", "nesnelliğin karakteri", "özel uzay", "duyumsal öğe" vb. gibi çeşitli ve alışılmışın epeyce dışında kavramlar kullanmaktadır (bkz. *Genel Psikopatoloji*, bölüm 1, s. 60-79).

Jaspers algıyı nasıl çözümlemektedir? Algısal bozuklukları ayrıntısıyla betimlemek için gereksinim duyduğu kavramlara nasıl ulaşmaktadır?

Kendisi konuya şöyle giriyor: "Her şeyden önce her algının duyumlar denilen son öğelerine ayrıştırılabileceği şeklinde eski ve yaygın bir bilgi vardır"(Jaspers 1963b, s.194). Jaspers "birincil"(dış uyarıcılara bağlı) duyumlarla "ikincil"(dış uyarıcılara bağlı olmayan) duyumları ayırmlayarak duyumların "evrendeki en yalın şeyler" olduğunu söylemektedir ve bu şekilde açıkça kendi zamanındaki (yani 20. yüzyılın başlarındaki) Alman psikolojisinde geçerli olan bir düşünceyi kastetmektedir. Ayrıca "duyumlar grubu... algının fenomenolojik yönden sonul öğelerinin ikinci bir grubu olarak uzaysal ve zamansal niteliklerinden söz edebiliriz"(Jaspers 1963b, s.195). Jaspers ayrıca burada zaman ve uzay görüşü(intuition)sünden(Anschaung) söz etmekte ve bu şekilde Kant felsefesine gönderimde bulunmaktadır. Jaspers için algının üçüncü bir ögesi "yönelme biçimleri (way of intending)" [Weisen des Meinens] olarak belirlediği edimlerdir.

Jaspers'in yaptığı çözümlemede öne sürdüğü savlar ile gerçek durumlar arasında açık bir çelişki vardır: *Duyumlar* "eski ve tanıdık bir bilgi" olma konumunda değildir; bu düşünce biçimi halen tartışılmakta olan bir sorundur (bkz. Gregory 1987; Neumann 1972). Ayrıca Jaspers duyumlardan söz ederken yalnızca kendi zamanında revaçta olan bir düşünceyi benimsemekte ve bu şekilde bu "öğeler"e nasıl ulaştığı konusuna açıklık getirmemektedir. Buna rağmen bunun çözümleme olduğunu söylemektedir. Ayrıca algıdaki duyumları "fenomenolojik olarak" ve "dolaysız gözlem" ile saptadığını belirtmektedir. Bu ifade kendisinin algının bileşenleri için söylemiş olduğu "ayrışık değildir" biçimindeki ifade ile çelişmektedir. Algının öğeleri algılanabilir olsaydı (ki kendi ta-

nımlanmasına göre böyle değildir) bir çözümleme yapmaya gereksinim duymayacaktı. Yaptığı çözümleme ile çözümleme hakkında söyledikleri arasındaki daha ileri bir çelişki de birincil ve ikincil duyumlar arasında yaptığı ayrım bağlamında göz önüne serilebilir: bu ayrım fenomenolojik çözümlemenin konuları arasından apaçık bir biçimde dışlanmış olan neden ve oluş sorunsalları bakımından yapılmaktadır. Algının öğelerinin ikinci grubu -uzaysal ve zamansal nitelikler- "dile getirebiliriz" şeklinde bir ifadeyle tanıtılmaktadır (s.195). Yine hiçbir "çözümleme" gerçekleştirilmemiş, hatta kısa bir yorum bile yapılmamıştır. Söyleyebileceğimiz tek şey ikinci öğenin Kant'a bir anırtırma olarak ortaya konduğudur (Kant görünün uzaysal ve zamansal gerecinden söz ederken Jaspers duyumun uzaysal ve zamansal gerecinden bahseder). Edimlerden ya da "yönelme biçimleri"nden de söz edilmekte ve bunlar Husserl'in Fenomenoloji'sinden alınmaktadır, fakat hiçbir biçimde bir çözümlemenin ürünü değildirler."

Jaspers'in yanlış algılarla ilgili olarak edimlere verdiği anlam onun yaklaşımı hakkında daha ileri ipuçları sunmaktadır. Kendisi algıyı imgeden ayırmak için "cismanilik" terimini önermekte ve bunun bir "nesnel yönelme biçimi" anlamına geldiğini söylemektedir (Jaspers 1963b, s.214). Bu kavrama açıklık getirmemektedir¹² ve bunu ortaya koyuş biçimine yakından bakıldığında *keyfi bir tanımlama yaptığı* (diğer yandan hala fenomenolojik çözümleme yaptığı savındadır) ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Almanca'daki "erklären" sözcüğünün iki anlamlılığını kullanmaktadır, bu sözcük "açıklamak (to explain)" (etwas *durch* etwas erklären: bir şeyi bir şeyin yardımıyla açıklamak) anlamına geldiği gibi "belirtmek (to declare)" (etwas *für* etwas erklären: bir şeyi bir şey olarak belirtmek) anlamına da gelmektedir. Algının bir nesnel yönelme biçimi olarak *belirtilebileceğini* söylediği

zaman durumun farkında olmayan Alman okuyucu onun açıklamasındaki açıklayıcı olmak yerine tanımlayıcı olan niteliği gözden kaçırabilmekteydi (aslında gözden kaçırılan çok şey vardı).

Her varsanı, tanımı gereği "gerçek bir algının gerçekliğine ilişkin dolaysız bir duyum"la birliktedir(DSM-III-R, s.398) ve algı tanımının kendisi de böyledir.--Fakat durum bu mudur?

Kurt Goldstein'in daha 1908'de vurgulamış olduğu (ve o zamandan beri birçok psikoloğun da kaydettiği) gibi, algıyı bir algı olarak nitelendirebilmek için (yalın imgenin tersine) öze ilişkin (intrinsic) hiçbir nitelik mevcut değildir. Aslında böyle birçok özellik (canlılık, açıklık, kontrol edilemezlik, edilginlik, vb.) öne sürülmüş, fakat hiçbirinin kusursuzluğu kanıtlanmamıştır. Bundan başka deneysel psikoloji algı ve imgenin normal kişiler tarafından kolaylıkla karıştırılabileceğini göstermiştir. Ayrıca fizyoloji, algı ve imgenin her ikisinin de temelde aynı zihinsel süreçleri ve işlevleri (bununla bazı yapılar kastedilmemektedir) kullandığını ortaya koymuştur. Kısacası: "Gerçek algı"nın herhangi bir "dolaysız gerçeklik duyumu"nu sağladığı varsayımını haklı kılacak hiçbir bilimsel temel yoktur. Bununla birlikte bu varsayımın DSM-III-R sözlüğünde bulunabilmesi Jaspersci düşüncenin etkisinin hala güçlü olduğunu göstermektedir.

Jaspers'in kendi terminolojisinin, özellikle "fenomenoloji"nin çift anlamlılığı ile ilgili olarak karışıklık içinde olduğu bellidir: (1) "Ayrıntılı betimleme" ile (2) "bunun için gerekli kavramları saptama" arasında ayrım yapmaktadır, fakat ikincisinin anlamıyla ilgili açık bir fikri yoktur. Bu nedenle yanlış algıları betimlemede gerekli olan kavramları sağlama yönünden başarılı olamamaktadır. Ayrıca kendi çözümlemesini karakterize edişi gerçekte yaptığıyla uyuşmamaktadır.

Belirgin bir fenomenoloji anlayışının olmayışı da onun kendi "çözümleme"sindeki sorunları gözden kaçırmasına neden olmuştur.

Özetlenirse: Jaspers fenomenolojik bir algı çözümlemesi gerçekleştirdiği savındadır, fakat bunun yerine:

-fizyolojiye ve algının oluşuna gönderimde bulunmakta

-kuşku götürür, popüler kuramlara gönderimde bulunmakta

-herhangi bir kuramdan bağımsız betimlemeler yaptığını savunurken keyfi tanımlamalar yapmaktadır.

Yorumun daha ileri götürülmesi Jaspers'in çözümlemesindeki savlarla olgular arasındaki çelişkilere bir yenisini eklemeyi gerekli kılmaktadır. Kendisi yöntembilimsel açıklık konusunda ısrarlıydı (ve büyük oranda buna bel bağlamıştı). Diğer psikopatologları "gerçek yaşantı, kuram ve felsefe arasında bocalamak ve bu şekilde bir kafa karışıklığına saplanmak ve saplandıkları ölçüde onu şiddetlendirmek"(Jaspers 1963d, s. 779)le suçlamıştı, fakat örneğimizdeki olguda kendisinin fenomenolojik bir çözümleme yaparken kullandığı yöntemin bilincinde olmadığı açıktır. Görünüşte fenomenolojik bir çözümleme yapmaya girişmiş iken kullandığı gerçek yöntemin bilincinde değildi.

Jaspers'i ön-varsayımlarından ve gönderimde bulunduğu kuramlardan ötürü eleştirmediğimize dikkat ediniz. Biz onun gerçekte yaptığının aksine *ön-varsayımlardan ve kuramlardan bağımsız davrandığı savında oluşunu* eleştirmekteyiz. Bundan başka Jaspers yöntem üzerinde durduğu ve izlediği yöntem ve işlem hakkında tam bir değerlendirme ve bilince gereksinimi bulunduğu için bu eleştiri *iki açıdan* da yapılabilir.

5. KARL JASPERS'DEN KALAN

Meslek yaşamının çok çok başında, yalnızca yedi yıl psikiyatri ile uğraşmış bir Alman filozofu üzerinde niçin bu kadar durduk? Buna şöyle yanıt verilebilir: Psikiyatri kapsamındaki düşünüş biçimimiz büyük oranda onun düşüncelerinin ve kavramlarının etkisi altındadır. Bunu sergilemek için bazı örneklerle göz atacağız.

Jaspers'den önce varsanılar-algı alanındaki bozukluklar olarak tanımlanmalarına rağmen- tümüyle algılarla özdeş tutulmamışlardı. Bu özdeşleştirmeyi Jaspers yaptı ve bu, günümüze dek varsanı anlayışımızın bir parçası olarak kaldı. Yine de bu tanımlamanın klinik ortamlarda fazla bir anlamı yoktur¹³ ve aynı zamanda da varsanıları deneysel olarak araştıran (ister deneysel psikoz, ister duyu yoksunluğu, elektriksel beyin uyarımı, hipnoz ya da başka bir alanda olsun) hemen her araştırmacı için hemen hemen işe yaramaz olduğu saptanmıştır (karşılaştırınız: Spitzer 1988). O zaman yararsızlığı bu kadar açık olan bir tanımlamanın nasıl olup da "baki kaldığını" sormak zorundayız. Yanıtı basittir, zaten Jaspers'i böyle bir tanımlama yapmaya yöneltmiş olan da aynı nedendir: zihinsel bozukluk için medikal yaklaşımın yalınlığı nedeniyle varsanılar bu şekilde tanımlanmaktadır. Anlatılmak istenen şudur: psikiyatri biliminde tanımlı yapılmış birtakım belirtilere gereksinim duyulması nedeniyle derinlemesine bir irdeleme sonucunda kolayca bir kenara atılacak bazı kavramlar üretilmiştir ve bunlar halen korunmaktadır. (Aslında bu konudaki irdelemenin çok derin bir irdeleme olması bile gerekmez.)

Sanrılar Jaspers tarafından tanımlanmamıştır. Bunu kaydetmek önemlidir, çünkü günümüzdeki ders kitaplarında bulunabilecek hemen tüm tanımlamalarda Jaspers'in ve

onun üç ünlü ölçütünün izi bulunabilir: (1) kesinlik, (2) düzeltilemezlik, (3) yanlışlık.¹⁴ Bununla birlikte Jaspers bu özellikleri tanımlama anlamında almamış, onları "dış karakteristikler" olarak adlandırmıştı (Jaspers 1963d, s.95).¹⁵ Öne sürdüğü gerekçeler öncelikle üçüncü ölçütle ilişkilidir: sanrılar bazen yanlış olarak nitelendirilemeyeceği (çünkü içerikleri dinsel ya da metafizik niteliktedir), yanlışlık bazen sanrılara tanı koydurucu bir nitelik olmadığı (gösterilebilir karşı-kanıtların bulunamadığı vakalarda) ve sanrılar bazen doğru olduğu (Jaspers eşin davranışına bağlı olmayabilen kıskançlık sanrıları örneğini vermiştir) için yanlışlık sanrılarının tanımlayıcı ölçütü olamaz. Jaspers bu sorunu çözmeye yönelik herhangi bir çaba sergilememektedir. Sanrıları bir "ilkel fenomen (primordial phenomenon)"(Urphaenomen) olarak nitelendirmekte ve bu konudaki düşüncelerini karanlıkta bırakmaktadır. Fakat Jaspers'in yanlışlığın tanımlayıcı bir ölçüt olarak kullanılmasına karşı öne sürdüğü gerekçeler geçerliliğini korumaktadır ve bu nedenle biz bugün de yeterli bir tanım için araştırma yapmak zorundayız.

Jaspers bugüne kadar birincil ve ikincil sanrılar arasında yaptığı ayırmadan ötürü eleştirilmiştir, bunlardan ilkinin hastanın herhangi bir duygulanımıyla oluşsal bir ilişkisi yoktur, öte yandan ikincisinin bazı duygulanımlardan köken aldığı düşünülmektedir. Bu ayırımın sanrılarının şekillenmesinde duygulanımın rolü üzerine olan deneysel araştırmaları engellediği ve bu nedenle terkedilmesi gerektiği söylenmiştir. Bu eleştiri geçerli ise duygudurumla uyumlu ve duygudurumla uyumsuz karşıtlığı için de geçerli olmalıdır, çünkü bu ayırım, aynı düşünce temelini yansıtmaktadır. Ne olursa olsun, görünen o ki DSM-III-R'nin duygudurumla uyumluluk tanımına dayalı bir tanımın getireceği çözüm, doğru bir sap-tama için uygun bir çözüm olmayacaktır.

Jaspers'in hedefi *psikopatoloji için bütünüyle betimsel bir yaklaşım* idi. Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, Jaspers fenomenolojiyi herhangi bir kuramdan bağımsız bir betimleme yöntemi olarak düşünmüştü. -Ünlendiği alanın ve başka yerlerde söylediklerinin tersine- psikopatolojik araştırma yolunda (yalnızca psikolojik ve fizyolojik değil!) *felsefî* kuramı da bir yana bırakmıştı: " Kuram fenomenolojiye hiçbir şey kazandırmaz, yalnızca kaybettirir"(Jaspers 1963b, s.327). Kastetmiş olduğu "kuramlar" (kendisinin "beyin mitolojileri" dediği) beyindeki işlev bozukluğu ile ilgili spekülasyonlar ve zihinsel bozukluklar hakkında yalnızca "sözde bilgi" sağlamakla eleştirdiği psikanaliz idi.¹⁶ Jaspers herhangi bir kurama bağlanmama çabası içindeyken fenomenoloji kavramının iki farklı anlamını, felsefî anlamı ile "günlük tıp dilindeki" anlamını birbirine karıştırmıştı. Yalın betimlemenin kullanmak zorunda olduğu araçların "yalın betimleme" ile elde edilemeyeceği Jaspers için açık bir durum olmalıydı.

6. KARL JASPERS VE DSM-III-R

Jaspers'in karşılaşmış olduğu sorunların halen psikiyatride geçerliliğini koruyan sorunlar olduğu artık açıkça göz önüne serilmiş olmalıdır. Bu konuda ikna olmamış okuyucu Jaspers'in psikiyatri mesleğine girdiği sıradaki durumunu anlatırken bu alandaki farklı kuramların dilleri hakkında söyledikleriyle DSM-III-R'nin Giriş bölümünden kısa bir alıntıyı karşılaştırabilir:

"Örneğin birçok kimse Fobik Bozukluklar'ın iç çatışmaları bilinçdışında tutan savunma mekanizmalarının kırılmasıyla açığa çıkan bunaltının yer değiştirmesini temsil ettiğine inanmaktadır. Diğerleri fobileri koşullanmış bu-

naltıya karşı öğrenilmiş kaçınma tepkileri temelinde açıklamaktadır. Ama başkaları da belirli fobilerin ayrılık bunaltısına aracılık eden biyolojik sistemlerdeki bir bozukluğun sonucu olduğuna inanmaktadır."

Vurgulamış olduğumuz gibi, DSM-III-R ağırlıklı olarak Karl Jaspers'in ilk kez önerdiği, en azından geliştirmiş olduğu kavramlara dayanmaktadır. Biz ayrıca kendisinin "fenomenoloji" dediği, temel olarak örtülü kuramsal kavramlardan kesin bir kopuşu içeren yaklaşımında kusurlar görüyoruz.

Dile getirilmesi belki daha da önemli olan bir olgu, DSM-III-R'nin sorunların çözümünde Jaspers'le aynı yollara başvurmasıdır. Temel kavramları Jaspers'in görüşleri çizgisinde (örneğin varsanıları algılar olarak, sanrıları yanlışlığa göre) tanımlamakla kalmamaktadır, ayrıca tümüyle betimsel olma savındadır. Freud'un çalışmalarının (ç.n. İngilizce'ye) çevrildiği ve yaygınlık kazandığı 1940'lı ve 1950'li yılların ardından Freudcu düşüncelerin hemen hemen hiçbir biçimde eleştirilmeksizin psikiyatriye uygulanması söz konusu olmuştu, bu yaklaşımı tarihsel açıdan buna karşı bir tepki olarak görmek olasıdır. Fakat DSM-III-R -aynı Jaspers gibi- bütünüyle betimsel olma ve çıkarımda bulunmayı en aza indirgeme şeklinde hedefler gözetirken kantarın topuzunu kaçırmaktadır.

Biz bütünüyle betimsel bir yaklaşım önerisini eleştirirken temel düşüncelerini 1910'larda açıklamış olan Jaspers'e kıyasla çok daha iyi bir konumdayız, çünkü geriye baktığımızda bu yoldaki çok sayıda çarpıcı ve derinlikli girişimi görebiliyoruz. Bunların arasında *mantıksal deneycilik* (*logical empiricism*)'in katkıları da vardır. Fizik gibi "katı" bir bilimin bile olgu ve mantık diliyle tam olarak anlaşılamayacağı gösterilmiştir. Psikiyatri içinse ilk kez olgucuların ortaya koymuş

olduğu argümanların çizgisinde bir yalın betimleme hedefinin ne başarılabilir, ne de arzulanır bir hedef olduğu bazı yazarlarca (karşılaştırınız: Faust ve Miner, 1986) vurgulanmıştır.

7. NİÇİN FELSEFE?

Psikopatolojinin amaçları yönünden zihnin nasıl kavranması gerektiği, zihnin yetilerinin, işlevlerinin ya da öğelerinin (hangisi söz konusuysa) ne olduğu, bunların nasıl ayrımlanabileceği ve zihinsel bozukulukların bu kavramların kullanılmasıyla nasıl anlaşılabilceği felsefenin alanına giren sorunlardır. "Tipler mi kategoriler mi", "süreklilik mi, ayrı ayrı varlıklar mı" gibi sorunsallar yalnızca yöntembilimsel güçlükleri değil, aynı zamanda -ve birinci planda- felsefi sorunları yansıtmaktadır. Yalın olgular söz konusu değilse ve en az ölçüde çıkarımda bulunmak zorunlu bir hedef değilse bir bilim olarak psikopatolojiyi tıp uygulamasına giren diğer bilimlerle nasıl bütünleştirebiliriz? Psikiyatri için her zaman bir tehlike niteliği taşıyan, özellikle (zamanlarının çoğunu biyokimya laboratuvarında geçiren) genç psikiyatristleri ve onların hastalarla ilişkilerini tehlikeye sokan indirgeyici görüşlerden nasıl kaçınabiliriz?

Görmüş olduğumuz gibi, bu sorunlar çözüme ulaşmış değildir. Genel bir yaklaşımdan özgül belirtilere kadar ön-varsayımlarımız ve dile getirilmemiş kanılarımız üzerinde yeniden düşünmek zorundayız. Halen kullanmakta olduğumuz kavramlar temelde yüzyıl başında oluşturulmuştur, bu nedenle "kavramsal köklerimiz"le (ki bunların en önde gelenlerinden biri Jaspers'tir) aynı yanlışlara düşmemek için tarihsel kaynaklarımızı unutmamak zorundayız. Günümüzdeki psikopatolojiyi büyük ölçüde Jaspers'in görüşleri şekillendir-

mektedir, fakat onun oluşturmuş olduğu çerçevede zorunlu olarak bulunan tuzaklara düşmek istemiyorsak sadece Jasper'ı dayanak yapamayız. Bunun anlamı şudur: bir filozof ve psikopatolog olarak onu ciddi bir biçimde değerlendirmeye almak durumundayız.

"Her kim felsefeyi dışlayabileceğini ve yarsız görüp bir kenara atabileceğini düşünürse sonunda şu ya da bu şekilde onun karşısında yenilgiye uğrayacaktır"(Jaspers 1963d, s.770). Jaspers'in çözmeye çalıştığı sorunlar halen bizim de sorunlarımızdır, fakat onun hatalarından da bir şeyler öğrenebiliriz. Varsanılar ve sanrıların ne olduğunu, psikopatolojinin neye ilişkin olduğunu ve psikiyatri için nasıl bir temel olabileceğini bugün olduğundan daha iyi anlamamız için felsefi düşünüş sadece Jaspers'den beri değil, fakat şimdi ve gelecekte de bizim için kaçınılmaz bir şeydir. Bu sorumluluğu yüklenmek zorundayız!

ÖZET VE SONUÇ

Halen Jaspers'in bulduğu ve açıklık getirdiği kavramları ve onun psikopatoloji için oluşturmuş olduğu çerçeveyi kullanıyoruz. Fakat onun başardığı şeylerden gelen kazançlarımız yanında yanılığlarından gelen güçlüklerimiz de vardır. Ancak Jaspers'le paylaştığımız kanıların bütünüyle sınanması, eleştirisi ve -gerekli ise- bunların dikkatli bir şekilde yerli yerine oturtulması yoluyla söz konusu güçlüklerin ve karşılaştığımız sorunların üstesinden gelebiliriz. Bu hedefe ancak felsefi akıl yürütme yoluyla ulaşılabilir ve bunun da psikiyatride daha önce yapılagelenden daha dikkatli ve daha geniş bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekir.

NOTLAR

1. Dr. Michael Schwatz'a yalnızca bu fikri vermesinden ötürü değil, elinizdeki makalenin ilk biçimini eleştirel bir gözle okuduğu ve düzeltilmesine yönelik önerilerde bulunduğu için de teşekkür borçluyum. Bunun dışındaki eksikliklerin tümünün sorumluluğu bana aittir. Bu çalışma Alexander-von-Humboldt Vakfı'ndan bir Fedor Lynden bursu ile desteklenmiştir.

2. Bilimsel yönden buna hiçbir şekilde akıl erdirilemez. Bu durumlar belki de sadece politik ve tarihsel nedenlerle açıklanabilir (ileriye bakınız).

3. Bunu izleyen bölüm bu konudaki ilk konferansın kitabında yer alan giriş bildirisinden oluşmaktadır(bakınız:Spitzer 1988b). Bu kitapta konuyla ilgili diğer kaynaklar bulunabilir.

4. *Genel Psikopatoloji* ile ilgili Bumke (1914), Kurt Schneider (1938) ve Kunz(1948)'un yorumlarına bakınız. Yakın zamanlarda Schmitt(1979, 1983) de aynı konuya değinmişti. *Genel Psikopatoloji*'nin dokuz kez basımı yapılmış olup sonuncusu 1973'de yayınlanmıştı. İngilizce çevirisi 1963'de yapıldı. Yazarların Jaspers'in Wilhelm Wundt tarafından kurulmuş olan Alman Psikolojisi geleneği içinde yaptığı denemeleri anlatırken bunlar için "bilimsel" deyimini kullanmadıklarını vurgulamak gerekir. Onlar daha çok Jaspers'in psikiyatrinin bozulmuş algı ve düşünce gibi temel kavramlarını sorgulayan ve bunların psikiyatrideki kullanımı için daha akılcı bir temel oluşturmaya çalışan ilk kişi olduğu düşüncesindeydiler.

5. Jaspers'in ne (Kraepelin gibi) yeni bir sınıflandırmayı, ne de (Freud gibi) ruhsal öğeler ve bunların etkileşimleri konusunda yeni bir kuram oluşturmayı amaçladığını vurgulamak gerekir. Yine de (Kraepelin ve Freud'a ait) her iki kuram hastadaki belirtilerin ne olduğunun açık bir şekilde anlaşılmasını (bu bazı Freudcularca yadsınsa da) gerektirmektedir: Her şeyden önce hastada neyin yolunda gitmediğini bilmez isek onu ne sınıflandırabiliriz (yani tanı koyabiliriz) ne de intrapsişik

mekanizmalarla ilgili bir spekülasyonda bulunabiliriz. Bu yüzyılın başlarında Jaspers'in bu sorunu en açık bir biçimde gören ve uğraşısının büyük bölümünü bunun çözümüne adanmış psikiyatrist olduğu kuşku götürmez.

6. Günümüzde birçok psikiyatristin de takdir edeceği gibi vaka incelemelerinin bilimdisi ya da yararsız oldukları asla söylenemez. Ağırıklı olarak vaka incelemelerine dayandığı açık olan nöropsikolojiye gönderimde bulunmak bir zorunluluk değildir, fakat vaka incelemelerinden elde edilen psikiyatri bilgisinin altı çizilebilir. Örneğin paranoid bozukluk vakalarının (Kraepelin tarafından da desteklendiği gibi) zorunlu olarak "bunama"yla sonuçlanmadığını Wagner vakasının ayrıntılı betimlemesinden biliyoruz (kıyaslayınız: Gaupp 1914/1974a, 1938/1974b). Yalnızca bir vaka biliyor olsak bile (başka vakaların da olduğunu söylemeye gerek yok) yine de paranoya ve şizofreni arasında *zorunlu* bir bağlantı bulunmadığını biliyoruz.

7. Jaspers'in böyle davranmasının nedenleri hakkında yalnızca spekülasyonda bulunulabilir. Belki de bunun nedeni bizzat Husserl'in *Mantıksal Araştırmalar*'ın ilk basımında kendi yöntemi konusunda açık olmamasıydı.

8. İlk kez 1912'de yayımlanan, Jaspers'in 1963'de yeni basımını yaptığı *Die Phaenomenologische Forschungsrichtung in der Psychopathologie*.

9. Jaspers bir çözümlemenin nasıl yapılmaması gerektiğini şöyle belirlemektedir: "Algıyı çözümlüyoruz. Çözümleme ne anlama gelmektedir? Bu, algıda algıyı oluşturan öğeleri aramak anlamına gelmez. Gerçekte algıyı bu öğelere bölemeyiz ya da her nasılsa etkileşimde bulunan ve algıyı oluşturan ayrışık öğeler saptayamayız. Bu ayrışık öğeler hiçbir zaman önümüze serilmez, önümüze serilen tam ve bütün algıdır"(Jaspers 1963b, s.193).

10. *Zur Analyse der Trugwahrnehmungen*, ilk basım 1911, Jaspers tarafından yeni basımı 1963.

11. Jaspers'in tam anlamıyla bir çözümleme yapmak niyetinde ol-

madığı, yalnızca sonuçları vurguladığı öne sürülebilir. *Yanlış Algıların Çözümlemesi Üzerine*(Jaspers 1963b, s.194)'deki bölüm bu gözle okunabilir: "Şimdi zorunlu olarak izleyeceğimiz algıyı çözümleme yolu doğru olduğunu düşündüğümüz psikolojik verilerin çok kısa ve üstünkörü bir biçimde gözden geçirilmesidir. Açıktır ki öne sürdüğümüz nedenler yalnızca kendi savlarımızı akla yakın hale getirebilir." Bir dipnotta da şunları eklemektedir: "Wundt'un Fizyolojik Psikoloji'sinde duyum-öğeleri(varsayımı)nin gerçek ve zorlayıcı nedenleri ve Husserl'in fenomenolojik çözümlemelerinde (*Mantıksal Araştırmalar*, Halle 1901) edimlerin ve tüm düşüncelerin çözümlemesinin (*Zergliederung*) nedenleri bulunabilir. Kapsamlı ve anlaşılır bir açıklama Messer (*Duyum ve Düşünce*, Leipzig 1908)'den gelmiştir." Sunduğumuz bu iki alıntıda yaptığımız çıkarımın daha da geçerli olduğunu açıkça görüyoruz: Jaspers fizyolojiyi bir çözümleme konusu olmaktan çıkarmıştır, fakat yine fizyolojiye (Wundt) gönderimde bulunmaktadır. Husserl'e gönderimde bulunmasının fazla bir anlamı yoktur ve bu davranışı içten değildir, Messer'in "armchair psychology"sine gönderimde bulunması da Jaspers'in hemen o günlerde geçerli olan kavramlara yöneldiği yolundaki görüşümüzü doğrulamaktadır.

12. Jaspers bu yünden açık olmayışı nedeniyle 1913'te Goldstein ve 1915'te Schröder tarafından eleştirilmişti.

13. Jaspers klinik fenomenlerin çoğunu açıklamak için bir başka kavram -yalancı varsanılar- bulmak zorunda kalmıştı. Söz konusu terimi Hagen'den almış ve onu "adeta algı gibi olan canlı imge" anlamında kullanmıştı. Schröder belirli fenomenler (yani "varsanılar") için kullanılan bir terimin yerine bir başkasını getirmenin fazla bir şey kazandırmadığını vurgularken haklıydı. Hemen her hastanın (bunu nasıl yaptıklarını hepsi de ifade edemese bile) algılarını varsanılarından ayımlayabildiği bilinen bir şeydir (ayrıntılı bir tartışma için kıyaslayınız: Spitzer 1988a).

14. (Kıyaslayınız: Jaspers 1973, s.78; 1963d, s.95-96). Üçüncü ölçüt içeriğin olanaksızlığı biçiminde de ifade edilmektedir, fakat metnin akı-

şı içinde Jaspers'in düşüncesindeki kavramın (olanaksızlıktan daha zayıf bir kavram olan) yanlışlık olduğu belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

15. Ayrıca şunu saptamaktayız: " Bir sanrının yalnızca hasta tarafından kesin bir biçimde savunulan ve düzeltilemeyen hatalı bir düşünce olduğunu söylemek bu sorun için sadece yüzeysel ve yanlış bir çözüm sağlar. Tanımlama, sorunu ortadan kaldırmayacaktır" (Jaspers 1963d, s.93). Sanrılarının tanımlanamaz olduğu görüşü Almanca yazılmış psikiyatri ders kitaplarının çoğunda hala saptanabilen bir görüştür.

16. Çoğu kez belirtilen, Jaspers'in psikanalize tamamen karşı olduğu savı doğru değildir, kendisi Freud üzerine incelikli bir görüşe sahipti (bakınız: Jasper 1963d, s. 306f, 359-63, 373-78, 537-40, 773-75).

KAYNAKLAR

1. American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Third Edition, Revised. American Psychiatric Association, Washington DC, 1987.

2. Bumke O: Allgemeine Psychopathologie (1914). In: Saner H (ed.): Karl Jaspers in der Diskussion, pp. 11-13. Piper, München, 1973.

3. Esquirol J: Des maladies mentales. Paris, 1838.

4. Faust D, Miner RA: The Empiricist and His New Clothes: DSM-III in Perspective. Am J Psychiat 143: 962-967, 1986.

5. Gaupp R: The Scientific Significance of the Case of Ernst Wagner (1914). In: Hirsch SR, Shepherd M, Kalinowsky LB (eds.): Themes and Variations in European Psychiatry, pp. 121-133, 1974a.

6. Gaupp R: The Illness and Death of the Paranoid Mass Murderer, Schoolmaster Wagner: A Case History (1938). In: Hirsch SR, Shepherd M, Kalinowsky LB (eds): Themes and Variations in European Psychiatry, pp. 134-150, 1974b.

7. Goldstein K: Zur Theorie der Halluzinationen. Archiv für Psychiatrie 44: 584-655, 1036-1106, 1908.

8. Goldstein K: Weiter Bemerkungen zur Theorie der Halluzinationen. Zeitschrift für die Gesamte Neurologie und Psychiatrie 14: 502-544, 1913.

9. Gregory RL: Sensation. In Gregory RL (ed): The Oxford Companion to the Mind, pp. 700-701. Oxford University Press, Oxford, New York, 1987.

10. Husserl E: Logische Untersuchungen. Niemeyer, Tübingen, 1901 (2nd ed, 1913).

11. Jaspers K: Gesammelte Schriften zur Psychopathologie, Springer, Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1963.

12. Jaspers K: Zur Analyse der Trugwahrnehmungen, (first published in 1911), reprinted in: Jaspers K: Gesammelte Schriften zur Psychopathologie, pp. 191-251, 1963a.

13. Jaspers K: Die Trugwahrnehmungen, (first published in 1912), reprinted in: Jaspers K: Gesammelte Schriften zur Psychopathologie, pp. 252-313, 1963b.

14. Jaspers K: Die Phaenomenologische Forschungsrichtung in der psychopathologie, (first published in 1912), reprinted in: Jaspers K: Gesammelte Schriften zur Psychopathologie, pp. 314-328, 1963c.

15. Jaspers K: General Psychopathology (transl. Hoenig J, Hamilton MW), Manchester University Press, The University of Chicago Press, Manchester, Chicago, 1963d.

16. Jaspers K: Allgemeine Psychopathologie, 9th ed, Springer, Berlin, Heidelberg, New York, 1973.

17. Jaspers K: Philosophical Autobiography (1957). In: Schilpp PA (ed): The Philosophy of Karl Jaspers (The Library of Living Philosophers), augmented edition, pp. 3-94, Open Court, La salle, Illinois, 1981.

18. Kunz H: Allgemeine Psychopathologie (1947). In: Saner H (ed): Karl Jaspers in der Diskussion, pp. 17-20. Piper, München, 1973.

19. Messer A: Empfindung und Denken (1908). Quelle und Meyer, Le-

ipzig, 1924.

20. Neumann O: Empfindung. In: Ritter J(ed): Historisches Wörterbuch der Philosophie, Vol. 2, pp. 456-474, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1972.

21. Schmitt W: Karl Jaspers und die Methodenfrage in der Psychiatrie. In: Janzarik W (ed): Psychopathologie als Grundlagenwissenschaft, pp. 74-82, Enke, Stuttgart, 1979.

22. Schmitt W: Die Psychopathologie von Karl Jaspers in der modernen Psychiatrie. In: Peters UH (ed): Psychiatrie Bd. 1, pp. 36-52, Beltz, Weinheim, 1983.

23. Schneider K: 25 Jahre 'Allgemeine Psychopathologie' von Karl Jaspers (1938). In: Saner H (ed): Karl Jaspers in der Diskussion, pp. 13-16. Piper, München, 1973.

24. Schröder P: Von der Halluzinationen. Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie 37: 1-11, 1915.

25. Schwartz MA, Wiggins OP: Diagnosis and Ideal Types. A Contribution to Psychiatric Classification. Comprehensive Psychiatry 28: 277-291, 1987a.

26. Schwartz MA, Wiggins OP: Typifications. The First Step for Clinical Diagnosis in Psychiatry. J Nerv Ment Dis 175: 65-77, 1987b.

27. Spiegelberg H: Phenomenology in Psychology and Psychiatry. Northwestern University Press, Evanston, 1972.

28. Spitzer M: Halluzinationen. Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, 1988a.

29. Spitzer M: Psychiatry, Philosophy, and the Problem of Description. In Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): Psychopathology and Philosophy, pp. 3-18. Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, 1988b.

YAŞANTI VE DÜZENSİZLİKLERİ

ŞİZOFRENİNİN BAŞLANGIÇ EVRELERİ İÇİN HUSSERLCİ BİR FENOMENOLOJİYE DOĞRU

Osborne P. Wiggins, Michael A. Schwartz, Georg Northoff

R. D. Laing'in anısına ithaf edilmiştir.

...ontolojik güvensizlik içindeki kişi kendini tatmin etmekten çok korumakla uğraşır: onun düşük güvenlik eşiği sıradan yaşam koşulları tarafından tehdit edilir.

Ronald D. Laing (1960, s.42)

1.GİRİŞ

Şizofrenik hastalar psikiyatristi geniş ve olağanüstü bir yaşantılar dizisiyle karşı karşıya getirirler. Bu hastalar kendi düşüncelerinin, eylemlerinin ve arzularının başkaları tarafından oluşturulduğunu öne sürebilirler. Kendileri hakkında konuşan, eylemleri üzerinde yorum yapan, kendilerini öven ya da kınayan sesler işitebilirler. Düşüncelerinin ve duygularının dış evren tarafından anlaşıldığından yakınabilir ya da bedenlerinin çevrelerindeki evrenin sözde rastgele özelliklerini cisimleştirdiğini ısrarla savunabilirler. Psikiyatristler bu gibi yaşantıları açıklayabilmek için benlik zayıflığı, benlik sınırlarının düzensizliği, benlik patolojisi, deperso-

nalizasyon ve derealizasyon ve kendiliğin birliğinde yıkılma ya da parçalanma gibi terimlere ve formülasyonlara başvurmuşlardır (Spitzer 1988, s. 167-183).

Fakat bu terim ve formülasyonlar ne anlama gelmektedir? Burada Edmund Husserl'in fenomenolojisinden hareketle şizofrenik yaşantıların altında yatan özelliklere açıklık getirmeye çalışacağız. Onun felsefesinin içeriğinde yer alan insan yaşamına ilişkin çözümlemelerin bu dikkat çekici yaşantıları aydınlatacak zenginliğe sahip olduğunu düşünüyoruz.

Husserl'in fenomenolojisi *zihnin oluşturu* (*constitutive*) *işlevselliğine* öncelik verir (Husserl 1973a, 1982). Husserl'e göre zihinsel yaşam hem evreni, hem de evrenin bir parçası olarak kendisini oluşturur (Husserl 1969, s. 232-266). Oluşturulan bu nesneler, evren ve evrene ait kendilik hep daha temel bir şeye, kendilerine anlam ve varlık veren oluşturu bir özneye bağlıdır (Gurwitsch 1966, s. 89-106). Husserl'in felsefesi bu şekilde şizofreninin erken dönemini bu oluşturu öznenin köklü bir örselenişi olarak görmemize olanak verir. Oluşturu kendiliğin örselenmesinin bir sonucu olarak oluşturulmuş tüm evren yarılmaya ve çözülmeye başlar. Ve *oluşturu* kendiliğin çözülmesiyle *oluşturulmuş* kendilik kaynaşmışlığını ve kimliğini yitirir. Şizofreniyi karakterize eden bu kendilik-patolojisi iki farklı açıdan algılanmalıdır: oluşturu kendiliğin bir bozukluğunu ve bunun sonucu olan oluşturulmuş kendiliğin bir bozukluğunu kapsar. Kaleme aldığımız bu denemede kendiliğin kendini nasıl oluşturduğunu kısaca betimleyeceğiz. Bu, kendini-oluşturan kendiliğin bozukluklarında şizofrenideki kendilik bozukluklarının nasıl bir yeri olduğunu belirlememizi sağlayacaktır.

Normal zihinsel yaşamda değişimler tüm zaman içinde evrende ve zihinsel yaşamın kendisinde ortaya çıkar. Bu şekilde oluşturulan şey, sürekli olarak değişen kendilik ve ev-

rendir. Fakat bu değişimlerin sınırları vardır; kendiliğın ve evrenin belirli yönleri değişmez. Normal zihinsel yaşamda kendiliğın ve evrenin belirli yönleri değişmez olarak yaşanır, çünkü bu kendiliğın ve evrenin birçok varoluşu için zorunludur. Şizofreninin erken evrelerinde kendiliğın ve evrenin bu değişmez ve zorunlu bileşenlerinin parçalanıverecek ve yok oluverecek bir biçimde yaşandığını savunuyoruz. Değişmez şeyler değişmeye başlar; olanaksız olan gerçeklik niteliğı kazanır ve zorunluluk içten içe olumsuzluk halini alır. Şizofreninin erken evrelerini hasta için bir "ontolojik kriz" içine girme şeklinde tanımlamamızın nedeni burada yatıyor: kendiliğın ve evrenin en temel bileşenleri bile kesin ve güvenilir olmaktan uzaklaşmıştır.

Şimdi Edmund Husserl'in kendilik anlayışını kısaca tanımlayacağız. Tartışmamız zihinsel yaşamın kendini ve şeyleri "oluşturma" biçimleri üzerine odaklanacaktır.

2. ZİHİNSEL YAŞAMIN OLUŞTURUCU İŞLEVİ

Bilindiğı gibi Husserl her zihinsel sürecin *bir şeyin farkındalığı* olduğunu savunmuştur. Ve buna bağılı olarak herhangi bir türde nesneyi bütünüyü anlamamız için nesnenin farkına varmamızı sağlayan zihinsel süreç türlerini açığa kavuşturmamız gerektiğini öne sürmüştür (Gurwitsch 1964, s. 280-306). Husserl zihinsel süreçler ve nesneler arasındaki ve nesnelerle zihinsel süreçler arasındaki bu zorunlu ilişkiyi "yönelmişlik (intentionality)" olarak adlandırmıştır (Husserl 1982, s. 171-235).

Yöneltici (intentional) süreçler iki temel türe ayrılmaktadır: (1) etkin zihinsel süreçler ve (2) edilgin ya da otomatik zihinsel süreçler. (1) Etkin zihinsel süreçler içlerinde yaşayan bir benliğe sahiptirler. (2) Edilgin zihinsel süreçlerin içinde ya-

şayan bir benlik bulunmaz (Husserl 1973a, s. 77-81).

(1) Bir *etkin özne*, bir *benlik*,¹ zihinsel yaşamın bazı süreçleri içinde yaşar (Husserl 1973b, s. 71-101).² Zihinsel yaşamın yöneltici süreçlerinin çoğunda yaşayan etkin bir özne yoktur; benlik bir bireysel-zihinsel yaşamın yalnızca bir *parçasına* yerleşir. Benlik nesnelerle ilgilenen, onlara odaklanan ya da onlara anlam veren öğedir (Husserl 1982, s. 75-78). Bu nedenle benliğin içinde yaşadığı bu süreçler tamamıyla *anlam verici (thematizing)* süreçlerdir, bu süreçler bilinç (consciousness) "tema"sı ile *ilgilidirler* (Gurwitsch 1966, s. 175-286). Bu özneye "etkin" demekle onun üretmiş olduğu zihinsel süreçlerini bilerek seçtiği belirtilmiş olmaktadır. Bu nedenle bir benlik tarafından üretilmek üzere seçilmedikçe zihinsel yaşamda hiçbir zaman ortaya çıkamayacak olan belirli-yöneltici süreçler vardır. Zorunlu biçimde benliğe ait olan bu süreçlere konuşma, okuma ve akıl yürütme (reasoning) edimleri-miz örnek verilebilir. Husserl "benlik" sözcüğünü yalnızca bu anlamda kullanmaktadır, amacı bir bütün olarak bireysel-zihinsel yaşamı belirtmek değildir. Başka bir deyişle, Husserl'in sözcük dağarcığında "benlik" ve "zihinsel yaşam (Bewusstsein)" eşanlamlı terimler değildir (Husserl 1982, s. 190-192). Biz de bundan böyle "benlik" terimini yalnızca bu Husserlci dar anlamıyla kullanacağız.

(2) Bununla birlikte, zihinsel yaşamın yöneltici süreçlerinin çoğunda yaşayan ve onları üreten etkin bir özne bulunmaz (Husserl 1982, s. 199-201). Bir bireysel-zihinsel yaşam büyük ölçüde benlik-siz zihinsel süreçlerden kuruludur. Bu zihinsel süreçler yalnızca "kendilerinde" ortaya çıkarlar; herhangi bir benlik tarafından üretilmezler (Husserl 1966b). Husserl, bir benlik tarafından etkin olarak üretilmedikleri için bu süreçleri "edilgin" olarak adlandırmıştır; biz onları "otomatik" olarak adlandırmayı yeğliyoruz. Otomatik süreç-

ler benlik-siz olduğu ve zihinsel yaşamın temalarını benlik seçtiği için bu süreçler anlamlandırıcı nitelikte değildir. Otomatik süreçler nesnelere bilincin *alanında* ya da *ufkunda* yönelirler (Gurwitsch 1964, s. 340-354). Örneğin şu an bu yazıyı yazmakta olduğum için benliğim yazdığım sözcüklerin anlamlarına odaklanmaktadır. Bununla birlikte zihinsel yaşamım otomatik olarak kağıdın beyazlığına, parmaklarımlarım arasında duyumsadığım yazı yönüne, ayak tabanlarıma değen zemine, kendi beden konumuma ve benzeri şeylere birlikte-yönelmektedir.

Bir bireysel-zihinsel yaşam bu nedenle hem etkin, hem de otomatik yöneltici süreçlerden kuruludur. Bir benlik zihinsel yaşamın bazı süreçleri içinde yaşar ve onları bilerek üretir, yani bunlar zihinsel yaşamın etkin ve anlamlandırıcı süreçleridir. Zihinsel yaşamın geri kalan bölümleri birçok nesneye yönelir, fakat bunu "kendilerinde", bir başka deyişle otomatik olarak ve benlik dışında yaparlar.

Husserl'e göre yöneltici yaşamın üç farklı düzeyinin ayrımlanması gerekmektedir (Husserl 1982, s. 211-303). Birinci düzey "doxic" yönelmişliktir. Husserl "doxa" sözcüğü ile inanç kavramını anlatmak istemiştir. İkinci düzey emosyonel yönelmişlik katıdır. Üçüncüsü itkisel (conative) yönelmişlik düzeyidir. Bu katmanları burada daha fazla açmayacağız. Fakat bu denemenin değişik bölümlerinde bu kavramlara başvurulacaktır.

Çok sayıda yöneltici süreç Husserl'in "bireşim (synthesis)" adını verdiği bir yolla bir araya gelerek birleşmektedir (Husserl 1982, s. 283-287). Çok sayıda zihinsel süreç özdeş bir nesnenin birçok özelliğine yöneldiği zaman bir "bireşim" oluşmaktadır (Husserl 1973a, s. 39-55). Her bir zihinsel süreç kendine ait özelliğe yönelir; ve birçok zihinsel süreç bireşim içine girdiği zaman aynı nesnenin birçok özelliğine yöne-

lir. Zihinsel yaşamın bu bireşim süreçleri sayesinde çeşitli özellikleri olan nesnelerden kurulu bir evren var olmaktadır, bu evrenin içinde de ilişkili olduğu başka nesnelerle bireşimsel olarak bütünleşmiş bir nesne olarak kendim yer almaktayım.

Bir nesnenin özellikleri bu şekilde birlikte bireşim haline gelmek yoluyla birbirleriyle özgül bir ilişkiye girerler: Aron Gurwitsch bu ilişkiyi "Gestalt -kaynaşması (Gestalt-coherence)" olarak adlandırmıştır (Gurwitsch 1964, s. 132-153, 273-279). Bir Gestalt'ta her bir parçanın ne olduğu bütünü diğer parçalarıyla ilişkisi bağlamında belirlenir. Her bir parça diğerlerinin anlamını biçimler ve nitelendirir, diğer parçalar da onu biçimler ve nitelendirirler. Yün dokumanın kırmızılığı plastik fincanın kırmızılığı ile aynı şey değildir. Yün dokumanın kırmızılığı bir "yün olarak" kırmızılıktır. Dokumanın yün oluşu kırmızılığı biçimlendirir ve nitelendirir. Dokumanın yün oluşu ve kırmızısı *birbirine bağlı* ve birbiriyle ilişkili parçalardır: birbirlerini biçimlendirir ve nitelendirirler. Bu şekilde her bir özellik sahip olduğu anlamı ancak bütünü diğer özellikleriyle ilişkililiği sayesinde kazanır. Herhangi bir parça bütünden ayrılmışsa anlamını yitirecektir; artık o özelliğin tanımında ve belirlenmesinde kullanılmayacaktır (Gurwitsch 1966, s. 332-349).

Sözelimi önümdeki bu kağıt yaprağa baktığım için karşımda bulunan beyaz renk bana dolaysız olarak verilmiştir. Nesnenin bu yönünün dolaysız verilmesi bağlamında diğer yönlere zihinsel yaşamımda bireşimsel olarak birlikte-yönelinir. Örneğin, zihinsel yaşamım şu an kağıt yaprağın diğer tarafına -görünmeyen tarafına- ve onun beyazlığına birlikte-yönelmektedir. Kağıt yaprağın şu an görünen bu tarafı, görünmeyen tarafına gönderimde bulunmakta ve onu nitelendirmektedir. Algılanan herhangi bir nesne bu şekilde çeşitli

yönlerinin bir "iç ufuk"una sahip olmakta ve bu çeşitli yönler Gestalt-kaynaşması biçiminde birbirlerine bağlanmakta ve birbirlerini nitelendirmektedirler (Gurwitsch 1964, s. 235-245).

Zihinsel yaşamım nesnenin duysal (sensorial) niteliklerine yönelmenin yanında bu nitelikleri gerçek, gerçekdışı, olası gerçek, olası gerçekdışı, vb. şeklinde yaşamaktadır. Başka bir deyişle, zihinsel yaşamım nesnelerin ve niteliklerinin "varlıksal durumları"nı otomatik olarak yakıştırmaktadır.¹ Bu, Husserl'in belirtmiş olduğu, zihinsel yaşamın "doxic konumsallığı"dır: zihinsel yaşam yöneldiği nesnelerin varlıksal durumları karşısında otomatik olarak "bir konum alır" (Husserl 1982, s. 251-272).

Bir nesne-niteliği nesnenin sahip olduğu, yönelinmiş bir başka nitelikle bağdaşmaz olarak yaşandığı zaman söz konusu nesne-niteliğinin varlıksal durumu değişebilir. Yaşanan böylesi karşıtlıklar bir niteliğin varlıksal durumunu ortadan kaldıracak ve diğer niteliğe bir varlıksal durum yükleyecektir. Örnek olarak önümdeki kağıt yaprağı çevirdiğimde önceki beyaz zeminin yerine yeşil bir zemini dolaysız olarak algıladığımı varsayalım. Bu olguda zihinsel yaşamım önceki beyaz zeminin gerçekliğini otomatik olarak iptal edecek ve bundan sonra yeşil zemine gerçeklik olarak yönelecektir (Husserl 1973b, s. 87-101).

Nesnelerin varlıksal durumlarındaki bu *değişmeler evrenin değiştirilemez varlıksal durumu* temelinde ortaya çıkar. Benim kağıdın beyazlığı üzerine olan algım onun beyazlığına ilişkin kesinlikten beyazlığına ilişkin kuşkuya ve yeşilliğine ilişkin yeni bir kesinliğe doğru değişim gösterebilir. Fakat zihinsel yaşamımdaki böylesine sıradan *doxic* değişimlerin altında Husserl'in *Urdoxa* adını verdiği, kendimin ve evrenin temel özelliklerine ilişkin *ilk niteliksel (primordial), sarsıl-*

maz bir kesinlik yatmaktadır (Husserl 1973b, s. 28-31). Örneğin kağıdın beyaz yerine yeşil olduğu ortaya çıkabilir. Gerçekten de "kağıt"ı biraz daha yakından inceleyerek onun ince ve beyaz bir metal parçası olduğunu ortaya koyabilirim. Sonraki yaşantılar öncekileri daha doğru kılabilir ve fakat inançtaki bu düzeltmeler sırasında nesnelerin ve kendimin bazı özellikleri değişim göstermez ve zorunlu olarak varlığını sürdürür. Nesne, önceki gibi beyaz olmak yerine siyah olduğu bile görülse bazı temel niteliklere sahiptir. Nesnenin evrenin uzayında bir yeri vardır, uzaysal nesne esnek bir kağıt yerine esnemez bir metal bile olsa bu böyledir. Söz konusu şey canlılık kazanamaz ve benimle bilinmeyen (fakat şaşılacak kadar tanıdık) bir dille konuşmaya başlayamaz. Nesnenin farklı olduğu ortaya çıkabilir, fakat bu olası farklılıklara ilişkin ontolojik sınırlar vardır. Nesne, temel bir düzeyde aynı kalmak *durumundadır*. Kuşkusuz *bu* fenomen hiçbir şekilde bir nesne olarak ortaya çıkmayabilir; *o* var olmayabilir. Fakat nesne-lik değişmez kalır; ve evrende nesneler olarak varlığını sürdürür.

İşte, *Urdoxa* şeylerin ilk niteliksel özelliklerindeki ilk niteliksel kesinliktir ve şizofreninin erken evrelerinde sarsıntıya uğrar. Bu, şizofreni için söylemiş olduğumuz olanaksızın gerçek olması halinin nedenidir: şeylerin yalnızca olumsal nitelikleri değil, esas ve zorunlu nitelikleri de kesinlikten uzak ve belirsiz bir hale gelir.

3. OLUŞTURULMUŞ KENDİLİK

Zihinsel yaşam kendisi için aşkın (transcendent) olan nesneleri oluşturmasına ek olarak, bireşimsel olarak kendisine de yönelir. O, bu etkin ve edilgin kendine-yönelmeler yoluyla oluşturu bir özne olarak kendisini bir nesne halinde oluş-

turur.

Benlik bir parçasını şekillendirdiği zihinsel yaşamı etkin olarak değerlendirebilir. Fakat zihinsel yaşam bu şekilde "benliksel (egoic)" kendini-değerlendirmeden önce zaten kendi süreçlerine otomatik olarak yönelir. Her zihinsel süreç kendi nesnesine yönelir. Fakat buna ek olarak her zihinsel süreç aynı zihinsel yaşamın gelecekteki zihinsel süreçlerini de "önceler". Ve dahası, her zihinsel süreç aynı zihinsel yaşamın geçmiş evrelerini "yineler". Gerçekten de çeşitli süreçleri "aynı zihinsel yaşam"ın süreçleri yapan aslında kendileridir ve bunlar kendi nesnelere yönelmenin yanı sıra birbirlerini önceler ve yinelerler. Zihinsel süreçler bir kez oluşmakla var olmayı sonlandırmazlar. Bunun yerine zihinsel yaşamın şimdiki evresi tarafından geçmiş olarak yinelenirler. Ve benzer biçimde zihinsel yaşamın gelecek süreçleri oluşmalarından önce bile zihinsel yaşamın şimdiki evresi tarafından "gelmekte olan" olarak öncelenirler. Böylece bu "iç zaman" aracılığıyla zihinsel yaşam kendini *birleştirir*: kendini zaman içinde sürekli olarak aynı yaşar (Husserl 1966a). Zihinsel yaşamın bu şekilde kendine-yönelmeler aracılığıyla bireşimsel birleşmesi kişisel özdeşliği oluşturur.

Bu öneleme ve yineleme süreçlerinin tümü de edilgin süreçlerdir. Hiçbir benlik bunların içinde etkin olarak yaşamaz ve hiçbir benlik herhangi bir şeyi bunlar aracılığıyla anlamlandırmaz. Bu nedenle zihinsel yaşamdaki "iç zaman" aracılığıyla başarılan bireşimsel birleşme yalnızca "edilgin" ve "otomatik" bir birleşmedir. Bu birleşme sadece zaman boyunca, benliğin etkinliklerine gereksinim duymaksızın kendini gösterir. Burada söylenmek istenen şey, gerçekten de benliğin kendi zihinsel yaşamını etkin olarak birleştiremediği ve buna da gereksinimi olmadığıdır. Zihinsel yaşamın birleşmesi işinin başarılanması onun içinde yerleşmiş olan anlamlandı-

rı benliğin "gerisinde" gerçekleşir.

Husserl, bireysel-zihinsel bir yaşamın bir bütün olarak "anonim" olduğunu söylemiştir (Husserl 1966a). Bununla anlatmak istediği şey bir bütün olarak zihinsel yaşamın etkin benlik tarafından üretilmediğidir. Benlik daha kapsayıcı nitelikteki "anonim" zihinsel yaşamın içinde yerleşmiştir ve onun yalnızca bir parçasını etkin olarak üretir. Fakat Husserl'in burada anlatmak istediği şeyi kavradığımız zaman bunu bir yana bırakabilir ve bireysel-zihinsel yaşamın bir bütün olarak "benimki" olduğunu söyleyebiliriz. Bunun anlamı şudur: Bu, "Ben"in (ego) içinde yaşadığı zihinsel yaşamdır. Yaşantıların bu birleşik bütünü "Ben"in onun bir parçası olması anlamında "benimki"dir; o birleşmiş bir bütündür ve "Ben" bu bütünün bir parçası olarak onunla bütünleşmiş durumdayımdır. Bu nedenle "benimkilik" in dar ve geniş olmak üzere iki anlamı vardır. Dar anlamda yalnızca benim etkin olarak üretilmiş zihinsel süreçlerim, yani benliğimin ürettiği edimler "benimki"dir. Fakat geniş anlamda benliğimin içinde yaşadığı tüm bireysel- zihinsel yaşam "benim" zihinsel yaşamımdır.

Fakat zihinsel yaşam bu iç zaman süreçleriyle kendini birleştirmesine ek olarak bir beden varlığıyla kendi varlığının bireşimini yapar. Zihinsel olaylar görsel, işitsel, dokunma, derin duyu, koku ve tat ile ilgili algısal yönelişler aracılığıyla gelen çeşitli bedensel fenomenlerle bireşime sokulur. Böylece kolumu hareket ettirme yönündeki *kararım* hareket eden kol ve elimdeki *derin duyusal (kineasthetic)* yaşantılarla ve hareket eden kol ve elimin görsel algısıyla birleştirilir. "Benim" zihnim bu karmaşık bireşimler aracılığıyla "benim" bedenimle bütünleşir; gerçekten de "bir" beden yaşantısı ancak bu bireşimsel bütünleşme sayesinde "benim" bedenim olarak yaşanır. Bu şekilde ben kendimi zaman içinde süre-

lilik gösteren psikosomatik (ç.n.ruh-beden bütünlüğü içinde) bir varlık olarak yaşarım. Zihin ve beden bu bireşimlerinin tamamen *otomatik olarak* oluştuğunu vurgulamak isteriz.

4. SANRISAL DUYGUDURUMUN FENOMENOLOJİK YORUMU

Şizofrenik kişiler hastalıklarının en erken evrelerinde "sanrısaral bir duygudurum" (*Wahnstimmung*) olarak adlandırılan bir durum yaşarlar (Jaspers 1963, s. 98-99, Slater ve Roth 1969, s. 273, 289). Bu sanrısaral duygudurumda kişi kendini de kapsayacak biçimde tüm gerçekliğin temelden farklı, şaşırtıcı, belirsiz ya da yabancı olduğunu hisseder. Ortaya çıkan bu değişim, kökten bir değişim olarak yaşanır. Bundan başka şizofrenik kişi bu değişimin kendisiyle bazı önemli bağlantılarının bulunduğundan emindir. Biz kendiliğın ve evrenin varlığındaki bu aşırı değişime "ontolojik değişim" diyecek ve onu anlamaya çalışacağız. Yine burada "ontoloji" terimini kullanmakla şeylerin *olumsal* ya da *rastlantısal* özellikleri yerine esas özelliklerini kastediyoruz. Normal bir durumda kendimin ve şeylerin özelliklerinden bazılarını kendimin ve onların varlığı yönünden esas itibariyle *dönüşebilir* ya da (son çözümlemede) *zorunlu değil* şeklinde yaşarım. Fakat kendimin ve şeylerin diğer özellikleri varlığımız için *değişmez* ve *zorunlu* olarak yaşanır, bu özellikler olmaksızın ben ve onlar var olamayız. Sanrısaral duygudurum içinde kendimin ve evrene ait şeylerin bu esas özellikleri bile yok olabilir ve güvenilmez olarak yaşanır.

R. D. Laing'in "ontolojik güvensizlik" deyimini benimseyip bunu sanrısaral duygudurum için kullanabilmemizin nedeni yukarıda anlatılanlardır (Laing 1960). Bizim anladığımız

şekliyle ontolojik "güvensizlik" esas kendiliğim hakkında köklü bir biçimde kuşkuda olduğum bir durumdur. Kişi "ontolojik olarak güvensiz" olduğu zaman fiziksel ya da fiziksel olmayan, zihinsel ya da zihin-dışı, var-olan ya da var-olmayan, zamansal ya da zaman-üstü, uzaysal ya da uzaysal olmayan, mekanik ya da organik, insani, tanrısal ya da şeytani, erkek ya da dişi, gerçek ya da gerçekdışı, yaşar ya da ölü veya canlı ya da cansız -sayılanlar yalnızca birkaç tanesidir!- olarak varlığı kuşkulu ve belirsiz olmaktadır.

Sanrısal duyudurumda normal olarak nesneleri birleşik nesneler ve karşılıklı ilişki halinde nesne şebekeleri olarak oluşturan bireşimsel süreçler ciddi bir biçimde zayıflar. Evrenin ve kendiliğin oluşturulması derinden derine gücünü yitirir. Kendiliğin ve evrenin oluşturulmasındaki bu zayıflama nedeniyle bunlar artık birbirlerinden değişmez bir biçimde farklı olarak yaşanmazlar. Zihinsel yaşamın bireşim işlevinin şeyleri ve kendimi zaman boyunca özdeş olarak oluşturduğunu öne sürmüştük. Yöneltili bireşimler özdeşliği oluştururlarsa farklılığı da oluşturuyor olmalıdırlar. Masa ve sandalyeyi normal zihinsel yaşamda birbirinden farklı olarak yaşarım, çünkü her birini kendisinde sağlam ve sürekli bir özdeşliğe sahip olarak yaşıyorum. Şizofrenide bireşimlerin zayıflamasıyla özdeşlikte bir zayıflama olur. Fakat bu bireşim zayıflamasıyla farklılıkta da bir zayıflama ortaya çıkar. Şizofrenide zihinsel yaşamım kendisiyle radyodaki sesin bireşimini yapabilir, çünkü zihnim artık ne kendini kendi ile sağlam bir biçimde özdeşleştirmekte, ne de radyodaki sesi görülmeyen radyo spikeriyle özdeşleştirmektedir. Özdeşlik zayıfladığı için nesneler ve kendim yarılmış, eksikli ve parçalanmış görünebilir. Fakat farklılık zayıfladığı için farklı şeylerin özellikleri birbirleriyle ya da benim özelliklerimle bireşime sokulabilir. Bu şekilde şeylerin ve başka insanların esas

özellikleri bile "başkalık"larını yitirebilir ve "kendilik" olabilirler. Ve benzer bir biçimde, kendime ait özellikler "benimkilik" niteliklerini yitirebilir ve "başkası" olabilirler. Şizofreninin erken evrelerindeki "ontolojik güvensizlik", kendilik-başkası farklılığındaki bu kaypaklık ve değişebilirlik ile karakterizedir.

Öncelikle şizofrenik kişinin parçalı ve ayrıık yaşantısına odaklanalım. James Chapman bize bir hastanın bu tür bir yaşantı üzerine söylediklerini aktarıyor: "Gördüğüm her şey bölünmekte. Bu, parçalara ayrılmış ve tekrar bir araya getirilmiş bir fotoğraf gibi. Birileri hareket eder ya da konuşursa gördüğüm her şey gözden kayboluyor ve benim bunları tekrar bir araya getirmem gerekiyor" (Chapman 1966, s. 29).

Bireşim süreçlerinin zayıflamasıyla nesnelerin Gestalt-kaynaşması dağılır. Bir nesnenin özellikleri artık nitelendirilemez ve bir başkasına bağlanamaz. Özelliklerin her birinin anlamının tanımlanmasını ve belirlenmesini bunların birbirlerine olan bağımlılıklarının ve karşılıklı ilişkilerinin sağladığını anımsayınız. Özelliklerin Gestalt-kaynaşması şimdi azalmışsa ve bunlara bütünüyle yöneliniyorsa söz konusu özelliklere birbirleriyle ilişkisiz olarak yönelinecektir. Ve özellikler, bütün içindeki yerleşimlerini yitirdikleri zaman zihinsel yaşam için taşıdıkları tanımlanmış ve belirlenmiş anlamı da yitirirler. Şeylerin parçalanmış ve ayrıık özelliklerine bu şekilde yalnızca ayrıık olarak değil, aynı zamanda *belirsiz* ve *tanımsız* olarak da yönelinir. Bölünmüş nesnelerin yönelinmiş özellikleri son derece *anlaşılmazdır*: nesnelerin "ne olduğu (whatness)" giderek son derece karanlık ve kaypak bir hale gelir.

Fakat şizofrenik yaşantı, belirtmiş olduğumuz gibi başlangıç evrelerinde yalnızca kendiliğin ve evrenin belirsiz parçalara bölünmesiyle karakterize değildir. Bu evrelerde

ayrıca daha önce başkası, ben-değil, evren biçiminde yönelinmiş özelliklerle kendiliğin parçalanmış belirli özelliklerinin bireşimsel olarak bir araya getirilmesi de belirgindir. Bu sanrısız duyudurum ortamında anlık ve geçici olarak alışılmadık ve beklenmedik bireşimler olacaktır. Bu nedenle şizofrenik kişi kırmızı bir elbiseyi algılayıp birden kızıl gezegen Mars'tan gelen bir yabancı olarak gördüğü bir kadınla cinsel ilişkide bulunmaya yönelebilir. Fakat bu yaşantı hızla ortadan kaybolacaktır. Bu zayıflamış *Gestalten* böylelikle diğer geçici ve yaratıcı benzerleriyle yer değiştirecektir.

Kişinin yaşantısının *doxic* konumsallığı onun aşırı bir biçimde kesinlikten uzak oluşu ya da kuşkululuğudur. Derin bir kesinsizlik vardır, çünkü kuşkulu ve güvenilmez olan yalnızca bireysel nesneler değildir. Bulanık ve kesinlikten uzak hale gelen gerçekliğin temel ontolojisidir. Kendiliğin ve evrenin birçok varlığı kuşkuludur. Her şey az ya da çok gerçekdışı olarak yaşanmaktadır.

Sanrısız duyudurum içindeki şizofrenik kişi bunaltılı bir beklenti içinde yaşar: kişi bütünüyle kuşatıcı bir Gestalt-değişiminin *tam ortasında* kalakalmıştır. Gerçekliğin önceki örgütlenmesi çözülmüş, fakat bunun yerini almak üzere yeni ve bireşimsel bir gerçeklik henüz ortaya çıkmamıştır. Kişi şu an yeni bir evrenin ve yeni bir kendiliğin çok yakında gerçekleşecek olan *ortaya çıkışını* duyumsamaktadır. Şeylere yine de birbirleriyle her nasılsa ilişkili olarak yönelinmektedir, fakat birbirleriyle ilişkilendirilmeleri o ana dek son derece bulanık ve tanımlanamaz bir biçimdedir.

Şeylerin bu yeni ilişkileri böylelikle benliğin etkin bir biçimde çözeceği acil bir sorun haline gelmektedir. Bu sorun o kadar önemli ve acildir ki diğer bütün ilgiler ihmal edilmek zorundadır. Benlik tüm dikkatini yalnızca bu gizli çözümüne verir, Normalde doğru olarak kabul edilebilen şeyler, yani

evrenim ve kendim temelde tanıdık; fakat bunlar artık doğru olarak kabul edilemez. Böylece benlik tüm evreni oluşturma göreviyle aşırı bir biçimde yüklenir. Normalde gerçekliği bir bütün olarak oluşturan *otomatik* zihinsel yaşam idi. Fakat bu otomatik birleşme derinden derine zayıflamıştı. Sonuçta benlik şeylerin ve kendisinin temel niteliğini *etkin bir biçimde* çözümlemek zorundadır.

Örneğin Chapman'ın incelediği hastalardan biri şunları bildirmektedir: "Şeyleri kafama bir arada yerleştirmek zorundayım. Saati baktığımda saati, saatin kayışını, kadranını, ibrelerini görüyorum, sonra bunları tek bir parçaya girmek üzere bir araya getirmek zorundayım" (Chapman 1966, s. 229). Chapman'ın kendisi de bu tür yaşantılardan söz etmektedir: "(Hastalar) bütünün farklı öğeleri arasında eşgüdüm kuracak yeterli zamanları oluncaya kadar bütünü anlamlı bir gestalt olarak yorumlayamazlar ve *bunun bilinçli ve özenli bir biçimde yapılması zorunludur*" (Chapman 1966, s. 230, italik yazılar bize aittir).

Şimdi oluşturunca bireşimlerdeki bu zayıflamanın zihinsel yaşamın kendisinin oluşumunu nasıl etkilediğini görelim. Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi sürekli bir kendiliğin oluşumuyla ilgili bireşimler içsel zamana aittir. Sanrısız durumda içsel zamana ait bu bireşimler de ciddi bir biçimde zayıflamaktadır. Bu, yönelimsel yaşamın şimdiki evresinin gelecek evrelerini ancak zayıf bir biçimde önceleyeceği ve geçmiş evrelerini ancak zayıf bir biçimde yineleyeceği anlamına gelir. Şu halde zihinsel yaşam öncelikle bir *şimdiki farkındalık* (present awareness) içinde yer alacaktır; ve şimdiki farkındalık şimdi geçmişe gömülmüş olan yönelimlerden doğmuş olarak *yaşanmayacağı* gibi yaklaşan gelecekteki yönelimlere yol açma ile ilgili olarak da *yaşanmayacaktır*. Başka bir deyişle şimdiki farkındalık yalnızca bir *devamlılık* ola-

rak yaşanacaktır ve bu devamlılığın uzaklaşan bir geçmiş ve yaklaşan bir gelecek ile bağı bulunmayacaktır. İçsel zamanın bireşimlerindeki bu aşırı zayıflama çoğu şizofrenik kişinin bildirdiği "uzamış" ya da "genişlemiş şimdi" yaşantısını açıklar.

Bu ontolojik ayrışmadan ötürü akut (ç. n. iveğen) şizofreninin birincil özellikleri ortaya çıkabilir. Şizofrenik benliğin bunaltılı ve etkin bir biçimde aradığı temel Gestalt-değişimi edilgin ve otomatik bir biçimde meydana gelir. Yeni bireşimler sabit hale gelir ve yeni Gestalt-yapıları belirgin hale geçer. Evrenin özellikleri yeni ve birbirine bağlı anlamlar kazanır. Çoklu Gestalt-değişimleri ortaya çıkar ve bunlar kendilik-başkası ayrımlanmalarında köklü dönüşümleri de kapsayabilir: önceden başkasının özelliği olan şimdi kendiliğin sabit bir özelliği olur. Bu türdeki çeşitli dönüşümler Kurt Schneider tarafından şizofreninin "ilk-sıra belirtileri" sayılmıştır (Schneider 1959, Mellor 1970, 1982). Örneğin Julian Leff hastalarından birinin şöyle söylediğini bildirir: "Bacaklarımda bir alternatörden gelen elektrik akımlarının yol açtığı karıncalanmalar hissediyorum" (Leff 1982, s.11). Leff'in bir başka hastası kendi zihnindeki düşüncelerin nasıl bir başka kişinin düşünceleri olduğunu betimlemektedir: "Aklıma 'Tanrıyı öldür' biçiminde düşünceler yerleşiyor. Tamamen benim zihnim çalışıyor gibi, fakat durum böyle değil. Bunlar Chris adındaki şu arkadaştan geliyor. Bunlar onun düşünceleri" (Leff 1982, s. 10).

Öte yandan hasta kendisine ait bir özelliği başkasının sürekli bir bileşeni olarak yaşayabilir. Örneğin suçluluk duyguları şizofrenik kişi tarafından düzenli bir şekilde kendisi hakkında eleştirel bir tarzda konuşan sesler olarak yaşanabilir. Ya da bir hastanın bildirdiği gibi: "Düşüncelerim diğer insanların aklına giriyor. Bu, insanlar arasında bir telekomüni-

kasyondur" (Leff 1982, s.10).

Sanrıs sal duygudurumun ontolojik güvensizliği bu yeni ve örgütlü bütünsel yapılar sayesinde *sonuçta* hafifler. Yeniden bir ontolojik güvenlik ve kesinlik derecesi oluşur. Yeni Gestalt-yapıları şimdi beraberlerinde şizofrenik kişi yi kendi çevresine daha iyi uyumlandır n (fakat bunu psikotik bir durum pahasına gerçekleştiren) ileri etkinlikleri getirmektedir.

5.  IZOFRENİNİN İTKİSEL BOYUTU ÜZERİNE BİR NOT

Şizofreninin itkisel (conative) bir bozukluk olarak kısaca betimlenmesiyle sonucu bağlamak istiyoruz. Kraepelin ilk dönemlerde dementia praecox'un itkisel boyutunu değerlendirmi ti (Kraepelin 1904). Bununla birlikte Bleuler'den beri bozukluğun itkisel özellikleri ele alınmazken bilişsel yönleri vurgulanmıştır. Biz hastalığın itkisel özelliklerinin önemlerini koruduğunu savunuyoruz.

Normal zihinsel yaşamda benim çabalarımı öncelikle ben tarafından üretiliyor biçiminde ya arım. Bende dış kaynaklı olarak yerleşen bazı isteklere yanıt olarak bir eylem ortaya koyduğum zaman bile yanıtımı kendimden köken almış olarak ya arım. Otomatik çabalarım da az ya da çok "benim denetimim altında" olarak yaşanır. Bu,  u anlama gelir: eğer kendimi her nasılsa arzu edilmeyen ( rneğin utandırıcı ya da yakı ksız) bazı etkinlikleri otomatik olarak gerçekleştirir durumda bulursam bunu ( oğu kez başarılı bir biçimde) değiştirmeye  alı abilirim. Kuşkusuz derinden derine yerle mi  davranış özellikleriyle sıkı bir sava ım içine girmek zorunda kalabilirim ve buna rağmen bunları değiştirmede başarısızlığa uğrayabilirim. Fakat yine de bu davranışları "benim" davranı larım olarak ya arım; bunlar benim parçam

olan bazı şeylerden kaynaklanırlar.

Şizofrenide kişinin çabaları sıklıkla az oranda kendisi tarafından, çokluk başkası (burada "başkası" bir nesne ya da bir kişi, canlı ya da cansız bir diğeri olabilir) tarafından üretilmiş olarak yaşanır. Bu çabalar benden köken almıyor ya da başladıkları zaman süregiden seyirleri içinde tarafımdan belirlenmiyor biçiminde yaşanırlar.

Şizofrenik kişi şeyleri yapma çabası içindedir: o herhangi bir normal kişi kadar "etkin" olabilir. Fakat bu çabaların hedefleri özne tarafından çoğu kez kendisinden çok başka bir şeyler tarafından üretiliyor biçiminde yaşanır. Bu, şizofrenide çok belirgin bir özellik olan benlik "zayıflığı"nı ortaya koymaktadır. Fakat benliğin bu zayıflığı bazen çılgın etkinlikler içinde bile bellidir, çünkü bu etkinlikler benlikten değil, "başkası"ndan kaynaklanıyor biçiminde yaşanır.

Sözgelimi şizofrenik bir kişi, bir film yıldızıyla ilgileniyor olabilir. Bu ilgi kişiyi doğrudan ilgisi içindeki nesneye yönelik birçok etkinliğe itebilir. Fakat bu etkinlikler kendisince film yıldızı, yani ilgilenilen nesne tarafından belirleniyor şeklinde yaşanır. Nesneyle ilgi halindeyken benlik zayıflığı kesinlikle belirgin bir durumdadır: şizofrenik kişinin ilgisini bu film yıldızı üzerine odaklamaya karar verdiği doğru değildir. Bunun yerine film yıldızının varlığındaki bazı şeyler onu yıldız üzerine odaklanmaya *zorlamaktadır*.

Bu nedenle şizofrenik kişinin tasarıları birinci planda kendisi tarafından seçilmiş olarak yaşanmamaktadır. Bu tasarılar farkındalık alanındaki nesnelerin *isteklerine karşı yanıtlardır*. Bu "nesneler" kuşkusuz ki sanrısız nesneler olabilir. Fakat -sanrısız olarak bile olsa- yönelinmiş oldukları için benliği kendilerine eğilmeye ve odaklanmaya da zorlayabilirler. Şizofrenik kişinin de ön planda olan tasarıları vardır, tasarısız olması koşul değildir. Bu tasarılar daha çok onun ken-

di belirleme gücü içinde değil, tasarının nesnesi ya da hedefi tarafından belirlenmiş olarak yaşanır.

Buradan hareketle şizofrenik kişinin eylemler içine değil, fakat *yanıtlar* içine girdiğini kesinlikle söyleyebiliriz. Onun evreninde önemli bir olay olur ve bu olay kendisine yönelik bir dizi olası yanıtı şekillendirir. Bu nedenle şizofrenik kişi bu olasılıklar arasında seçim yapmak ya da daha ileri (yanıt) olasılıklar⁽¹⁾ bulmak durumundadır. Olay tamamen görmezlikten gelinemez ya da bir tarafa bırakılamaz; bu çok önemlidir. Fakat şizofrenik kişinin seçimi bu önemli olaya uygun bir yanıt *sağlamak* zorundadır.

Kuşkusuz normal insanlar kendilerini düzenli bir biçimde çevrelerindeki isteklere "yanıt vermeye zorlanmış" olarak bulmaktadırlar. Şizofrenik yaşantı bu normal "tepki gösterme gereksinimi"nden çok farklı değildir, arada bir derece farkı bulunur: şizofrenik kişinin çabaları normal kişide olduğundan çok daha fazla bir biçimde dıştan gelen güçlü isteklere bağlı kalır.

Şizofrenideki itkisel işlev bozukluğuna, bir başka örnekle daha fazla açıklık getirilebilir. Normal yaşantıdaki çabalarım diğer zihinsel ve bedensel süreçlerle bireşimsel olarak birleştirilmektedir. Kolumu kaldırdığım zaman verdiğim karar ve bunu yapma yolundaki çabam kolumun hareketini hissedişimin derin duyuşsal (kineasthetic) yaşantıları ve hareket eden kolumu ve elimi görmemin görsel yaşantısı ile bireşim içine girer. Bu üç bileşen -ve daha fazlası- benim tarafından kolumu hareket ettirme biçimindeki düşünülmüş eylemim olan bir Gestalt- bütününün birbirine bağlı öğeleri olarak yaşanır. Fakat belirtmiş olduğumuz gibi, şizofrenide tüm bireşim süreçlerinde bir zayıflama olur, bu süreçler kapsamında kendi varlığımı bir ruh-beden birliği biçiminde otomatik olarak bireşime uğratan süreçler de yer alır. Sonuçta

kolumun hissedilen ve görülen hareketleri benim onu hareket ettirme kararımıla bireşimsel olarak birleşmeyebilir. Böyle olgularda kendimi kolumu hareket ettirmenin etmeni olarak yaşamam. Bunun yerine kolumu kendimden bağımsız olarak yalnızca kendisi hareket eder biçimde yaşarım. Ve eğer kolumun bu hissedilen ve görülen hareketleri başka bir şeylerle - onu hareket ettirme yönündeki kendi kararımından *başka* bir şeyler- bireşimsel olarak birleştirilirse bu "başka şey"i kolumu hareket ettirmenin etmeni olarak yaşayabilirim. Bu şekilde kendi çabamı kendim yerine başka bir şeyler tarafından oluşturulmuş olarak yaşarım.

Bu örnekte kolu hareket ettirme yönünde "benliksel" bir karardan söz ettik. Fakat bütünüyle otomatik çabalarda da aynı sorun ortaya çıkabilir. Rastlantısal olarak bacaklarımı üst üste atmış, bir bacağımı yavaşça sallar durumda oturuyor olabilirim. Genellikle bu eylem tümüyle alışkanlığa bağlı, yani otomatik olarak oluşur. Bununla birlikte şizofrenide zihinsel yaşamım sallanan bacağımı hissetmenin ve görmenin derin duyuşsal ve görsel yaşantısını "başka" bir etmen ya da şeyle bireşimsel olarak birleştirebilir. Bu olguda bacağımı kendim yerine başka bir şey tarafından hareket ettiriliyor biçiminde yaşarım ve bu yaşantının garipliği her koşulda benim benliğimi sallanan bacağım ve onun "yabancı" nedeni üzerine odaklanmaya iter.

Her nasılsa benim hareketimi oluşturan bu "başka şey"e yönelirken kuşkusuz ki bunu o herhangi bir "belirli" niteliğe sahipmiş gibi yapmayabilirim. Bu nedensel "başka şey"i'nin tam olarak ne olduğu benim açımdan bütünüyle belirsiz kalabilir; ona son derece tanımsız ve belirsiz olarak yönelmem olanaklıdır. Böylelikle yaşayabildiğim tek şey bunun benim hareketimi oluşturduğu ve bunun "ben olmadığı"dır. Öte yandan bu "başka şey"e iyice işlenmiş bir sanrısal şemanın

çok açık nitelikli bir parçası olarak yönelinebilir.

6. SONUÇ

Şizofrenideki sanrısız duyguduruma ve onda bulunan bazı itkisel işlev bozukluklarına açıklama getirmek için Husserlci fenomenolojinin ana kavramlarını kullanmaya çalıştık. Bu şekilde kendilik patolojisi yanında şizofreninin diğer önemli yönleri ile ilgili daha iyi bir kavrayışa ulaşılabileceği düşüncesindeyiz.

ÖZET

Husserl'in fenomenolojisi normal zihinsel yaşamın temel kavramlarını vermektedir, şizofrenik yaşantı bunların ışığında daha iyi anlaşılabilir. Husserl'in yönelimsel bireşimleri otomatik (edilgin) ve etkin türlere ayırması bir bütün olarak bireysel-zihinsel yaşam ile zihinsel yaşam içinde yaşayan ve eylemde bulunan benlik arasında daha ileri bir ayrımı beraberinde getirmektedir. Burada Husserl'in fenomenolojisine göre zihinsel yaşamın kendisinin bireşimsel olarak birleştirilmesi içsel zamansallık (Zeitbewusstsein) aracılığıyla otomatik olarak başarılmaktadır. Bu kavramlar bize şizofrenide çok sık olarak rastlanan kendilik ve evren ile ilgili şiddetli bozuklukların daha iyi açıklanması olanağını verecektir.

Şizofreninin en erken evresi olan "sanrısız duygudurum" evresi bu şekilde Husserlci terimlerle açıklanmaktadır. Bu evrede belirgin olan durum zihinsel yaşamın normal yöneltici bireşimlerinde yoğun bir zayıflamadır. Şizofrenik kişinin kendiliği, kendisinde ve evreninde şaşırtıcı, sersemletici ve belirsiz bir dönüşüm içine girmişlik hali yaşar. Kendilik parçalarının birliği, nesnelerin özdeşliği ve nesneler arasındaki

örgütlenmeler bozulmaya uğrar. Evrenin ve kendiliğin en temel özellikleri derinden derine yabancı ve bulanık bir hale gelir. Sürekli ve birliği olan bir kendiliği oluşturan bireşimler ciddi biçimde zayıflamış olduğu için kendilik parçalanır ve kendilik-olmayanın öğeleriyle birleşmiş olarak yaşanır. Zihinsel yaşamın otomatik süreçleri artık evrene ait nesneleri ya da kendiliği yeterli bir biçimde oluşturamaz ve bu nedenle benlik, normalde doğru olarak kabul edilebilecek konuları anlamlandırmak ve kendini onlara vermek durumundadır. Normalde edilgin (benliksel olmayan) yoldan oluşturulabilecek olanı etkin (benliksel) olarak oluşturma gereksinimi sonuçta benliği ezer. Böylece benlik son derece zayıflar ve /ya da kendiliğin oluşturduğu-evrene geri çekilir. Sonuçta benliğin itkisel işlev bozukluğunu tartışmaktayız: o kendi çabalarını ve tasarılarını kendisinden çok "başkası", yani benlik-olmayan (bu belirleyici "başkası" bir şey ya da bir kişi olabilir) tarafından belirleniyor biçiminde yaşar.

NOTLAR

1. Bu özet kapsamında ve tüm makale boyunca "benlik" terimini yalnızca Husserlci anlamda kullanıyoruz. "Benlik" teriminin Husserlci kullanımı hiçbir biçimde Freud'un terimiyle ilişkili görülmemelidir.

2. Burada Husserl'in kullandığı Almanca "Bewusstsein" terimini İngilizce'de daha yaygın olan "bilinç (consciousness)" sözcüğü yerine "zihinsel yaşam (mental life)" diye çeviriyoruz. Bunu yapmaktaki amacımız okuyucunun aklında "bilinç" ile "bilinçdışı" ya da "bilinçsizlik" arasında bir karşıtlık oluşturmamaktır. Husserl'in felsefesinde bilinç ile bilinçdışı arasındaki bir karşıtlığın herhangi bir anlamı yoktur.

3. Gerçekliğin ve gerçekt dışılığın yalnızca nesnelerin sahip olabileceği biçimiyle yaşantı konusu edilen olası varlıksal konumlar olmadığını

belirtmek gerekir. Aslında nesneler sınırsız çoklukta gerçeklik ve gerçekdışılık dereceleri sergilerler: çok olası olarak gerçekdışı, kesinlikle gerçek, gerçekliği kesin değil gibi.

KAYNAKLAR

1. Chapman J: The Early Symptoms of Schizophrenia. British Journal of Psychiatry 112: 225-250, 1966.
2. Gurwitsch A: The Field of Consciousness. Duquesne University Press, Pittsburgh, 1964.
3. Gurwitsch A: Studies in Phenomenology and Psychology. Northwestern University Press, Evanston, 1966.
4. Husserl E: Zur Phanomenologie des inneren Zeitbewusstseins, Husserliana X, herausgegeben von R. Boehm. Martinus Nijhoff, The Hague, 1966a.
5. Husserl E: Analysen zur passiven Synthesis, Husserliana XI, herausgegeben von M. Fleischer. Martinus Nijhoff, The Hague, 1966b.
6. Husserl E: Formal and Transcendental Logic (transl. Cairns D.). Martinus Nijhoff, The Hague, 1969.
7. Husserl E: The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology (transl. Carr D.). Northwestern University Press, Evanston, 1970.
8. Husserl E: Cartesian Meditation: An Introduction to Phenomenology (transl. Cairns D.). Martinus Nijhoff, The Hague, 1973a.
9. Husserl E: Experience and Judgement: Investigations in a Genealogy of Logic (rev. and ed. Langrebe L, transl. Churchill JS, Ameriks K). Northwestern University Press, Evanston, 1973b.
10. Husserl E: Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, First Book, General Introduction to a Pure Phenomenology (transl. Kersten F). Martinus Nijhoff, The Hague, 1982.

11. Jaspers K: *General Psychopathology* (transl. by Hoenig J, Hamilton MW), University of Chicago Press, Chicago, 1963.
12. Kraepelin E: *Lectures on Clinical Psychiatry* (rev., ed., transl. Johnstone T). Bailliere, Tindall, and Cox, London, 1904.
13. Laing RD: *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. Tavistock Publications, London, 1960.
14. Leff JP: Acute syndromes of schizophrenia. In: Wing JK, Wing L (eds): *Psychoses of Uncertain Etiology. Handbook of Psychiatry* 3, pp. 8-13, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, 1982.
15. Mellor CS: First rank-symptoms of schizophrenia. *Br. J. Psychiatry* 117: 15-23, 1970.
16. Mellor CS: The present status of first-rank symptoms. *Br. J. Psychiatry* 140: 423-424, 1982.
17. Schneider K: *Clinical Psychopathology* (transl. by Hamilton MW), Grune and Stratton, New York, London, 1959.
18. Slater E, Roth M: *Clinical Psychiatry*. Williams and Wilkins Company, Baltimore, 1969.
19. Spitzer M: Ichstörungen: In Search of a Theory. In: Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): *Psychopathology and Philosophy*, pp. 167-183, Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, 1988.

YÖNELMİŞLİK KAVRAMLARI VE ŞİZOFRENİ PSİKOPATOLOJİSİNDEKİ UYGULAMALARI

-İncinebilirlik Modeli Üzerine Bir Eleştiri-

Cristoph Mundt

1. GİRİŞ

Günümüzde özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde incinebilirlik (vulnerability) modeli (Zubin ve Spring 1977) ya da eğilim-zorlanma (diathesis-stress) modeli (Nuechterlein 1987) şizofreni için geniş ölçüde kabul gören hastalık modelleridir. Her iki modelde de bir bireyde incinebilirlik ya da emosyonel zorlanmaya eğilimli olma eşiği bulunduğu öne sürülmektedir. Bu modellerde incinebilir bireylerde bilgilenme (information) sürecinin yavaşladığı ya da bozulduğu, bu şekilde eşiğin üstünde bilgi yüklendiği ve bunun da sistemi çökerttiği hipotezi vardır. Bu modeller ilk bakışta basit, açık görünümlü ve tekrarlanmış deneysel bulgulara dayalı olmalarından ötürü inandırıcı görünmektedirler. Yıllar boyu birçok alandaki araştırmalara rehberlik etmişlerdir. Yine de bunlarda bazı eksiklikler bulunmaktadır.

Bunları tartışmaya geçmeden önce şizofreninin psikopatolojisini açıklamak için her koşulda neden kavramsal öğelere gereksinim duyulduğunu sorgulamak zorundayız. Açıklanmak zorunda olan şey, yani şizofreninin "Explicandum"u nedir?

Burada dört sorun ele alınacaktır:

1) Klinik belirtilerin çeşitli biçimlerde oluşu.

Şimdiye dek şizofreni sendromunu oluş nedenleri (etiology) yönünden tanımlayabilecek hiçbir biyolojik bulgu saptanmamıştır. Sendromun tanımı psikopatolojisine ve üzerinde varılan anlaşmaya dayanmaktadır. Bununla birlikte şizofreninin psikopatolojisi heterojen bir yapıdadır. Bu nedenle bu sendromu alt gruplara ayırmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. *Yatan Hasta Çoklu Psikopatoloji Cetveli* (Inpatient Multiple Psychopathology Scale; IMPS) gibi işleyişsel olarak kataloglanmış belirti kataloglarını kullanan deneysel araştırmalarda tek tek belirti maddelerini düzenli bir hale koyan üç etmen bulunmuştur: paranoid yansıtma (paranoid projection), çözülme (disorganization) ve tepkisizlik (apathy) ya da gecikme durumu (retardation) (Mundt 1985). Peki, bunlarda ortak olan nedir? Bu alt-sendromları tek bir ortak, temel düzensizliğin farklı dışavurumları ya da çeşitlemeleri olarak açıklayabilecek belirtiler-üstü yapı nedir?

2) Hastalığın evreleri ve bozulmayla sonuçlanma.

Şizofreni açısından yüksek risk altındaki probandlar (ç.n. kalıtım araştırmalarında denek olan kişiler) üzerine olan çağdaş araştırmalarda ve gidiş ve sonuçlanma üzerine yapılan uzun süreli incelemelerde hastalığın üç evresi betimlenmektedir: hastalık-öncesi küçük belirtiler, belirgin psikoz ve bozulma durumu. Uzun süreli gidişin gösterdiği büyük çeşitliliklere rağmen bulgulardan belirli kurallar çıkarılabilmektedir. Hastaların aşağı yukarı üçte ikisi erken okul çağlarında hastalık-öncesi emosyonel aşırı duyarlılık ve dengesizlik göstermektedirler. Daha sonra ergenlik çağında bu belirtiler şizoid (ç.n. temel özelliği duyguları dışa vurmada yetersizlik ve kişiler arası ilişkilerden uzak durma olan karakter niteliği) ve diğer anormal kişilik özelliklerine evrilir görünmekte-

dir (Huber ve ark. 1979, Marcus ve ark. 1981). Zirve noktasına erkek hastalarda 22, kadın hastalarda 29 yaşta ulaşan başlangıç evresini takiben hastalığın 5. ile 10. yıllarında genellikle bir bozulma düzeyinde dengelenmeye varılmaktadır. Olguların % 5'inde yaşamın daha ileri dönemlerinde belirli bir düzelme olmaktadır. Ciompi (Ciompi ve Müller 1976) işlev yitiminin bir denge noktasına ulaşması ve hatta düzelmeler görülmesi nedeniyle örnek olarak multipl skleroz (ç.n. merkezi sinir sisteminde adacıklar tarzında beyaz cevher kaybıyla seyreden bir hastalık) olgusunda olduğu gibi sistematik bir kayıp olduğunu öne süren Huber(1966)'in varsayımına karşı çıkmıştır. Ayrıca beyin karıncıkları ve yarıklanmalarındaki genişlemelerin hastalığın başlangıcından önce zaten var olduğunu da biliyoruz. Fakat başka hangi mekanizma hastalığın bu evrelerden geçerek ilerleyişini yönlendirmektedir?

3) Hızlandırıcı ve koruyucu etmenler.

İncinebilirlik ve eğilim - zorlanma modellerinin her ikisinde de emosyonel zorlanma Selye'nin işlemiş olduğu gibi hızlandırıcı bir etmen olarak değerlendirilir. Aşırı uyarım ve yetersiz uyarımın pozitif (ç.n. sanrı, varsanı, konuşma bozuklukları, hareket bozuklukları gibi belirtiler) ve negatif (ç.n. düşünce içeriğinde fakirleşme, kendine bakımda bozulma, toplumdan kaçma gibi belirtiler) belirtilerden sorumlu olduğu kabul edilir. Bu kısıtlı açıklamayı akla getiren bulgular yaşam olayları araştırmalarından, emosyon dışavurumu incelemelerinden ve kendini - koruma mekanizmalarına ilişkin araştırmalardan gelmektedir. Fakat bazen dramatik, hızlandırıcı yaşam olayları olmaksızın ilk nöbetlere ve yinelemelere rastlıyoruz. Öte yandan bazı yaşam olaylarının hasta üzerine etkisi yoktur. Acaba tedavi için büyük anlam taşıyan bu etmenler hakkında daha özgül ve bireysel bir anlayışa ulaş-

manın yolu yok mudur?

4) Deneysel psikopatoloji, nörofizyoloji, biyokimya ve beyin morfoloji(ç.n. yapıbilim)sindeki bulgular büyük bir çeşitlilik içinde, özgül olmayan küçük belirtiler ortaya koymaktadır. Bunlar her zaman, her hastada bulunmamakta, fakat geniş örneklemelerde devamlı bir biçimde saptanabilmektedir. Ayrıca söz konusu bulgular sistemlilikten uzak gözükmektedir. Sendromun biyolojik temeli göz önüne alındığında bile eğilim - veren bir biyolojik dayanaktan hastalığın ortaya çıkışına dek uzanan sürece yaygın ve tek bir patojen (ç.n. bozukluk - oluşturan) mekanizmanın aracılık etmesi inandırıcı bir sav mıdır? Bu soru, örneğin hastalığın fenotipini (ç.n. kalıtımın ve çevresel etmenlerin ortaklaşa etkisiyle beliren yapı) güvenilir bir biçimde tanımlama gereksinimindeki çağdaş genetikçiler için büyük bir önem taşımaktadır.

Bu bulgulardaki tüm çeşitliliğe ve bunların hastalar arasında gösterdiği değişikliklere rağmen karşılaştırmalı kültürel (cross-cultural) psikiyatri bizi şizofrenide tek sendrom modeli yararına güçlü bir çıkarıma ulaştırmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü(WHO)'nün şizofreni incelemeleri (Sartorius ve ark. 1987) en azından dar anlamıyla tanımlanmış şizofrenik sendrom yönünden farklı ülkelerde ve farklı zamanlarda hastalığın sıklığı(incidence)yla ilgili göze çarpar bir değişmezlik sergilemektedir. Bu nedenle, bu psikopatolojinin sözcüğün orijinal anlamında gerçekten bir sendrom olduğu kanısına varılabilir; tekil belirtiler birlikte bir bütün içine girmektedir. Belirtiler - üstü bir yapının araştırılması yerinde bir tutum olacak gibi görünmektedir; bu, sendromu alt-türle-re bölerek çeşitlilikle uğraşma girişimlerine yeğ tutulabilir.

2. YÖNELMİŞLİK KAVRAMLARI

Yüzyıl başlarında "yönelmişlik" kavramını ve bununla ilgili farklı anlayışları şizofrenideki temel patojen mekanizmanın betimlenmesinde kullanma yönünde çabalar vardı. Bazı yazarlar bu özgül terimi kullanmasalar da onunla özdeş terimleri kullanmışlardı: sözgelimi Janet "abaissement du niveau mental"den ve Stranski "intrapsychic ataxia (ç.n. ruhsal dengesizlik)"dan söz etmişti. Hatta Berze tüm sendrom için Hypophrenia adını verdiği yeni bir terim önermiş ve bununla yoğunlaşma (concentration), akılsal düşünüş ve iradenin temelinde yatan ruhsal etkinlikteki bir düzey düşüklüğünü kastetmişti (karşılaştırınız: Mundt 1985). Bu terimlerin ve metaforların sakıncalarından biri, yalın etkinlik düzeyi ya da bir kişinin mizacını oluşturan genel dürtü ile şizofrenik hastalarda çok düşük düzeyde olduğu kabul edilen daha özgül bir etkinlik türü arasında belirgin bir ayırım yapmamalarıydı. Beringer (1924, 1926) 1920'li yıllarda böyle bir özgülleştirme hedefine yaklaşmıştı. Şizofrenideki formel düşünce bozukluğu üzerinde çalışırken yönelmişlik terimini kullandı. Beringer şizofrenik dilde belirli bileşenlerin önemi vurgulanıp diğerlerinininki azaltılırken hiyerarşik bir örgütlenmenin söz konusu olmadığını saptadı. Tümceler ardışık olarak eklenmişti ve anlamları beklendiği gibi merkezi bir mesaj çevresinde toplanmamıştı. Beringer altta yatan düzensizliğin ne olduğunu belirlemeye çalışırken şizofrenik hastalarda bir "azalmış yönelimsel açıklık" bulunduğunu öne sürmüştü. Gruhle (Berze ve Gruhle 1929) aynı dönemde bunu "erekbilimsel disiplinin bulunmayışı" olarak adlandırmıştı.

Şizofrenideki temel patojen mekanizmayı belirtmek için tasarlanan yönelmişlik teriminin daha açık bir biçimde kullanımı 1960'larda Blankenburg tarafından gerçekleştirildi.

Kendisi (Blankenburg 1971) hebefrenik (ç.n. şizofreninin başıbozuk düşünce, duygulanım ve davranış özellikleriyle karakterize türü) hastaları epoché adını verdiği fenomenolojik indirgeme yöntemiyle incelemişti. Blankenburg bu hastalarda kendiliğin, evrenin ve öznelerarası ilişkiler(intersubjective relations)in kurulmasında bir yetersizlik bulunduğunu belirtmişti, bu da günlük yaşamın ince anlam ve amaçlarının tümünde karşılıklı bağlantıların yitirilmesine yol açıyordu. Blankenburg bunu "transsendental örgütlenmenin yokluğu" olarak adlandırmış ve bunu Husserl felsefesindeki anlatımıyla 'yönelmişlik' terimine dayanarak yapmıştı. Blankenburg'a göre günlük yaşamın anlam ve amaçlarındaki böylesi bir kopukluk kendi başına anormal değildir, fakat tipik bir biçimde sağduyu ve toplumsal dayanaklar çerçevesinde daha doğru ve daha güvenli bir konum bulmaya çabalama yönünde bir uyarım ve gereksinim meydana getirmektedir. Blankenburg'a göre şizofrenik kişilerde bozukluğa uğrayan bağlantılılık ve bağlantısızlık arasındaki dengedir, denge bağlantısızlık yönüne kaymıştır; Blankenburg bunu antropolojik orantısızlık olarak adlandırmıştır.

Bir zamanlar psikanalitik benlik psikolojisi de temeldeki bir düzensizliğe yönelik bir yaklaşımı benimsemişti, gerçi burada gerçek anlamıyla yönelmişlik terimi en önemli rolü oynamıyordu. Dahası bu terimin anlamı bozulmuştu ve aralarında örnek olarak Schultz-Henke (1927) ve Dührssen(1985)'in çalışmalarında olduğu gibi ruhsal yaşamın yalnızca dürtüsel ya da istemli yönlerini kapsayan farklı anlamlar da işin içine karışmıştı. Bununla birlikte David Rapoport(1967)'un dikkat yatırımı (attention cathexis) kurgusu bizim yönelmişlik kavramımıza daha yakındır. Bir kişi aşırı dikkat yatırımı yoluyla Rapoport'un ruhsal temsiller adını verdiği herhangi bir tür içeriği gerçekleştirebilmelidir. Rapo-

port'a göre temel düzensizlik, dikkat yatırımının artık olmayışı anlamına gelmektedir. Bu yitime katkıda bulunan etmenlerden biri duygulanımsal aşırı uyarılmadır. Rapoport, benlikle ilgili olarak içgüdüsel dürtüleri yönlendiren binici şeklindeki Freud'a ait eski metaforu kullanmıştır. Bu anlamda benlik gücüne dayanarak bir kişinin yapıya göre duyguları dizginleme yönünde özgül bir kapasitesi bulunduğundan söz edilebilir.

Psikanalitik yapısalcılık ve bunun dilbilim ekolleri ruhsal temsiller kurgusunu ele aldılar. de Saussure'ün ve Lacan'ın çalışmalarını Alman psikanalizine tanıtan Lang (1986) şizofrenik kişilerde temsiller dünyasının eksikli olduğu varsayımında bulundu; bu, ilişkilerin korunmuş ve yolu çizilmiş ikili bir biçimden temelde daha az güvenli ve daha az belirlenmiş üçlü bir biçime açılması anlamına gelmektedir. Bu da bireyin yönelişsel etkinliklerinin başarısızlığa uğramasına yol açar.

Fenomenolojik yaklaşıma yönelik eleştirilerden biri, betimlemelerine işlerlik kazandırırken ve onları deneysel araştırmaların kullanımına sunarken uğradığı güçlüklerle ilgilidir. Perspektifini eşduyumsal (empathetic) ve içsel bir tarzdan daha nesnel, dışsal ve davranışsal bir tarza dönüştürmekle bu talep daha iyi karşılanabilir gibi görünmektedir.

İkinci bakış açısını analitik felsefeci Daniel Dennett ele almaktadır. Kendisi tepkileri ve eylem stratejilerini belirli bir kişiye karşı olduğu varsayılmış bir yönelim bağlamında incelemiştir. Dennett'in yönelimsel sistemler adını verdiği bu davranış tiplerinin akılsal olarak ifade edilmiş yönelimler olmaksızın ya da tümüyle bilinçte tasarlanmış olmasalar da işleyişe geçebilecekleri yolunda, hayvan psikolojisi çalışmalarından elde edilmiş ilginç kanıtlar vardır. Yönelimsel sistemlere iletişimsel davranışlar için bir hiyerarşi şeması gözüyle

bakılabilir, bunlar belki de edimsel (operant) bir temelde kazanılmışlardır. Bu şemalar bireyleri birbirleri için anlaşılabilir, hatta bir anlamda kestirilebilir kılar. Dennett'e göre yönelmişlik iletişim için önceden gerekli olan bir şeydir. Bunun niteliği ve karmaşıklığı karşılıklı olarak belirlenir. Karşılıklılığın iletişimi gerçekleştirenler arasındaki çok sayıda ön ve art gönderim ile ayrımlanan üç derecesi vardır: başkasıyla yönelimsel-olmayan bir nesne sıfatıyla ilgilenen yönelim birinci yönelimsel sistemi ortaya koymaktadır, başkasının yönelimine hitap eden yönelim ikincisidir ve başkasının yönelimini benimki bağlamında açıklayan yönelim üçüncü sistemdir. Yalnızca bu üçüncü sistem yanlış savların ve aldanmaların konusu olabilir, belki de bu aynı zamanda yabancılaşmaya uğramaya eğilimli tek sistemdir.

Dennett'in gelişen karşılıklı karmaşıklığın yönelim sistemleri hiyerarşisi ile Piaget'nin (1975) gelişmekte olan bebeklerde gözlediği özümleme (assimilation) ve uyumlanma (accomodation) arasındaki döngüsel tepkiler arasında dikkate değer bir denklik vardır. El-ağız hareketleri gibi sadece belirsiz yönler izleyen ilkel refleks eylemleri giderek daha ince-likli bir hale gelir. Bu döngülü-nedensel (circular causal) bir mekanizmayla başarılmaktadır: bebek nesnenin konumunu özümlemeye çalıştığı zaman nesnenin bu girişime karşı olan direnci duysal-motor şemanın uyumlanmasını zorunlu kılar. Daha sonra sırasıyla nesnenin konumunu özümsemeye yönelik yeni bir girişimde bulunulabilir. Fakat özümleme ve uyumlanma karşılıklılığın ve Dennett'deki anlamıyla yönelmişliğin temelleri olarak değerlendirilebilir. Piaget'nin gözlemleri hiyerarşilerin ve bebeğin nesne dünyasının bir tasarımına dönüşen bu duysal-motor şema ağlarının gelişimini betimlemektedir. Son yıllarda sürekli bir biçimde şizofrenik kişilerin duysal-motor gelişiminde küçük düzensizlikler bil-

dirilmiş olduğundan bu kavramlar bizim amacımızla yakından ilişkilidir.

Yönelmişlik kavramlarından şizofreni sendromunun açıklanması için en uygun olanı hangisidir?

Göründüğü kadarıyla şizofreninin psikopatolojisini tartışırken "yönelmişlik" terimini ve benzer kurguları kullanan yazarlar tanım için birkaç özdeş görünümü seçerken belirgin bir yakınlaşma içine girmektedirler. Yönelmişlik terimi anlamların ve amaçların özelliklerine ilişkin tutarlı bir öznel evrenin oluşturulma ve sürdürülme yetisini dile getirmektedir. Bunların nesnel evren ve kişinin bağlantılı olduğu toplum ile sürekli bir alışveriş ve uyum içinde korunması gerekir. Bu nedenle yönelmişlik terimi yalnızca dürtüyü, tez canlılığı ya da genel istemli etkinliği betimlemez. Yönelmişliğin niyet (intent), güdü, güdülenim, ahlaksal sorumluluk anlamlarında kullanımı onun (indirgenmiş ya da kısmi olmakla birlikte) işlerlik kazandırma yönünden uygun olan bir yönüdür. Bilinç ve akılsal işlem (rational elaboration) yönelmişlik için temel unsurlar olarak gözükmemektedir, fakat duysal-motor şemaların nesnel evren ile, zihinsel tasarımların da kişinin bağlantılı olduğu toplum ile ilişkili olması durumunda karşılıklılık temel olmaktadır. Duygudurumun ve duyguların yönelişsel karaktere ait olup olmadıkları tartışmalı bir konudur. Bieri, Brentano'nun bunlar hakkındaki ontolojik ikiciliğini (dualism) yadsıtmaktadır. Fakat hastalık hastalığı (hypochondriasis) ve amputasyondan (ç.n. kol ve bacak gibi organların kaybı) sonraki ağrılar üzerine olan çalışmalar, beden şemasının ve sinirsel uzantılardan bir "gestalt" olarak ortaya çıkan ağrının ortaya çıkışının yönelişsel bir işlemi gerektirdiğini göstermektedir. Terimin diğer birçok tanımsal yönü çözümsüz kalabilir. Yine de bu aşamada şizofreninin psikopatolojisine yönelik bir yorum getirilmeye çalışılmalı-

dır. Bu şekilde terimle ilişkili kavram da netleşebilir.

3. SONUÇLAR

Başlangıçta belirlemiş olduğumuz dört noktaya bir göz atılarak şu yorumlara varılabilir:

1) Şizofreninin klinik belirti kümesinde yönelişsel edim açısından iki öge ayırt edilebilir: çağrışımların gevşemesi ve dikişsizliği(incoherence)nde kendini gösteren anlam özelliklerinin dağılması ve sanrısāl yaşantılarda kendini gösteren yapılandırılmış yabancılaşma. İrade, hareketler, düşünüş, dil, duygulanımsal tepkiler ve uyumlu ilişki etkilenmiş olabilir. Her iki öge de eşdeğer görünmektedir, çünkü sözgelimi (Wortfeldstörung denilen) tek bir sözcüğün anlamının bulanırılması ya da değişikliğe uğratılması gibi bazı küçük belirtilere yabancılaşma ya da dağılma gözüyle bakılabilir.

Fakat diğer klinik belirtiler dengesiz yönelmişliğe (instabile intentionality) karşı tepkileri temsil etmektedir. Örneğin yönelmişlik anlamında sistemli sanrılarının gelişimi onarımsal bir mekanizma olarak açıklanabilir; bu mekanizma başlangıçtaki anlamların sanrısāl bir duygudurum içinde yavaş yavaş değişmesinden (Conrad) ya da ani bir anlam değişiminden sonra, sözgelimi sanrısāl bir fikir geliştirerek anlamları ve amaçları yeniden yapılandırmaktadır. Anlam özelliklerinin yeniden-kurulması bir bütünlük duygusunu ve yaşantısāl sürekliliği devam ettirir. Aynı işlevi gören bir tür umutsuzluk, yitirilmiş yapıları umarsızca arama çabası yankı fenomeninde, diğer tekrarlı hareketlerde, tekrarlayıcı düşünüşte ve şizofrenik yıkımdan önceki obsesif kompulsif (ç.n. saplantılı- zorlantılı) belirtilerde gözlenebilir. Diğer yandan Eugen Bleuler ve C. G. Jung'un kullandığı anlamda zorlanmalı emosyonel karmaşalar (stressful emotional complexes)

sanrıya yansıtılır ve bu şekilde yönelişsel işlemlerden ve bunlarla ilgili şeylerden dışlanır. Edilginlik belirtileri (symp-toms of passivity) olası sonuçlardan biri olarak değerlendirilebilir.

2) Hastalığın farklı evrelerinin ve uzun süreli gidişinin psikopatolojisi için ödünleyici mekanizmalar hipotezi de kullanılabilir. Hastalık öncesinde zaten olumsuz etkiye açık olan yönelişsellik (sözgelimi ergenlik [puberty] ve yeniyetmelik [adolescence] dönemlerinde öğrenme ve olgunlaşma süreçleri için engel oluşturan güçlü duygulanımlara bağlı olarak) artmış duyarlılıktan zarar görebilir. Erişkinde psikozun ortaya çıkışının ardından yönelişsel çabalarda bir zayıflama ya da bunlardan uzaklaşma belirir. Birkaç yıl sonra yeni bir dengeye ulaşılır ve hastalar indirgenmiş bir yaşam sürerler; burada az buçuk yapılandırılmış ya da sapmış bir biçimde yenden yapılandırılmış ruhsal yaşamlarının az ya da çok kaldırabileceği bir yönelişsel karşılıklılık söz konusudur. Karşılıklılık durumunun azalması ya da bu durumdan uzaklaşmanın üç tipi betimlenebilir: yönelişselliğin özel bir evrene çevrildiği otistik tip; kendisini hebefrenide (ö.k.1) değişimli ve güvenilmez anlam özellikleriyle gösteren şekilsiz (amorphous) yönelişsellik ve geri çekilme yoluyla kendisini başkasının yönelişselliği ile yüzleşmekten koruyan zayıf (asthenic) yönelişsellik. Bu üç tipin yönelişsel çabaların doğrultusu, kararlılığı ve gücü ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bunların hepsi de karşılıklılıkta belirgin bir kısıtlanmayı içerir.

Eksiklik durumunun kısıtlı yönelmişlik ile karşılıklılığın bazı köprülerinin (köprünün taşıyabileceği kadar bir geçiş için) korunması arasında bir denge görevi gördüğü hipotezi hastalığın görünümünü ve tekrarlamalarını kolaylaştırıcı ve önleyici etmenler üzerine de kısmen ışık tutmaktadır. Yönelişsel çabaların özgül bir biçimde zorlandığı yaşam evreleri-

nin bulunduğu açıktır: örneğin birey birincil yapılandırıcı (ç.n. aile içi) ilişkilerini ve eğitim kurumlarını bırakarak yaşamını sürdürme ve özel ve mesleki yaşamı içinde ikincil ilişkilerini, psikoseksüel ve psikososyal kimliğini oluşturmak zorunda olduğu zaman bu durum geçerlidir. Her iki halde de aniden beliren yalnızlık duygusunun yarattığı yönelişsel boşluk ve yoğun temaslar içinde başkasına ait yönelişsellüğün yarattığı zorlanma hastalığın özgül tetikleyicileri olarak görülebilir. Güvensiz durumlara atılan adımlar yönelişsel karşılıklılık açısından daha fazla açılmanmayı gerektirmektedir; buna ait örneklerden yukarıda belirtilmiş olan ergenlik ve ebeveynlerin evinden ayrılma dışında mesleki yaşama atılma, sınav sonrası, bir çocuğun doğumu psikotik bozulmanın iyi bilinen gizil (potential) hızlandırıcılarıdır. Başka bir kişinin yönelmişliğinin zorlayıcılığını zararlı bir biçimde yaşamının bir örneği, şizofrenik kişilerin etkileşim (encounter) gruplarındaki yaşantılarıdır. R.v. Held (1984) ilk hastalık nöbetleri bu tip gruplarda ortaya çıkan şizofrenik hastaları incelemiştir. Kendisi böyle gruplarda hastaya isteği dışında gelen açıklamaların, günlük yaşam ve sağduyu ile bütünleşme düzeyinin sorgulanmasının yönelişsel karşılıklılıkta ağır bir kayba neden olabileceğini ve bunun da hastanın gruptaki (öznel bir yaklaşım ve öznel bir bakışla işlenmiş) konumunu bozacağını göstermiştir. Emosyon-dışavurumu araştırmalarından elde edilen bazı kanıtlar da vardır.

Hastalığın başlamasıyla birlikte kişiliğin ve yaşam öyküsünün yönelimsel çerçevesi genellikle bozulur. Bu, hastanın kişilik yapısındaki gelişmenin bir noktada duraklaması demektir, çünkü azalmış durumdaki yönelmişlik yaşanmakta olan yüksek duygulanım yüklü içeriği yeterince değerlendirmez. Birey bu durumda çatışmalı eğilimlerden açık bir gestalt'a geçemez. Böylece kişinin gelecekteki gelişimi, sözgelimi

belirli bir yakınlık düzeyine erişme yetisi olmaksızın gerçekleşmek durumunda kalır. Belki de diğer bazı alanlarda gerçekliği-oluşturucu bir karşılıklılık daha yüksek düzeyde başarılabilir ve sürdürülebilir.

Şizofrenik psikoloji, yönelmişlik kavramı ile, kişinin yaşamının ve hastalığın evreleri boyunca ve özellikle bozulma durumlarının gelişimi açısından incinebilirlik modelinden daha iyi açıklanabilir gözükmektedir (incinebilirlik modelinin ise en iyi ve özgül bir biçimde kullanılabildiği alan, hastalığı hafifleyerek kronikleşmiş hasta ve bunun yineleme riskidir).

3) Şizofrenik kişilerde ve yüksek risk altındaki şizofreni probandlarında saptanan çeşitli ve farklı biyolojik bulgular (özellikle temel duygulanım düzenlemeleri ve bilişler [cognitions] yönünden), daha az bütünleşmiş ve daha az kararlı bir hiyerarşi ve işlevler ağının gelişimi bakımından risk etmenleri olarak değerlendirilebilir. Söz konusu hiyerarşi ve işlevler ağı zayıf yönelmişliğin özgül olmayan ve heterojen bir dayanağı olabilir; zayıf yönelmişlik yüksek risk araştırmalarında betimlenmiş olan emosyonel dengesizlik ve küçük bilişsel kusurlar(cognitive microdeficits)ın eşlik ettiği bir şizofreni-öncesi kişilik yapısının gelişimine zemin hazırlamaktadır. Böyle bir handikapın özgül olmayışı kalıtsal bulgularla ve şizofrenik kişilerin akrabalarındaki spektrum bozukluklarının (ç.n. şizofreniye yakın özellikler gösteren bozukluklar) psikopatolojisiyle uygunluk gösteren bir durumdur.

Yönelmişlik modeli bu şekilde şizofreniyi yapısal kusurlarla karakterli, kaynağı belirsiz (idiopathic) psikozların tepkisel tipi olarak kavramlaştırmaktadır. Şizofrenik sendrom, oldukça heterojen oluş nedenlerinin son ortak yolu gibi görünmektedir. Yönelmişliğin gelişimini, yetersizliğini, çözülüşünü, kısmen düzenlenmesini ve onarımını belirleyen şey,

ruhsal yaşamın özündeki (intrinsic) kurallardır, bunlar da artık bütünüyle bu uygunsuz gelişimin biyolojik kökenleri tarafından belirlenmemektedir.

ÖZET

Şizofreni karşılaştırmalı kültürel psikiyatri açısından tek bir sendrom olarak görünürse de klinik belirti kümesi oldukça karmaşıktır. Psikopatolojik çeşitlilik, bozulma durumlarıyla birlikte uzun süreli gidiş, hızlandırıcı ve önleyici etmenlerin mekanizmaları ve farklı nitelikteki biyolojik bulguların çokluğu bir açıklamayı gerektirmektedir. Yönelmişlik kavramları, incinebilirlik modelinin tersine şizofrenik kişinin kendiliğini ve ruhsal temsillerindeki nesnel evreni oluşturma ve toplumsal karşılıklılık sürecine girme gücü üzerine odaklanmaktadır. Yönelmişlik kavramı hastalığın farklı evrelerinin, özellikle bozulma durumlarının gelişimini yönlendiren patojen mekanizmaların açıklanması yönünden elverişli görünmektedir. Yönelmişlik kavramı açısından bakıldığında bunlar, oluşturulması yetersiz olan gerçekliğin onarım mekanizmaları ya da hastalık öncesinde zaten dengesiz ve aşırı biçimde zorlanmış olan yönelişsel çabaların yüksek bir düzeye getirilmesi olarak görülebilir.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ö.k. 1): Hebefreni: Şizofreninin ağır düşünce, duygulanım, algı ve hareket bozukluklarıyla kendini gösteren türü.

KAYNAKLAR

1. Beringer K: Beitrag zur Analyse schizophrener Denkstörungen. Zeitschr. f.d.ges. Neurol. u. Psychiat. 93: 55-61, 1924.
2. Beringer K: Denkstörungen und Sprache bei Schizophrenen. Ztschr. f. die ges. Neurol u. Psychiat. 103: 185-197, 1926.
3. Berze J, Gruhle HW: Psychologie der Schizophrenie. Springer, Berlin, 1929.
4. Blankenburg W: Der Verlust der natürlichen Selbstverständlichkeit. Enke, Stuttgart, 1971.
5. Ciompi L, Müller C: Lebensweg und Alter der Schizophrenen. Eine katamnestiche Langzeitstudie bis ins Senium. Springer, Berlin, Heidelberg, New York, 1976.
6. Dennett DC: Intentional Systems. The Journal of Philosophy 68: 87-106, 1971.
7. Dührssen A: Die "kognitive Wende" in der Verhaltenstherapie. Eine Brücke zur Psychoanalyse? Nervenarzt 56: 479-484, 1985.
8. Held H-Rv: Umgang mit Psychosen in Encounter- und Therapiegruppen, Gruppenpsychother. Gruppendynamik 19: 231-242, 1984.
9. Huber G: Reine Defektsyndrome und Basisstadien endogener Psychosen. Fortschr. Neurol. Psychiatr. 34: 409-426, 1966.
10. Huber G, Gross G, Schüttler R: Schizophrenie. Eine verlaufs- und sozialpsychiatrische Langzeitstudie. Springer, Berlin, Heidelberg, New York 1979.
11. Lang H: Die Sprache und das Unbewusste. Jacques Lacans Grundlegung der Psychoanalyse. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1988.
12. Marcus J, Auerbach J, Wilkinson L, Burak C: Infants at risk for schizophrenia. The Jerusalem infant development study. Arch. Gen. Psychiat. 38: 703-713, 1981.
13. Mundt Ch: Das Apathiesyndrom der Schizophrenen. Springer, Berlin, Heidelberg, New York, 1985.
14. Nuechterlein KH: Vulnerability Models for Schizophrenia: State

of the Art. In: Haefner H. Gattaz WF, Janzarik W (eds): Search for Causes of Schizophrenia, Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, pp. 297-316, 1987.

15. Piaget J: Der Aufbau der Wirklichkeit beim Kinde, Gesammelte-Werke 2, Klett, Stuttgart, 1975.

16. Rapaport D: The theory of attention cathexis. An economic and structural attempt at the explanation of cognitive processes. The collected papers of D. Rapaport. Basic Books, New York, London, 1967.

17. Sartorius N, Jablensky A, Ernberg G, Leff J, Gulbinat W: Course of Schizophrenia in Different Countries: Some Results of a WHO International Comparative 5-Year Follow-up Study. In: Haefner H. Gattaz WF, Janzarik W (eds): Search for the Causes of Schizophrenia, Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, pp. 107-113, 1987.

18. Schultz-Hencke H: Einführung in die Psychoanalyse. Fischer, Stuttgart, 1927.

19. Zubin J, Spring B: Vulnerability- a new view of schizophrenia. J Abnorm. Psychol. 86: 103-126, 1977.

ŞİZOFRENİ ÜZERİNE: KANT FELSEFESİ

Manfred Spitzer

1. GİRİŞ

Kant felsefesinin psikiyatrik sorunlarla, özellikle psikiyatrinin anlaşılması en güç hastalığı olan şizofreninin en şaşırtıcı fenomenlerinden bazılarının anlaşılması ile ilişkili olarak değerlendirilmesi ancak son yıllarda olabilmıştır.¹ DeneySEL yaklaşımLI Anglo-Amerikan psikiyatristleri ya da psikologları açısından Kant'ın zamanında anlaşılammış bir bozukluğu anlamak amacıyla Kant hakkında bir şeyler öğrenilmesinin gerekçesi pek anlaşılır nitelikte olmayabilir. Bu nedenle bu makalenin başlığı -söylemek gerekirse- kategorik bir yanlışı içermektedir: "Şizofreni" terimi bu yüzyılın başında, yani Kant'ın ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra Eugen Bleuler tarafından önerilmiştir. Dolayısıyla kavramı gerçek anlamıyla ele alacak olursanız Kant'ın şizofreni üzerine herhangi bir kanısı olamazdı. Bununla birlikte Kant'ın genel olarak akıl hastalığı hakkında ve özel olarak daha sonra "şizofreni" olarak adlandırılan hastalık hakkında ne söylediğini sorgulamak *iki yönden* anlamlı olacaktır (ve kanımca bu epeyce işe yarayacaktır).

(1) Kant'ın oldukça ileri bir düzeyde olduğu kanıtlanmış

ve özellikle kendi zamanında bu konu hakkında bilinenlere açıklık getiren bir psikiyatrik tanımlar sistemi vardı.

(2) Kant felsefesi şizofrenideki en önemli belirtilerin ya da sendromların² betimlenmesinde kullanılan belirli kavramların anlaşılması için elverişli bir nitelik taşımaktadır. Bu teze farklı güçler taşıyan yorumlar getirilebilir ve biz bunun bir zayıf ve bir güçlü yorumunu inceleyeceğiz.

Fakat psikopatolojiyi Kant'tan öğrenmek kolay değildir. Bunun nedenlerinden biri *Antropoloji* adlı kitabının içindeki psikiyatrik sistemdir, bu kitap ilk yayınlandığı zaman "bilimsel" olarak değerlendirilmemişti ve halen "felsefi" olarak da değerlendirilmemektedir.⁴ Bununla birlikte Kant *felsefesi* bilginin psikolojik bir çözümlemesi olarak değil, akılcı bir biçimde yeniden-kuruluşu olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle çoğu kez bunun (*zihinsel hastalığı olanlar* şöyle dursun) *gerçek* insanlarla hiçbir ilişkisinin olmadığı ya da çok az ilişkisinin bulunduğu düşünülür. Kant her ne kadar *salt* akıl üzerine olan en ünlü kitabında yazdıklarıyla böyle bir görüşü ima ediyor görünse de psikoloji ile felsefe arasındaki ayrımın (Kant'ın zamanında henüz yeni kurulmuş olan) üniversitelerimiz günümüzdeki bölümsel örgütlenmesi tarafından yapıldığını belirtmeliyiz. Ona göre psikoloji felsefenin bir parçasıydı ve bu nedenle Kant'ın yazılarındaki felsefi ve "saf" psikolojik ifadeleri ayırmak dikkatli olmamız gerekmektedir. Ayrıca Kant'ın felsefi ve psikolojik yazılarında istemeden aynı terimleri farklı anlamlarda kullandığına inanmak kolay değildir. Açıkça söylemek gerekirse, son derece sistematik olan yazı biçimi ele alındığında onun kullandığı terminolojinin anlattığı şeylerden haberdar *olmadığı* kanısına varmak güçtür. Bu makalede filozof ve psiko(pato)log Kant'ı ciddiyetle değerlendireceğiz (Kant'la ilgili yöntembilimsel sorunların daha ayrıntılı bir tartışması için gelecek başlıklara

bakınız).

Bu makale Kant *felsefesinin* psikiyatrik düşünce üzerine olan etkisi konusuna odaklanıyorsa da sistematik nedenlerden ötürü işe onun psikopatolojisi üzerine kısa bir tartışma ile başlayacağız.

2. KANT VE PSİKOPATOLOJİ

2.1. Genel Değerlendirmeler

Kant'ın bugünkü *Zihinsel Bozuklukların Tanısal Ve İstatistiksel Kılavuzu*, gözden geçirilmiş (DSM-III-R) tipinde, oldukça ayrıntılı bir psikiyatrik sınıflandırma sisteminin bulunduğu, çeşitli nedenlerden ötürü ve özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde pek bilinmez. Bu, onun geç dönemde' (1798) yayınladığı ve daha sonra 1800'de gerçekleştirilen bir ikinci basım için yeniden yazdığı *Antropoloji İçin Pratik Yaklaşım* adlı kitabının içeriğinde yer almaktadır. Belirtmiş olduğumuz gibi bu kitap ne felsefeciler ne de bilim adamları tarafından incelenmek üzere dikkate alındı, bunun nedeni belki de İngiliz diline çevrilmek için 180 yıl beklemesiydi.⁵ Günümüzde söylenebilecek olan şey felsefecilerin bu yazılarla ilgilenmediği, psikiyatristlerin ise bunlar hakkında hiçbir şey bilmediğidir. Kant psikiyatrik sınıflandırma sistemi yönünden zamanının ilerisindeydi ve hazırladığı sistem bu tür çalışmaların ortak yazgısını paylaşmış, zamanında ciddiyetle ele alınmamış ve unutulmuştur.

Kant'ın zihinsel bozukluklara ilişkin bir sınıflandırma yapmak için gerekli klinik deneyime sahip olmadığı öne sürülebilir. Yine de o dönemdeki "akıl" doktorları hastaları fazla görmediği (bunun yerine onları "idare ettikleri")⁶ için Kant'ın klinik deneyiminin en azından çağdaşı olan "psiki-

yatristler"ın deneyiminden temelde daha az olmadığı söylenebilir. Bundan başka Kinker *Kant'ın Psikiyatrik Sistemi* (1957) adlı makalesinde Kant'ın tıbbi sorunlarla ilgilendiğini, tıp dergilerini okuduğunu ve çağının tıbbi araştırma konularını bildiğini belirtmiştir.⁷

Kant'ın sistemine genel bir biçimde göz atmadan önce bazı genel düşünceler ve özellikler üzerinde yoğunlaşacağız. Kanımca Kant'ın önermiş olduğu gerçek nozolojik (ç.n. hastalık sınıflandırması ile ilgili) öğelerden çok bu özellikler ayrı bir ilgiyi hak etmektedir.

Her şeyden önce Kant'a göre akıl hastalığının biricik genel özelliği *toplumsal anlayış* (sensus communis)ın kaybı, yani bir kişinin başkaları tarafından yönlendirilme (ç.n. doğru olana yöneltilme anlamında) yetisinin kaybıdır.

"Deliliğin tek genel karakteristiği herkes için ortak olan düşüncelerle ilgili bir anlayış (sensus communis) kaybı ve bunun yerini kendimize özgü düşüncelerle ilgili bir anlayışın (sensus privatus) almasıdır; örneğin bir adam gündüz vakti bir masanın üzerinde yanan bir ışık görürken kendisine yakın duran bir başka kişi bunu görmemektedir; ya da o, başkalarının duymadığı bir ses duymaktadır. Bu (ç.n. sensus communis), yargımızın haklılığı için öznel olarak gerekli bir denektaşdır ve bu nedenle kendi anlayışımızın sağlamlığı için gereklidir; kendi anlayışımız ile başkalarının anlayışı arasında bağlantı kurmamızı sağlar, bu şekilde kendi yaşantılarımız içinde yalıtılmamızı önlemekle kalmayıp yalnızca kendimize özgü düşüncelerimize dayalı olan yargılarımızı genelleştirir." (Kant, *Antropoloji*, 53, s. 117).

Kant'ın bu değerlendirmesi o tarihi izleyen 150 yıl boyunca

ca hemen hemen unutulmuş, ancak yakın zamanlarda "toplumsal" ya da "etkileşimsel" psiko(pato)lojinin başını çektiği bir hareketle yeniden yaşam bulmuştur.

Bu düşüncenin ikinci bir başarısı akıl hastalığının çeşitli türlerde bedensel hastalıkların bir sonucu olabileceğini ve - ek olarak- kalıtsal bir bileşenin bulunabileceğini belirtmesidir. Kant psikotik durumların nedeninin ateş ya da epilepsi olduğundan söz etmekte ve aile bireylerinde akıl hastalığı olan bir kişiyle evlenilmemesini öğütlemektedir.

Üçüncüsü, Kant günümüzde "endojen" (ç.n. içsel nedenlerden kaynaklanan) olarak adlandırılan psikozları göz önüne alarak bazı garip davranışların akıl hastalığının nedeni değil, sonucu olduğunu belirtmiştir:

"İnsanlar birisi için 'Onu aşk çıldırttı' derken bir başkası 'Onu gurur delirtti', üçüncü bir kişi 'çok çalışmıştı' der. Sosyal konumu yüksek olan bir kişiye aşık olmak ve onun evlilik yönünde bir delilikte bulunmasını beklemek cinnetin nedeni değil, sonucudur; önemsiz bir insan gururla ilgilenmeye başlayınca dek başkalarının kendi önünde eğilmesinin özlemi içindedir ve başkalarının kendi (ç.n. yüksek) konumuna karşı çıktığı yolunda imalarda bulunması için cinnet geçiriyor olması gerekir, her şeyden önce böyle bir durum olmadan böylesi özlemler duymaya cesaret edemez" (Kant, *Antropoloji*, 53, s.115).⁴

Kant böylelikle bu hastalıkların "ruhsal (psychogenous)" olmaktan çok "içsel (endogenous)" bir doğasının bulunduğunu vurguluyordu.

Dördüncüsü, akıl hastalığını anlamak için içerikten çok biçim üzerinde durulmasının uygun olacağını vurgulamakta ve geneldeki delice ifadeler ile özel temalara ilişkin olanlar

arasında herhangi bir farklılık bulunduğundan kuşku duy-maktaydı.

"Akıldışı [unreason] (kesin, ama akılsallıktan hemen he-men yoksun olan bir şey) akılsallık [reason] gibi (düşün-ceye ait) nesnelerin uyarlanabildiği salt bir biçimdir; bu nedenle hem akılsallık, hem de akıldışı genel olanla ilgi-lidir" (Kant, *Antropoloji*, 53, s.116).

Beşincisi, özel durumlarla ilgili (idiosyncratic) temaların hemen hemen sınırsız bir çeşitlilik göstermesi aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

"Fakat bir delilik eğiliminin (ki bu durumda kişinin daha sonra sabuklama konusu yapacağı şeylerle rastlantısal olarak karşılaşılır) çılgınlığa dönüşmesinde (bu da genel-likle aniden olur) ilk akla gelen şey izlenimin yeniliği ola-cak ve bu izlenim ileride olacak herhangi bir şeyden da-ha kesin bir şekilde kişinin zihnine yerleşecektir" (Kant, *Antropoloji*, 53, s.116).

Bu genel değinmelerin de gösterdiği gibi Kant, halen tar-tışma konusu olan sorunlar üzerinde durmuş ve bunu olduk-ça incelikli bir şekilde gerçekleştirmiştir.

2.2. Sistem

Kant genellikle zihinsel *zayıflığı* zihinsel *bozukluklardan* ayırmaktadır. ılımlı anormalliklerin farklı türlerini ve normallığın bazı çeşitlerini "zihinsel zayıflık" başlığı altında tartışmaktadır. Sözünu ettiği durumlar arasında "ahmaklık", "aymazlık", "aptallık", "züppelik", "şaşkınlık" ve "sallapati-

lik" yer almaktadır. Kant vesayeti⁹ ve "anlayış gücü (wit)"¹⁰ nün varlığındaki ve yokluğundaki yargı noksanlığını irdelemekte, kurnazlığı ve sinsiliği ("kandırma sanatı")¹¹, " zihinsel yönden iyi durumda olmayı sürdürmenin zorunlu ve kısmen yapay bir yolu" olarak biraz çılgın olma gereksinimini (Kant, *Antropoloji*, s.102)¹² ve diğer çeşitli konuları tartışmaktadır.

Zihinsel bozukluklar etkilenmiş olan zihinsel yetiye göre sınıflandırılabilir. Kant bu şekilde bilişi göz önüne alarak "melankoli (Hipokondri)"¹³ yi duygulanım durumları üzerinde denetim kaybı, düşüncenin engellenişi ve hasta olduğunun farkında olma şeklinde betimlemekte ve onu düşünce içeriği üzerinde denetim kaybı ve olasılıkla hasta olduğunun farkında olmama ile belirli "zihinsel bozukluk(mani)"dan ayırmaktadır. Kant'ın bu durumları ne kadar kusursuzca betimlediğine ilişkin bir fikir edinebilmek için şu örneği inceleyelim:

"Melankolik bir adam düşünce zincirinin uygun bir biçimde ilerlemediğinin epeyce farkındadır, fakat düşüncenin seyrini yönlendirme, sınırlama ya da denetleme konusunda kendisine yeterince egemen olamaz. Böyle bir kişide yersiz neşe ve keder durumları sanki ortaya çıkan hava koşullarını kabullenirmiş gibi garip değişimler gösterir" (Kant, *Antropoloji*, 45, s.97).

Duyu algısındaki düzensizlikler "akıldışılık ya da delilik"tir; "deliryum ya da eblehlik" bozulmuş yargı ya da akıl-sallığın terimleridir. "İmgelerini yaşamın yasaları ile" kıyaslama yetisi olmayan (Kant, *Antropoloji*, 45, s.97) "gündüz düşçüleri"nin ("hayalciler" olarak adlandırılırlar) -çağdaş terminolojiyi kullanırsak- gerçeği değerlendirmelerindeki bu

zayıflama "emosyonel kamçılanma"ya bağlıdır (Kant, *Antropoloji*, 45, s.97). Kant'ın buna verdiği ad "coşkun kimse"dir.

Kant bu şekilde genel olarak haklarında bilgi bulunan "yetiler"e göre zihinsel bozuklukların kapsamlı ve sistematik bir açıklamasını yapmaya çalışmaktadır. Yukarıda ve çeşitli notlarda belirtmiş olduğumuz gibi (zaman zaman dönemindeki önyargıları ifade etse de) Kant'ın çalışması insan doğası ile ilgili zengin görüşlere sahip gözükmektedir.

3. KANT VE ŞİZOFRENIYİ ANLAMAK

Bu makalenin geri kalan bölümünde kısaca şu şekilde ifade edilebilecek bir tezi tartışacağız:

Kant'ın transsendental özne kuramı başka türlü birbiriyle ilişkili görülemeyecek çeşitli şizofrenik fenomenleri anlama yönünden işe yarar bir çerçeve oluşturmaktadır.

Bu tezin farklı güçte birkaç yorumu vardır ve ben önce zayıf yorumu tartışacak, fakat ardından tezin güçlü bir yorumunu savunacağım. Bundan önce düşündüğüm bazı fenomenleri bilginize sunmam gerekiyor.

3.1. *Ichstörungen*

Almanca "Ichstörungen" teriminin uygun bir İngilizce çevirisi bulunmamaktadır. Bu, tam olarak *Ben'i yaşamak* anlamında "Ben-bozuklukları" demektir ve bir kişinin özel bir durumla ilgili (idiosyncratic) yönleri, karakter ya da kişilik demek *değildir*, söz konusu fenomenler genel olarak *yaşantının biçimindeki bozukluklar* olarak ifade edilebilir. Ayrıca "nesne ilişkileri kuramı"ndaki daha güncel gelişmeler psikanalitik düşünce ile gönderimde bulunduğu fenomenler arasında

bazı benzerlikler bulunduğunu gösteriyorsa da burada psikanalizin "benlik"inden söz etmiyoruz."

Şizofrenik hastalarda sıklıkla gözlenebilen fenomenlerin kaba bir tablosunu çizebilmek için onların bazı sözlerini aktarıyorum. Psikiyatristlerin ve klinik psikologların bu tür ifadelerle epeyce tanışıklıklarının bulunduğuna eminim (Spitzer 1988b'den alınmıştır).

(a) "Bu düşünenin kendim olmadığımı hissediyorum."

(b) "Düşüncelerimi düşünen ben değilim. Bunları düşünen başka birileri."

(c) "Şeyleri gören ben değilim, yalnızca gözlerim."

(d) "Bu şey doğrudan bana yönelik."

(e) "Bu nesne ile benim aramda yakın bir ilişki var."

(f) "Düşüncelerim şeyleri etkileyebilir. Bu olay ben kendisini düşündüğüm için oluyor."

(g) "Dünyanın gidişatını korumak için düşünmeyi kesmem gerekiyor, aksi halde varlığı sekteye uğrar."

(h) "Yaşantım her nasılsa değişti. Bu gerçek değil ve ben kendim gerçek değilim."

(i) "Şeyler gerçek gibi hissedilmiyor. Ben ile şeyler ve çevremdeki kişiler arasında bir şey var; ben ile diğer her şey arasında camdan bir duvara benzer bir şey var."

(j) "Zaman ortadan kalktı. Daha uzun ya da daha kısa değil; zamanın parçaları ve bölümleri var, çalkalanmış ve karışmış; çoğu kez bütün olarak zaman yok."

Bu ifadelerdeki patoloji Anglo-Amerikan literatüründe çeşitli kavramlarla anlatılmaktadır ve bunların Almanca'daki Ichstörungen kavramıyla bir dereceye kadar örtüşen uzanımları vardır. Bu nedenle söz konusu ifadeler çeşitli teknik terimlerden birkaçı ile adlandırılabilir ve "denetim kay-

bi", "edilginlik fenomenleri", "depersonalizasyon", "derealizasyon", "benlik sınırlarında bozukluk" biçiminde sınıflandırılabilir. Söz konusu fenomenlerin çoğu Anglo-Amerikan psikiyatrisindeki daha güncel gelişmelere uygun olarak kısaca "sanrılar" biçiminde sınıflandırılmakta ve bu şekilde diğer birçok fenomenle aynı kefeye konmuş olmaktadır (karşılaştırmınız: DSM-III-R. s.188, 395-396). Başka bir yerde tartışmış olduğum¹⁵ bazı nedenlerden ötürü bunların DSM-III-R'de olduğu gibi yalnızca dış dünya hakkındaki yanlış inançlar olduğunu söylemek yerine böylesi fenomenler için daha özgül ve daha "açıklayıcı" bir yaklaşım getirmeye çalışmanın sağlam gerekçeleri vardır. Bu tür ifadeler DSM-III-R'deki tanım-
da¹⁶ açıkça yazılanın tersine *ne yanlış*tır (fakat hastanın bu yaşantılarda farklı olanın ne olduğu sorusuna getirdiği geçerli açıklamadır) *ne de dış gerçeklik hakkındadır* (fakat içsel duygular, düşünceler vb. hakkındadır).

Bu fikirleri aşağıda, tezimizin güçlü yorumunu anlatırken daha ayrıntılı olarak tartışacağız. Yine de Kant felsefesi ile şizofreni anlayışı arasında bir ilişki bulunduğu yolundaki savımızın zayıf yorumunu incelemeye öncelik vermek istiyoruz.

3.2. Kant Ve Şizofreni: Zayıf Yorum

Kantçı felsefe ile şizofreni kavramı ya da bu hastalığın bazı temel belirtileri arasında bir bağlantı bulunduğu yolundaki tezimizin birkaç zayıf yorumu vardır. Bu tezlerden biri şöyle dile getirilebilir: Başlangıçları geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında olan çağdaş psikiyatrinin kurucuları kendi zamanlarındaki başlıca kültürel ve felsefi akımlardan ya da fikirlerden etkilenmişlerdir. Psikiyatriyi Alman psikiyatristleri kuvvetle etkilemiş oldukları için temel kavramların biçimlenmesi sırasında Alman felsefesinin (ki bu İdealizm olmuş-

tur) "iş görmüş" olması şaşırtıcı değildir. "Zihin" kavramının tıbbı girmesi, varsanılar, yanılsamalar (illusions), yalancı varsanılar ve sanrılar arasında ayırım yapılması ve bunların ötesinde "Ichstörungen" kavramının yüzyıl başında Karl Jaspers tarafından ünlü Genel Psikopatolojisi'nde¹⁷ şekillendirilmesi olaylarında bu olgu kesinlikle yer almıştır.

Bu özel olguda İdealizm kesinlikle "iş görmüş", yani *kullanılmış*, fakat bu durum açıkça belirtilmemiştir: Jaspers Ben'e ve Ben'in *etkinlik, birlik, özdeşlik ve ben-ben olmayan ayrımı* gibi karakteristik özelliklerine gönderimde bulunmaktadır. Bununla birlikte bozulmuş Ben'le ilgili bir açıklama getiren Genel Psikopatolojisi'nde ne Kant'la, ne de transsendental felsefe ile ilgili bir gönderme (reference) vardır.¹⁸ Jaspers "Ichbewusstsein" ("kendiliğin farkındalığı" olarak çevrilmiş olup gerçek çevirisi "Ben- bilinci" şeklindedir) başlığı altında bu *biçimsel özelliklerden* söz etmekte, fakat bu dört özelliğe nasıl ulaştığını açıklamamaktadır, söz konusu özelliklerin tüm "Ichbewusstsein" bölümü boyunca örnek olarak verilen birçok şizofrenik hastanın klinik tablosuna tamamen uygun düştüğü çok açıktır. Bu bölümde Kant'a yönelik oldukça az sayıda gönderme bulunabilirse de¹⁹ Jaspers bu metin içinde Kant'tan söz etmemektedir. Kendisi söz konusu kavramlara herhangi bir yoruma kaçmadan salt betimleme yoluyla ulaştığı izlenimini verme çabasıdır. Bu bir çeşit kendini anlayamama durumudur, çünkü hastaların sözlerinin şematize ve kategorize edildiği ve belirli kavramlarla adlandırıldığı her durumda bir yorum yapılması *gerekmektedir*.²⁰

Jaspers Alman psikiyatrisinde iyi bilinen bir konu olan "Ichstörungen" kavramının yolunu açmaktadır. Örneğin, en ünlü izleyicisi olan Kurt Schneider onun tanımladığı dört özelliği almakta ve bunlara bir beşincisi olan "varoluş yaşan-

tısı"nı eklemekte, fakat o da Jaspers gibi Ben'in bu özelliklerinin kökenine değinmemektedir.²¹ Bu, Almanca psikiyatri kitapları için de geçerlidir: Bunların çoğunda "Ichstörungen" Jaspers ve Schneider doğrultusunda kısmen ayrıntılı bir biçimde işlenmekte, fakat bozulmuş Ben'in kökenindeki normal Ben'le ilgili hemen hiçbir kavrama rastlanmamaktadır.²² *Handbuch der Geisteskrankheiten* (Zihinsel Bozukluklar El kitabı, Bumke 1932)'in ünlü dokuzuncu cildi bir örnek olarak alınacak olursa bu kitapta "Ichstörungen" ayrıntısıyla ele alınmakta (s. 188-191, 302, 584) ve genel tanısal anlamı -başta sanrılar açısından ve ikincil olarak yalnızca düşünce bozukluğu açısından- epeyce değerlendirme konusu yapılmaktadır (s.584). Bununla birlikte Ben ile ilişkili (Ben- bozukluklarında bozulanın ne olduğunu açıklayan) herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Bu nedenle tezimizin zayıf yorumu yaklaşık olarak şöyle bir yol izlemektedir: Kant felsefesinin -bazı psikiyatristler resmen itibar etmese de²³- psikiyatrinin bazı temel kavramlarına gerçekten bir etkisi olduğu gösterilebilir. Bu alandaki temel kavramlar o zamandan beri büyük bir değişim göstermediği için Kant'ın felsefi kavramlarından bazıları ile tanışsak en azından günümüz psikiyatrisinde betimleyici amaçlarla kullandığımız kavramlardan bazıları hakkında daha iyi bir kavrayışa ulaşabiliriz. Başka bir deyişle zayıf tez, Kant felsefesinin *sistematik* etkisini sorgulamayı bir yana bırakıp onun *tarihsel* açıdan önemli olduğunu savunmaktadır.

3.3. Kant Ve Şizofreni: Güçlü Yorum

Kant felsefesi ve şizofreni arasında bir bağlantının bulunduğunu biçimindeki savın güçlü yorumu şu şekilde dile geti-

ilmektedir: Kant'ın transsendental özne kavramı, yani herhangi bir (olanaklı) yaşantının genel yapısı (başka türlü bir-biriyle ilişkisi bulunmayan) şizofrenik fenomenlere anlam veren açıklayıcı bir çerçeve görevini yerine getirebilir. Onun kuramı bozulmuş özdeşlik, yıkılmış birlik, bulanıklaşmış ben-ben olmayan ayrımı ve zamanın parçalanması gibi şizofrenik belirtiler arasındaki gerçek ilişkileri keşfetmemizi sağlayabilir. Bu nedenle Kant'ın kuramı gerçekte hangi belirtilerin bulunduğu konusunda kuşku duyulan vakalarda klinik tablonun daha açık bir hale getirilmesinde kullanılabilir.

Nesnellğin bozulmuş yaşantısına ait özelliklerin-güçlü tezin başka bir yorumunu yapmak üzere- ne olduğunu bulmak için öznenin özelliklerinin ne olduğunu bulmamız gerekir. Daha açık olmak gerekirse yaşantının genel yapısının, *genel öznellğin* (onu böyle adlandırabiliriz) özelliklerini belirlemek ve ayrıca böyle bir yapıyla ilişkili savlarımızı destekleyecek kanıtları saptamak zorundayız.

Güçlü tezin ifade ettiği şeylerden biri de gerçekliğin kısmen bir *üretim*in sonucu olduğudur. Bu, fiziksel nesnelerin ve onların tüm niteliklerinin "verili" ya da "tastamam orada" şeklinde ön-varsayılmadığı, fakat bazı etkin süreçlerin bir sonucu olarak tasarlandığı anlamına gelir. "Fiziksel nesneler" ya da "gerçeklik" kavramlarıyla kastettiğimiz yalnızca "belirli bir renkte olma" ve "özgül bir biçime sahip olma", vb. özellikler değil, ayrıca "algılanmış olmaksızın var olma", "öz-neden bağımsız olarak var olma", "özne ile ilişkili olmama" ve benzeridir.

Söz konusu süreç benzeşim yoluyla örneklenebilir: Önümdeki şu beyaz kağıt parçasını gördüğüm zaman o, beyaz ve dikdörtgen şeklinde gözükmektedir. Fakat fizikten biliyorum ki onun yüzeyinden gözlerime gelen ışığın çaprazında kısmen sarı ışınlar vardır ve kenarlar kısmen dikdörtgensel ol-

mayan bazı açılara sahip olmalıdır, çünkü kağıdın yüzeyi benim gözümün ağtabakasına koşut değildir (bende kısmen meyilli ve renkli bir ağtabakası imgesi bırakır). Yine de *gördüğüm* beyaz ve dikdörtgen biçiminde bir kağıt parçasıdır ve ben bunun nasıl olduğunu fizyolojiden biliyorum: Görsel sistemimde kurulu "değişmezlik mekanizmaları" vardır ve bu benim perspektifimi ve görüş alanımdaki bazı renkleri elemekle kalmaz, ayrıca gözlerimin ve bedenimin hareketlerini de eler (bu, ağtabakamdaki imgenin çok çabuk olarak değişmesine yol açsa da gördüğüm şeyler oldukça kararlı durumda kalır).²⁴

Gerçekliğin *gerçekte olduğu gibi* oluşturulması -kağıt gerçekte beyaz ve dikdörtgen şeklindedir²⁵- ile ilgili mekanizmalar duyum algılarının araştırılması ile etraflıca incelenebilir, duyum algılarının da çoğu olguda bize daha uygun bir gerçeklik algısını veren mekanizmaların bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır (karşılaştırınız: Gregory 1974). Sindirimin biz tarafından mı, yoksa (sindirim sistemimiz *tarafından*) bizim için mi yapıldığı sorunu bizi nadiren ilgilendirdiğinden "beyaz-uyumu" ve "perspektif-uyumu"nu *yapanın ben* olup olmadığı ya da tüm bunların (ve daha birçoğunun) benim için *yapılıp yapılmadığı* sorusunu bir tarafa bırakabiliriz. Fakat burada unutulmaması gereken en önemli şey sözü edilen tüm bu mekanizmaların²⁶ sonucu-yani gerçekte algılanan-olabildiğince *nesnel* kılabilmek için *özel* özellikleri (*benim burnum, benim perspektifim, benim hareketlerim, benim gerçek görsel alanımın rengi*) elediği gerçeğidir. Başka bir deyişle bilim adamları burada nesnel olarak ne olduğunu bulabilmek için özneye ilişkin yönlerle epeyce ilgilenmişlerdir.

Kant'ın bireşimsel tamalgı (apperception) birliğinin -transsendental Ben- şizofrenide sıklıkla ortaya çıkan fenomenlerle ilişkisini görebilmek için bu fikri biraz daha gelişt-

tirmemiz yeterli olacaktır. Kant'ın gerçekliğe bakış biçiminde yaptığı Kopernikçi devrim şu fikri içermektedir (bu fikri yaptığımız benzeşimin sınırları içine yerleştirirsek): nesnelliğin başarılması yalnızca burnumun, perspektifimin, hareketlerimin, vb. görmezden gelinmesiyle değil, aynı zamanda *tüm bunları görmezden gelenin ben olduğum* yolundaki kesin gerçeğin de göz ardı edilmesiyle olur. Yani, gerçeklik "buradaki bu nesne benim algım dışında da odur, fikrim dışında da odur, hatta *tüm olarak ben dışında da odur*" fikridir, böylelikle gerçeklik bir nesnenin elinden gelebilecek *sonul nesnellik başarısı* (utmost achievement of objectivity) olmaktadır. Gerçeklik, şeylerin nesnelliği tam olarak verili değildir; nesnellik bir *öznenin* başarısıdır; dış dünyanın (varlık olarak yaşanan) nesnelliğinin nasıl bozulduğunu bilmek istiyorsak başarısı nesnellikten başka bir şey olmayan özneyi (yani genel olarak *öznelliği*) incelemek zorundayız.

Yaşantının bozuklukları hakkında yukarıda betimlenen unsurlardan çoğunun öğrenilmiş olması gerekir. Burada getirmiş olduğumuz sınırlı açıklama psikopatolojinin izlemesi gereken yön için yalnızca bir kavramsal ilk adımdır. Geçerlilik ölçüleri uygulanmalı ve şizofreninin neye benzediği konusunda daha açık bir tablo oluşturmak ve bunun hastanın yararına nasıl işlenebileceğini anlayabilmek için hastaların sözlerini yorumlama biçimimiz çok dikkatli bir şekilde incelenmelidir.

3.4. Karşı Savlar Ve Çürütülmeleri

Söylemiş olduklarımıza yönelik, tezimizin güçlü yorumunun en azından pek olası olmadığı, hatta daha ötesi tamamen yanlış olduğu biçiminde bazı karşı savlar vardır. Bu nedenle bu makalenin geri kalan bölümünde bu karşı savlar-

dan bazılarını ele almak istiyoruz.

3.4.1. Yaşantı Karşısında Sanrılar

Kant yaşantısının yapısından *herhangi bir olası* yaşantının yapısını kastetmektedir, fakat şizofrenik kişilerin kendi yaşantılarını betimleme biçimleri Kant'ı yanlışlar gibi gözük-mektedir. Şu örneği alalım²⁷: Kant'ın " 'Düşünüyorum' tüm tasarımlara eşlik ediyor olmalıdır" (Kant, *Salt Aklın Eleştiri-si*, B131) şeklindeki ünlü görüşü düşüncelerinin ve duygula-rının *kendisinin olmadığını* söyleyen şizofrenik bir hastayla karşılaştığımızda bize tamamen yanlış görünür. Durumla il-gili yorumumuz budur. Bazı şeylerin derinden derine yanlış gittiği bu yaşantı olgularını olabildiğince açık bir şekilde an-lamak için (Kant tarafından betimlendiği biçimde) sağlam bir eksikli (default) yaşantı kavramına sahip olmamız gerek-mektedir. Kuşkusuz şizofrenik hastanın *kendi* yaşantısından kastettiği kendisinin olan yaşantı değildir ve yalnızca belir-siz (ve kafa karıştırıcı) bir ifade kullanmış gibi görünür. Yine de düşüncelerinden birçoğuna çok derin bazı anlamları olan "düşünüyorum" eşlik etmez. *Yaşantının benimki-liğinin* ge-nel niteliğini tanıımıyorsak şizofrenik hastanın yaşantısında-ki değişimler hakkında ne söylemiş olduğunu asla anlayama-yız. Bu, bizim için yalnızca "garip" olmakla kalacaktır ve biz böylesi yaşantıları ancak sanrılar, yani gerçeklik hakkındaki apaçık yanlış ifadeler olarak sınıflandıracağız. Şu halde Kant, açık bir biçimde eksikli yaşantı olgusundan söz eder-ken (ki bunda gerçekleşen yaşantı birleşik, bana ait [ç.n. be-nimki,] bir zaman-diziminde ve benimle özdeş olmayan her-hangi bir özdeş nesnenin yaşantısıdır) bu özelliklerin benim düşünebileceğim herhangi bir olası yaşantının özellikleri ol-duğunu söylemekte haklıdır. Yine de biz eksikli olmayan şi-

zofreni olgusuna Kantçı kavramları uygulamanın ve bunları normalde olasılık içinde düşünmediğimiz yaşantı türlerini betimlemede kullanmanın anlamlı olacağını savunuyoruz.

Hemen hemen tüm şizofrenik kişilerin, yaşantılarını anlatırken bize bazı şeyleri *yanlış* aktarmalarının çok olanaksız gözüktüğünü öne sürüyoruz. Dahası tüm şizofrenik kişilerin yaklaşık %70'i²⁸ niçin yaklaşık olarak aynı "sanrılar" sergilesin?²⁹ Bu çarpıcı gerçek, psikiyatride en sık görülen bozukluğun etkilediği hastaların yaşantıları üzerine hiçbir anlatımı olmayan bir sınıflandırma sistemiyle bağdaşmamıştır ve bu sistem değişmedikçe de bağdaşmaz. Bu nedenle "Ichstörungen" in "sanrılar" olarak adlandırılmasının ciddi bir yanlış olduğunu öne sürüyoruz. Bu olguda gözden kaçırılan şey, hastalardan birçoğunun *aynı* konuları, yaşantılarında benzer özelliklerin değişmiş olduğunu dile getirmeleridir. Bu yaşantılar zaman ilerledikçe daha da işlenerek sanrılara³⁰ , yani başka şeylere³¹ gönderimde bulunan ifadelere ve inançlara dönüşebilirler, fakat kendi içlerinde ve içerikleri açısından (en azından DSM-III-R'de verilmiş tanımına göre *yanlış* ve *dış* gerçeklik ile ilgili olan) sanrılardan bütünüyle farklı şeylerdir. Şu halde hastalar yaşantılarının yapısındaki bir değişimi (türleri: "ben değil", "birlik içinde değil", "özdeş değil", "parçalanmış zaman") dile getiriyorlarsa söylediklerini uygun kavramlarla bağdaşık hale getirmeye çalışmalıyız. Ve bunu Kant'tan öğrenebiliriz.

3.4.2. Kant Felsefesindeki Geçerli Psikopatolojinin Sınırları

Madem ki Kant psikopatoloji üzerinde gerçekten akıl yürütmüştür, bir sorunun yanıtlanması gerekmektedir: Kant'ın psikopatoloji üzerine olan yazılarının tam bir taslağını oluş-

tururken niçin yaşantı bozuklukları üzerine yeterli bir açıklamaya rastlayamıyoruz? Bunun biri "felsefi", diğeri deneysel olmak üzere iki açıklaması vardır. Önce ilkinii ele alalım: Kant'ın "saltık" ya da deneysel konuları tartışmasına bağlı olarak farklı kavramları dile getirmede bazen aynı terimleri kullanmış olabileceği görüşü izleyicileri arasında geniş ölçüde taraftar bulmaktadır. Bu nedenle "akıl (reason)"dan söz ettiği zaman en ünlü yapıtı olan "*Eleştiri*"sinde onu "saltık olarak" ifade ettiği, fakat *Antropoloji*'sinde akıl bozukluğu anlamında deliliği tartışırken kastettiğinin bu olmadığı savunulmaktadır. Buradan hareketle "psikopatoloji"si ile "felsefe"si arasında bir bağlantı kurmadığı öne sürülmektedir.

Bu açıklama doğru olabilir, fakat Kant'ın yaptıklarının nedeni, yani niçin "yargı" ve "akıl" gibi terimleri tümüyle farklı iki anlamda kullandığı konusunda bir fikir vermemektedir. Bana göre bunun temel ve en basit nedeni *kendisinde amaca uygun verilerin bulunmayışıdır*.³² Her ne kadar başlangıç bölümünde Kant'ın akıl hastalığı konusunda dönemindeki tıp çalışanları kadar çok şey bildiğini belirttiysek de bu bilgi çok sınırlıydı. Şu gerçekler de özellikle akıldan çıkarılmamalıdır: Kant'ın döneminde akıl hastalığı yönünden ağırlık kronik (ç.n. süregelen) hastalarda idi.³³ Bu yüzyılın ortasına dek zihindeki başlangıç değişimleri ile birlikte bir psikozun patlak verışı üzerine karşılaştırmalı çalışmalar pek yapılmamıştı.³⁴ Bununla birlikte sözünü etmiş olduğumuz belirtiler en açık bir biçimde psikozun patlak vermesi durumunda gözlenebilir niteliktedir, fakat varlıklarını korudukları sürece artan bir biçimde hastanın "yorumları" ile karışır- lar. Örneğin kendi düşüncesinin edilgin olarak kendi denetimi dışında ortaya çıktığı biçimindeki dolaysız yaşantıdan "başka birisi"nin egemenliği eline almış olabileceği fikrine

geçiş büyük bir adım değildir. Kısacası, Kant kendi felsefesi-ni anımsatan patolojik fenomenlere rastlamamış ve bu nedenle ikisi arasında karşılıklı bir ilişki kurmamış olabilir.

Bu görüşe küçük bir destek sağlayabilecek bir gözlem vardır: Kant, *Antropoloji*'sinde öncelikle *Bilgi Yetisindeki Zihinsel Zayıflık*(bölüm B, 46-49)'ı tartışmakta ve ardından *Zihinsel Hastalık*(bölüm C, 50-52)'in tartışılmasına geçmekte, iki bölüm birbiriyle "bakışumlu" olarak tasarlansa ve bir başlık altında bulunsada "bilgi yetisi"nin üstünde durmamaktadır. Bu nedenle Kant açısından *hasta bir bilgi yetisi* kavramı (zayıflığa olanak tanısa da) olanaksız ya da en azından olası değil gibi gözükmemektedir.

4. SONUÇ

Genel olarak yaşantı hakkında akıl yürütmek için Kant felsefesinin tek yol olduğunu öne süremeyiz. Yine de bu felsefe böylesi bir sorgulama için en incelikli yaklaşımlardan birini oluşturmaktadır. Yaşantıyı "nesneler"in yaşantısı ve verili olarak "bağımsız gerçeklik" olarak ele alan filozoflar ve felsefeler şizofrenik hastalarda ortaya çıkan yaşantı düzensizliklerinin nasıl kavramlaştırılacağı sorununa bir çözüm getirememektedirler. Yaşantı bozukluklarını açıklamak için temelde kıta Avrupa'sındaki psikiyatristler tarafından geliştirilen ve kullanılan *Ichstörungen* (Ben'i yaşama bozuklukları) kavramı yalnızca tarihsel bir buluşmayı yansıtmakla kalmayıp uygun bir kavramsal çerçeve için de bir avantaj sunabilir.

ÖZET

Kant *Antropoloji* adlı eserinde hemen hemen günümüzdeki standartlar kadar ileri bir psikiyatrik sistem önermiştir.

Zihinsel bozukluğun günümüzde bildiğimiz özelliklerinden birçoğu Kant tarafından vurgulanmıştır. Bu, Kant'ın modern psikiyatrinin ilgi alanına girmesi için geçerli bir nedendir. Biz ayrıca konuyla çok daha ilişkili ve sistematik bir bakış açısıyla Kant felsefesinin şizofrenik hastalarda çok yaygın olan bazı düzensizliklerin anlaşılmasında işe yarayabileceğini göstermeye çalıştık. Bu düzensizlikler onların yaşantılarındaki değişimlere karşılıktır. Bu nedenle yaşantı fikrinin, psikiyatristlere örneğin "düşüncelerim ve duygularım bana ait (benimki) değil" gibi "çılgınca" ifadelerle anlam vermede gereksinim duydukları kavramsal çerçeveyi sağlayabilmesi için uygun bir biçimde tasarlanması gerekmektedir. Argümanımızın zayıf bir yorumu, psikiyatrinin böylesi ifadeleri açıklamak için Kant'ın görüşlerinden bazılarını dayanmasının tarihsel nedenlerini belirtmekten ibarettir. Fakat argümanımızın daha elverişli bulduğumuz güçlü yorumu şu varsayımı içermektedir: Kant'ın nesnel yaşantıyı özneye ait genel bir yapının üretimi olarak açıklaması (sistematik nedenlerden ötürü) psikiyatristlerin bozulmuş yaşantıyı daha iyi anlamlandırmalarını sağlayacak bir yaşantı-kavramlaştırma biçimidir.³⁶

NOTLAR

1. Bu fikirler Alman ve Amerikalı yazarlar tarafından birbirlerinden bağımsız olarak öne sürülmüştür. Tıp için "transsendental" yaklaşıma bir örnek olarak bakınız: Diemer 1966. Hoff (1988, 1989), Hundert (1989 ve bu yapıt içinde) ve Spitzer (1985, 1988b) psikiyatrik sorunları Kant felsefesinin bir yorumu bağlamında tartışmaktadırlar. Bu makale Genel Öznellik Ve Psikopatoloji (Allgemeine Subjektivität und Psychopat-

hologie, 1985) adlı yapıtımda geliştirilmiş ve daha yakın zamanlardaki iki makalede (Spitzer 1988a,b) işlenmiş temaların açılmasına yöneliktir.

2. Birçok psikopatolojik "fenomen"i -pek anlam yükü taşımayan bir terim kullanmak için- belirtiler ya da sendromlar olarak ele almanız bir dereceye kadar keyfî bir konudur. Örneğin varsanılar sıklıkla bir belirti olarak ele alınır, fakat "varsanısal bir durum" içindeki bir kişide birçok farklı özellik bulunduğu için bunlar bir sendrom olarak da adlandırılabilirler. Aynı şey sanılar için de geçerlidir ve düşünce bozukluğu sıklıkla birçok kategoriye ayrılır (karşılaştırınız: Spitzer 1988d, 1989).

3. Örneğin Heidegger Kant'ın *Antropoloji*'sinin "saf" deneysel olduğunu düşünür ve bu nedenle içeriğinin felsefeciler yönünden incelenmeye değer olmadığını ima eder (karşılaştırınız: Kisker 1957).

4. Antropoloji üzerine ilk derslerini uzun zaman önce, 1772/1773 döneminde vermişse de söz konusu sorunla yüzeysel bir biçimde ilgilenmek zorunda kalmıştı.

5. Fakat bu çeviri üzerine bir not düşmek gerekiyor: Has okuyucu uygun bir çeviri için güçlük yaratan, ince anlamlarla yüklü birçok ifadeler içerdiği için bu yapıtın Almanca orijinaline başvurmalıdır. Dahası, Almanca terminoloji tam anlamıyla yansıtılmamaktadır: Bazı önemli Almanca terimler İngilizce çevirisinden daha fazla anlamlar içermekte ve bazı İngilizce terimler iki farklı Almanca terimin yerini tutmaktadır. Bazen de apaçık yanlış çeviriler söz konusu olmaktadır: Örnek vermek gerekirse bazı anormal üzüntü tepkilerini ve /ya da bazı tepkisel depresif psikozları anlatan Almanca "stumme Verrücktheit" terimi "sessiz delilik" olarak çevrilmesi gerekirken "aptal delilik" biçiminde, düpedüz yanlış bir biçimde çevrilmiştir. "Witz" sözcüğü "zeka (intelligence)" olarak değil, fakat "anlayış gücü(wit)" olarak çevrilmeli, ve "Grillenkrankheit" sözcüğü "cricket -hastalığı" olarak kalmalı ve yanlış olarak "melankoli" biçiminde çevrilmemelidir. Melankoli terimi Kant tarafından farklı bir anlamda kullanılmaktadır. (Liste uzatılabilir.)

6. Karşılaştırınız: Ackerknecht 1968.

7. Sözelimi Büyük Britanya'da Bedlam Hastanesi yeniden örgütlendiği sıralarda Kant psikiyatride özgür iradenin pratik sorunlarıyla ilgiliydi.

8. Kant'ın "aşırı çalışma" üzerine yorumları az çok uygun gözükmektedir: "Çok çalıştıkları sürece gençleri uyarmanız gerekmez. Gençliğin çalışma açısından dizginlenmekten çok kamçılanmaya gereksinimi vardır" (Kant, *Antropoloji*, 53, s.115). Bir dipnotta da şunları ekliyor: "Bir tüccarı aşırı işe koyulmuş ve gücünü büyük tasarlara vermiş bir halde görmek alışılmış bir durumdur. Fakat kaygılı ebeveynlerin (kendi zihinlerinde başka türlü bir izlenim uyanmadıkça) genç insanların aşırı çalışması gibi bir endişeleri yoktur. Bir öğrenciyi hiçbir işe yaramayan ve zihnini uğraştırıp enerjisini tüketen tatsız konular bulmaktan ve bu şekilde aşırı bilgiyle yüklenmekten koruyan şey, onun yaradılışıdır" (Kant, *Antropoloji*, 53, s.115).

9. "Çocuklar doğal olarak vesayete muhtaçtır ve ebeveynleri onların doğal vasileridir. Kadının yaşı ne olursa olsun medeni sorunlarda vesayete muhtaç olduğu bildirilmektedir. Aydın erkekler genellikle ailevi düzenlemeler yönünden kendilerini karıların koruması altında kabul ederler. Bir hizmetçi çılgık çılgına odalardan birinde yangın olduğunu haber verdiği zaman kitaplara gömülmüş aydın bir adam 'Biliyorsun ki bu tür şeylerle karım ilgileniyor' biçiminde yanıt verir" (Kant, *Antropoloji*, s.105-106).

10. "Anlayış gücünün yokluğu ile birlikte yargı eksikliği aptallıktır... fakat aynı yargı eksikliğinin anlayış gücüyle birlikte olması sersemliktir" (Kant, *Antropoloji*, s.99-100; çeviri Manfred Spitzer tarafından düzeltilmiştir).

11. "Soru şudur: Kandıran, kolayca kandırılardan daha açık göz olmak zorunda mıdır, yoksa kolayca kandırılan aptal mıdır?" (Kant, *Antropoloji*, s.101; çeviri Manfred Spitzer tarafından düzeltilmiştir).

12. "Toplum içinde şaşkına dönmüş olmak kaba ve çoğu kez de gülünç bir durumdur. Kadınlar kendilerini öğrenmeye vermedikleri sürece genellikle böyle bir duruma düşmezler" (Kant, *Antropoloji*, s.101).

13. Ayraçların önündeki ve içindeki terimler Kant'ın terimleridir ve tırnak işaretleri onun terimleri tam olarak burada işlediğimiz biçimde kullandığını göstermektedir.

14. Bu benzerlikler(ya da benzeşimler)den bazıları (bu yapıtta) Hundert tarafından belirtilmektedir.

15. Bu kitaptaki Giriş bölümüne, Spitzer 1988a ve 1988d (bölüm 11)'ye bakınız.

16. "Sanrı. Dış gerçekliğe ilişkin hatalı bir çıkarıma dayalı... yanlış bir kişisel inanç." (DSM-III-R, s.395).

17. Kitap ilk kez 1913'te yayınlanmış ve Jaspers tarafından 1942/43'de son biçimi verilene kadar birkaç yeni basım yapılmıştır, bu son biçim 1963'te çıkan İngilizce çeviriye de kaynak olmuştur.

18. Jaspers Kant'ın *Antropoloji*'sinden birkaç kez söz etmekte (s. 36, 216, 420, 431, 452, 856), *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nden iki yerde söz etmekte (s. 331, 454) ve iki küçük çalışmasını birer kez anmaktadır (s. 387: *Zihin Gücü Üzerine*, s.480: *De mundi sensibilis...*). Kant'ın adı iki kez diğer filozofların adlarıyla birlikte geçmekte (s.756,821) ve yalnızca bir yerde *Salt Aklın Eleştirisi*'ne gönderme yapılmaktadır (s.560'ta "kendinde evren" kavramına belli belirsiz bir göndermeden ibarettir).

19. Söz konusu dört özellik, aynı kavramları kullanan Kant'tan dolaysız olarak alınmış en iyi örneklerdir (Jaspers'in "etkinlik" kavramı ancak yaklaşık olarak aynı şeyi anlatan Kant'ın "kendiliğindenlik [spontaneity]" kavramının yerini tutuyor olmalıdır). Jaspers Kant'ı "psikolojikleştirmeye" ve büyük oranda basitleştirmeye çalışsa da yaptığı daha ileri açıklamalar Kant'ınkilere güçlü bir benzerlik göstermektedir. Örneğin Kant (*Salt Aklın Eleştirisi* B 131/132) şöyle demektedir: " 'Düşünüyorum' tüm tasarımlarıma eşlik ediyor olmalıdır...", öte yandan Jaspers yalnızca: " 'Düşünüyorum' tüm algılara, fıkirlere ve düşüncelere eşlik eder"(Jaspers 1963, s.101, çeviri Manfred Spitzer tarafından düzeltilmiştir) demektedir.

20. Benim bu kitabın başındaki *Niçin Felsefe?* başlığını taşıyan makaleme bakınız.

21. Karşılaştırınız: Spitzer 1988b.

22. Almanca ders kitaplarında "Ich" sözcüğü altında yalnızca Freud'un "benlik'i ve bireysel "kişi" ile ilgili göndermeler bulunabilir. Jaspers ve Schneider'in şizofrenik fenomenleri betimlemek için kullandığı gibi *biçimsel* bir yapıdan söz edilmez.

23. Birçok psikiyatristte son derece "felsefe karşıtı" bir zihniyet vardır (bunun nerelere vardığını gösteren dikkate değer bir örnek için bakınız: Stransky 1923).

24. Ernst Mach'ın kendi görsel alanından yapılmış ünlü resmi diğer şeylerin arasında onun burnunu gösterir, şurası da bir gerçektir ki Mach'ın resmini görmeden önce kendi burnumuzun farkına varmamız epeyce zordur. Ayrıca bu ağtabakasındaki imgelerimizin değişmeyen özelliklerini algılamadığımızı ortaya koymaktadır.

25. Bu, "şeyleri onları algıladığımız gibi algılarız" şeklinde çevrimsel bir argüman değildir. Algısal süreçler hakkında bir şeyler öğrenmeye başladığımızda şeyleri nasıl olup da oldukları gibi algıladığımız sorusunun önüne geçemeyiz, bunun nedeni basittir: şeyler süreç içinde olduklarından farklı bir biçimde tasarlanırlar. Bir öküz gözünün ağtabakasındaki ters imgeyi gördüğü için şeyleri niçin dikey gördüğümüzü merak eden Berkeley gibi biz de görebildiğimiz ve bağımsız bir biçimde öğretildiğimiz dalgaboyunu, şekli ve hareketi, ağtabakamızdaki tablonun neye benzediğini ve fenomenolojik yaşantımızın ne gibi olduğunu merak edebiliriz.

26. Burada şunu kaydetmek gerekir ki ne garip tasarımlar ne de bunların telafisi için düşünülen mekanizmalar yalnızca koyut olarak varsayılmıştır. Her ikisi de deneysel olarak gösterebilir ve (felsefecilerin de kuşkulanabileceği gibi) bunun açıklaması tümüyle çevrimsel *değildir*.

27. Ayrıca karşılaştırınız: Blankenburg 1988, Hundert 1989.

28. Bu rakam (karşılaştırınız: Murray 1986, s.342) alınma (referençe) sanrılarını, yani nesnelerin oldukları gibi değil, fakat (her nasılsa) kendilerini yaşayan özneye bağımlı olduğu yaşantıları ifade etmektedir.

Nesnellikle ilgili ilk başarı yitirilmiştir.

29. DSM-III-R'de ifade edildiği gibi (s.188): "Şizofrenide belirli sanrılar diğer psikotik bozukluklardan çok daha sık gözlenmektedir." Dile getirilen bu fenomen tastamam burada sorgulanan fenomendir.

30. Örneğin hasta kendi düşüncelerini düşünmediği biçimindeki duygu- yaşantısına kendi düşüncelerinin başka birisi tarafından düşünüldüğü şeklinde bir yorum getirebilir. Bu nedenle Ichstörungen bazı sanrılarının gelişmesine kaynaklık edebilir.

31. Karşılaştırınız: Spitzer 1988c, 1989.

32. Kuşkusuz felsefecilerin de doğru verilere sahip olma ve bazı tür verilerle uğraşma gereksinimleri vardır. Bu konuda edindiğim bakış açısını Profesör Hector-Neri Castaneda'ya borçluyum. Her ne kadar kendisi Ben'in "doğa"sı üzerine farklı bir görüşü savunuyorsa da çeşitli kereler kendisiyle yapmış olduğum tartışmalar, temelde bu sorun hakkındaki düşüncelerimi netleştirmeme yardımcı olmuştur.

33. Burada makalenin bu bölümünü önceki bölümle ilişkilendirmek önem taşıyor. Kant'ın bu konuyla ilgili ne bildiğini ve sınıflandırma yapabilmek için ne tür verilerle tanışık olması gerektiğini biliyoruz.

34. Özellikle karşılaştırınız: Conrad 1971.

35. Bu çalışma Batı Almanya *Alexander von Humboldt Vakfı*'ndan bir *Feodor Lynen* bağışı ile desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

1.Ackerknecht EH: A Short History of Psychiatry, 2nd ed., transl. Wolff S, Hafner, New York, 1968.

2.American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 3rd ed., revised (DSM-III-R). American Psychiatric Association, Washington DC, 1987.

3.Blankenburger W: Zur Psychopathologie des Ich-Erlebens Schizoph-

rener. In: Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): Psychopathology and Philosophy. Springer, Berlin Heidelberg New York London Paris Tokyo, pp. 184-197, 1988.

4. Bumke O (ed): Handbuch der Geisteskrankheiten, vol. IX (Die Schizophrenie), Springer, Berlin, 1932.

5. Conrad D: Die beginnende Schizophrenie. Thieme, Stuttgart, 1971.

6. Diemer A: Zur Grundlegung einer Philosophie der Medizin. Festvortrag anlich des 37. Fortbildungskurses für rzte in Regensburg am 13. Oktober 1966.

7. Gregory RL: Concepts and Mechanisms of Perception. Duckworth, London, 1974.

8. Hoff P: Der Krankheitsbegriff in der Psychiatrie aus transzendentalphilosophischer Sicht. Phil. Diss., Munich, 1988.

9. Hoff P: Erkenntnistheoretische Vorurteile in der Psychiatrie. Fundamenta Psychiatrica 3: 141-150, 1989.

10. Hundert EM: Philosophy, Psychiatry, and Neuroscience. Three Approaches to the Mind. Clarendon, Oxford, 1989.

11. Hundert EM: Are Psychotic Illnesses Category Disorders? Proposal for a New Understanding and Classification of the Major Forms of Mental Illness. This volume, 1990.

12. Jaspers K: General Psychopathology (1913), transl. Hoenig J, Hamilton MW, Manchester University Press, Manchester, 1963.

13. Kant I: Critique of pure reason (1781/1787), transl. Kemp Smith N, St Martin's Press, New York, 1965.

14. Kant I: Anthropology (1798), transl. by Dowdell VL, rev. and ed. by Rudnick HH, Southern Illionis University Press, Carbondale and Edwardville, 1978.

15. Kisker KP: Kants psychiatrische Systematik (Kant's Psychiatric System). Psychiatria et Neurologia 133: 17-28, 1957.

16. Mach E: Contributions to the Analysis of Sensations (Die Analyse der Empfindungen), Open Court, Peru Publ. IL,

17. Murray R: Schizophrenia. In: Hill P, Murray R, Thorley A (eds): *Essentials of Postgraduate Psychiatry*, Grune and Stratton, London, Orlando, New York, San Diego Boston, San Fransisco, Tokyo, Sydney, Toronto, pp. 339-379, 1986.

18. Spitzer M: *Allgemeine Subjektivitt und Psychopathologie (General Subjectivity and Psychopathology)*, Hagt & Herchen, Frankfurt a.M., 1985.

19. Spitzer M: Psychiatry, Philosophy, and the Problem of Description. In: Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): *Psychopathology and Philosophy*. Springer, Berlin Heidelberg New York London Paris Tokyo, pp. 3-18, 1988a.

20. Spitzer M: Ichstörungen: In Search of a Theory. In: Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): *Psychopathology and Philosophy*. Springer, Berlin Heidelberg New York London Paris Tokyo, pp. 167-183, 1988b.

21. Spitzer M: Karl Jaspers, Mental States, and Delusional Beliefs. In: Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): *Psychopathology and Philosophy*. Springer, Berlin Heidelberg New York London Paris Tokyo, pp. 167-183, 1988c.

22. Spitzer M: *Halluzinationen*. Springer, Berlin Heidelberg New York London Paris Tokyo, 1988d.

23. Spitzer M: *Was ist Wahn? Untersuchungen zum Wahnproblem*. Springer, Berlin New York London Paris Tokyo, 1989.

24. Stransky E: *Psychiatrie und Philosophie*. *Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie* 53: 251-262, 1923.

PSİKOTİK HASTALIKLAR KATEGORİ BOZUKLUKLARI MIDIR?

**-Ağır Zihinsel Hastalıklar İçin Yeni Bir Anlayış Ve
Sınıflandırma Önerisi-**

Edward M. Hundert

Psikopatolojinin felsefeye gereksinimi yoktur, çünkü psikopatoloji ona kendi alanından herhangi bir şeyi öğretebilir; fakat felsefe psikopatoloğa düşüncesini örgütlemeye yardımcı olabileceği için psikopatolog bilgisinin gerçek olanaklarını algılayabilir.

Karl Jaspers (1923, s. 46-47)

1. FELSEFİ ALTYAPI

Filozoflar en azından Aristoteles'ten beri şunun farkındadırlar: insan yaşantısı ancak şeylerin özgül örnekleri kendileriyle ilgili daha genel kavramlarla bütünleştiği zaman olanak kazanmaktadır. Bu, yıllar boyu "tikeller" ile "tümeller" arasındaki ilişki bağlamında tartışılmıştır. Bu kağıt parçasını ancak bu özel parçayı daha genel bir şeyler sınıfına ait olarak tanıdığım zaman bir kağıt parçası olarak yaşayabilirim.

Eski Yunan'dan beri bu temanın birçok yorumu yapılmış ve düşünceyle ilgilenen birçok felsefe okulu bu yorumlardan

birinde ya da diğesinde karar kılmıştır. Modern zamanlarda deneyciler ve akılcılar tüm temel sorunlarda anlaşmazlık içinde olduklarını öne sürseler de özel yaşantıları bir biçimde genel kavramlar altında düzenleme konusunda birleşme noktasına gelmeleri gerekmiştir. David Hume (1740, s.69, italik yazılar orijinaldir) özgül duyumsal yaşantılarımızın bu şekilde "yedi farklı türde felsefi ilişki, yani benzerlik, özdeşlik, zaman ve yer ilişkileri, nicelik ya da sayı oranı, herhangi bir niteliğin dereceleri, karşılıklı ve neden-sonuç ilişkisi" altında düzenlendiği sonucuna varmıştı. Fakat modern yorumlardan en ünlüsü Immanuel Kant'ın düşüncesinden hareketle akılcı bir renk almıştır. Kant, bu ayrımı zihnin iki ayrı yetisi arasındaki etkileşimi değerlendirmek üzere incelemiştir: (görevi Kant'ın kendilerine verdiği adla duyumsal "görüler [intuitions]" toplamak olan) duyarlık (sensitivity) yetisi ve (görevi bu verileri Kant'ın, Aristoteles'in terimini kullanarak kendilerine "kategoriler" adını verdiği daha genel kavramlar altında düzenlemek olan) anlık (understanding) yetisi.

Kant'ın bu konudaki yorumuna ilişkin en ilginç şeylerden biri duyumsal görülerimizi düzenlemek için kullandığımız kavramsal kategorilerin Kant tarafından *gerçek evren* ile ilgili bazı şeyleri değil, *bizimle* ilgili bazı şeyleri yansıtması bağlamında ele alınmış olmasıdır. Örneğin Hume yaşantıları genel felsefi ilişkiler altında düzene sokmamız için onları (tekrarlanan yaşantılarla birlikte) evrenden soyutlamamızın yeterli olduğuna inanıyordu, öte yandan Kant bunun tam tersi bir görüş taşıyordu. Bir örnek olarak *töz* (substance) kategorisini ele alacak olursak Kant, *tözün* bir anlık kategorisi olarak bizim tarafımızdan evrende sahip olduğumuz her bir yaşantıyı kurgulamada kullanılan bir kavram olduğunu söylüyordu. Her bir duysal görü kümesi bizim tarafımızdan *töz* kategorisi altında düzenlendiği için evrende sahip olduğu-

muz her bir yaşantı bir tözsel nesneler yaşantısıdır. Fakat Kant'a göre bu, ancak tözün yaşantılarımızı kurgulamada her zaman zorunlu olarak kullandığımız bir kavram olduğunu doğrular. Bu kendimizin, zihnimizin yapısının bir özelliğidir, (yapısını asla bilemeyeceğimiz, çünkü ancak kategorilerimizi uygulama yoluyla kendisinden bir yaşantıya sahip olabildiğimiz) "gerçek evren"in bir özelliği değildir.

Böylelikle Kant felsefesi (duyarlık yetisi tarafından duysal görüler olarak *alınan*) yaşantı *içeriği* ile yaşantının (anlık kategorilerinin zorunlu olarak uygulanması ile üretilen) *biçimi* arasında keskin bir ayrıma dayanmaktadır. Biçim ve içerik arasındaki bu keskin ayrımın yaşantının "önsel (a priori)" ve "sonsal (a posteriori)" özellikleri arasındaki aynı ölçüde keskin bir ayrımı yansıtmaktadır. Kant'a göre kategoriler yaşantının tam anlamıyla *önsel* özellikleridir: her bir yaşantıya *uygulandıkları* için tam anlamıyla "yaşantıdan önce" gelirler. Duyarlığın görüleri tam tersine "yaşantıdan sonra" geldikleri için *sonsal*dırlar. Kağıdın beyazlığı duyarlıkta bulunan içeriğe bağlı olarak yaşantı ile doğru ya da yanlış bulunabilir. Sahip olduğu töz yaşantıyla asla yanlışlanamaz, çünkü anlık sahip olabileceğimiz her yaşantıya tözsel bir biçim getirmektedir.

Gerçekten de Kant (1783, s. 11) felsefe, psikoloji ve doğa bilimini özel konularına göre ayrımlarken önsel ve sonsal arasındaki bu keskin ayrıma dayanmıştır. Felsefe yaşantının yalnızca önsel yönleriyle ilgiliydi, öte yandan psikoloji ve doğa bilimlerinin paylarına sırasıyla sonsalın içsel ve dışsal yönleri düşmekteydi. Bu nedenle felsefeciler duyarlığı anlıkla ilişkilendirmedi işe yarayacak sonsal içeriği kısmen bilmek zorundadırlar, öte yandan bu içeriklerin özgül nitelikleri (renkler, hareketler, sıcaklıklar, vb.) felsefecilerin işi değildir.

Psikolojiyi daha iyi bir konuma getirebilmek için Jaspers'in bize söylediği gibi felsefe yöneleceksek Kant'taki bu keskin ayrımı da hesaba katmamız gerekecektir.

2. BAZI FELSEFİ AYRIMLARIN ÇÖZÜMLENMESİ

Yaşantıdan çok soyut ve kuramsal bir biçimde söz etmek koşuluyla Kant felsefesindeki kategorilerin önsel konumu korunabilir, yaşayan ve soluyan insanlardan söz ederken bunu korumak çok daha güç olmaktadır. Kant'ın etkileşen zihinsel yetiler konusundaki açıklamasını (gerçekten de evrenle ilgili duyumsal enformasyon alan ve sonra bu enformasyonu işleyen ve çeşitli yollarla düzenleyen) insan beyni ile ilgili çağdaş biyolojinin diliyle yinelemek tamamen olanaklıdır, fakat burada önsele karşı sonsal dili yerine kalıtsala karşı çevresel etkilerin dili biçiminde bir değişim vardır. Başka bir deyişle Kant'ın zihin modelini gerçek insanların gerçek yaşantılarına uygulayacak olursak herhangi bir olanaklı yaşantıyı kurgulamada zorunlu olarak uygulanan belirli kategorileri sürdürebiliriz, çünkü bu yapılar sisteme bir şekilde sıkıca "örülmüştür" ve kalıtsal kodumuz tarafından bir biçimde belirlenmektedir.

Bu, ilk ortaya çıkışında olduğu kadar çıkarsanması zor bir fikir değildir. Örneğin, evrimin beynin şekillenmesi üzerine evrenin gerçek yapısını sadakatle yansıtacak tarzda büyük bir etki yapmış olduğunu varsayabiliriz. Bu mantık çizgisinden gelen bir yoruma göre evrenin töz, zaman, uzay, neden-sonuç ilişkisi ve benzeri gibi özellikle değişmez nitelikteki belirli özellikleri sonuçta kendilerini beynin yapısına kazımış olabilirler. Böylece duyuların aldığı herhangi bir özel duyumsal veri bu kavramların kullanılmasıyla çözümlenir ve sistem büyük oranda Kant'ın söylediği gibi işler. Burada bu

kavramların kalıtsal belirlenimi Kant'ın kendi kategorileri için belirtmiş olduğu önsel konuma karşılık gelir. Bunlar aslında bize gerçek evrenden çok *bizim* hakkımızda bir şeyler söylerler, fakat bu yorum bağlamında (evrenin gerçek özellikleri tarafından binlerce yılda şekillenmiş) yaşantımıza uyguladığımız bu kavramlar için doğal ayıklanma(natural selection)nın etkilerine güveniriz.

Bu yorumun neden çok olanaksız bir yorum olduğunu sergilemek için şu deneyi ele alalım. Bugün doğmuş olan, birbirinin özdeşi *bir* ikiz çift düşünelim ve bunların beyinleri de evrimle tamamen aynı biçimde şekillenmiş olsun. İkizlerden bir burada, gezegenimizde büyütülsün ve diğeri ise nesnelerin geçici olarak kaybolup yeniden ortaya çıkması dışında şeylerin benzer nitelik taşıdığı farklı bir galaksiye gönderilsin: bu galakside cıva damlacıklarının ayrılması ve birleşmesi gibi bazen bir masa küçük masalara bölünmekte ve sonra yeniden ilk masa biçiminde birleşmektedir.

Bizim gezegenimiz gibi nesnelerde süreklilik gösteren bir gezegende töz kavramının evrimle beyinlere sıkıca örülmüş olduğuna inanacak olursak gönderilmiş olan ikizimizin yaşamı boyunca nesnelerin süreksizliği karşısında devamlı şaşkına döneceği sonucuna varmamız gerekir. Bu durum çok olanaksız görünmektedir ve bunun iki nedeni vardır. Birincisi, biz halen evrimsel nörobiyoloji hakkında bildiklerimizle evrimin beyni evrenin yapısına göre biçimlendirmekten çok daha güçlü bir stratejiyi benimsediğini tahmin edebiliyoruz. Soruna getirilen bu alternatif çözüm, şeylerin binlerce yıl izlemiş olduğu çizgiye en fazla düzeyde uyma stratejisi yerine her bireyin dünyada edinmiş olduğu en fazla düzeyde *yoğrulabilirlik* (plasticity) stratejisi şeklindeydi (bakınız: Wiesel 1982, Sarnat ve Netsky 1981).

Her birimizin yaşamımızın ilk yıllarında evrenin belirli ve

değişmez özellikleri için birtakım kavramlar geliştirdiğimiz yolundaki bu görüş birçok psikoloji ve nörobiyoloji kuramı tarafından desteklenmektedir. Piaget'nin (1936, 1937) çocuklardaki kavram gelişiminin incelenmesi yönünden dönüm noktası niteliği taşıyan çalışmaları, sahip olduğumuz kavramları kullanarak evreni özümlemekle kalmadığımızı, aynı zamanda kavramlarımızın ilk yaşam döneminde bir dizi evreden geçerek kendilerini evrenin gerçek yapısına uyumlandırdıklarını vurgulamaktadır. Edelman (1978, 1987) yaptığı nörobiyolojik yorumda nöron modellerinin çevrenin değişmez özelliklerini kodladığı ve belki yine yaşamın ilk yılları boyunca (Piaget'nin ve tüm ebeveynlerin, öğretmenlerin, çocuk hekimlerinin... gözlemlemiş olduğu gibi) bir dizi evreyi izleyerek kararlı hale gelecek olan bir mekanizma öne sürmüştür.

Fakat başka gezegene gönderilmiş olan ikizimizin yaşamı boyunca nesnelerin değişkenliği karşısında şaşkınlığa uğrayacağını kuşkuyla karşılamamızın ikinci bir nedeni daha vardır ki psikolojinin, sinir bilimi(neuroscience)nin ve evrimin çağdaş kuramlarından çok daha inandırıcıdır. Bu yalın bir gerçektir: diğer galaksinin koşullarında ortaya çıkmış insanlarla gerçek yaşantılarımız vardır. Hepsinin ötesinde, bir çocuğun yaşamındaki temel "nesneler" masalar ve sandalyeler değil, anne ve babalardır. Ve anneler ve babalar (sözgeli mi akıl hastalığı, alkolizm ya da başka bir nedenle) yineleyen bir biçimde hastaneye yatma gibi durumlarda önemli bir süreye için ortadan kaybolur ve yeniden ortaya çıkarlar. Böyle bir çevreden gelen insanlara ilişkin çarpıcı bir gerçek vardır: görünen odur ki bu kişilerin sabit nesneler kavramını kullanamayışları erişkinlikteki yaşamları boyunca da sürmektedir (Mahler 1965, Spitz 1965, Klein 1959, Bowlby 1969, 1973).

Bu bulguların felsefi anlamları açık olsa gerektir. (Ayrıntılı bir tartışma için bakınız: Hundert 1989). Erişkinler ola-

rak yaşantılarımıza belirli kavramları önsel olarak getirdiğimiz doğrudur, fakat bu kavramların kendileri sonsal evren tarafından (ve yalnızca evrimsel güçlerle değil, aynı zamanda evrenle etkileşimde bulunan her bebek ve çocuğun bu kavramları yeniden keşfetmesi ve yeniden yaratmasıyla) biçimlendirilmiştir. Bu şekilde "sonsal", bizim "saltık" Kantçı önsel kavramlarımızı içinde yaşadığımız gerçek evrenin olumsuzluklarıyla bulandırarak kendi biçimini kategorilerimize yerleştirmektedir.

Önsel ve sonsal arasındaki ayırmada görölen bu bulanıklık, bununla bağlantılı tüm felsefi ayrımlardaki bulanıklıkla koşutluk göstermektedir. Kant'ın ayrı zihinsel yetilerden hareketle yapmış olduğu gibi yaşantının biçimi ile içeriği arasında keskin bir karşıtlığı artık sürdüremeyiz, çünkü bugün çocuğun yaşam boyu yaşantılarla gelecek olan bu biçim-belirleyici kavramları şekillendirmesinde yaşantının gerçek içeriklerinin nasıl bir etkide bulunduğunu görmekteyiz. Gerçekten de bilimi "saptanmaya değer şeyleri araştırmak" (Lewis 1923) olarak görmeye başladıkça ve evrendeki herhangi bir doğal ayırımın karşılığı olmadıkları keşfedilen (flogiston, episiklus) gibi sözcüklerin deneyimle terkedildiğini gördükçe analitik ve bireşimsel (synthetic) hareket noktaları arasındaki ayırım bile bulanıklaşmaktadır. Analitik ifadeler tanımları gereği doğru olabilirler, fakat bu tanımsal ilişkilerde bulunan tözel ("bireşimsel") enformasyon yıllar boyu çok sayıda uzman tarafından işlenmiş bir ögedir.

Kant'ın kategorileri hakkında ileri sürdüğu önsel konum gerçek yaşamın çamurlu sularıyla bulanıyorsa bu kategoriler kavramıyla elimize geçen nedir? Gerçek dünyanın kavramlarımıza karışmasıyla kazanılmış olan bir anlayış biçimi bizi uzun erimli bir yolla psikotik yaşantı hakkında yeni bir kavrayışa götürecektir.

3. AKIL SAĞLIĞININ YAPISI

Yaşantının önsel ve sonsal özelliklerinin bulanıklığı bizi bazı önemli sonuçlara götürmektedir. Yeni başlayanlar için bu *geçerli bilgiyi olanaklı getirir*. Kant, öne sürmüş olduğu kategorilerle ilgili kesin bir önsellikte ısrar ettiği sürece evrenle ilgili yaşantılarımız temelde kendimize ait olan bu özellikler tarafından belirlenecekti ve bu nedenle Kant'ın kendilerini-bildiğimiz-gibi-olan şeylerin karşısında tümüyle tek-rarlanmış bir kendinde-şeyler evrenini (ç.n. koyut olarak) kabul etmesi gerekmişti. Gerçek evrenin yaşamın ilk yıllarında kendisiyle etkileşimlerimiz aracılığıyla bu kavramları nasıl biçimlendirdiği konusunda kazanılacak yeni bir anlayış bize şu olanakları sağlar: gerçek evrenin kendisi hakkında geçerli bir bilgiyi olanaklı kılacak derecede kavramlarımıza yakın olduğunu keşfetmek ve böylelikle Kant'ın çifte evrenini bir yana bırakmak. Bu azımsanacak bir kazanç değildir, fakat bizim buradaki hedefimiz bu fikirlerin felsefeye değil, psikopatoloji anlayışımıza nasıl bir katkıda bulunabileceğini görmektir.

Yaşantının kategorileriyle ilgili daha karmaşık nitelikteki bu görüşü anlamak, psikopatolojiye yönelik yaklaşımlarımızı tamamen değiştirmek demektir. Bu kategoriler her birimizde gerçekten de yaşamın ilk yılları boyunca gelişim gösteriyorlarsa gelişmekte olan diğer yetilerin bozukluğa uğramasına neden olan sorunlar aynı biçimde bunların gelişimini de etkileyebilir. Bu sorunlar iki sınıfa ayrılabilir: (evrenle etkileşimlerin ortaya çıkardığı) üretici (generating) kategoriler ile ilgili mekanizmaların kusurlu olması durumu ve yukarıda belirtildiği gibi bebeğin yaşamının ilk yıllarında normal kategori gelişimi için gerekli olan "değişmezlikler"in söz konusu olmaması durumu. Her iki durumda da kategoriler hakkın-

daki görüşümüz Kant'ın zihin konusundaki çelik duvarlı bir odaya benzeyen katı imgesinden çok daha esnek bir hale gelmiştir ve bu şekilde yaşantıdaki çeşitliliklere ilişkin çok daha fazla olanak ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten de Jaspers (1923), Minkowski (1933) ve Binswanger (1946) gibi psikiyatri araştırmacıları hastaların kategorik fenomenolojisini ilk incelemeye başladıkları zaman dış görünüşleri yönünden oldukça özdeş görünen insanların yaşantılarındaki çeşitlilik karşısında şaşkınlığa uğramışlardı. Bu incelemeler daha sonra çeşitli psikotik durumlarla ilgili kategorik bir çözümlemenin yolunu açmıştır, bunda "fenomenolog hastaların zaman, uzay, nedensellik, maddilik (töz) ve (felsefi sözcük anlamıyla) diğer kategorileri yaşama biçimlerini çözümleyerek onların iç dünyasını yeniden kurgulamaya çalışmaktadır" (Ellenberger 1958, s. 101).

Bu varoluşçu araştırmacıların psikotik hastaların yaşantılarının kategorik yapısında ne bulduklarını incelemekten önce "patoloji" için bu tip bir yapıyı araştırmanın ne anlama geldiği konusunda da açık olmalıyız. Kant anlık kategorilerinin "herhangi olası bir yaşantının zorunlu koşulları" olduğuna inanıyordu. Burada anlatılmak istenen şey, onun oldukça kısır olan kategorilerinin gerçek anlamda zorunlu olmadığı, fakat yaşantının özel bir türü için bir yeterli, koşullar kümesi olduklarıdır: söz konusu yaşantı türünü *akıl sağlığı* olarak adlandırıyoruz. Ve eğer bu kategorileri akıl sağlığının yapısına açılan bir pencere olarak alırsak bunlar çoğu kez delilik olarak adlandırılan durumun ne olduğuna ilişkin bir sınır koşulunu güvenli bir biçimde tanımlayabilirler.

Normal ve patolojik zihinsel işlevsellik arasındaki ilişkiyi açıkça kavramış olan John William Miller(1983, s.9, 135-136)'ın yapmış olduğu akıl yürütme şöyledir:

"Hastalığı tanımlayan sağlıktır, hastalık sağlığı tanımla-

maz...Psikiyatrideki çatışmanın birincil bir önemde oluşunun nedeni bunun yapıların keşfi için bir fırsat niteliği taşımasıdır. Bu, birlikteliğin nasıl olduğunu ortaya koymaktadır...Kant niteliğin nasıl sürdürüldüğünü göstermiş, fakat bunun nasıl yitirildiğini göstermemiştir...Bu yitim bir hata olarak değil, delilik olarak kendini göstermektedir."

4. DELİLİĞİN YAPISI

Sağlıklı yaşantının evrenin kendisi tarafından desteklenen kategorik bir yapı tarafından oluşturulması gerçekten olanaklı ise o halde deliliğin yapısını nasıl anlayabiliriz? Burada psikotik yaşantıyı zihinsel yetilerin kategorilerinde kendini gösteren yapısal eksikliklerin ortaya çıkardığı bir yaşantı türü olarak alan, yeni ve birleştirici bir anlayışa yönelici çeşitli kanıtlar vardır. Yapısı en çok incelenen kavram, zaman kavramı olduğu için bir kategorideki yapısal bir eksikliğin ne anlama geldiğini öncelikle zaman kavramıyla örneklememe izin veriniz.

Zamanın yapısı normal olarak iki yönlü bir sayı çizgisi ile gösterilebilir, geçmiş sola doğru olan sayılarla, gelecek sağa doğru olan sayılarla gösterilir ve ortada herhangi bir yerdeki sayı (sayılar geçmişten geleceğe doğru devam etmek üzere) ise şimdidir. Bir geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninin bu yaşantı kategorisinin normal yapısını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Psikotik hastanın yaşantısındaki bir kategorinin çarpıtılmasını örneklemek için Havens(1973, s. 139-140)'in öğüdüne uyalım ve literatürde saptadığımız en dikkatli bir biçimde çözümlenmiş psikotik depresyon vakalarından birine göz atalım. Bu, Minkowski'nin bir erkek hastasıydı ve her gün, bir sonraki gün işkence göreceği ve idam edileceği yolunda değişmeyen bir sanrısı vardı. Bu adamın zaman kategorisinin (bir

gelecek ekseninin tamamen yokluğu bakımından) yapısal olarak şiddetli bir biçimde çarpıtılmış olduğunu kimse yadsıyamaz, öte yandan sanrısına depresyonun yol açtığını ve zamansal yaşantısının biçimindeki bu çarpıtmanın nedeninin sanrısı olduğunu düşünmek belki de daha alışılmış bir şeydir. Fakat Minkowski(1933, s.186-187)'nin bu sorunla ilgili kendi çözümlemesine bir göz atalım:

"Geleceğe ilişkin bozukluk çok yakında gerçekteşecek bir işkenceyle ilgili sanrsal fikrin tamamen doğal bir sonucu değil midir? Sorun burada düğümlenmektedir. Bunun tam tersine, geleceğe ilişkin tutumumuzdaki bozukluğun daha genel bir durum olduğunu ve sözünü etmiş olduğumuz sanrının yalnızca bunun görünümlerinden biri olduğunu düşünemez miyiz? Belki de bazıları bunun temelde ölüme mahkum edilmiş bir kişinin bakış açısı olduğunu ve hastamızın kendisinin ve ailesinin ölüme mahkum edildiği yolundaki sanrısı nedeniyle bu şekilde tepki gösterdiğini söyleyecektir. Ben bunu kuşkuyla karşılıyorum. Hiç ölüme mahkum edilmiş bir kimse görmedim. Yapmış olduğumuz betimlemenin ölüme mahkum edilmiş birisinin yaşantısına ilişkin fikrimize karşılık geldiğini duraksamadan kabul edelim. Fakat bu fikri kendimizden çıkar-mıyor muyuz? Zamanı geldiğinde-ki tam da bu anlarda kişisel canlılığımız zayıflar ve geleceğe açılan kapı yüzümüze kapanır- hepimiz ölüme mahkum olduğumuz için bu fikre sahip değil miyiz? Hastanın tutumunun aynı iç-tepi(impulse)deki daha uzun süreli bir zayıflama ile ortaya çıktığını düşünemez miyiz? Zaman ve yaşam hakkındaki karmaşık fikrin bütünlüğü bozulmakta ve hasta hepimizde gizli olarak var olan daha alt bir düzeye gerilemektedir. Bu nedenle söz konusu sanrı tamamıyla bir im-

genin ürünü değildir. Yaşamımızın bir parçası olan bir fenomene eklemelenmekte ve yaşam-bireşimi zayıflamaya başladığında sahneye çıkmaktadır. Sanrının özel şekli olan idam düşüncesi, aslında yalnızca sırça sarayın çeşitli bölümleri arasında mantıklı bir bağlantı kurmak için zihnin bir parça sağlam kalma çabasıdır."

Minkowski bu şekilde sanrının zamansal çarpıtmaya neden olmadığı, fakat bunun tam tersinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Gerçekten de kendisi sanrının anlaşılması için en iyi yolun, onu hastanın yaşantısının zamansal bireşimindeki bir çöküş-onun psikozunu gerçek anlamda tanımlayan yapısal bir çöküş- karşısında ikincil ya da onarımsal bir çaba olarak görülmesi olabileceğini öne sürmektedir.

Havens(1973, s.140)'ın bize anımsatmış olduğu gibi, bu "ikincil belirtiler"le birlikte "birincil çöküş" modeli psikiyatrik düşüncenin diğer okulları açısından da tanıdık olmalıdır. Psikanalitik model açısından benlikteki birincil eksikliklerin içeriği değişebilen ikincil belirtilere neden olması çekici bir savdır. Bilişsel-davranışsal (cognitive-behavioral) model ise hastanın zihinsel aygıtındaki birincil eksikliklerin içeriği değişebilen ikincil "depresyon doğurucu bilişler (depressogenic cognitions)"e yol açtığı savını çekici bulur. Ve kuşkusuz biyolojik model açısından nörobiyolojik işlevsellikteki birincil bozulmaların içerikleri değişken olan (ve daha az önemli olan, çünkü bir ilacın ortaya çıkardığı görsel varsanıların içeriğinin tanısal amaçlar yönünden tipik bir biçimde görmezden gelindiği durumlar olacaktır) ikincil belirtilere neden olduğu savı çekicidir.

Bu zaman kategorisindeki yapısal çöküşün birincil ya da ikincil olup olmadığı sorunu klinik yönden temel bir önem taşımaktadır, çünkü "ikincil" sözcüğü ile hastanın beyninin da-

ha sağlıklı bölümünün *onarımsal* bir çabasını dile getiriyor olabiliriz. Kronik (süreğen) psikotik hastalardan birçoğunun geçmişlerindeki günahlardan ötürü cezalandırılıyor olduklarına ya da bazı felaketlere ya da başka şeylere yol açmış olmaktan ötürü işkence görüyor olduklarına inandıklarını düşünebilirim. Bence bu hastalardan birçoğu için intihar (ya da bazen cinayet) gerçek dünyada ulaşılabilecek biricik akılsal sonuçtur, fakat sağ kalma yönünde bir içgüdü yoksa (bunun karşılığında gerçek dünyanın feda edilmesi gerekse bile) beynin geliştirdiği hiçbir şey yoktur. Bir keresinde Elvin Semrad (1973, s.5) "psikoz...yaşamı korumak için gerçekliğin feda edilmesidir" demişti. "Sanrı"nın hastanın daha sağlıklı parçasının onarımsal bir çabası olabileceği gerçeğini gözden çıkırmamız halinde hastaları aslında geçmiş yaşamlarından ötürü cezalandırılmadıklarına inandıran ve bu şekilde onları yaşamları için oluşturdukları anlamdan yoksun kılan iyi niyetli terapi(ç.n. ruhsal tedavi)lerimizle kaç intihar olayını kolaylaştırdığımızı merak ediyorum.

Zihinsel bozukluklarda zamanın yapısı Minkowski'den bu yana, Lewis(1932)'in nevroitik ve psikotik zamansal yaşantılar arasındaki farklılıklar konusundaki irdelemelerinden Melges(1982)'in *Zaman Ve İçsel Gelecek* adını taşıyan kapsamlı çözümlemesine kadar diğer birçok araştırmacı tarafından inceleme konusu yapılmıştır. Bu incelemelerden sürekli bir biçimde elde edilen sonuç, genellikle psikoz tanısı koyduğumuz vakalarda zaman kategorisinin gerçek yapısının etkileneği görüldüğü (yani geçmiş ya da gelecek için bakışımsız bloklar, zamanın tamamen çözülmesi, vb.) şeklinde bir değerlendirilmedir. Nevrotik durumlarda bunun tersine zamanın yapısı sağlam kalır gibi görünmekte, fakat sözelimi yalnızca geçmiş ya da gelecek üzerine aşırı bir odaklanma söz konusu olmaktadır.

Şu ifade anlamlı gözükmektedir: geçmiş üzerine aşırı odaklanmışsam tekrarlı düşüncelerim olabilir ve suçluluk dolu olabilirim, fakat geleceği gerçekten bütünüyle yitirmişsem psikotik özellik taşıyan bir depresyondayım. Manik hastalarda yargılama bozukluğu ile kendini gösteren sorumluluğun bütünüyle yitirilmesi durumunun benzer biçimde geçmişin kaybını yansıttığını düşünmek de aynı biçimde çekiçlidir. Fakat zaman birçok kategoriden yalnızca biridir ve şimdi bu tek örnekten hareketle ağır zihinsel hastalıkların çeşitli biçimleri için yaşantının aldığı özel şekilleri anlamada daha geniş bir modeli kavramlaştırabilmeliyiz.

5. AĞIR PSİKOZLARIN ANLAŞILMASI VE SINIFLANDIRILMASINDA YENİ BİR MODEL

Kant, Aristoteles'in "kategoriler" kavramını gerçeklik yaşantımızı yapılandıran genel kavramlar olarak uyarlar. Kant salt felsefi bir girişimde bulunmayı amaçlıyordu. Onun kategorileri, yaşantının kurgulanmasında transsendental "Ben" (daha sonra Freud'un aynı derecede bireşimsel olan "benlik" için uyarladığı *Ich*) tarafından kullanılan tamamen transsendental kategoriler olarak yorumlanmıştı. Kant'ın kuramını biz insanların gerçekliği kurgulamada izlediğimiz gerçek yolun modelini oluşturma işine uyarladığımızda bu kategorileri transsendental önsel kavramlardan daha fazla bir şeyler olarak görmeye başlarız. Bunlar aslında yaşantılarımızı kurgulamada kullandığımız zihinsel yapılar olmaktadır. Şimdi psikotik yaşantıyı araştırırken (varsayım olarak aldığımız gelişim öyküleri ve nörobiyolojik bir temel ile birlikte) gerçek unsurlar olarak kabul ettiğimiz bu kategorilerdeki yapısal eksikliklere bir göz atabiliriz.

Benlik psikolojisi ve nesne ilişkileri kuramının psikozlar

üzerine "Ben" ya da benlik bozuklukları olarak eğildiği bu zamanda psikoza kategori bozuklukları olarak düşünmeye başlamamız uygun olan tek yoldur. Spitzer'in (bu yapıtta) de vurguladığı gibi, DSM-III-R'nin göz önüne aldığı sanrısız durumların çoğu tam çevirisi "Ben-bozuklukları" olan, fakat kişiliği değil, *Ben'i yaşamayı* anlatan *Ichstörungen* terimi altında bir araya getirilebilir. Kant'ın *Ben'i yaşama* ile tam olarak kastettiği şey duyuların içeriklerinin kategoriler altında düzene sokulması yetisi olduğundan bir Ben'i yaşama bozukluğu ancak bir ya da daha fazla kategorinin bir bozukluğu (yaşantı biçiminin bir bozukluğu) anlamına gelebilir.

Fakat hangi bozukluklarla hangi kategorilerin ilişkisi vardır? Benim buradaki amacım ayrıntılı bir açıklama getirmek, duygulanımsal psikozlardan (yukarıda tartışılmış olduğu gibi) zaman kategorisindeki çarpıklıklar, sınır (borderline) psikozlardan nesne kategorisindeki çarpıklıklar, şizofrenik psikozlardan nedensellik kategorisindeki çarpıklıklar, vb. olarak söz etmek değildir. Buradaki amacım yalnızca böyle ayrıntılı bir açıklama için araştırma yapmanın yararını göstermek ve bununla ilgilenecekleri bazı tuzaklarla ilgili olarak uyarmaktır.

Bu tuzaklardan biri, her bir kategorinin diğerlerinden bağımsız olarak var olabileceğini düşünmektir. Kant'ın kendisi bu kategorilerin her birinin biz insanların yaşantısında gerekli olduğunu düşünürken bunların bütünüyle birbirlerine bağımlı olduklarının farkındaydı. Gerçekten de Hegel (1807) kategorilerimizin bağımsız kavramlar olarak taşıdığı yetersizlikleri araştırırken bilginizi gerçekliğin sınırlarına doğru ilerletebileceğimize inanıyordu.

Burada vurgulanması gereken şey, kategorilerimizin yaşantının birleşik bütününden çıkan soyutlamalar oluşu dolaısıyla bir kategorinin yapısının diğerlerine dokunulmadan

çarpıtılmasının ilkesel olarak bile olanaksız oluşudur. Bu nedenle Arieti (1962, s.463) şizofrenik yaşantının fenomenolojisini betimlemek için "bütünsüzlük (awholism)" terimini önermiştir. Kategorilerimizdeki bu bağlantılılığın bu alandaki çalışmalar yönünden önemli anlamları vardır, çünkü sözelimi şizofrenik yaşantı bir neden-sonuç ilişkisi bozukluğu olarak kavramlaştırılırsa (neden-sonuç ilişkisi ile çok yakından bağlantılı olan) zaman da etkilenecektir. Melges(1982, s.133-146)'in yüksek dozda esrarın oluşturduğu akut (iveğen) psikozlar üzerine yaptığı deneysel araştırmalar onun gerçekte daha sınırlı bir model olan zaman çarpıtmaları modeli içinde elde ettiği kanıtlardan çok daha fazlasını bize verebilir. Kendisi şunları kaydetmektedir: " psikotik belirtilerin ilerleyişi...gizemli bir farkındalık ile başlama ve bunu düşünce üzerinde denetimin olmayışının, kimliğin parçalanmasının ve sonunda dış güçler tarafından kontrol edilme duygularının izlemesi akut psikozun gidişi sırasında oldukça yaygındır." Bu tablo olağan neden-sonuç ilişkisi kategorimizin yıkılışını herhangi başka bir kategoriden daha iyi betimleyebilir, kuşkusuz herhangi bir kategorideki yapısal yıkılışa zorunlu olarak eşlik eden "benlik sınırları"nın kaybı da bunun içindedir.

Dikkat edilmesi gereken bir başka tuzak da "her çarpık düşünce için çarpık bir kategori" (biyologların eşdeğer sorunsalı olan "her bozuk düşünce için bozuk bir molekül" sorunsalının yansımasıdır) şeklinde bir kanıya varmaktır. Paranoya belirtisinin de göz önüne serebileceği gibi, yaşam bu kadar yalın değildir. Paranoya hemen her türde psikotik duruma eşlik etmektedir: depresifler, manikler ve şizofrenikler gerçeklikle bağlantıyı yitirdikleri için aynı biçimde paranoid olmaya eğilimlidirler. Psikoz hakkındaki yeni görüşümüze göre paranoyanın psikoz sürecinde bir çeşit "son ortak yol" olması akla uygundur. Yapısal olarak hangi kategori çarpıtıl-

miş olursa olsun buna eşlik eden benlik-sınırlarına (Kant'taki "Ben" ve kategorileri arasındaki orijinal bağlantının ayrılmaz *Ichstörungen'i*) yönelik tehdit her zaman için paranoid bir tepkiye yol açabilir. Paranoid olmak için gelecek üzerine aşırı bir odaklanma içinde olmak (Melges 1982, s.51) gerekmez. Evrenin normal yapısı bağlantılarından herhangi biri doğrultusunda parçalanmaya başladığı için bir kendilik-sınırını korumaya yönelik çabalar paranoid belirtilerin üretilmesinin adeta sınırıdır. Bu nedenle Minkowski'nin hastası ertesi gün bir kalp kriziyle ölüp gideceğine inanmaya yanaşmıyordu. "Onlar"ın kendisine işkence edeceğine ve onu idam edeceklerine inanıyordu.

Bu modeli daha da geliştirecek olanları son bir olası tuzakla ilgili olarak uyarmak isterim. Bu tuzak, bunun yeni bir fikir olduğu görüşüdür. Kafamız buluşlarımızın yeniliği ile meşgul iken çoğu kez geçmişten bir şeyler öğrenme fırsatını kaçıırız. Fakat eğer psikoz, temelde gerçekliğin biçimi ya da yapısındaki bir değişimi yansıtıyorsa (ve "gerçeği değerlendirmede bozulma" şeklindeki alışlagelmiş fikir gerçekten ikincil bir fenomen ise) psikotik hastaların gayretli gözlemcileri bunu kendi dillerini kullanarak, kendi yöntemleri ile kaydetmiş olacaklardır.

Burada sergilenmiş olan dildeki bu fenomeni psikiyatrideki varoluşçu okul betimlemiştir, öte yandan aslında büyük okullardan her biri benzer gözlemlerde bulunmuştur. Bleuler'in kendisi (1911, s.14-15) biyolojik/tıbbi model içinde "şizofreni" terimini oluştururken bunun ayırt edici özelliğinin düşüncenin *biçiminde* bir değişim (çağrışımların kaybı) olduğunu düşünmüş ve bunun "kavramsal sınırların belirsizliği"ni gösterdiğini öne sürmüştü. Şimdi kategorik yapıdaki bu yıkım sürecini incelerken ve genel "formel düşünce bozuklukları" terimine yeni bir anlam verirken bu öneriyi ciddi bir bi-

çimde ele alabiliriz. Modell de psikanalitik model içinde benzer bir sonuca ulaşmaktadır. Kendisi (1968, s.134, italik yazılar eklenmiştir) zihnin topografik modelini (bilinç/bilinç-öncesi/ bilinçdışı) yapısal modelinden (benlik/altbenlik/üstbenlik) ayırmadıktan sonra "psikotik durumlar"ı "*önemli yapısal değişimlerle birlikte* topografik gerileme"nin varlığı ile normal nevrotik durumlardan ayırmaktadır (nevrotik durumlar böylesi yapısal değişimler olmaksızın topografik gerilemeyi içermektedir). Ve Muscari (1981) de "zihinsel bozukluğun yapısı"nın salt felsefi bir çözümlemesi içinde aynı sonuca ulaşmıştır.

Bu psikoz görüşünün ortaya çıkardığı temel klinik sorunlardan birini yukarıda dile getirmiştım: bu, belirli sanrıların tümüyle psikozun belirtileri değil, fakat (psikotik kişinin şimdi altta yatan yapısal bozukluğa gönderimde bulunduğu) psikotik bir dünyayı anlamlı kılmaya yönelik onarımsal çabalar olup olmadığı sorunuydu. Klinik yönden anlam taşıyan bir başka noktayı belirterek sonuca ulaşmak istiyorum, bu model bize psikotik hastaların yaşadığı "denetim kaybı"nı anlamada yeni bir güç kazandırmaktadır. Bu, psikotik bozuklukların çok yaygın ve çok sıkıntı veren bir özelliğidir ve biz ancak bu denetimin nasıl kaybedildiğini değerlendirebildiğimiz zaman hastalarımızın yaşamları üzerinde denetimlerini yeniden kazanmalarına yardımcı olabiliriz. Anlık kategorileri altında, duyuumsal görümlerimi birleştiren benim bireşiminin varlığının içerdiği derin anlam Kant'ı etkilemişti. Hastalarımızın dünyası parçalanmaya başladığı zaman kuşkusuz ki bunun bizim için birinci öncelikte olması gerekir. Onların yaşamları üzerinde yeniden denetim kurmalarına yardımcı olabilmemiz için onların gerçekliklerini yeniden oluşturmalarına nasıl yardım edebileceğimiz konusunda doğru bir anlayışa sahip olmamız gerekmektedir.

ÖZET

Felsefeciler insan yaşantısının, ancak şeylerin özel örnekleri daha genel kavramlar ya da kategoriler altında düzenlenmiş olduğunda olası olduğunu uzun zamandır bilmektedirler. Bu denemede bu kategoriler felsefî varlıklar olarak değil, fakat gelişimsel öyküleriyle ve nörobiyolojik bir temel ile birlikte gerçek yapılar olarak tartışılmaktadır. Normal yaşantının biçimini oluştururken sağlam kategorilerin akıl sağlığının yapısına destek olduğu düşünülebilir. Çeşitli kategoriler çarpıtmaya uğradığı zaman bir takım "formel düşünce bozuklukları" belirgin hale gelir. Bu deneme, kategori bozuklukları olarak ağır psikozlar için yeni bir anlayış ve sınıflandırma önermekte ve bu modelin sunduğu birtakım klinik ve kavramsal avantajları gözden geçirmektedir.

KAYNAKLAR

1. Arieti S: The microgeny of thought and perception. Arch. Gen. Psychiatry 6: 76-90, 1962.
2. Binswanger L: The existential analysis school of thought (1946). Transl. Angel E, in: May R, Angel E, Ellenberger MF (eds): Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology, pp. 191-213, Basic Books, New York, 1958.
3. Bleuler E: Dementia Praecox or the Group of Schizophrenias, transl. Zinkin J (1950). International Universities Press, New York, 1911.
4. Bowlby J: Attachment and Loss, Vol.1: Attachment. Basic Books, New York, 1969.
5. Bowlby J: Attachment and Loss, Vol. 2: Separation: Anxiety and Anger. Basic Books, New York, 1973.

6. Edelman GM: Group selection and phasic reentrant signaling: a theory of higher brain function. In: Edelman GM and Mountcastle VB(eds): *The Mindful Brain*, pp. 51-100. The MIT Press, Cambridge MA, 1978.

7. Edelman GM: *Neural Darwinism: The Theory of Neuronal Group Selection*. Basic Books, New York, 1987.

8. Ellenberger MF: A clinical introduction to psychiatric phenomenology and existential analysis. In: May R, Angel E, Ellenberger MF(eds): *Existence: A New Dimension in Psychiatry and Psychology*, pp. 92-125. New York: Basic Books, 1958.

9. Havens L: *Approaches to the Mind: Movement of Psychiatric Schools from Sects Toward Science*, repr. (1987). Harvard University Press, Cambridge MA, 1973.

10. Hegel GWF: *The Phenomenology of Spirit* (1807), transl. Miller AV with analysis of the text by Findlay JN, Oxford University Press, Oxford, 1977.

11. Hume D: *A Treatise of Human Nature* (1740), repr. Oxford University Press, Oxford, 1978.

12. Hundert EM: *Philosophy, Psychiatry, and Neuroscience: Three Approaches to the Mind*. Oxford University Press, Oxford, 1989.

13. Jaspers K: *General Psychopathology* (1923), transl. Hoenig J and Hamilton MW, Manchester University Press, Manchester, 1963.

14. Kant I: *Prolegomena to Any Future Metaphysics* (1783), transl. Carus P and rev. Ellington JW, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1977.

15. Klein M: *Our adult world and its roots in infancy* (1959), repr. in: *Envy and Gratitude and Other Works by Melanie Klein 1946-1963*, pp. 247-263, Hogarth Press, London, 1975.

16. Lewis A: The experience of time in mental disorder. *Proc. R. Soc. Med.* 25: 611-620, 1932.

17. Lewis CI: A pragmatic conception of the a priori (1923), repr. in: Feigl H and Sellars W (eds): *Readings in Philosophical Analysis*, pp.

286-294, Appleton-Century-Crofts, New York, 1949.

18. Mahler MS: On the significance of the normal separation-individuation phase with reference to research in symbiotic child psychosis, repr. in: *The Selected Papers of Margaret S. Mahler, M. D.*, Vol. 2, pp. 49-57. Jason Aronson, New York, 1979.

19. Melges FT: *Time and the Inner Future: A Temporal Approach to Psychiatric Disorders*. John Wiley & Sons, New York, 1982.

20. Miller JW: *In Defense of the Psychological*. Norton, New York, 1983.

21. Minkowski E: *Lived Time: Phenomenological and Psychopathological Studies* (1933), transl. Metzel N, Northwestern University Press, Evanston, Ill, 1970.

22. Modell AH: *Object Love and Reality*. International Universities Press, New York, 1968.

23. Muscari PG: The structure of mental disorder. *Phil. of ScNLi*. 48: 553-572, 1981.

24. Piaget J: *The Origins of Intelligence in Children* (1936), transl. Cook M, Routledge & Kegan Paul, Ltd. London, 1952.

25. Piaget J: *The Construction of Reality in the Child* (1937), transl. Cook M, Routledge & Kegan Paul, London, 1954.

26. Sarnat HB, Netsky MG: *Evolution of the Nervous System*. Oxford University Press, New York, 1981.

27. Semrad E: The clinical approach to the psychoses. heuristic formulation of regressive states. Unpublished transcript of the Academic Conference Presentation of September 14, 1973, McLean Hospital, Belmont MA, 1973.

28. Spitz RA: *The First Year of Life*. International Universities Press, New York, 1965.

29. Spitzer M. Kant on schizophrenia. This volume.

30. Wiesel TN: The postnatal development of the visual cortex and the influence of environment. Nobel lecture repr. in: *Bioscience Reports* 2: 351-377, 1982.

**AKILSALLIK
VE
KENDİLİK**

AKILSALLIK İLE UYUMSAL DAVRANIŞIN İLİŞKİSİZLİĞİ

Brendan A. Maher

1.GİRİŞ

Bu makalede psikopatologların psikiyatrik hastalardaki patolojik olarak adlandırılan durumları betimlemek için "akılsallık", "gerçeği değerlendirme", "gerçeklik ile bağlantı" ve benzeri terimleri kullanmalarından kaynaklanan sorunlardan bazılarını irdeleme niyetindeyim. Psikopatologların genellikle kendi disiplinlerindeki felsefi yönleri görmezden gelme ve uğraşlarının temelinde yatan varsayımları benimseme eğiliminde oluşları da göz önüne alınırsa felsefecileri ve psikopatologları bir araya getiren bir konferansın böyle bir tartışma için özellikle uygun bir ortam olduğu söylenebilir. Psikopatologların bu tutumu felsefi sorunlara karşı ödün vermez bir kayıtsızlığın değil, klinikteki pratik deneyimlerin toplanmasıyla, mesleki uygulamalar yönünden yeterince güvenilir bir temel oluşturulabileceği yolundaki bir inancın anlatımıdır. Doğal olarak bu inanç, altta yatan öncüllerin spekülâtif bir biçimde incelenmesiyle, kullanılmakta olan klinik tekniklerin iyi bir hale getirilmesinin koşul olmadığı şeklindeki bir inancı da beraberinde getirmektedir.

Bu görüşte sağlam bir geçerlilik vardır; bu nedenle felsefi

çözümlemenin taşıdığı somut değeri kanıtlama işi öncelikle felsefeci eleştirmenin üstüne düşer gibi gözüküyor. Ben bir felsefeci değil, psikopatoloğum; gene de psikopatolojinin felsefi yönlerini dikkatlice irdelemenin haklı olarak arzulanan bir eylem olmakla kalmayıp üstünde uğraş verdiğimiz konuları şekillendiren somut klinik fenomenlere ilişkin düşünüş biçimimizi değiştirecek bazı gizilgüçler içerdiği inancındayım. Bazı özgül klinik fenomenleri ve bunlar hakkındaki düşünüş biçimimizi çözümleme yoluyla bu sava haklılık kazandırmayı umuyorum.

İşe ciddi psikotik bozuklukların doğası üstüne yapılan çoğu tartışmada, merkezi bir kavram rolünde olan "gerçeklik ile bağlantı" kavramı ile başlayacağım.

2. GERÇEKLIK BAĞLANTISI KAVRAMI

Gerçeklik ve bağlantı terimleri üzerine yapacağımız bazı değerlendirmelerle konuya girebiliriz. Bu terimlerle anlatılmak istenen şey, hastanın algılamasından bağımsız olarak bir gerçekliğin var olduğu şeklindeki bir varsayımdır; duyular aracılığıyla bu gerçeklikle bağlantı kurulabilir ve bu bağlantının yeterliliği başka insanlarca (özellikle gözlemci psikopatologlarca) değerlendirilebilir. Soruna bakış biçimini yönlendiren bu üstü örtük model, duyumsal süreçlerin kendilerinin incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle görme duyusu bozulmuş ve Snellen kartındaki alt satırları yanlış okuyan bir bireyin okuyuşu hatalı kabul edilir ve yanlışının testini verdiği yanıt ile kartta yazılı karakter arasındaki gösterilebilir uyumsuzluk sağlar, uygun merceklerin verilmesiyle kartta yazılanlara verdiği yanıt arasındaki uyumun sağlanması da buna destek sağlar. Kişinin bu özgül alandaki gerçeklikle bağlantısı yeniden kurulmuştur.

Bu görünüşte basit örneğin içerdği karmaşıklığı küçümseme niyetinde değilim, fakat psikopatologlar tarafından kapsamlı ve daha karmaşık bir biçimde kullanılan gerçeklik bağlantısı kavramına karşı bir çıkış noktası sağlamak istiyorum. Görme duyusu örneğine geri dönelim. Basılı yazı karakterinin doğru bir biçimde tanınmasının olanaklı olduğunu, çünkü hastada yazı karakterinin fiziksel yapısı ile hemen hemen eşbiçimli (isomorphic) olan, görsel olarak yaşanan bir karakter tasarımı bulunduğunu varsayıyoruz. Yani demek oluyor ki kartta basılı karakter Romen karakteri şeklinde ve 18 puntoluk A harfi ise hasta sonuçta yine "A" yanıtını verse de Gotik karakterde ve 24 puntoluk bir görsel tasarım yaşamıyordur. Karttan gelen girdi(input)nin uğradığı görsel işlemin beyin kabuğunun görsel bölümüne kadar giderken hiçbir dönüşüme uğramaksızın bir kurallar kümesini izlediği ve binlerce bir son-durum oluşturduğu, bunun da uyarıcının kendi fiziksel özellikler modeline (bazı ayrıntılarda) uygunluk gösterdiği varsayılır.

Psikologlar yüzyıldan fazla bir süredir bunun gerçek bir olgu olmadığını bilmektedirler. Fechner, Weber ve onları izleyen birçok psikofizikçi duymasal ve algısal sistemlerin, uyarıcıların (ışıkların yoğunluğu, seslerin genliği, basınçların yoğunluğu, vb. gibi) fiziksel özelliklerindeki küçük değişikliklere görece olarak duyarsız olduğunu çok önceleri göstermişlerdi. İnsandaki görsel ve işitsel sistemlerin saptayabileceğinden çok daha düşük ölçüm düzeylerine sahip araçlarla bu değişimleri ölçebiliriz. Ayrıca hemen hemen yarım yüzyıldır görsel sistemlerin küçük değişimlere olan duyarsızlığının yalnızca gözlemci-denek raporlarıyla değil, gözün ağtabakası etkinliğinin doğrudan izlenmesi ile de gösterebileceğini deneylerden biliyoruz. (ç.n. Doğal) Ayıklanmanın görsel sistem üzerine olan evrimsel etkisinin uyarıcının özellikleri ile algı-

sal özellikler arasında kusursuz ve sürekli bir eşbiçimlilik ile herhangi bir marjinal sağkalım avantajı (survival advantage) sağlamadığı sonucuna varmak belki de çok zor değildir.

Fakat görsel algının bazen fizik uyarıcının parçalarının görece büyüklüklerini etkin bir biçimde artırma ya da azaltma yoluyla, fiziksel gerçekliğin tasarımlarını oluşturduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Böylelikle bir nesnenin ardışık karanlık ve aydınlık yüzeylerinin biçimlendirdiği sınırlar, sınırın her iki yanındaki sinirsel etkinlik yoğunluğunda uyarıcının kendisinde ölçülen fiziksel eğim (gradient) in gerçek yoğunluğundan daha fazla bir farklılık oluşturmaktadır. Kısacası sistem, şeylerin sınırlarını abartacak biçimde işliyor görmektedir. Burada sistemin bu şekilde geliştiğini, çünkü çevredeki birbirinden ayrı nesnelerin hızlı ve doğru bir şekilde ayırt edilmesinin bir sağkalım avantajı sağladığını düşünebiliriz. Ayrıca bunun avcı ve kurban diyalektiğinde kuşku götürmez bir avantaj olduğunu belirtebiliriz: bu şekilde kurbanın renklerinin ve özelliklerinin kamufle edilmesi ve çevresiyle kendisi arasındaki keskin sınırların bulandırılması yönünde bir gelişimi zorlayan ve avcının görsel sisteminin uzandığı (ç.n. fiziksel) eğimleri azaltan bir ayıklanma baskısı (selection pressure) söz konusu olmaktadır. Bu kitapta Profesör Emrich bazı çalışmalardan (Ramachandran, Nakayama ve diğerleri) alınmış dışbükeylik ve içbükeylik algısı örnekleri sunmaktadır; bu örnekler bu tür algıların ağırlıklı olarak yaşanan çevresel düzenlilikten etkilendiğini, bu düzenlilik içinde de doğal aydınlanmanın aşağıdan olmak yerine yukarıdan gerçekleşme eğiliminde olduğunu düşündürmektedir. Özgül nesnelerle olan yaşantılar bu etkileri azaltabilir, fakat güçlü görsel kanıtlar bizi şuna inandırmaktadır: insanın sinir sistemi uyarıcıların bilinçte özenli ve eşbiçimli bir tasarımını gerçekleştirmek yerine uyarıcılarla ilgili çev-

resel *olasılıkların* etkilediği yüksek-hızlı algısal süreçlerin gelişimine yönelik bir ayıklanma baskısına uğramaktadır.

Bu tartışmaya evrimle ilgili kavramlarla başlanmasının amacı insan düşüncesi sorununun ve açıklıktan uzak akıl-sallık kavramının incelenmesine yönelik bir zemin hazırlamaktır. Bu temayı geliştirmek için bazı savlar öne süreceğim. Bunlar şöyle sıralanabilir:

a) Doğal ayıklanma düşüncenin kendisi üzerine değil, fiziksel yapı ve/ya da eylem üzerine etkiye bulunur. Organizmalar çok yavaş kaçtıkları, fiziksel yönden zayıf oldukları (kaslarla ya da diğer beden yapıları ile ilgili fiziksel ya da fizyolojik bir sorun), iç organ sistemleri az ya da çok tepkisel olduğu, çok parlak renkli, vb. oldukları için kendi benzerlerini oluşturmak üzere sağkalımda başarısızlığa uğrarlar. Bir organizma üreme çağına dek sağ kalabilirse üreme başarısı, içinde yavrusunu koruma ve ona bir şeyler sağlamanın da yer aldığı bazı ek niteliklere bağlı olacaktır.¹ Mantıkdışı düşünce uyumsuz davranışa yol açıyorsa yeğlenmez. Uyumsuz davranış her zaman için kendisine yol açan düşüncenin kurallına uygun olarak seçilir. Yanlış bir düşünceye saplanan ve: "Polisler mavi üniforma giyer; caddenin aşağısından gelen adam mavi bir üniforma giymiş; o halde bu bir polis ve ben buradan uzaklaşmalıyım" biçiminde akıl yürüten hırsız cezaevinde daha az kalacaktır, yalnızca tasımsal tümdengelim(syllogistic deduction)in formel kurallarına uygun olarak düşünmekte ve bu nedenle adamın bir itfaiyeci, deniz subayı, uçak pilotu ya da mavi üniforma giyen diğer insan gruplarından herhangi birine ait olması olasılığı davranışını etkilememektedir.

Böylesi bir düşünce biçiminden doğrudan ne bir ceza ne de kazanç gelir; bunlar yalnızca eylemlere yansır. Konuyu bağlarsak düşünce kalıplarını biçimlendiren şeyin kendi iç-

sel-formel özellikleri değil, aracılık ettikleri davranışın çevresel sonuçları olduğunu söyleyebiliriz.

b) Bir organizmanın sağkalımı, kendisini yok edebilecek tehlikelerden kaçmasına ve çevreden enerji elde etme çabaları ile bu çabalar için harcadığı enerji arasındaki dengede kendi lehine bir enerji artımını sürdürmesine bağlıdır. Pozitif bir dengenin her etkinlikte kendini göstermesi zorunlu değildir, bir dizi etkinliğin ortalamasında kendini gösterir. Deniz atmacasının av arama ve suya dalma özellikleri belirli bir dalış sayısı içinde yeterli sayıda av yakalamasına yol açtığı sürece, hayvan suya her dalışında bir balık yakalamak zorunda olmayacaktır. Bu ilke günümüzde davranış biyologları tarafından *en iyi kullanma (optimization)* ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Daha sonra bahsedeceğim gibi, bu ilkeden yakın bir tarihte dilbilimci George Zipf söz etmişti. (Sözügelimi şu anda içinde toplanmış olduğumuz binanın ısıtma ve havalandırma sistemleri temelde yılın mevsimine göre ayarlanmış bir bilgisayar programı tarafından düzenlenmektedir. Böylelikle alışılmadık bir biçimde ekim ayında sıcak bir günde ısıtma, mayıs ayında soğuk bir günde havalandırma söz konusu olabilir; fakat bir sistemi diğeriyle tekrarlı bir biçimde değiştirmek fazla miktarda enerji ve zaman kaybına yol açtığı ve günlük kararların insanlar tarafından verilmesinin mali yükü fazla olduğu için söz konusu görevin bilgisayar programına verilmesinin yıl boyunca en iyi kullanma yönünde işlevsel bir anlamı olmaktadır.)

c) Zaman harcama bir enerji kaybıdır, çünkü organizma özel bir etkinlik göstermese bile her zaman için enerji harcamayı gerektirir.

d) Düşünme, dikkat etme, algılama, vb. bilinçli bilişsel etkinlikler enerji ve zaman kaybına yol açarlar. Etkinlikler sınır sisteminin daha alt ve daha otomatik düzeyleri tarafın-

dan denetlendiğinde enerji ve zaman korunumu gerçekleşir.

e) Uyumsal yeterlilik organizmanın çevresindeki ya da davranışındaki süregiden düzenliliklerin denetlenmesi işini çok az bir bilinçlilikle yapmasını gerektirir. Bilinçli dikkat çeşitli etkinliklere ya da çevresel olaylara aynı anda etkin bir biçimde dağıtılamayabilir. Etkinliğin otomatik bir biçimde denetlenmesiyle tehlikeleri ve fırsatları araştırmaya açık olan bilinçli dikkat alanı serbest kalır ve böylelikle sistem, olanaklı olduğunca otomatik denetime devredilecek biçimde gelişir. (Sinir sistemi etkinliğinin tekrarlayan uyarıcıya alıştığını biliyoruz; bu fenomen savımızın içerdiği ilke yönünden bir model oluşturmaktadır.)

f) Birey çevredeki düzenliliklere uyumlanmak için diğer özgül öğeler tarafından önceden farkedilerek izlenecek kalıplaşmış serilere karşı duyarlı olmak durumundadır. Böylece olasılıkla bir avcıya ait olan bir sesi araştıran bir hayvan (yanılmış bile olsa) hemen kaçmaya başlarsa iyi bir mantıkçı gibi bir avcının bulunduğuna karar vermeden önce görüntüsünü ve kokusunu saptamak için çevrede bekleyen bir hayvana göre sağkalım yönünden daha iyi bir konumdadır. Aynı nedenle, bir avın belirtisi olmayan bir uyarıcıyı fark eden ve sonra çabalarını ve zamanını bunun için dikkat kesilmeye harcamayan bir hayvan bazen besinini elinden kaçırabilir, fakat enerji bütçesi yönünden ortalama bir kazanç sağlayacaktır.

Olasılıklar negatif değerler alabilir. Bazı koşullar altında bir olayın ortaya çıkışı bir başka olayın gerçekleşmesini daha az olası kılabilir. Kalıplaşmış seriler o kadar önemlidir ki gözlenebilir verilere ancak kısmen uysalar bile organizma onları buluncaya dek aramayı sürdürecektir. Bu nedenle psikopatologlar için önem taşıyan soru yalnızca bu kişinin niçin aykırı inançlar taşır gözüktüğü sorusu değil, "bu inançların

altında yatan tutarlılık nedir" sorusudur.

g) Organizmalar olayları ilişkili olasılıklar halinde işlerken, motor sistem ürettiği tepkileri koşut bir biçimde olasılıklara uyduramayabilir. Bir avcının yaklaşıyor olması yüzde seksen olası ise "yüzde seksen" bir kaçınma tepkisi oluşturamayız; bir kaçınma tepkisi oluşturabiliriz ya da hiçbir kaçınma tepkisi oluşturamayız. Bu ilkenin insan düşüncesinde istatistiksel anlamlılık kavramı içinde şekillendirildiğini görüyoruz, burada yalnızca 1/20 olasılıkla güvenilir olmayan bir bulguyu güvenilir kabul etmemizi sağlayan bir uzlaşım söz konusudur. Biliş (cognition) geniş bir olasılık dizisini kavramlaştırabilir, fakat eylem daha az esnektir. Bu nedenle eylem çoğu kez olasılıkçı olmayan düşünceden çıkma görünüm-ler ortaya koymaktadır. Yiyeceğin temiz olmayan koşullarda hazırlanmış olabileceği yolunda anlamlı düzeyde bir olasılığı düşündüğü için hiç lokantada yemeyen bir kişinin davranışı bu durumdan emin olduğu için lokantalarda hiç yemeyen bir kişiden ayrımlanamaz. Bunlardan birincisinin öncülü "Bazı lokanta mutfakları kirlidir" biçimindeyken diğerinki "Tüm lokanta mutfakları kirlidir" biçimindedir. Bu nedenle eylem- den öncüle doğru ters olarak izlenen çıkarım basamağında epeyce hata olasılığı vardır.

Bu farklı değerlendirmelerde düşüncedeki akılsallığın incelenmesi yönünde anlamlı bazı ayrıntılar yer almaktadır. Bu ayrıntıları değerlendirmek için öncelikle günümüz psikolojisindeki insan davranış modellerini incelemeye yöneleceğiz.

3. İNSAN DAVRANIŞ MODELLERİ

Psikologlar ve felsefeciler yazılarında çoğu kez iki tür insan varmış gibi ifadeler kullanmaktadırlar. Bu türlerden bi-

rini gerçek bir dünyada yaşamını sürdüren sıradan insanlar, kısacası her gün rastladığımız, bizim gibi olan ve görevimizin davranışlarını anlamak olduğu insanlar oluşturmaktadır. Diğeri ise psikologların zihinlerinde yaratmış oldukları ve gerçek insanların kendileriyle oldukça elverişsiz bir biçimde kıyaslanma eğiliminde olduğu bir hipotetik insan kümesidir. Prototipik (.n. ilk örnek teşkil eden) hipotetik kişi, kaynağını eski tarz ekonomiden alan sosyal bilişsel psikolojinin ortaya çıkardığı formel akılsal kişidir.

Öte yandan gerçek kişiler bu ideal akılsal yaratıklara göre çoğu kez (rahatsız edici derecede) daha az kavrayışlı ve daha az algılayıcıdırılar. Gerçek kişilerin bilişlerinde kendini gösteren özellikler: istatistiksel ilkeleri anlama yetersizliği, başkaları hakkında yargıya varırken peşin hükümlerde bulunma, şoven yaklaşımlar, yaşamın y nlendirilişinde dinin yerini bilimin almış olduğunun ayırdına varamama, nedenlerin sonuçlarını doğru değerlendiremememe, uyumsuzluğu azaltmak için gerçekliği çarpıtma, özgeciliğin bencillik olduğunu ve özgürlük ve asalet gibi terimlerin düpedüz kendini aldatma niteliği taşıdığını anlayamama, "düşüncelilik" göstermeleri gerekirken "düşüncesizlik" sergilemeleri (liste uzatılabilir).

Bu  zellikleri taşıyan gerçek insanların, popülasyon sorunlarının binlerce yıl önce doğal ayıklanma süreci ile çözüldüğünün düşünüldüğü bir dünyada sağkalımı sürdürmeleri oldukça şaşırtıcı bir durumdur. Onlar psikologların akılsal kişisi ile keskin bir karşıtlık içindedirler; bu yaratığın bilişleri uyarıcı girdisi ile kusursuz bir uygunluk göstermektedir; örneklem büyüklüğünün, gözlemciye ait peşin hükümlerin, deneycinin yaptığı etkilerin sürekli bir biçimde farkında olarak yaşamaktadır; çevresinin ortaya çıkardığı beklenmedik her sorun için en iyi çözümleri bulmaya sürekli ve dikkatli

bir biçimde hazır durumdadır; ima edilen ve sözel olmayan algı öğelerini kolayca algılar ve yorumlar; kişiler arası tüm ilişkilerine olgun bir anlayış gücü damgasını vurur: herhangi birinin dile getirdiği ya da başka birine ilişkin olarak yaptığı herhangi bir söz ya da davranışı etkileyebilen tüm etmenleri anlayabilir. Gerçek kişiler ile akılsal kişiler arasındaki bu (hoş olmayan) karşıtlığın çarpıcı bir istisnasını psikologların kendileri sergilemektedir: kendi yaşamlarında ve mesleki uğraşlarını yürütürken verdikleri kararların akılsallığına ilişkin yıllar boyu sürdürülen gayri resmi gözlemler bu durumu kısmen kuşkulu kılsa da sundukları raporlar onların yarattıkları kişilere kıyasla oldukça iyi bir biçimde ayakta kaldıklarını düşündürmektedir.

Psikologların laboratuvar araçlarının aynavari dünyası ile gerçek dünya arasında ayrım yapamadıkları biçimindeki kışkırtıcı sava geçerlilik kazandırma açısından bir anekdot yararlı olabilir. Bu satırların yazarı bundan birkaç yıl önce bir üniversitenin psikoloji bölümüne yeni bir öğretim elemanı atanması için çalışan bir araştırma komitesine üye olmuştu. Adaylardan biri bir araştırma projesi getirmişti: bunda bir grup deneğe başka şeylerin yanında ortalama regresyon ilkesi de öğretilmekteydi. Daha sonra bu bilgiyi somut durumlara ne ölçüde uygulayabildiklerini görmek için kendilerine bir çoktan seçmeli test veriliyordu. Testin içeriğinde şu gibi durumlarla ilgili birçok şık bulunmaktaydı: "X (ç.n. isimsiz kişi, John Doe) bir satıcıdır ve tüm ülkeyi dolaşmaktadır. İyi yemeklerden hoşlanmakta ve ne zaman nefis bir yemek yiyebileceği bir lokantaya rastlarsa o kasabadaki arkadaşlarına orayı salık vermektedir. Lokantaya giden arkadaşlarının kendisine genellikle asla bekledikleri kadar iyi bir yemek yemediklerini, yemeğin vasat olduğunu söylemeleri onda hayal kırıklığı yaratmaktadır."

Testi yanıtlayan kişiden daha sonra aşağıdaki şıklar içinden bunun en olası nedenini seçmesi istenmektedir:

"Bunun nedeni (a) aşçıbaşının izinde olması, (b) arkadaşlarının yiyeceklerden farklı tatlar almaları, (c) yanlış lokantaya gitmiş olmaları, (d) çok iyi yemeklerin istatistiksel açıdan ortalamaya göre ender olarak ortaya çıkan durumlar olması ve ortalama regresyon nedeniyle tekrarlamama eğiliminde olmaları."

Göründüğü kadarıyla bu araştırmadaki deneklerin birçoğu (d) şikkını seçmemiş ve böylece bu şikkı "atlamış"; ayrıca bir bütün olarak da çok iyi bir test vermemişti. Gerçek kişiler deneyin yaratmış olduğu hipotetik idealin standartlarına ulaşmakta bir kez daha başarısızlığa uğramış ve daha da kötüsü, doğru yanıtları anlama konusunda eğitildikten sonra bile bunda başarısızlığa uğramışlardır. Bu araştırmanın sunulduğu konferans dizisi sırasında izleyicilerden biri yukarıda aktarılmış olan (ç.n. doğru) şikkın oluşturulmasında (elverişli etmenlerin şans kombinasyonları yönünden) iyi yemeklerin lokantalarda gerçekten en sık rastlanan örnekler olduğu şeklinde bir öncül deneysel kanıtı dayanılıp dayanılmadığını sormuştu. Konuşmacı soruyu geri çevirmiş ve bu sorunun araştırmaya yön vermiş olan önemli kuramsal sorunla bir ilgisinin bulunmadığını, görüldüğü kadarıyla bu araştırmada insanların şeyler hakkında yargıya varırken psikologların düşündüğünden çok daha az incelikte hareket ettiklerini ve psikologlar kendilerine doğru seçim yolunu göstermiş oldukları halde böyle davrandıklarını belirtmişti.

Bu yanıtı destekleyen ve araştırma stratejisini düzenlemiş komite üyelerinden olan biri diğer üyelere adayla birlikte akşam yemeğine gitme önerisinde bulundu: "Blank's Restaurant'a gitmeyi öneririm. Daima nefis yemekler bulunur." Gittikleri yerde yemekler iyiydi. Herkesin yaşadığı (iyi lo-

kantaların iyi ve kötülerin kötü olduğu) gerçek dünya ile adayın deneklerinin (son derece sıkıntı verici bir biçimde) doğru yanıtı seçmede başarısızlığa uğradığı, araştırmacıların hipotetik dünyası arasında bir uyumsuzluk bulunması görüşünde kimseyi rahatsız etmemiştir. Kuşkusuz deneklerin yapmış olduğu şey kendilerinin-ve araştırma komitesinin- gerçek dünya hakkında doğru bildiği şeyin (yani iyi ve kötü lokantaların bulunduğu varsayımının) ne olduğuna yanıt vermektir; (ç.n. iyi ve kötü lokantalar arasındaki) bu farklılığın yıllar boyu güvenilir bir biçimde değerlendirilmesi ve bildirilmesi nedeniyle Michelin Kılavuzu'nun iyi bir kılavuz olduğu yayıncıları açısından da tartışılmaz bir gerçektir. İnsanların sağ kalmaları için seçimlerinin uyumsal olması gerekir; bunun anlamı şudur ki onlara soyut bir biçimde ifade edilmiş mantıksal ya da istatistiksel kuralların değil, sonuçları kontrol eden gerçek değişkenlerin yol göstermesi gerekir.

Çevresel olasılıklara ilişkin anlayışımızı hayvanların davranışlarına uygulamakta fazla güçlük çekmeyiz, fakat aynı şeyi insan davranışı ile gerçekleştirmede çoğu kez buna koşut bir başarısızlığa uğrarız. Aslında bu, Darwin'in ve izleyicilerinin önem kazandırdığı örgütlü (organismic) davranışın belirleyicilerini ciddi bir biçimde ele almamaktan kaynaklanan bir başarısızlıktır. En azından Darwin olgusunda (hayvan davranışları araştırmacılarının çalışmalarında belirgin olan, fakat psikopatologların çalışmalarında fazla bir yer tutmayan) davranışların uyumsal yönlerine karşı ilginin yeniden canlanması söz konusu olmuştur. George Zipf'in unutulmuş gözükken çalışmalarını anımsamak ve onu bir ölçüde canlandırmaya çalışmakla bu koşulların düzeltilmesinde biraz yol katedebiliriz.

George Zipf iki önemli çalışmada insan davranışıyla ilgili bir kuram geliştirmiştir (Zipf 1935, 1948). *İnsan Davra-*

nışı Ve En Az Çaba İlkesi: İnsan Ekolojisine Giriş (Zipf 1948) adlı yapıtındaki kuramsal önerilerinin eksiksiz bir özetıyla birlikte bunların desteklenmesinde kullandığı argümanlar bizim amaçlarımız yönünden en elverişli öğelerdir. Öncelikle şunun bilinmesi yararlı olur: Zipf bir matematiksel dilbilimci idi, fakat dil kullanımının niceliksel yönlerini insan davranışıyla ilgili kapsamlı bir kuramla bütünleştirme yönünde büyük çabalar harcamıştı.

Zipf'in başlıca tezi, davranışın gelişiminin tekrarlayan sorunların çözümünü ve yineleyen görevlerin yerine getirilmesini alışılmış bir biçime sokacak bir yön izlediği ve bu şekilde bunların yerine getirilmesi için harcanacak ortalama iş miktarını en aza indirdiği biçimindedir. Kendisi, harcanan işin hesaplanması için birinci planda çözümlerin geliştirilmesinde harcanan çabayı ele almaktadır. Zipf zihinsel etkinlik(mentation)'i, yani yineleyen sorunlar için en iyi ortalama çözümü gerçekleştirmeye yönelik bilişsel süreçleri bir bedel olarak görmektedir. Sonuçta bu da görevin yerine getirilmesinde kullanılan motor enerji, çözümün gerçekleştirilmesinde kullanılan kaynaklar, vb. gibi diğer bedellerin arasına katılmaktadır. Bunların hepsi En Az Çaba İlkesi içinde yer almaktadır.

"En Az Çaba İlkesi basitleştirilerek şöyle anlatılabilir: sözelimi o anki bir sorunu çözmekte olan bir kişi bunu tahmin ettiği, gelecekteki olası sorunları temelinde bir çözüm olarak görecektir. Ayrıca, sorunlarını o şekilde çözmeye çalışacaktır ki hem şimdiki sorunlarını, hem de gelecekteki olası sorunlarını çözmede harcaması gereken toplam iş en aza indirsin. Dolayısıyla bu, kişinin (zaman içinde) olası ortalama iş harcama oranını en aza indirmeye çalışacağı anlamına gelir. Ve bu şekilde çabasının en aza indirmiş olacaktır..." (Zipf 1948, s.1)

Söz konusu ilkenin gerçekteki uygulaması bu kısa alıntının düşündürdüğünden çok daha karmaşıktır. Bir durumda sergilenen bir davranış bir başka durum için üretilmiş çözümleri etkilediğinden olası ortalama iş harcama miktarının yalnızca yönelinmiş iş için getirilen çözümün etkisiyle değil, diğer sorunlar için olanaklı çözümler üzerine olan etkiyle de açıklanması gerekir.

Bu ilkenin işleyişinin bir sonucu olarak şöyle bir durum ortaya çıkabilmektedir: bir kimsenin bir sorunla ilişkili özgül bir duruma bir çözüm biçimini uygulaması karşısında (söz konusu sorunun ortaya çıkış temellerini bilmediğimiz sürece) bu çözüm biçimi, sorunun somut ayrıntıları yönünden bize akıllıca gelmeyebilir. Başka bir açıdan bakarsak: bir sorunla ilgili her bir duruma en iyi çözümü üretmek için harcanan çaba, kazanç artışı yönünden değer taşımayabilir, bu nedenle böylesi çabalar harcamak uyumsal değildir. Çabanın akılcı açılımını değerlendirebilmemiz için bir sorun için üretilmiş çözümün tekrarlayan durumlardaki etkinliğini değerlendirmemiz gerekmektedir; bu gerekliliğin nedeni de tekrarlı örneklerin daha yüksek bir güvenilirlik sağlaması değil, *ortalama* çözümün yeterliliğinin *tek* bir olgu ile değerlendirilemeyeşidir.

Zipf en az çaba ilkesinin uygulanaşına iyi bir örnek olarak telgraf için Mors Abecesi'nin geliştirilmesini vermektedir. Abecenin İngilizce'de en sık kullanılan harfleri en kısa iletim sinyali olarak seçilmişlerdir. Bu şekilde E yerine kısaca ".", A yerine "-.--", T yerine "---", öte yandan sık kullanılmayan harfler olan Q ve X yerine sırasıyla "--- --- . ---" ve "--- . ---" getirilmiştir. Q, X, Y gibi düşük sıklıkta rastlanan harfleri atipik bir biçimde yüksek sıklıkta içeren bazı mesajlar önemli oranda zaman ve iletim enerjisi kaybına yol açarlar, fakat şifre birçok mesaj üzerinden ortalama iletim harcamasının ola-

bilecek en az düzeyde gerçekleşmesini sağlar.

Zipf, Mors Abecesi olgusunda sistematik olarak geliştirilmiş olan şeyin insan yaşantısının temelinde doğal olarak ve kaçınılmaz bir biçimde geliştiğini öne sürmektedir. Kendisi buradan hareketle şunu gözlemiştir: dildeki bir sözcüğün kullanım sıklığı onun uzunluğuyla ters bir ilişki göstermektedir ve daha önce kullanım sıklığı düşük olan bir sözcük, geniş bir kullanıma ulaştığı zaman çabucak kısalmaktadır; sözcüğü az sayıda insan "televizyon" derken çok sayıda insan "TV" ya da "telly" (İngiltere'de) demektedir.

Karar vermeye ilişkin kuralların folklorik düzeyde gelişim göstermesi doğaldır, çünkü genel bir sorunun tekrarlı olarak ortaya çıkmasına adanan her anda karar verilirken dikkatli bir biçimde düşünmek gereksiz bir enerji kaybıdır. Atasözlerinin gerçek işlevi kuşkusuz ki budur. Bu nedenle "Sakla samanı gelir zamanı(Take care of the pence and the pounds will take care of themselves)"nın ya da "Dinsizin hakkından imansız gelir(Who sups with the Devil must have a long spoon)"in metaforik anlamları her olguda geçerli değildir, fakat belki de çoğu kez uzun vadede en iyi kararı verdiğini ortaya çıkacak olan bir kılavuz niteliği taşımaktadırlar. Çocuklar bu şekilde eğitilmekte ve böylelikle kendilerini birtakım bedelleri olan yaşantılarla geliştirmek zorunda kalmaksızın en iyi ortalama çözümleri kazanmaktadırlar.

Araştırmacılar deneklerinin ortaya konmuş olan özgül bir sorun için olası en iyi çözümü bulmalarını beklerler, fakat görülen (ve bununla çelişen) odur ki insanlar "doğru" çıkarım kurallarını takip edememektedirler. Fakat burada eksik olan şey, deneğin davranış çözümlemesinin genel ve çeşitli durumlardan gelen ortalama sorun sınıflarına getirdiği en iyi çözümlere göre yapılmasıdır.

Hernstein ve Mazur'un güncel bir yazısında aktarı-

lan(1987), Tversky ve Kahneman'ın bildirdiği araştırmalar iyi birer örnektir. Bu araştırmalarda kişilere aşağıdakiler gibi hipotetik problemler verilmektedir:

"Bir ceket için 125 dolar ve bir hesap makinesi için 15 dolar ödemek üzere olduğunuzu düşünün. Hesap makinesinin satış memuru size mağazanın otomobil ile yirmi dakika uzaklıktaki bir başka şubesinde makinenin 10 dolar olduğunu söylüyor. Diğer mağazaya gider misiniz?" Araştırmacılar deneklerin yüzde altmışsekizinin diğer mağazaya gideceklerini söylediklerini bildirmişlerdir. İkinci bir denek grubuna aynı sorunun bir başka biçimi sorulmuş, bunda ceketin 15 dolar ve hesap makinesinin 125 dolar olduğu, makinenin bir başka şubede 120 dolara bulunabildiği söylenmiştir. Bu kez deneklerin yalnızca yüzde yirmidokuzu diğer şubeye gideceğini söylemiştir. Bu varsayımsal durumların her ikisinde de toplam tasarruf ve toplam harcama aynı olup sırasıyla 5.00 dolar ve 140 dolardır. Akılsal kişiler için her iki durumda da aynı seçimi yapmasınlar? Ortada tümüyle sözel bir sorun bulunduğu ve araştırmacıların kişilerin gerçekte ne yapacağını gözlemediği gerçeğini dikkate almalıyız. Onbeş dolara ceket ve 125 dolara hesap makinesi almak için ciddi ciddi mağazaya giden bir kişinin 15 dolara hesap makinesi ve 125 dolara ceket almaya giden bir kişiden fazla bir farkı olmayabileceğini de görmezden gelemiz. Burada önemli olan şey, araştırmacıların deneklerindeki "akıldışılık" sorununu, bu sorunun dile getiriliş biçiminin deneklerin yanıtlarını belirlediği sonucuna vararak çözmeleridir. Şöyle ki olguların birinde 15 dolarda 5 dolar indirimin oranı yüzde otuzüç, diğerinde ise 125 dolarda 5 dolar indirimin oranı yüzde dördttür.

En Az Çaba İlkesi yönünden bunların hiçbirisi yeni ya da şaşırtıcı değildir. Ortalama olarak bir birey her olguda yaptığı mutlak harcamayı göz önüne almak yerine fırsatların mu-

hafaza edildiği birçok olgu boyunca yüzde oranlarıyla kaynaklarını koruyacaktır. İndirim yüzdesi ne kadar yüksekse fırsatlar o kadar ender olacaktır. Bir durumda (bu olguda olduğu gibi) yararlanımın azaltılması saçma olabilirken birçok olgudaki ortalama açısından akıllıca olabilmektedir. Deneklerin davranışlarındaki akıldışılığı ölçmenin yolu, birçok olgudaki gerçek satış indirimlerinin (yani özgül ve tek tek durumlar yerine bir sorunsallar *sınıfının*) yüzde oranı ölçütünü kullanarak deneysel sonuçları göz önüne almaktır.

Zipf yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, sorunların çözümüyle uğraşmak için gerekli olan zihinsel etkinliğin kendisinin bir bedel olduğunu ve önemli olabildiğini vurgulamıştır. Karmaşık bilişsel etkinlikler sarf edilmektedir. Bu, çözümünü oluşturduğu sorunun sık sık yineleyeceği beklentisi içinde amortize ediliyor olmalıdır.

En Az Çaba İlkesi zamanın açıkça ilerisindeydi ve ideal akılsallık konusundaki çağdaş yaklaşımlar kapsamında halen yer alan fenomenleri de içermekteydi. Yiyecek arama davranışı, dilde kültürel olarak ortaya çıkan evrimsel değişimler, (zihinsel enerjiyi de içine alan) enerji ekonomisinin akılsal niteliği, yeterli bir öngörü doğruluğuna sahip oldukları zaman yaşamı güvence altına alan kararların doğal olarak seçilmesi gibi konulara ilişkin çalışmalar yönünden akılsal bir dayanak sağlıyordu.

Burada şunu sorabiliriz: niçin birçok psikolog en az çaba ile getirilen çözümlerin etkinliğini değerlendirememekte ve bunların laboratuvarıda saptanmasının zor oluş nedenini anlayamamaktadır? Bu sorulara verilecek yanıtlar kuşkusuz ki karmaşıktır, fakat akla bazı olasılıklar gelmektedir: Bunlardan ilki, bilimsel girişimin genel olarak (ve psikologların uğraştığı biçimiyle) taşıdığı niteliktir. Bilimsel çalışma genellikle o ana dek çözülmemiş sorunların olanaklı olduğunca

kapsamlı bir biçimde çözülmeye çalışılmasını içermektedir. Bir sorun az ya da çok çözüldüğü ya da en azından yöntemlerin ve elde edilmiş verilerin olanaklı kıldığı ölçüde çözüldüğü zaman bilim adamının görevi tamamlanır. Şimdi bir başka soruna yönelebilir ya da önceki çözümün daha iyi bir hale getirilmesi yönünde daha fazla zaman harcamaya ya da birtakım yeni yollar geliştirmeye karar verebilir. Bu görevin hiçbir durumda mevcut bir çözümün basit bir biçimde uygulanmasıyla gerçekleştirilmesi söz konusu değildir. Bu, günlük sorunların çözümünde geçerli kılınmış işlemleri uygulayan teknisyenin işidir.

Bilimsel bir sorunun çözümünün onu çözmeye çalışan bilim adamının kişisel yaşamına doğrudan bir etkisinin bulunmayışı nedeniyle onun az ya da çok belirsiz bir biçimde, çözülmemiş bir sorunla birlikte yaşaması olasıdır. Bilimsel bir sorunun yanıtlanmasına çalışmakla bir ömür geçebilir; bilim adamı araştırma sırasında eldeği verileri sistematik olarak çeşitli olası modellere oturtabilir ve doyurucu bir modelin henüz bulunmadığı sonucuna varabilir. "Böyle bir fenomenin niçin meydana geldiğini bilmiyorum" şeklindeki geçici yanıt bilim adamı sıfatıyla kendisi için kabul edilebilir niteliktedir. Öte yandan günlük yaşayışı içindeki bilim adamının, eşinin esrarengiz gidiş gelişleri karşısında aynı yanıtı vermesi olanaksızlaşabilir. Kişisel yönden bunun açıklanması zorunludur ve birtakım açıklamalar getirilmesi hiçbir açıklama yapılmamasından daha iyidir.

Dünyada yaşayan çok sayıda insanın çözümü bulunmamış sorunlara çözüm bulma işiyle bir ilgisi yoktur; onlar temelde başka şeylerle ilgilidirler, bu şeylerden biri de yaşamın gündelik işleriyle ilgili enerji ve zaman korunumunu sağlayacak davranışsal pratiklerin geliştirilmesidir. Yaşamları genel olarak bilim adamlarının yaşamlarına hiç benzemez. Bu

yaşamın sorunları arasında dertler ve hatta tehditler yer alır ve bir yaşamı sürdürüyor olmanın gerçek sorunlarına eğilirse bunların çözümü şarttır. Gerçek kişiler bu şekilde yineleyen sorunlarla karşılaştıklarında tamamen akla uygun bir biçimde zamanın eleğinden geçmiş çözümleri uygularlar, ta ki bu çözümleri uygulamak için harcanan enerji miktarı yeni bir çözüm bulma yönünde enerji yatırımını haklı kılacak denli büyük oluncaya kadar. Kısacası, bunlar bu şekilde bilim adamı olurlar. Bu tip durumların dışında gündelik çalışma yaşamları profesyonel bilim adamınıninkine benzemez; bu ikincilerin çalışması bir ayrıcalık, birincininkisi ise bir kuraldır. Bilim adamı-psikologlar bu durumu görmezden gelerek deneklerinin kendilerine benzediğini varsayma yanlısına düşme eğilimindedirler ve bulgular bunun böyle olmadığı yönündedir. Psikologlar yazılarında deneklerini anlatırken kolayıcı bir tutuma saplanmakta ve onların geliştirilmesine yönelik eğitim programları planlamaktadırlar.

4. AKILLSALLIK VE PSİKOPATOLOJİ

Hastanın dile getirdiği inançlarındaki akılsallığın (normalliğin bir ölçüsü olarak) sınanması sonucunda kendini gösteren psikopatolojinin en açık örneğini sanrılar oluşturur. Bu satırların yazarı sanrısız inançların gelişimi ile ilgili bir model önermişti (Maher 1972, 1974, 1988; Maher ve Ross 1983); bu makalede bu fenomenlere akıldışı uyumlanma kavramının uygulanışını gözden geçireceğiz.

Bu konudaki kafa karışıklığının en önemli ipuçlarından biri, "sanrı" teriminin kendisiyle ilişkili tanımsal sorunlarda yatmaktadır. Söz konusu terimin kesin tanımı yer ve zamana göre değişse de bunların hepsi de iki bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan biri sanrının yanlış bir inanç oluşu, diğeri

de bu yanlış inancın kendisini çürütecek yeterli kanıtların varlığına rağmen sürdürülmesidir. Bu koşullar altında yanlış inançların taşınması akıldışı görüldüğünden herhangi bir bireyde bunların var oluşu ilk bakışta patolojik akıldışılığın kanıtı olarak görülmektedir.

Tanımdan kaynaklanan, apaçık nitelikteki sorunlardan biri deneyci-bilimsel bakış açısından yanlış olan bir inancın geniş bir kesim tarafından taşınması durumunda artık sanrısalsal olarak tanımlanmamasıdır. Bu nedenle aksi yöndeki sağlam kanıtlara rağmen birçok dinsel inanç varlığını korumakta, fakat sanrısalsal olarak tanımlanmamaktadır. Bu, daha da derin düzeyde bir epistemolojik sorunu açığa çıkarır: İnançların doğruluğunu ya da yanlışlığını topluma yayılmış oluşları dışında hangi ölçüt sınamaktadır? Bazı sanrılar hastanın duyumsal yaşantılarının niteliği ile ilgili bazı savlar içermektedir, sözgelimi bunların içinde bedenın fiziksel biçiminin değiştiğı yolunda inançlar yer alır ve bu sanrılar bir ayna aracılığıyla getirilen karşıt yönde kanıtlara rağmen korunurlar. Fakat bu şekildeki sanrısalsal ifadeler algılarla ilişkilidir: Bunlar özünde diğer gözlemcilerin algılarıyla çelişki içinde olabilirler, fakat tam anlamıyla yanlış inançlar değildir. Bunlar hakkındaki en iyi değerlendirme, bozulmuş algıdan kaynaklanan görünüşte akla uygun inançlar oldukları şeklindedir ve buradaki patoloji, dile getirilen inancın geliştiğı bilişsel süreçlerde değil, duyum ve algı alanında yatıyor olabilir.

Bununla birlikte, birçok sanrıda içerik çevrenin fiziksel özellikleriyle ilgili yalın ifadelerden oluşmaz; bunların içeriğinde çevreyle ilgili çıkarımsal ifadeler vardır. Çevrenin fiziksel görünüşleri diğer kişilerle aynı biçimde algılanır. Buradaki anormal bileşen çevrenin hasta tarafından yapılan yorumudur. Günümüzün biliminde aynı veri kümesinin çeşitli

alternatif yorumlara olanak tanınması ve bunlardan hiçbirinin tüm veriler için geçerli bir açıklama getiremeyişi, çoğu kez gözlenen bir olgudur. Bu anlamda bir yorum ancak kendisiyle kökten bir çelişki içinde bir parça kanıt bulunabilirse "yanlış" olarak nitelendirilebilir; yalnızca akla uygunluk düzeyini düşüren kanıtlarla (zorunlu bir biçimde) yanlışlanamaz.

Yorumlar sağkalımı destekleyen eylemlere yol açtıkları ölçüde uyumsaldırlar. Normal koşullar altında bir yorumun uyumsal yeterliliği uygun bir biçimde tartılan olasılıkların değerlendirilmesine bağlıdır, bu tartma işi farkında olmadan yanlış-olumsuz ya da yanlış-olumlu yorumlara dayandırılarak ortaya konan eylemlerin olası sonuçlarına göre yapılmaktadır. Çok az kanıta dayanan, fakat yine de uyumsal eyleme yol açan bir yorum bu anlamda bazı formel çıkarım kurallarına bağlı, fakat daha az uyumsal eylemlere yol açan bir yorumdan daha "akılsal"dır.

Bu çeşit bir değerlendirme bir ikilem doğurmaktadır. Huq ve arkadaşlarının bir çalışması (1988) bu ikilemi çok iyi bir biçimde örneklemektedir. Sanrısız düşüncesi olan hastalarla sanrısı bulunmayan bir kontrol grubundan kendilerine birer birer dağıtılmış bir dizi renkli mermerin olası kaynağını değerlendirmeleri istenmiştir. Mermer iki kaynaktan birine aittir ve hastalara her bir kaynaktaki renk oranları hakkında ön bilgi verilmiştir. Giderek genişleyen bir örneklem grubu karşısında yapıldığı gibi, ard arda gelen her mermerle birlikte doğru bir belirleme yapma olasılığı doğal olarak artar. Sanrılı hastalar çıkarımlarını kontrol deneklerine göre daha küçük bir örneklem dizisine göre yapmakta, fakat çıkarımları onlara göre daha az doğru *olmamaktadır* (ç.n. italik yazılar bana aittir).

Buradaki ikilem şöyle toparlanabilir: sanrılı hastalar ista-

tistiksel çıkarımın formel kurallarına göre yetersiz örneklemelere dayalı sonuçlar çıkarmakta ve bu uyumsuz olmayan bir strateji görünümü vermektedir. Öte yandan sanrılı olmayan hastalara göre daha erken sonuca ulaşmaktadırlar, bu da uyumsal açıdan üstün bir strateji gibi görünmektedir.

Psikopatologların görünüşte uyumsuz olmayan davranışın olası uyumsal yönleri sorununa eğilmeleri ve bunu psikopatolojinin klinik fenomenlerinin formel akıl yürütmenin kavramlarıyla ilişkisini özenli bir biçimde çözümleyerek yapmaları gerekmektedir. Bunu yaparken kaçınmamız gereken şeyler çıkarım kuralları, istatistiksel ilkelere biçimsel bağlılık gibi basit varsayımlarda bulunmak ve "normallik" in tanımını gerçek-dünyadaki çevrelerle ilişkiler yönünden yararını göz önüne almaksızın yapmaktır.

ÖZET

Bu makalede öne sürülen argüman, insanın bilişsel etkinliğini belirleyen şeyin bunun ortaya çıkardığı davranışın sağ-kalım ile ilgili sonuçları olduğudur. Bilişsel etkinlik bir enerji kaybıdır ve bu nedenle normal düşünce bir çeşit ekonomiyeye gitmekte, burada her bir bireysel olguya en iyi biçimde uygulanmış çözümler yerine bir öbek yineleyen sorun için en iyi ortalama çözümler üretilmektedir. Psikopatolojideki akıldışılıkla ilgili kavramlar buna bir açıklama getirmemekte, bunun yerine akıldışılığı formel tümdengelimsel (deductive) akıl yürütmenin kurallarına karşıtlık olarak tanımlamayı yeğlemekte ve sanrılarının altında yatan patolojiyi anlama ya da günlük yaşamdaki çeşitli "normal" akıldışılıkları belirleme sürecinde bir kavram çerçevesi sunamamaktadır.

NOTLAR

1. Evrimsel değişime katkısı olan ayıklayıcı süreçlerden bazıları kıtlık, savaş ya da diğer doğal felaketlerde olduğu gibi, biçim olarak anidir. Bununla birlikte ayıklanmanın en fazla süreklilik gösteren biçiminin türler arasında ve tür içinde olanaklar ve eşler için yaşanan rekabetten doğduğu açıktır; bu rekabette rakiplerden olanakları edinmede enerjiyi en iyi kullananı, davranış stratejileri uygun düzeylerde olmayanın önüne geçme eğilimindedir. En iyi enerji oranlarını belirleyen mantık kurallarına uygunluk gösteren davranış değil, denel (empirical) uygunluğu en iyi duruma getiren davranıştır; bu nedenle birinci davranışın aleyhine ve ikincisinin lehine değişmez bir ayıklanma baskısı vardır. Modern insanın olanak ve eş varlığı rekabet zorunluluğunu evrim tarihinin daha önceki dönemlerine göre daha az şiddetli kılabiliyorsa da en iyi duruma getirme ilkelerinin düşüncedeki sürekliliği, herhangi bir uyumsal dezavantaj getirmemekte ve bu nedenle varlığını korumaktadır.

KAYNAKLAR

1. Herrnstein RJ, Mazur JE: Making up our minds. The Sciences: 27, 40-47, 1987.
2. Huq SF, Garety PA, Hemsley DR: Probabilistic judgements in deluded and non-deluded subjects. Quart J Exper Psychol 40A: 801-812, 1988.
3. Maher BA: Delusional thinking and cognitive disorder. In: Nisbet RN, London H (eds): Cognitive alteration of feeling states. Aldine Press, Chicago, 1972.
4. Maher BA: Delusional thinking and perceptual disorder. Journal of Individual Psychology 30: 98-113, 1974.

5. Maher BA, Ross JS: Delusions. In: Adams H, Sutker P (eds): Comprehensive handbook of psychopathology. Plenum, New York, 1983.

6. Maher BA: Anomalous experiences and delusional thinking. In: Oltmanns TH, Maher BA (eds): Delusional beliefs: Interdisciplinary perspectives. Wiley-Interscience, New York, 1988.

7. Zipf GK: The psychobiology of language. Houghton-Mifflin, Boston, 1935.

8. Zipf GK: Human behavior and the principle of least effort. Addison-Wesley, Cambridge MA, 1949.

AKILDIŞILIĞIN SINIRLARI

Frank Döring

1. GİRİŞ

Yaklaşık ikibinbeşyüz yıldır, çoğu filozof zamanlarının en azından bir bölümünü akılsallığın incelenmesine ayırdılar. Onlar örneğin "akıl"ın tutkuları nasıl akılsal davranım içinde dizginlediğini, düşüncenin nasıl olup da akılsal yasalara uygun bir biçimde yürüdüğünü, (eğer varsa) aklın ilk ilkelelerinin neler olduğunu, bunların doğruluğunun gösterilebilir olup olmadığını, gösterilebiliyorsa bunun nasıl olduğunu merak etmişlerdi. Fakat az sayıda filozof akıldışı düşüncenin ve eylemin nasıl olanak kazandığı sorusuyla ilgilenmiştir. Bunların ilklerinden olan Aristoteles irade zayıflığı (*akrasia*) hakkında halen sonlanmamış bir tartışmayı başlatmıştır. O, akılsallık kuramlarını çok çok başlangıç evrelerinde sarsmış olan olağanüstü bir sorundan, bu kuramların hedefi aşma eğiliminde olması sorunundan söz etmişti. Bunların eğilimi, bir kişinin nasıl akılsal edimde bulunabildiğini göstermekle kalmayıp böyle bir edimde bulunabilecek iken akılsal edimde bulunmaktan *başka* bir şey yapamayacağını göstermek biçimindedir. Akılsallık kuramları, akıldışı davranımın nasıl

olanak kazandığını açıklamada esaslı sorunlarla yüz yüze gelmeye adaydır.

Bu makalede geçen otuz yıl boyunca felsefe çevrelerinde büyük rağbet görmüş olan bir akılsallık kuramında böyle bir sorunun bulunup bulunmadığını araştıracağım. Söz konusu kuram kendisine yakışır bir biçimde *yorumlayıcı zihin görüşü*¹ olarak adlandırılmıştır, bu kuramla ilgili olarak ilk aklı gelen adlar Quine, Davidson ve Dennett'tir. Yorumlayıcı görüşün akıldışı davranışın ortaya çıkışını anlaşılır kılması çok zor, belki de olanaksız görünmektedir. Ben bu görünüşün aldatıcı olduğunu ve aslında akıldışı davranışın yorumlayıcı görüş ile bağdaşır nitelikte olduğunu savunuyorum (fakat bu, söz konusu görüşün böylesi davranışlara ilişkin olarak doğal bir açıklama getirdiği anlamına gelmemektedir). Amacım yorumlayıcı görüşü övmek değil, ona ilişkin kaygıları gidermek olacaktır.

2. YORUMLAYICI ZİHİN GÖRÜŞÜ

Yorumlayıcı zihin görüşünün üç ana ögesi vardır. Bunlardan ilki, zihinsel durumların içeriklerinin diğer zihinsel durumlarla ilişkili olarak belirlendiği savıdır. Örneğin Davidson şöyle yazmaktadır: "biz tekil inançlardan ancak başka inançlarla bağdaşık olmaları (...) ve onlara dayanmaları durumunda bir anlam çıkarabiliriz. Önermesel bir tutumun içeriği bir kalıp içindeki durumundan kaynaklanır."²

Zihinsel durumlar için ikinci öge, birbirleriyle *akılsal* bağlantılılık içinde olmaları için içeriklerinin mantık kuralları ya da benzer ilkelerle ilişkili olması halidir. Böyle bir bağlantı için daha çarpıcı önerilerden biri şudur: bir kişi hem *p*'ye hem de *p* ise *q*'ya inanıyorsa onun için *q*'ya inanmak akılsaldır, çünkü *q*'nın mantıksal öncülleri *p* ve *p* ise *q*'dur. Zihinsel

durumların akılsallığının ve aralarındaki geçişlerin önermesel içerikleri arasındaki tümdengelmisel (ya da diğer) gerektirme ilişkilerine bağlı olduğu düşünülür ("bağlı olma"nın ne anlama geldiği sorununun tekrar döneceği).

Yorumlayıcı görüşün üçüncü ögesi, zihinsel durumların içeriklerini belirleyen bağdaşıklık kalıbı türünün bir akılsal bağlar kalıbı olduğu savıdır: akılsal çıkarım, istekte akılsal değişim, akılsal eylem içerikle birlikte yönelimsel durumları yaratan şeylerdir. Ben bunu *akılsallığın varsayılması (presumption of rationality)* olarak adlandırıyorum. Yorumlayıcı görüşün üç ögesi birlikte ele alındığında bize şunu söylemektedir: zihinsel durumlar, akılsal ilişkilerin gerektirme ilişkileri olduğu eş durumlarla akılsal ilişkiler göstermedikçe kesin bir içerikleri yoktur.

Bu sonuç günlük yaşamda gözlemlediğimiz birçok şeye aykırı durmaktadır, bunun bir örneği de deliliktir. Yorumlayıcı görüşün doğru olması durumunda bu tür örnekleri saptayamamamız gerekir. Bir kimsede akıldışı ifadeler arama boşuna bir arayış olmalıdır, çünkü bu tür ifadeler için açık kanıtlar bulunmayabilir. Burada yorumlayıcı görüşün akıldışının atfedildiği (ö.k.1) olası birçok durumla ilgili olarak ortaya çıkardığı bir sorun vardır: *Bir kişinin inançları(istekler, eylemler)ındaki akıldışılığa ilişkin tüm kanıtlar, aynı nedenle kişinin akıldışı gözüktüğü birçok anlam atıflarına karşı olan kanıtlardır. Şu halde bir kişinin inançlar(istekler, eylemler)ının akıldışı olduğu yargısına varmanın hiçbir zaman yeterli bir dayanağı yoktur.*

Ben bunu *tamamlayıcı kanıtlar sorunu* olarak adlandırıyorum. Akıldışılığın kanıtı olarak öne sürülen bir olgu her zaman için akıldışılığı ortadan kaldıracak biçimde yeniden tanımlanabilir: kişide farklı içeriklerin bulunduğu ya da hiçbir içeriğin bulunmadığı varsayılabilir. Dahası, söz konusu

kanıtlar en azından akıldışılık savını destekledikleri kadar alternatif tanımı da destekleyebilirler. Dolayısıyla akıldışılıkla ilgili atıflara kanıtlarla haklılık kazandırmak olası değildir.

Yorumlayıcı zihin görüşü doğru ise ve biraz daha irdelemeyle bu derece kabataslak bir sonuca ulaşıyorsak düpedüz akıldışı inançlara uydurulabilecek şeyler yok demektir. Bunun doğru olması olası mıdır? Bu sonuçtan (akılsal yönden!) birazcık olsun saçmalık çıkmıyor mu, yorumlayıcı görüşle ciddi bir uyuşmazlık sergileyen bazı şeylerin bulunması gerekmez mi? "Bazı filozofların savunduklarından daha saçma bir şey yoktur"³ şeklindeki eski (ve uyarıcı) özdeyişe mi kulak versek? Şimdi ana hatlarıyla ortaya koyduğumuz bu sonucu destekleyen bazı gerekçeleri gözden geçireceğim. Ulaştığım sonuç, bunların gerçekte çok zayıf destekler olduğu yolundadır.

3. AKILSALLIK ARGÜMANI

Altmışlı yıllardan bu yana analitik felsefeciler arasındaki zihinsel içeriklerin belirlenmesi konusunda yapılan çoğu tartışma, idealize edilmiş iki bilimsel yaklaşımın yöntemine göre yürütülmüştür: alan dilbilimi (field linguistics) ve bilişsel etoloji (ç.n. hayvan davranışları bilimi). Yorumlayıcı görüş, hayali yöntemle yapılan bu işlemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Altmışlı yılların alan dilbilimcisi bütünüyle yabancı bir dil yapısı(idiom)nı kendi diline çevirme göreviyle karşı karşıyaydı, bunda da kendisine bilgi verenlerin dolaysız dil etkinliği ve çevrenin fiziksel özellikleri hakkındaki bilgiden başka dayanacağı bir kanıt yoktu.⁴ Yetmişlerin ve seksenlerin bilişsel etoloğu, araştırma nesnesinin davranışını zihinsel durumlarına ve bunların etkileşimlerine göre öngören

ve açıklayan bir psikolojik kuram oluşturmaya çalışmaktadır.⁵ O, kendisinden önceki araştırmacıların yöntembilimsel çekingenliğinden uzak durmuş ve araştırma nesnelerindeki içsel işleyişler konusunda birtakım varsayımlar üretmekten çekinmemiştir. Dilbilimci ve etoloğun her ikisi de başka insanlara anlam verme uğraşısı içindedirler. Birincisinin kaygıları öncelikle dil davranışıyla, diğerinki daha genel anlamda davranışla ilgilidir. Okuyan kesimin zihnindeki başat disiplinin alan dilbilimi yerine bilişsel etoloji oluşu psikolojide davranışçılığın gözden düşmesi ve "bilişsel" yaklaşımın benimsenmesi ile büyük bir zamandaşlık göstermektedir. Yani yaklaşımın benimsenmesinden sonra Dennett'in bilişsel etoloğu Quine'nin eski alan dilbilimcisiinden çok daha fazla sayıdadır.⁶ İkisi arasındaki ana farklılık dilbilimcinin eski tip davranışçılığı benimsemesinde yatmaktadır, bu nedenle onu bir yana bırakarak dikkatimi etolog üzerine çevireceğim.

Bilişsel etolog araştırma nesnelerinin davranışlarını, gerekçeleri atfedilmiş durumlara bağlı eylemler olarak açıklamak için onlara yönelimsel durumlar atfetme çabası içindedir. Yönelimsel durumların atfedilmesiyle ilgili olarak belirtilmesi gereken ilk şey, bunun "holist" (ö.k.2) bir girişim olduğudur. Sözelimi inançlarla ilgili olarak şunu kabul ederiz: bunlardan biri diğerinin temeli olmak yerine karmaşık kümeler içinde yer alırlar.⁷ Bir kişinin tam olarak, dışarıda yağmur yağdığına ve başka hiçbir şey olmadığına inandığı söylemez. Eğer dışarı ve içerisi arasındaki farklılıkla, yağmur yağmayışına karşı yağmur yağışıyla, kendisinin içeride olduğu, yağmurdan etkilenmediği inancıyla, vb. ile ilgili biraz olsun bir görüşü yoksa onun neye inanıyor olduğunun varsayılacağı tümüyle gizemli bir konu olacaktır. Burada dilbilimsel bir koşutluk vardır: bir kişinin tüm söyleyebildiği yağmurun yağdığı ise sarf ettiği "yağmur yağıyor" tümcesiyle yağmurun

yağdığını kastettiği söylenemez. Kuşkusuz bu sözcükleri kullanmakla düşüncelerini ifade etmeye yönelik bir tutum takınmış olabilir, fakat söz konusu tutumun anlamı sözcüklerin anlamının bir fonksiyonu değildir; çünkü sözcükler anlam taşımaz.

İkinci bir gözlem şudur: başka inançlar için, bunların yalnızca var olmasından daha fazla şeyler söz konusudur. Bu inancın o inanç olması için bunların dışarıda yağmur yağdığı inancına sistematik bir biçimde *bağlı* olması gerekir. Bunlar birbirleriyle uygun bir biçimde *etkileşmek* zorundadır. Sözgelimi dışarıda yağmur yağmadığı inancı yağmur yağdığı inancını dışlamalı ve onun tarafından dışlanmalıdır. İnançların içerikleri arasındaki bu karşılıklı dışlama olmaksızın bunlar, olduklarını ilk düşündüğümüz gibi olamazlar. Buradaki sorun daha genel anlamda inanç içeriklerinin, inançların dahil olduğu çıkarımsal modellerden ayrılamayacağı gerçeğidir. İçerikler bir anlamda çıkarımsal kalıplardır.⁸ Bu, yorumlayıcı görüşün ilkelerinden biridir.

Üçüncüsü, sözü edilen kalıplar akılsaldır: sözgelimi bir önermeye ve onun değillemesi(negation)ne aynı anda inanmamak akılsaldır, en azından aksinin yapılmasının akılsal standartlarca kabul edilebilir olmayışı anlamında akılsaldır.⁹ Yorumlayıcı görüş genelde şunun doğru olduğunu savunur: içeriği belirleyen kalıplar, akılsal çıkarım kalıplarıdır. Bu sav nasıl desteklenmektedir?

4. AKILSALLIĞIN KOŞULLARI

İçerik belirlenimi ile akılsallığın nasıl bir bağlantı içinde olduğu sorusunu ele almak için yöntembilimsel bir kurgu ile işe başlamak yararlı olacaktır. İnançların önermesel içeriklerinin bir kişinin zihninde bir "düşünce dili"(*Mentalese*)nde

temsil edildiğini ve bu düşünce dilinin tümcelerinin halk dilinin tümcelerinin yapılandırıldığı biçimde, sözdizimsel (syntactical) bir yapılandırmaya uğradığını varsayalım.¹⁰ Şu halde Düşünce Dili'nin tümcelerinin anlamı, onun sözdizimsel bileşenlerinin anlamlarının bir fonksiyonudur.

Bir kişinin yönelimsel durumlarının içeriklerini karakterize etmeye henüz başladığımızı varsayalım. Onun inançlarının sergilediği kalıplar arasında, inançların p ve $*p$ formlarının hiçbir zaman birlikte bulunmadığını gözleriz. (Bu formları kişinin sözlerinden ya da düşsel bir beyin gözleme aletinin verilerinden çıkarmışızdır.) Kişinin inanç kümesinde p formunda bir inanç yer alsın ve sonra kişi $*p$ formunda bir inancı benimsesin ve birincisini bıraksın (ya da tersi). Bu kalıp bizim (*) işaretini değilleme olarak yorumlamamıza neden olur. Başka kalıplar bizi farklı yorumlara ya da hiçbir yorum yapmamaya yönleltecektir. Eğer söz konusu kalıp p ve $*p$ formundaki inançların aynı anda varlığını içeriyorsa (*) değilleme için akla uygun bir aday olmayacaktır. Burada da çelişkili inançlar saptamaya itildiğimiz duygusundan kurtuluncaya kadar yorumuzu kabaca şekillendiririz.¹¹

Çift değerli doğruluk fonksiyonu ile ilgili bağlaçlarda da benzer bir durum vardır. Birisinin $p \# q$ ve p formunda inançlardan q formunda bir inancı çıkarımladığını ve ayrıca $p \# q$ ve *değil*- q formundaki inançlardan *değil*- p biçimindeki bir inancı çıkarımlama eğiliminde olduğunu varsayalım. Bunun bizi "#" işaretini mantıksal simge olarak ' $\supset$ ' ya da İngilizce *Eğer-ohalde* anlamına gelen koşul operatörü olarak yorumlamaya götüreceği öne sürülebilir. Diğer çıkarımsal eğilimler bizi diğer bağlaçları bulmaya sevk eder. Ve benzer bir yaklaşımla, kişinin Düşünce Dili sözcük dağarcığındaki mantıkdışı alanlarla ilgili bir bakış açısı edinebiliriz.

Gerçekten de literatürde bu tür kalıplar bulunur.¹² Henüz,

gerçek yaşamda ne olduğu hakkında yeterli bir tanım yoktur ve akılsallığın en katı standartlarında bile neyin kabul edilebilir olduğu saptanamamaktadır. Şu örneği alalım: birtakım nedenlerden ötürü, aşırı yeminler ettiyseniz dosdoğru cehenneme gideceğinize inanmış olabilirsiniz. Ettiğiniz yeminin aşırı olduğuna inanmak için de sağlam nedenleriniz bulunabilir. Böylelikle yalın bir (ç.n. çıkarım) kalıb(ı), size cehenneme gideceğiniz inancını benimsemenizi söylemektedir. Fakat çok şükür ki bu sonucu kabul etmemişsinizdir. Tek başına akılsallık sizi bu sonuca varmaya zorlayamaz. Koşulsal bir inançtan ve bunun önceli(antecedent)ndeki inançtan bu ardıl(consequent)ın çıkarımlanması karşısında duraksamakta tamamen haklısınızdır. Açıktır ki yapabileceğiniz ve bazen yapmanızın gerektiği şeylerden biri, koşulu ya da önceli reddetmektir. Yemin etme olgusunda yapmış olduğunuz budur. Yemininizin sizi cehenneme göndereceği fikrini yalnızca reddetmişsinizdir. Kuşkusuz daha başka birçok şey de yapmış olabildiniz.

İlk olarak bu basit kalıbın altını bu denli çizmemin nedeni, bunun çoğu kez (sezgisel bir biçimde) mantıktaki en açık form olarak değerlendirilen argüman formuna benzediğini düşünmemdir: bu form, *modus ponens* adını alır. Geleneksel olarak mantığa, çıkarımsal konularda meşru kılavuz gözüyle bakılmıştır. Bu nedenle uygun bir akıl yürütmenin mantıkla uyumlu olması gerektiğini düşünmek çekicidir. Fakat çıkarım modelleri ile argüman formları arasındaki benzerlik, güvenilir olmaktan uzaktır. Gilbert Harman'ın vurgulamaktan hoşlandığı gibi, mantık size neye inanacağınızı değil, yalnızca öncülleri hangi ardılların takip edeceğini söyler.¹³ Neye inanacağınızı bulmaya çalışırken bunu bilmenin yararı olabilir, fakat hiçbir biçimde neye inanmanız gerektiğini belirlemez. Mantık, hangi çıkarımların yapılması gerektiğini belir-

lemediği gibi akılsal standartlara uygunluğu açık olan belirli çıkarımlara da izin vermez. Mantıksal gerektirme akılsal çıkarım için ne zorunlu, ne de yeterlidir. Bunun nedenleri aşağıda sıralanmıştır.

Birincisi, bir çelişkili öncüller kümesinden mantık kurallarını izleyen herhangi bir sonuç çıkmaktadır (*ex contradicti-one quodlibet*). Fakat inançlarınızdaki bazı çelişkilerden *istenildiği kadar* inanç çıkarımlamanız akılsal değildir. Açık bir çelişkiye inanılmasının olanaklı olup olmadığı tartışmalıdır. Fakat yorumlayıcı görüşün yandaşları ve karşıtları arasında üstü örtük bir biçimde çelişkili, beraberinde açık bir çelişkiyi getiren inançların taşınmasının olası olduğu yolunda genel bir görüş birliği vardır. Aslında böylesi üstü örtük çelişkiler belki de epeyce yaygındır. Bunlar kendilerini gösterdikleri yerlerde sizi memnun edecek her önermeyi birlikte getirirler, fakat bunların yaptığı tüm çıkarımlar kesinlikle akılsal değildir. Şu halde mantıksal gerektirme, akılsal yönden çıkarımlanabilirlik için yeterli olamamaktadır.

İkincisi, mantıksal gerektirme akılsal yönden çıkarımlanabilirlik için zorunlu bir nitelikte olmamakta ya da bir tutarlı inançlar kümesi için akılsal değişimler asla yapılamamaktadır. Dikkatli bir akıl yürütmenin bir sonucu olarak zihniyetlerimizi değiştirdiğimiz zaman daha önceden taşıdığımız bir inancın çelişkisini çıkarımlarız: akılsal çıkarım yoluyla ulaştığımız inanç, önceden inandığımız şeyle mantıksal yönden tutarsızlık içindedir. p yeni kabul edilmiş önerme ve B başlangıçtaki inançlar kümesi ise zihniyetteki bir değişiklik $p+B$ 'nin tutarsız olduğu anlamına gelir. Yine p mantıksal anlamda B 'den çıkarımlanmışsa B 'nin zaten tutarsız olması gerekir (çünkü bir sonucun bir öncüller kümesi ile tutarsız olması ancak öncül kümesinin kendisinin tutarsız olması ile olanaklıdır). Bu nedenle çıkarımsal içeriklerle ilgili olarak

mantık dışında bir kılavuzunuz yoksa, ancak başlangıçtaki inanç kümenizin tutarsız olması durumunda inancınızda (bir genişlemenin tersine) bir değişime olanak tanınacaktır. Fakat bu saçma bir şeydir! Tutarlı bir kümeden hareket eden inançların akılsal olarak değiştirilmesi olanaklı olsa gerektir. Şu halde mantıksal gerektirme akılsal çıkarım için zorunlu olmamaktadır.

Üçüncüsü, inandığınız şeyin mantıksal bir sonucunun kabul edilmesine karşı hiçbir şey getirilmese bile söz konusu sonucun mantıksal olarak çıkarılmış olması gerçeği dahi sizin ona inanmanız için bir neden oluşturmaz. Örnek olarak Church'un kararsızlık teoremini (ya da sizin favori mantık-ötesi teoreminizi) ele alalım. Bu teorem sizin her bir inancınızın mantıksal uzantısıdır, fakat bu ona inanmanız için bir neden gösterebileceğiniz anlamına gelmez. Yine burada da mantıksal gerektirme akılsal çıkarım için yeterli olmamaktadır.

Mantıksal gerektirmenin akılsal çıkarım kuramında bir rolü olması olasıdır, fakat bu felsefî geleneğin düşündüğünden daha az merkezi bir roldür. Mantık size inançlarınızın ne zaman tutarsız olduğunu söyler. Doğru inançlara sahip olmakla ilgilendiğiniz ve tutarsız bir inanç kümesinin öğelerinin hepsinin de doğru olamayacağını bildiğiniz için kendinizi tutarsızlıklardan korumak için bir gerekçeniz vardır. (Bu kendi başına mantıksal bir gerekçe değildir; bütünüyle mantıksal açıdan bakıldığında tutarsız bir inanç kümesiyle ilgili kaygı uyandırıcı hiçbir şey yoktur.) Mantık, seçeneklerinizi araştırmada ve tutarlılığa yönelik bir yol kazanmada size yardımcı olabilir. Fakat bunu yapmanın başka yolları da vardır." Ben, akılsal çıkarımda mantık adına bu yardımcı rolden daha öte bir şey göremiyorum.

O halde mantık dışında bir çıkarım kılavuzuna gereksini-

mimiz vardır. Mantığın bize söylemekle yükümlü olduğu herhangi bir şey, akılsal çıkarım için ne zorunlu ne de yeterlidir. Sonuç olarak yorumlayıcı görüşün ikinci ögesi yeniden formüle edilmek zorundadır: Tümdengelimsel (ya da diğer) gerektirme ilişkileri zihinsel durumlar arasındaki bağlantının akılsallığını yaratmaz, fakat burada henüz bilinmeyen başka türlü bir ilişki söz konusudur.

Modus ponens gibi görünen basit çıkarım kalıbının "#" simgesinin yorumunu belirleme yönünden çok basit olduğunu görmüştük. O halde uygun kalıp ne olabilir? Öznenin $A \# B$ inancıyla birlikte A , *değil-A*, B ya da *değil-B* inançlarından herhangi birinden yola çıkılsın, 'A' ve 'B' önermelerin kısaltmaları olsun. Şimdi şu genel formdaki soruyu sorabiliriz: Tüm inanç kümeleri arasında öznenin başlangıçtaki inançları ile birlikte ulaşabileceği, kendi düşüncesindeki farklı çiftli bağlaçlar(binary connectives)ı tek bir biçimde belirleyecek kalıplar var mıdır?

Kişinin başlangıçtaki inançlardan herhangi birine güvenmesi olanaklı olduğu için başlangıçtaki belirli koşullardan hareketle girebileceği inanç konumları büyük farklılıklar gösterir. Kişinin kesinlik ile tümüyle reddetme arasında herhangi bir değer alabilen *inanç dereceleri* edinmesine izin verirsek, biz yorumlayıcılar açısından inanç konumlarının sayısı tam anlamıyla denetlenemez bir hale gelecektir.¹⁵ Bu nedenle idealize bir varsayım oluşturalım ve bu kapsamda bir kişinin herhangi bir önerme *karşısında* takınabileceği tamamen farklı üç *doxastic*¹⁶ tutum belirleyelim: o bunu kabul edebilir, reddedebilir ya da kayıtsız kalabilir. Bir önermeyi reddetmek onun değillemesini kabul etmektir, ya da *tersi*. Bu ikicilik sayesinde her p önermesi için yalnızca onun kendisini ya da değillemesini dikkate alır, fakat bunu ikisi için birden yapamayız.

Örneğimizde kişinin zihninde oluşturmaları gereken üç farklı önerme vardır: A , B ve $A\#B$. Ayrıca o, A ve B 'nin doğruluk fonksiyonu ile ilgili herhangi bir bileşimi kabul edebilir. Bunun tamamen kabul edebilir, hatta akla uygun olduğu olgular vardır. Sözelimi bazı durumlarda o kadar kurnazca davranabilirsiniz ki aşırı yemin ettiğiniz ya da aşırı yeminin sizi cehenneme göndereceği, fakat ikisinin birden söz konusu olmadığı çıkarımında bulunabilirsiniz. Birbirinin karşılıklı değillesini oluşturan n sayıda önermenin $2^n - 2$ sayıda farklı (eşdeğer olmayan) anlamlı doğruluk fonksiyonu vardır.¹⁷ Şu halde A ve B gibi iki önerme için bu şekilde 14 doğruluk fonksiyonu vardır, bunlardan üçü A , B ve $A\#B$ 'dir ($A\#B$ 'nin ne zorunlu olarak yanlış, ne de totolojik olduğunu varsayarak). Bunların her biri bir diğerinin değillesi olduğu için ve bir önermenin kabulünün değillesini reddetme ile aynı şey olduğunu şart koştuğumuzdan öznenizin doxastic tutum alacağı 14 farklı önermenin yarısını çıkarırız. Elimizde yedi önerme kalır. N sayıda önerme karşısında alınan farklı doxastic konumların sayısı genellikle 3^n dir (çünkü her bir önerme karşısında takınılabilecek 3 olası doxastic tutum vardır). Bizim örneğimizde ortaya çıkan farklı konumların sayısı 2187'dir.¹⁸ ("#" simgesinin bir doğruluk fonksiyonu bağlacı olmadığını ya da yeni bileşimler oluşturabilecek başka doğruluk-fonksiyonu bağlaçlarının var olduğunu kabul edersek çeşitli büyüklük ölçüleri ile birlikte bu sayı daha da büyüyecektir.)

Yorumlama açısından durum pek parlak gözükmebilir. Böylesine devasa bir havuzdan akla yatkın bir kalıbı nasıl seçip ayıracağız? Söz konusu havuzu başa çıkılabilir boyutlara indirmek için çeşitli ölçekleri deneyebiliriz. Örneğin, kabul edildiği varsayılan önermelerin tutarsız bir kümeyi şekillendirdiği durumları dışta bırakabiliriz. İmgesel öznenizin

hangi inançların birbirleriyle çelişkili olduklarına hükmettiğini belirlemek için bir kereliğine bir tutarlılık sınırlaması getiririz. Buradaki sınırlama eskisinden daha güçlü olmalıdır, çünkü yalnızca açık çelişkileri değil, herhangi bir tutarsızlığı da ekarte edecektir. Bu bize bir "#" bağlacının ifade edemeyeceği (ç.n. etmesi olanaksız olan) bir şeyleri anlatacaktır. Özne "#" bağlacının X'i ifade ettiği varsayımı ile tutarsız önerme kümeleri çıkarımlıyorsa # bağlacının X olarak yorumlanması bırakılmalıdır. Sözgelimi özne $A \# B$, A, değil-B kümesine inanma noktasına geliyorsa # temel koşulsal olmaz, çünkü $A \supset B$, A, değil-B kümesi tutarsızdır. "#" bunun yerine *vel* (içrel ya da), *aut* (dışlayıcı ya da) ya da başka bir şey anlamına gelebilir. (Açıkçası, bizim burada öznenin Düşünce Dili'ndeki değilleme simgesinin önceki doğru tanımına güvenmemiz gerekmektedir.) Tutarlılık şartı çok sayıda konumu ekarte ederse de kalan sayı hala çok büyük olacaktır.¹⁹ Fakat sorun bu değildir.

Dikkate alınan olası inanç konumlarının sayısını yalnızca azaltmaya çalışmak, aslında sorunun özünü oluşturmamaktadır. Sorunumuz, Düşünce Dili'nin belli simgelerinin anlamlarını belirleyen çıkarım kalıplarıdır. Bu kalıplar ne olası konumlar havuzundan sihirli bir biçimde açığa çıkmakta, ne de bunları öznemizin çıkarımsal davranışlarındaki yalın düzenlilikler belirlemektedir. Hepimizin bildiği gibi, çıkarımsal davranışlardaki düzenlilikler Düşünce Dili'nin simgelerinin anlamlarıyla ilişkisi olmayan çok sayıda nedenden kaynaklanabilir. Akla yatkın kalıplardan birini seçmek için inanç konumlarının nasıl etkileşimde bulunabildiğine ilişkin daha ileri sınırlamalar getirmemiz gerekmektedir. Bu sınırlamalar öznemizin zihnindeki iç işleyişler hakkında sağlam varsayımlar olma niteliğini taşıyacaktır. Bunların akılsallığın koşulları oluşu şaşırtıcı olmayacaktır. Çıkarım kalıpları ve an-

lamlar arasındaki bağı şekillendirmek için gereksinimini duyduğumuz şey bir akılsallık kuramıdır.

Bu şekilde yorumlayıcı zihin görüşünde akılsallık varsayımının yorumu nasıl sınırladığı ana hatlarıyla gösterilmiş oldu. Hangi çıkarım kalıbının akılsal olduğunu belirleriz, "#" simgesiyle ilgili bazı yorumlar getirir ve buna kişinin inançları, istekleri, vb. hakkında başka neyi bilmemiz gerektiğine ilişkin bazı yorumları ekler ve ardından onun eyleminin bu kalıpla uyumlu olup olmadığını saptarız. Söz konusu yorum bu aşamaya kadar haklı görülebilir.²⁰ Aslında kişinin zihninin diğer bölümünü hesaba katmak ve ona akılsallık yüklemek kişinin içine girebildiği herhangi bir durumda kabul edilebilir inanç konumlarının sayısını epeyce azaltmaktadır. Bu durum ideal olarak (bazı insanların akılsallıkla ilgili sezgileri doğrultusunda) inanç konumu sayısını akılsal seçenek sayısına indirir.

Genelde hangi koşullar altında hangi çıkarımın akılsal olduğunu bilmeyiz. Daha önce belirtmiş olduğum gibi, mantık tutarsız inanç kümelerini ekarte eder fakat bize belirli bir durumda hangi (tutarlı) kümeyi çıkarımlayacağımızı söylemez. Bu sorunun çözümü için akılsallıkla ilgili ayrıntılı bir açıklamaya gereksinim vardır; bu açıklamanın öznenin içine girebileceği birçok farklı ve olası *doxastic* durumu kapsaması ve bunların niçin kabul edilebilir ya da öğütlenebilir olduğunu belirlemesi gerekir. Elde edilmesi beklenen kalıpların *modus ponens* kadar basit olması halinde çok sayıda olası durumdan böyle bir kuramın geliştirilmesinin çok daha zor bir iş olacağı inancındayım.

Elimizde böyle bir kuram varsa başka bir kişinin zihnini okumayla ilişkili *Gedanken-experiment*(ç.n. düşünce deneyi)'te biraz ilerleme kaydedebiliriz. İşe şu soruyla başlayabiliriz: Bir kişinin düşüncesindeki değişik çiftli bağlaçları ay-

rımlayabilen biricik kalıplar var mıdır? Bu sorunun yanıtı bir anlamda *evettir*. Akılsallıkla ilgili bir kuram, her çiftli bağlaç için bunun gerçekleşebileceği akılsal çıkarım kalıplarının neler olduğunu bize söyler. Böylece biz ideal akılsal kişinin (yalnızca geçmişte ne çıkarımda bulunduğunu bilmekle kalmayıp birçok farklı olgusal koşulda ne çıkarımda bulunacağını bildiğimiz bir kişinin) hangi bağlaçları kullanacağını biliriz. Başka bir anlamda bu, hala açık uçlu bir sorudur. Henüz genel olarak "#" simgesiyle 'A'nın X anlamına gelmesi' biçimindeki ifadelerin doğru olabilmesi için hangi koşulların geçerli olması gerektiğini bilmiyoruz. Başka bir deyişle, eğer kişi ideal biçimde akılsal bir kişi değilse bu kişiye yönelik olarak yapılmış bir yorumun hangi koşullar altında haklılık kazanacağını henüz bilmiyoruz. Sözelimi bir kişinin gerçekten özel bir bağlaça uygun bir biçimde düşündüğü savını haklı çıkarmak için kişinin eyleminde (ö.k.3) kendini göstermesi gereken kalıbın çıkarım tiplerinin kaç tane olması gerektiğini kararlaştırmadık.²¹ Ayrıca bir kişinin eyleminin akılsallık kavramının desteklediği kalıplardan herhangi birine tümüyle girmediği olgularda da ne söyleneceğini kararlaştırabilmiş değiliz.

Bir akılsallık kuramı tek başına bir yorumlama kuramı değildir; akılsallığın yorumlamaya tam olarak nasıl bir biçim verdiği konusunda daha fazla bir şeylerin söylenmesi gerekmektedir.²² Koşullar her nasılsa işlemektedir ve görmüş olduğumuz gibi bu, epeyce fazla bir oranda olmaktadır. Fakat bunlar her zaman yerine getirilmek zorunda mıdır? Bunların bütünüyle yerine getirilmesi şart mıdır? Zaman zaman bunlardan sapmalar olamaz mı? İmdi, akılsallığın getirdiği sınırlamaların normal olgularda farklı yönelimlere ulaştığını öne sürüyorum.²³ Bunların hepsinin en üst düzeyde yerine getirilmesinin olanaklı olmadığı, bir akılsal sınırlamanın daha

iyi bir biçimde yerine getirilmesinin her zaman için bir başkasının daha kötü bir biçimde yerine getirilmesi pahasına olacağını söylüyorum. Kanımca en üst düzeyde yerine getirme ile başarılabilir olan yerine getirme arasındaki bu uçurum, akıldışı inancın var oluşuna olanak tanımaktadır.

5. AKILSAL SINIRLAMALARIN ÇOKLU OLARAK YERİNE GETİRİLMESİ

Bir öznenin yapmakta olduğu zihinsel aritmetiği araştırdığımızı varsayalım. Onun Düşünce Dili'ndeki rakamları, eşittir işaretini, '+', '-' gibi fonksiyon simgelerinden bazılarını ve diğer birkaç şeyi nasıl yorumlayacağımızı baştan bilmekteyiz. Şimdi onun '*' simgesine çarpma anlamını verdiği yolundaki tahminimizi sınamak istiyoruz.²⁴ Onun '*' simgesini kullandığı verilerimiz şunlar olsun:

$$2 \cdot 3 = 3+3$$

$$1 \cdot 1 = 1$$

$$4 \cdot 2 = 8$$

$$5 \cdot 2 = 7$$

Son hesaplama nedense tahminimize uymamaktadır. Garip olan bir durum vardır, fakat bunun ne olduğu açık değildir. Veriler yalnızca bizim tahminimizle uyuşmamakla kalmamakta, tahminle birlikte veriler öznenin yanlış bir şeyler yaptığını düşündürmektedir. Öznenin yanlışıyla ilgili çeşitli olasılıklar vardır ve kuşkusuz tahminimizin yanlış olması da olasıdır. Bu olasılıklardan bazılarını sınayabiliriz.

Sözgelimi '5·2=7' ifadesinin yorumlamanın amacını gözden kaçırmamızla ilgili basit bir hata olup olmadığını sınayabiliriz. Sonuçta bunun böyle olmadığını saptadığımızı, özne-

nin bunda ısrar ettiğini varsayalım. (bunu çok mantıksız bulduysanız örneği şu şekilde değiştirebiliriz: Arabik rakamlar (ç.n. 0'dan 9'a kadar olan rakamlar) yerine Çin rakamları düşünelim ya da öznenin ' $5 \cdot 2 = 7$ ' ifadesi yerine 'yalnızca sınırlı çoklukta asal sayı vardır' savını öne sürdüğünü varsayalım.) ' $5 \cdot 2 = 7$ ' ifadesi hatalı değilse az yada çok akla yakın gözükse şu üç hipotezi değerlendirmek durumundayız:

(a) '.' işareti çarpım anlamına gelmektedir ve özne, inançlarındaki tutarsızlığı fark edecek kavrayıştan yoksundur.

(b) '.' çarpım anlamına gelmektedir, tutarsızlık öznenin gözünden kaçmamış fakat onu düzeltmemiştir.

(c) '.' çarpımdan başka şeyleri, örneğin 5 ve 2 dışındaki tüm değişkenler için çarpımı, 5 ve 2 için ise toplamayı anlatmaktadır. (Bu standart-olmayan yorumun kişinin savlarından çoğunu yorumlaması olasıdır.)

Biraz şansımız varsa bizi bu hipotezlerden birini ya da diğerini seçmeye yöneltecek denemeleri sürdürebiliriz, ya da diğer seçenekleri düşünebiliriz. Hangi hipotezi benimsersek benimseyelim, sonuçta özne hakkında geliştirdiğimiz savları gönül rahatlığıyla benimseyemeyiz. Öznenin belirli bazı koşulları, akılsallık koşulunu ve diğerlerini ihlal ettiğini kabul etmek zorunda kalacağız; eğer bir yorum yapılacaksa bunların hiçbirinden vazgeçilemez. Bu ihlalleri kabullenmek, yorumlama üzerine getirilen sınırlamaların bütünüyle yerine getirilemediğini kabul etmek demektir.

Bu sınırlamalar nelerdir, biraz bundan söz edeceğim: Her yorum kendi öznesini büyük ölçüde tutarlı, anlamları bulmada gerekli olan mantıksal güce sahip, çıkarımlarda bulunabilir ve tutarsızlıkları ortadan kaldırabilir, büyük ölçüde doğru inançlara sahip (bunun anlamı: aşağı yukarı bizim inançlarımızla aynı inançlara sahip) ve elimizdeki en iyi psikolojik kurama göre böyle bir öznenin sahip olması gereken inançlara

sahip olarak yorumlamak zorundadır.²⁵ (a)'dan (c)'ye hipotezlerin her biri bu sınırlamaları farklı bir biçimde dengelemektedir. (a) özneyi yetersiz olarak yorumlamak pahasına tutarsız inançları açıkça atfetmekten kaçınmaktadır; (b) özneyi her nasılsa öncekinden daha yeterli, fakat tutarsızlığı ortadan kaldırmak için yeterince kavrayışlı değil (ya da isteksiz) olarak yorumlamaktadır; (c) doğru, fakat psikolojik yönden akla yakın olmayan inançları atfetmektedir. Bu hipotezlerin sonuçlarına bakarak birisinin dengeleme biçimi açısından diğerlerinden açıkça üstün olduğunu görebiliriz, fakat bunlardan birinin tüm sınırlamaları yerine getirdiğini söyleyemeyiz.

Ben bunun oldukça genel bir doğruluğa sahip olduğuna inanıyorum. Kişilerin çıkarımsal davranışları asla tüm sınırlamaları yerine getirebilecek bir yoruma elverişli değildir. Yine de bazen (ya da çoğu kez, ya da çoğu zaman) bir yorumun yapılması gerektiğini düşünüyorsak gerekenden daha az sınırlamayı yerine getiren yorumları kabul etmek zorunda kalırız. Fakat bu, yorumlayıcı görüşe göre inanç içeriklerini belirleyen ilişkilerin ideal akılsallığa uymak zorunluluğunun bulunmadığı anlamına gelir. Çıkarımsal kaos ile ideal akıl-sallık arasındaki çizgide biraz belirsiz bir eşik vardır, bu eşğin altında bir içeriğin atfedilmesi bir anlam taşımaz. Ben şunu öneriyorum: bu eşğin üstünde anlamları seçememe ya da tutarsızlıkları eyleyememe ve (ç.n. uygun) sonuçlara ulaşmama ve benzeri şeyler için, kısacası akıldışı inançlar için yeterli bir aralık vardır.

Burada düşünce için öne sürmüş olduğum argüman şudur: söz konusu eşğin üstünde akıldışı inanç için yeterli bir aralık vardır ve bu aralık akla uygunlukla ilgili iki farklı değerlendirmenin içinde varlık bulur. Birincisi, birçok, ama birçok olguda insanların akıldışı inançlar taşır gözüktüğüne

ilişkin hiçbir kuşku bulunmayabilir. Bu izlenimin yanlış olması ve bu insanların zihninde yer alan şeylerin tasarımsal-olmayan anlaşılma ifadelerinin eşlik ettiği az çok akılsal inançlar olması *olanaklıdır*. Fakat bu hipotezin çekiciliği yoktur, çünkü akıldışı inançlardan hareketle davranışlar için elverişli olmayan açıklamalara gitmektedir. Örneğin John'un ağaçtan atladığı şeklindeki çıplak gerçeği kabul etmek, bunu uçabileceği şeklindeki akıldışı inancıyla açıklamaktan daha az çekicidir. (İçerikler ve eylemler arasındaki ilişki konusunda biraz daha fazla şey söyleyeceğim.) Eylemlere ilişkin olarak akıldışı inançlarla getirilen bazı açıklamalar alternatiflerinden daha iyidir. Bu, söz konusu inanç konularının var olduğunu öne sürmek için iyi bir nedendir. İkincisi, (akıldışı inanç olgularında kendisini gösteren) belirli sınırlamaların ihlal edilmesinin, yorumlamayı baltalayıcı etkisi için nasıl bir *önsel* argüman bulunabileceğini görmek kolay değildir. Böyle bir argümanı kurmaya çalışmak, bir kişinin dazlak olmasından önce başındaki saçların sayısı için gerekli eşğin ne olması gerektiğine *önsel* olarak karar verme çabasına benzer. Bu iki değerlendirme birlikte ele alındığında tanınabilir akıldışı inançların bulunduğunu ve bu olgunun yorumlayıcı görüşle bağdaşır olduğunu öne sürmektedirler.

Başlangıçta *tamamlayıcı kanıtlar* sorununu ortaya koymuştum: *Bir kişinin inançlarının (isteklerinin, eylemlerinin) akıldışılığına ilişkin tüm kanıtlar aynı nedenle kişinin akıldışı görünmesiyle ilgili olarak atfedilmiş birçok içeriğe karşı da kanıt niteliği taşımaktadır. Bu nedenle bir kişinin inançlarının (isteklerinin, eylemlerinin) akıldışı olduğu yargısına varmanın yeterli bir temeli hiçbir zaman yoktur.* Bu aşamada sorun abartılmış görünebilir. Bir kişinin akılsallık çizgisinden sapmasının yorumlamaya getirilecek sınırlamaların uy-

gun bir biçimde dengelenmesini zorlaştırdığı doğrudur. Bir kişi akıldışı inançlar gibi görünen şeyleri içinde taşıyorsa onun neye inandığını saptamak için çekeceğimiz zahmet her zamankinden daha fazla olacaktır. Fakat bu, böyle bir olguda sınırlamalarla ilgili doyurucu bir dengenin kurulamayacağı anlamına gelmez. Başka bir deyişle bu, bir kişinin yöneltimsel durumlarının akıldışı olduğu yargısına varmanın hiçbir zaman yeterli bir temeli yoktur demek değildir.

6. GENİŞ ÖLÇEKTE GÖRÜNENLER

Şimdiye dek, inançlar arasındaki akılsal ilişkilerin içeriği belirlediği tezini biraz yapay örneklerle açıkladım. Şimdi biraz daha gerçekçi bir tablo çizmeye çalışacağım. Göstermiş olduğum örneklerde içeriğin biricik belirleyicileri, diğer inanç konumlarıyla olan çıkarımsal ilişkiler idi. Doğruluk fonksiyonu bağlaçları olgusunda bu akla uygun bir şeydir; çıkarımsal ilişkilerin içeriği belirlememesi durumunu değerlendirmek gerçekten güçtür. Kişilerin zihinlerindeki daha "temel" içerikler yönünden durum farklıdır. Diyelim karşınızda bir kaplanın bulunduğu inandığınız zaman, başka inançlarla ve düşüncelerle olan yalın ilişkilerin inanmakta olduğunuz şeyi hangi biçimde belirlediği pek açık olmayan bir durumdur. Burada bazı ilişkilerin bulunması gerektiği ve bunları yöneten şeyin akılsallığın getirdiği sınırlamalar olduğu konusunda kuşkunuz yoktur. Fakat çevrenizde bulunan ve akılsal çıkarımla ilişkisi olmayan nesnelerle ilgili olgusal ilişkiler de en azından eşit derecede önem taşır.²⁶ Örneğin normal koşullar altında oradaki şey bir kaplan değilse ya da aslına çok benzeyen bir kaplan maketi değilse onun kaplan olduğuna inanmazsınız. Ve karşınızda bir kaplan bulunduğu inancına dayalı bir edimde olduğunuz zaman genelde ey-

leminizin (sözelimi bir sincabın değil de) bir kaplanın varlığına uygun olması gerekir. Yönelimsel durumlarınız ve çevreniz arasındaki çıkarımsal ya da olgusal ilişkiler, zihninizdeki içerikleri tek başlarına belirleyemezler. Her iki tür ilişki de diğerinden bağımsız olarak yeterli değildir.

Bu nedenle sizin belirli bir zihinsel durumunuzun tipik bir biçimde görsel alanınızda bir kaplanın varlığından kaynaklanması ve tipik bir biçimde (yani vahşi hayvandan öteye) kaçmaya yönelik bir motor davranışa yol açması olgusu, söz konusu zihinsel durumun karşınızda bir kaplan bulunduğu inancı olduğunu savunan savı kanıtlamak için tek başına yeterli değildir. Ne de *ceteribus paribus* (ç.n. ilişkisi olan diğer şeylerin, etmenlerin ya da öğelerin değişmeden kalması durumunda tüm diğer şeylerin eşdeğer olduğu) koşullara ilişkin bir değerlendirmenin bu olguyu desteklemesi yeterlidir: yani görme duyunuz bozulmamış, gözünüz açık, aydınlanma iyidir, vb. Söz konusu durumun bir kaplanla ilgili bir inanç olabilmesi için diğer inançlarınız ve isteklerinizle akılsal bir biçimde bağlantılı olması gerekir. Sözelimi ancak o anki algısal inancınıza ek olarak kaplanların çok tehlikeli olduğunu düşündüğünüz ve o an kaplanın sizi yemesi gibi bir arzunuz olmadığı takdirde kaçabilirsiniz. Kesinlikle kaçarsınız, çünkü o anki inançlarınız ve istekleriniz açısından bu akılsal bir şeydir. Öte yandan nedensel ilişkiler tek başına içeriği belirlemez. Zihninizle evren arasında bağlantı kuran nedensel bağlantılar olmaksızın, zihinsel durumlarınız yorumu yapılamayan bir hesabın formülleri gibidir: sonsuz sayıda farklı yorumlara açıktır.

Tahmin edilmiş yönelimsel durumlar, davranışlar ve çevreyle ilgili durumlar arasındaki bağımlılıklar, bilişsel etologlara araştırma nesnelerinin zihinlerindeki içerikler hakkında çok sayıda ipucu vermektedir.²⁷ Ben, sözelimi sanrıları

olan akıl hastalarında bildirildiği gibi açık seçik akıldışılık olgularını saptayabilmemizin nedeninin de bu olduğunu düşünüyorum. Hastaların sanrılarının içerikleri psikiyatristler yönünden oldukça açık olabilir. Hastaların (algısal inançlarının oldukça normal bir kişiden beklenebilecek nitelikte olduğuna) bizi ikna edebilecek kadar "normal biçimde" davrandığı durumlar az değildir. Bu, hastaların davranışlarında bir yorum yapılmasını haklı kılacak derecede sağlam bir akılsal çekirdek bulunduğu anlamına gelir. Fakat bu, hastalar *her zaman* bu şekilde olmak zorundadırlar demek değildir. Sözgelimi bir hasta gerçeğe aykırı olarak *casuslar hakkında* birtakım inançlar geliştirebilir ve yukarı katta yaşayan adamın yalnızca koyu renk ceket giymesinden hareketle onun casus olduğunu düşünebilir. Bu olguda şunu söyleyemeyiz: belki de gerçekte o, bu kişinin casus olduğuna inanmıyordur ve 'casus'tan kastettiği *koyu renk ceket giyen adam* gibi bir şeydir. Bunu söyleyemeyiz, çünkü diğer gözlemlerimizden hareketle hastanın yine de casus kavramı ile koyu renk ceketli bir adam kavramı arasında ayırım yapabildiğine inanmak için birtakım nedenlerimiz vardır. Özellikle adamın koyu renk ceket giymesi dışında onun bir casus olduğuna inanmıyorsa o kadar da endişeli olmayacaktır. Adamın gerçekten bir casus olduğuna inanan bir kişiden beklenebilecek herhangi bir tepkiyi göstermiyorsa onun inancının casuslara ilişkin olduğundan kuşkulananmaya başlarız. Eğer hasta inançlarını taşımasının gerekmediğinin farkına varmışsa, akılsal bir uzlaşma varmaya çalışmasa bile yorumumuz üzerinde yeniden düşünmek zorunda kalırız. Ders kitaplarındaki özel sanrı olgularında, bu uzlaşım girişimi kadar çarpıcı bir şey yoktur.

Çıkarımsal davranışlardan elde edilen ipuçları dışında (tahmin edilmiş) yönelimsel durumlarla çevre arasındaki ilişkiler de yorumlama için ipuçları verir. Akılsallıkla ilgili

(ve diğ er) sınırlamalar arasında uygun bir dengeye ulaş ma da bu ipuç ları kullanılabilir. Söz gelimi hastanın inancının casuslar hakkında olduğunu kabul ettiğ imizde daha tutarlı olma uğ runa doğ ruluk yönünden kuş kulu bir konuma düş e riz. Bu şekilde bazı sınırlamaların oldukça kaba bir biçimde ihlal edilmesi (bunlar ötekileriyle olan yakın bağ lantılarla dengelendiğ i sürece) olanaklı gözük mektedir.²³

ÖZET

Bu makalede akılsallık varsayımlarının yorumlamayı nasıl sınırladığ ı sorunu araştırılmış tır. Bir kiş inin sözlerini (ve dil-dış ı davranış larını) onun inancının ifade ediliş i olarak yorumlamak için ifade edilen inanç ların akılsal olduğ unun varsayılması gerekir. Bu nedenle akıldış ı inancın yorumlanabilir ifadeleri olamazmış gibi görünebilir. Bu izlenimin yanlış olduğ u savunulmaktadır. Bir kiş inin inanç larının indirgeyici yorum olmaksızın nasıl akıldış ı olabileceğ i sorusuna ilişkin bazı sınırlılıklar varsa da inanç ların yorumlanabilir olması için bütünüyle akılsal olması gerektiğ i doğ ru değildir. Yorumlamaya getirilen akılsallıkla ilgili sınırlamalar ılımlı bir akıldış ılık yönünden yeterince geniş bir aralık bırakmaktadır.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ök.1): To ascribe fiili ve ascription adı çeş itli İngilizce-Türkçe sözlüklerde atfetmek, hamletmek, yakış tırmak, atıf, yakış tırma gibi terimlerle karşı lanmaktadır. Eskimiş bir sözcük olmasına rağmen daha yeni bir sözcükle metinde anlatılanın tam karş ılığ ı verilemediğ i için atfetme ve atıf sözcükleri kullanılmış tır.

(ö.k.2): Holist: Evreni, özellikle canlılar dünyasını kendileri parçala-

rının yalın toplamından daha fazla bir şey olan ve birbirleriyle etkileşen bütünlerden kurulu olarak ele alan görüşe ait.

(ö.k. 3): Performance sözcüğünün tam karşılığı bir eylemin yerine getirilmesi olup bu, Türkçe'de tek bir sözcük ile ifade edilemediği için çeviride eylem sözcüğü kullanılmıştır.

NOTLAR

1. Mark Johnston, *Kendini Aldatma Ve Zihnın Doğası*. Kuşkusuz yorumlayıcı görüşten söz ederken bütünüyle açıklama amacına yönelik bir basitleştirmeye gidilmektedir. Quine, Davidson ve Dennett'in görüşleri arasında önemli farklılıklar yoktur demek istemiyorum.

2. *Zihinsel Olaylar*, s.221.

3. Thomas Reid, *İnsandaki Anıksal Güçler Üzerine Denemeler*, s. 115. Reid'in kendisi tutum olarak akıldışılık ya da delilik konusunda oldukça tartışma götürür bir otoriteydi, çünkü bu konuyla ilgilenmesinin öncelikli nedeni, onu felsefi karşıtlarının bir özelliği olarak görmesi idi.

4. Söz konusu yaklaşım için *klasik yapıt* Quine'nin *Sözcük Ve Nesne*'sidir.

5. Dennett bir dizi makale (örn. *Yönelimsel Sistemler*, Dennett'ce yeni basımı 1979) ve *Yönelimsel Tutum* adlı kitabı ile bu yaklaşımın başını çekmiştir.

6. Schiffer'in önerdiği gibi, bir kişinin inançlarının içeriğini belirlemek için onları kişinin kafasında "inançlar" olarak adlandırılmış olan, bir kutudaki "düşünce diline ilişkin" kayıtlar olarak yorumlama niyetindeyssek yabancı bir dildeki deyimlerin çevrilmesi işinde de dolaysız ve yakın bir koşutluk görürüz. Söz konusu koşutluğun aydınlatıcı bir biçimde betimlenmesi Stich'in *Akılın Parçalanması* adlı yapıtında gerçekleştirilmektedir.

7. Özellikle Davidson bu konuya parmak basmıştır. Örnek olarak onun 'Zihinsel Olaylar' adlı yapıtına bakınız.

8. Bunu kademeli bir biçimde açıklamanın bir yolu Harman tarafın-

dan "kavramsal rol anlambilimi" olarak adlandırılmaktadır (bakınız: Harman 1982).

9. Bu makale boyunca akılsallığı konu alan her kuramın dikkate alınması gerektiğini düşündüğüm, akılsallığa ilişkin temel görüşlerden birçoğuna değiniyorum. Bu, tüm görüşlerin dikkate alınması gerektiği anlamına gelmemektedir. (Bu nasıl olabilir ki?) Akılsallıkla ilgili olarak görüşlerin konumuna ilişkin yoğun bir tartışma vardı ve bunların çoğu Nelson Goodman'ın *Gerçek, Kurgu Ve Öngörü* adlı yapıtına yanıt niteliğindedir. Benim burada bu tartışmalara girmem olanaklı değil. Güncel bir açıklama ve ilgili kaynaklar için bakınız: Goldman (1986).

10. Bu önerinin geliştirilmesi Fodor'un *Düşüncenin Dili* adlı yapıtındadır.

11. Kripke *Bir İnanç Bilmecesi*'nde inanç atıflarıyla ilişkili en yetkin görüşümüzün bizi, sıradan standartlara göre akıl yürütmesi kusursuz olan bir kişiye tutarsız inançlar atfetmeye götürmesi konusunda bir örnek verir. Bu olgudan alınacak dersin ne olduğu konusunda emin değilim, fakat en azından iki nokta oldukça açık görünmektedir: a) Söz konusu olgunun bu derece şaşırtıcı olmasının nedenlerinden biri, görünüşte sağlıklı olan bir kişiye tutarsız inançlar atfetmeye karşı güçlü bir direncin bulunmasıdır; b) bir kişinin inanç içeriklerinin karakterize edilmesinde bazı şeylerin yolunda gitmediğini söyleme yönünde güçlü bir eğilim vardır. Her iki nokta da yorumlama ile bir kişinin inancının tutarlı olarak anlamlandırılmaya çalışıldığı fikrini desteklemektedir.

12. Daha geliştirilmiş bir yorum için bakınız: Cherniak (1986), böl.2.

13. Harman (1986), böl.2.

14. Örneğin, inanç konumları evrenin modelleri ise modellerini oluşturdıkları tüm ayrıntılarla otomatik olarak uyumlu olacaklardır.

15. Bu noktada inanç derecelerinin işlenmesiyle ilgili bir kuram olan Bayes'in öznel olasılık kuramını neden kullanmadığım merak edilebilir. Bunun nedeni insanların çıkarımlarının genellikle olasılık hesabına uymaması nedeniyle Bayes istatistiğine pek elverişli olmamalarıdır. Bir betimleme aracı olarak Bayes istatistiği o kadar sınırlıdır ki bir

kişinin çıkarımsal davranışının doğru bir öngörüsünü yapmada bile kullanılamaz. Bayes'çilerin kişilerin yorumlamada kullanılabilen değişken inanç dereceleriyle ilgili kaba öngörülerde bulunup bulunamayacağı sorusunun yanıtını okuyucuya bırakıyorum.

16. Bu sıfat, Yunanca inanç anlamına gelen *doxa* sözcüğünden gelmektedir.

17. Bir sonraki nota bakınız.

18. Şu şekilde bir sadeleştirme düşünülebilir: Sonuçtaki inanç konumunun bağlaçla kapatılmış olduğunu, yani kişi p'ye inanıyorsa ve q'ya inanıyorsa p&q'ya inandığını varsayalım. Bu varsayım oldukça güvenlidir, çünkü hangi çıkarımın yapıldığı üzerinde düşünülürken herhangi bir biçimde "bir sonuç çıkarma"ya gereksinim duyulur. (Bununla birlikte inancın, hatta akılsal inancın genel bir koşulu, varsayımın çok güçlü olmasıdır.) p#q'nun p'nin ve q'nun bir doğruluk fonksiyonu olması olasıdır. Bu nedenle kişinin sonuçtaki inanç konumunun içeriğini p ve q'nun bir doğruluk fonksiyonu verebilir ve bu, kişinin p#q, değil-p#q, p, değil-p, q, değil-q kümesinin elemanlarından her birine yönelik bireysel tutumundan bağımsızdır. Bir atomik önermeler kümesinin farklı doğruluk fonksiyonlarının sayısı atomik önermelerin sayısının bir üstel (exponential) fonksiyonudur: n sayıda farklı atomik önerme için 2^n ayrı doğruluk fonksiyonu vardır, bilgi vermeyen totolojiyi ve zorunlu yanlış çıkaracak olursak bu sayı $2^n - 2$ 'dir. (Her bir önerme iki doğruluk değerinden birine sahiptir, böylelikle n sayıda önermenin doğruluk değerlerinin 2^n sayıda farklı kombinasyonu vardır ve bu kombinasyonlar 2^n sayıda ayrı doğruluk fonksiyonu ortaya koymaktadır.) Aşağıdaki tablo p ve q'nun fonksiyonlarının kombinasyonel sonuçlarını vermektedir.

p	q	T	F	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n
1	1	1	0	1	1	1	0	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0
1	0	1	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0
0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	1
0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1	1

$i=p, j=q, n=\neg p, m=\neg q$ olduğu için p ve q 'nın farklı doğruluk fonksiyonları kümesi hemen hemen bizim düşündüğümüz kümedir; kabul etme, reddetme ve bilmemenin olası kombinasyonları *karşılıklı olarak* atomik önermelerin doğruluk fonksiyonları ve *karşılıklı olarak* her bir atomik önermenin kendisinin doğruluk fonksiyonlarıdır (ve daha genel anlamda tartışılan önermeler kümesinin karşılıklı olarak tüm alt-kümelerinin doğruluk fonksiyonları). Örneğin i 'yi kabul etmek p 'yi kabul etmek ve q hakkında bir şey bilmemek anlamına gelir. Bu nedenle eğer p ve q 'nın tüm doğruluk fonksiyonlarını değerlendireceksek tek başına p için ya da p 'ye karşı olguları değerlendiremeyiz. Bir olgu henüz değerlendirme kapsamına alınmamıştır: tüm atomik önermeler karşısında bilmezlik durumu. Eğer zorunlu doğruluk ve zorunlu yanlışlık atar ve ve genel bilmezlik durumunu eklersek elimizde 15 doğruluk fonksiyonu ve bu şekilde 2187 konum yerine "#" simgesini yorumlama amacıyla değerlendirmeye aldığımız inanç konumları kalır.

Benim bu kurguya yönelik bir itirazım var: bu kurgu, bir inanç konumunun içerdiği tüm enformasyonu muhafaza etmemektedir. Sözelimi " $\#$ simgesinin" $\supset$ anlamına geldiğini varsayalım ve kişi $A \supset B$ 'ye inanma ve hem A , hem de B 'yi reddetme konumuna gelsin. Kabaca oluşturulmuş anlambilimsel kurguda bu h 'yi kabul etme ile aynıdır, çünkü h ($A \supset B$ & değil- A & değil- B)'ye mantıksal olarak eşdeğerdir. Fakat kişinin koşulsala inandığını biliyorsak uygun koşullar altında A 'ya inanmaya başladığında B 'ye çıkarımda bulunacağını (inançlarından değil- A 'yı çıkardığında $A \supset B$ 'yi çıkarmayı unuttuğunu varsayarak) öngörebiliriz. Böyle bir sav kişinin h 'ye inanmasına dayalı olmayabilir. Bu örnek dolayısıyla oldukça genel bir anlayışa ulaşabiliriz. Önerilen sadeleştirme, inanç konumunun içeriğini gerçek dünyanın doğruluk koşullarına göre vermeye çalışmaktadır. Bu koşulların inanç konumunun içeriğini tümüyle ortaya dökmediği anlaşılmaktadır. Bunlar özellikle olgusal durumlarla ilgili enformasyonu atlamaktadır. İçerik hakkındaki bir açıklamanın yeterli olabilmesi için olgusal koşulları da hesaba katması gerekir. Bu durum dil felsefecileri için yabancı olmasa gerektir (örnek ola-

rak bakınız: Kripke, *Belirleme Ve Zorunluluk*).

19. Bir önceki notta mantıksal açıdan eşdeğer, fakat *doxastic* olarak farklı birçok önerme kümesi bulunduğuna dikkat ediniz. Şu halde A ve B'nin doğruluk fonksiyonları karşısında A ve B'nin farklı doğruluk fonksiyonlarından çok daha fazla farklı *doxastic* konumlar vardır.

20. Stich (yayına hazırlanıyor) akılsallığın yorumlanması kavramının (umut kırıcı bir biçimde) özel önyargılarla karıştığı ve bu nedenle ciddiye alınmaması gerektiği savındadır. O, dar görüşlülüğün ürünü olan kavramlardan kurtulmaya çalışacağımıza onları haksız bir biçimde evrene yansıttığımız görüşündedir. Ben burada yoruma konu edilen akılsallık kavramının haklılığı konusuyla ilgilenmediğim için onun görüşüne karşı savlar getirmeyeceğim.

21. Bazen kişinin eyleminin ekarte edemediği seçenekler de olacaktır. Örneğin öznenin *aut*(dışlayıcı *ya da*)'u ekarte etme yoluyla dışlayıcı *ya da* içrel *ya da* arasında ayrım yapacak $A \# B$, A, B gibi bir önerme kümesini çıkarsama olanağı hiç bulunmayabilir. Bu kümenin ortaya çıkması kuşkusuz ki "#" simgesinin dışlayıcı *ya da* olduğunu göstermez.

22. Bir yorumlama kuramının varlığına ilişkin olarak şöyle bir kuşku yer edebilir: İnsanlar bazen hatalar yaparlar. Bu nedenle bir yorumlama kuramı "iyi" ve "kötü" çıkarımlar arasında ve ilişkili verileri hesaba katan ve katmayan eylemler arasında bir sınır belirlemek zorundadır. Buradaki sorun bu ayrımın ancak daha önce yapılmış bazı yorumsal varsayımlara dayalı olarak yapılabilmesinde yatmaktadır. Örneğin $A \# B$, A, değil-B biçiminde bir inanç kümesine yönelik bir çıkarım ancak "#" simgesinin yorumuna ilişkin belirli bir tahmin (örneğin ana koşulsal) ile tutarsız olması durumunda ilişkisiz görülüp bir yana bırakılır. İmdi, burada açık bir döngü vardır. Önceden bazı yorumları kabul etmeksizin yorumlama ile ilişkili verileri "veri kalabalığı"ndan ayırmak olanaklı değildir, fakat ilişkili veriler önceden seçilmeksizin yapılacak hiçbir yorum da destek bulamaz. Bir yorumlama kuramı, veri seçiminden bağımsız olarak bize hangi yorumsal varsayımların yapılması gerektiğini ya da yorumsal varsayımlardan bağımsız olarak ilişkili ve-

rilerin nasıl seçileceğini söylemelidir. Fakat burada ikisi de geçerli olmadığı için bir yorumlama kuramı söz konusu olamamaktadır.

Bu tür bir akıl yürütmenin biraz haksızca olduğu düşüncesindeyim. Döngüler çoğu kez gerçekte olduklarından daha kötü görünürler. Veri seçimi ile başlangıçtaki yorumsal varsayımların (gerek duyulan) birbirinden bağımsızlığı, dokunulmazlığı olan bir koşul değildir. Başlangıçtaki seçimleri daha iyi bir hale getirmenin bir yolu olsaydı yorumlama kuramı karşılıklı bağımlılık halinde oldukça iyi bir şekilde işleyebilirdi. Eğer yorumsal varsayımlarla ilgili başlangıçtaki seçimlerimizden ve ilişkili verilerden bağımsız olarak sonuçta hep aynı yoruma varan etkin bir işlem olsaydı, söz konusu döngü çözümsüz bir sorun ortaya çıkarırmazdı. (Lewis [1983] başlangıçtaki varsayımların gözden geçirilmesiyle ilgili üç tekrarlayıcı işlemi ana hatlarıyla tanımlamaktadır.) Bu aşamada böyle bir işlemin varlığı ile ilgili herhangi bir tahminde bulunmak için erkendir. Bununla birlikte, bunun akılsallığın yorumlamaya nasıl sınırlamalar getirdiğine ilişkin söyleyeceklerimi hükümsüz kıldığı düşüncesinde değilim.

Grandy, bu sorun için kuramsal bir çözüm olmaktan çok döngüden kurtulmak için pragmatik bir öğüt gibi görünen bir "İnsanilik İlkesi" önermektedir. Kendisi şöyle yazıyor: "Bildirilmiş inançların ve isteklerin bileşimi (bunlara sözel olmayan davranışlardan çıkarılan olgular eklense bile) umulan davranışın belirlenmesine yetmemektedir. Bunun yerine, bizim bir öngörüde bulunmamıza yardım edecek bazı modellerimizin bulunması gerekmektedir. (...) bu öngörüye ulaşmak için kendimizi göz önüne alırız: benzer isteklere ve inançlara sahip olduğumuzda ne yapacağımızı değerlendiririz. (...) Şu halde aktarımda pragmatik bir sınırlama olarak inançlar, istekler ve evren arasındaki ilişkilere atfedilen modeli olanaklı olduğunca bizimkine benzer kılma biçiminde bir koşulumuz vardır. Ben bu ilkeyi *insanilik ilkesi* olarak adlandırıyorum." (Grandy 1973, 442-3). Bence bu ilke ne akılsallık değerlendirmelerinin, ne de tam olarak akılsallığın kendisinin yerini alır; çünkü eylemlerle ilgili veriler ne kadar olurlarsa olsunlar beraberlerinde tek

bir yorumu getirmezler. Buna başvurulmasının nedeni, ideal-olmayan bir evrende ilişkili ve ilişkisiz eylem verileri arasındaki sınırı çizecek başka bir pratik yolun bulunmayışıdır.

23. Bu konu yeni değildir; Quine (1960)'de de işlendiği görülmektedir.

24. Eldeki herhangi bir veri için uygunluğu eşit derecede olan sonsuz sayıda farklı hipotez hep vardır. Bunların arasından nasıl bir seçim yapılması gerektiği biçimindeki genel sorun bu makalenin kapsamı dışındadır.

25. Literatürde akılsallık sınırlamalarıyla ilgili, çoğu kez "yardım il-keleri" (Quine) adı altında birçok öneri yer almaktadır; örnekler için Lewis (1983) ve Cherniak (1986)'a bakınız.

26. Ben bunu "dar kapsamlı psikoloji" karşısında "geniş kapsamlı" olanını savunmaksızın söylüyorum. Uygulanabilir tek seçeneğin geniş kapsamlı psikolojinin bazı biçimleri olduğuna inanıyorum.

27. Bu, Quine'nin "aktarımın belirsizliği"ne ilişkin kuşkucu tezinin yalanlanması değildir; bu teze göre elde ne kadar veri olursa olsun bir yorumu ya da aktarımı tek bir biçimde belirleyemez (karşılaştırınız: Quine 1960).

28. Bu makalenin taslağı hazırlanırken katkılarını esirgemeyen Gilbert Harman, Richard Holton, Rae Langton, Dan Sperber, Natalie Stol-jar ve Jonathan Vogel'e teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKLAR

1. Cherniak C: Minimal Rationality. MIT Press, Cambridge MA, 1986.
2. Clouser DK, Bernard G: Rationality and Medicine: An Explanation. Journal of Medicine and Philosophy 11: 185-205, 1986.
3. Clouser DK, Bernard G: Rationality and Medicine: Introduction to

the Theme. *Journal of Medicine and Philosophy* 11: 119-21, 1986.

4. Davidson D: Radical Interpretation. *Dialectica* 27: 313-328, 1973.

5. Davidson D: Mental Events. In: D. Davidson: *Essays on Actions and Events*, Clarendon Press, Oxford, pp. 207-227, 1980.

6. Davidson D: Paradoxes of Irrationality. In: R.A. Wollheim and J. Hopkins (eds.) *Philosophical Essays on Freud*. Cambridge Univ. Press, Cambridge, pp. 289-305, 1982.

7. Davidson D: Rational Animals. *Dialectica* 36: 318-27, 1982b.

8. Davidson D: Incoherence and Irrationality. *Dialectica* 39.4: 345-354, 1985.

9. Dennett DC: *Brainstorms*. Bradford, Cambridge MA, 1979.

10. Dennett DC: *The Intentional Stance*. MIT Press, Cambridge MA, 1985.

11. Fodor JA: *The Language of Thought*. Harvard Univ. Press, Cambridge MA, 1975.

12. Foley R: Is It Possible to Have Contradictory Beliefs? *Midwest Studies in Philosophy* X: 328-355, 1986.

13. Follesdal D: The Status of Rationality Assumptions in Interpretation and in the Explanation of Action. *Dialectica* 36.4: 301-316, 1982.

14. Goldman AI: *Epistemology and Cognition*. Harvard Univ. Press, Cambridge MA, 1986.

15. Grandy R: Reference, Meaning, and Belief. *The Journal of Philosophy* 70: 439-452, 1973.

16. Harman G: Conceptual Role Semantics. *Notre Dame Journal of Formal Logic* 23: 242-256, 1982.

17. Harman G: *Change in View: Principles of Reasoning*. MIT Press, Cambridge MA, 1986.

18. Johnston M: Self-Deception and Nature of Mind. In: McLaughlin PB and Rorty AO (eds) *Perspectives on Self-Deception*, Univ. of California Press, Berkeley, pp. 63-91, 1988.

19. Kripke SA: A Puzzle About Belief. In: Margalit A (ed): *Meaning and Use*. Reidel, Dordrecht, pp. 239-283, 1979.

20. Kripke SA: Naming and Necessity. Harvard Univ. Press, Cambridge MA, 1980.
21. Lewis DK: Radical Interpretation. In: Lewis DK: Philosophical Papers, Vol. I, Oxford University Press, New York, Oxford, pp. 108-118, 1983.
22. Maher BA, Oltmanns TF(eds): Delusional Beliefs. Wiley, New York, Chichester, Brisbane, Toronto, Singapore, 1988.
23. Martin M: Defining Irrational Action in Medical and Psychiatric Contexts. *The Journal of Medicine and Philosophy* 11: 179-184, 1986.
24. Quine WVO: Word and Object, MIT Press, Cambridge MA, 1960.
25. Reid T: Essays in the Intellectual Powers of Man (1785). MIT Press, Cambridge MA, 1969.
26. Stalnaker R: Inquiry. Bradford, Cambridge MA, 1984.
27. Stich S, Nisbett R: Justification and the Psychology of Human Reasoning. *Philosophy of Science* 47: 188-202, 1980.
28. Stich S: Could Man be an Irrational Animal? *Synthese* 64: 115-135, 1985.
29. Stich S: The Fragmentation of Reason (forthcoming).

PSİKOPATOLOJİDEKİ EREKBİLİMSEL AÇIKLAMAYA İLİŞKİN TEKNİK SORUNLAR: SIGMUND FREUD ÖRNEĞİ

Joseph F. Rychlak

1. GİRİŞ

Modern kişilik kuramının, Sigmund Freud'un (daha sonra normalleri de içine alan) psikopatoloji kuramını ortaya attığı ondokuzuncu yüzyılın sonlarına dayandığı genellikle kabul edilir. İlk bakışta bu kuram, anormal davranış modelinden normale doğru garip bir yönelim göstermiş gibi gözükmektedir. Fakat burada bozulmuş bir zihinle ilgili olarak ("doğal olmayan" şeklinde de olsa), insanla ilgili indirgenemez bir şeyler vardır. Nevrotik kimseler nedenleri olsa da neden dinlemezler. Psikotikler en akıldışı şeylere inanır; içinde yaşadığımız, her günkü "doğal" çevremizde yaşarken tanık olduklarımızın çok ötesine uzanan bir fantezi dünyasında yaşarlar.

Anormal kişiyi ele aldığımız anda çok dolaysız olarak patolojik süreçle karşılaşırız. Yalnızca psikoterapistler olarak nevrotiğin aktarım(transference)ları ve psikotiğin sanrıları ile kuşatılmışlığımız değil, ayrıca davranışta neyin "normal" ve neyin "anormal" olduğuna ilişkin kendi kanılarımız ve değer verdiğimiz inançlarımız da irdeleme konusu olur. Fiziksel bilimlerle uğraşan bilim adamları modern çağda kendile-

rinin araştırma bulgularının "ortaklar"ı olduklarını öğrenmişlerdir (Zukav 1979, s.29). Onların deneysel olarak keşfettiği şeyler, Newton'cuların hiçbir zaman değerlendiremediği bir biçimde başlangıçtaki kanılarından etkilenmektedir. Psikoterapistler patolojik süreçteki ortakçı rollerini yüz yıldan fazla bir süredir bilmektedirler. Birçoğu terapist olarak kendi rolleri konusunda eğitilirken terapi görmüşlerdir.

Psikopatoloji alanında çok etkili bir biçimde kendini gösteren bir başka sorun, insan etkinliğinin farklı olanaklara sahip oluşudur. Keyfi mantık, erişilmez son varlığı arayış, gerçekliği kabullenmenin açıkça reddedilişi; hepsi de insanın etkilendiği patolojik durumu bir biçimde yarattığını, en azından ona önemli ölçüde katkıda bulunduğunu düşündürmektedir. Bu, okumakta olduğunuz makalenin eğildiği, psikopatolojinin erekbilimsel yönüdür. Erekbilimcilerin (normal ya da anormal) insan davranışını betimlemede karşılaştığı, belirlenmiş bazı sorunlar vardır. Biz Sigmund Freud'un psikanaliz sırasındaki sorunlara ışık tutan deneyimlerini kullanarak erekbilimcilerin karşılaştığı dört tip sorunu sergilemek istiyoruz. İşe kuramsal açıklamaları biçimlendiren perspektifi değerlendirmekle başlayacak ve bu perspektif sorununu ereksel neden-sonuç ilişkisinin kullanımına uygulayacak, oradan aracısız modelleme karşısında yüklemsel modellemenin tanımına geçecek ve sonra akıl yürütmedeki seçeneklerin karşıtlaşma ve eklemlenme biçimlerindeki üretimlerini karşılaştıracğız. Makale, davranışın betimlenmesinde *telosponsive* kavramını kullanarak güncel teknik uygulamadaki boşluğu doldurma yönünde bir öneri ile son bulacaktır.

2. KURAMSAL PERSPEKTİF: İÇEBAKİŞA KARŞI Dİ- ŞABAKIŞ

Perspektifle uğraşan erekbilimcinin karşılaşacağı ilk sorun, kaleme aldığı kuramdan kaynaklanan "eğilim" ya da bakış açısı sorunudur. Bu perspektif, bir kuramcının üstesinden gelmek üzere ele aldığı birçok işte kendini gösterir. Kuramsal perspektifin önemi Jones ve Nisbett(1971)'in gerçekleştirdiği bir dizi incelemede deneysel olarak da gösterilmiştir. Bu araştırma serisinin amacı eylemci ve/ya da gözlemcilerin duyumsadığı şeylerin, eylemcilerin çeşitli durumlarda sergiledikleri davranışların nedenleriyle ilişkisini saptamak idi. Eylemciler karşılaşmış oldukları koşullarla mantıksal olarak ilişkili etmenlerin kendilerini bu şekilde davranmaya yönelttiği savını öne sürerken aynı eylemcileri gözleyen kişiler, bunların davranışlarının nedeni olarak alışkanlıkları ya da kişilik özellikleri olduğunu tahmin ettikleri öğeleri görme ve bu öğelerin eylemciyi içinde bulunduğu durumun mantığının hiçbir şekilde gerektirmediği davranışlara ittiğini söyleme eğilimindeydiler. Başka bir deyişle, gözlemciler (kendileri eylemci olmadıkça!) şeylere bir eylemcinin gözüyle bakma yönünde hiçbir çaba harcamamışlardı. Bir eylemin gözlemcisine eylemcinin şeylerle ilgili görüşünün video kaydı gösterildiği zaman, eylemcinin karşılaşmış olduğu koşullar onun davranış nedeni olarak görülme yönünde bir ağırlık kazanıyordu. Ve daha da ilginç, eylemciler gözlemcilerin perspektifini yakaladıkları zaman söz konusu durumdaki davranışların birincil nedenleri olarak kişisel olmayan etmenleri görmeye çok daha fazla eğilim gösteriyorlardı.

Bu aşamada gözlemcilerin yakaladığı perspektifi "şu"nun ya da "o"nun "oradaki" davranışına bakma anlamında *dışa-bakışsal* olarak alabiliriz (Rychlak 1981, s.27). Jones ve Nis-

bett'in saptamış olduğu gibi, sonuçtaki kuramsal açıklama-
nın üçüncü kişi ağızıyla yazılması olasıdır. Bu açıklama bütü-
nüyle gözlemciye uygun gelecek bir biçimde yapılmış olup
gözlemci, eylemi "o" olarak belirlemekte, yani eylemciyi orta-
mın koşulları hakkında bir anlayışa sahip olmaksızın hare-
kete geçiren şeyi bir *özellik* ya da *alışkanlık* olarak görmek-
tedir. Bu şekilde kişinin o anki koşulların çözümleyicisi ya da
değerlendiricisi olma niteliği sıfırlanmaktadır. Eylemcinin
yakaladığı perspektif *içebakışsal* olarak adlandırılabilir, de-
ğerlendirme içindeki öge(kişi)den hareketle biçimlendirilir.
Bu olguda eylemcinin durumla ilgili koşulları anlaması bütü-
nüyle önem taşımaktadır. Sonuçtaki kuramsal açıklama bi-
rinci-kişi niteliği alır, bundaki terimler "Ben" ya da "Beni,
Bana"(çoğu kez "Kendilik" terimi kapsamında yer alır) gibi-
dir.

Fred'cu psikopatolojik açıklamalarda ayrıksı olan bir şey
varsa o da öncelikle içebakışsal bir perspektif içermeleridir.
Bu vurgulamanın olası iki nedeni vardır. En başta, Freud
başkalarının bakış açısını (güdülenimler, vb.) yakalamada
deha sahibi bir kimseydi. Fakat ikincisi ve belki daha da
önemlisi, kuramlarını formüle etme ve bunlara kanıt getir-
mede kendi düşlerine ve kendi üzerinde gerçekleştirdiği ruh-
sal çözümlemeye dayanmasıydı. Gerçekten de Freud hakkın-
da öğrendiğimiz şeyler arttıkça onun düş simgeselliğinden
belirti biçimlenmesine uzanan ve bunun da ötesinde kendi
kişisel dinamiklerini içebakışsal olarak anlamasında kök bu-
lan çekirdek kavramlarla daha çok karşılaşmaktayız.

Freud'la ilgili kayda değer bir örnek, onun (yetişmesinde-
ki tıbbi modeller geleneğine uyan bir biçimde) davranışla il-
gili bütünüyle dışabakışsal bir kuramı kaleme alma girişi-
minde bulunmasıdır. Meslektaş ve yakın dostu Wilhelm Fli-
ess'in teşvikiyle 1895 Eylölünde *Bilimsel Bir Psikoloji Proje-*

si olarak adlandırdığı makaleyi yazmaya koyulur. *Proje*'nin başlangıç tümceleri çok ilginçtir:

" Amaç [*Proje*'nin amacı] bir doğa bilimi niteliği taşıyacak bir psikolojiyi kurmaktır: yani fiziksel süreçleri belirlenebilir maddi öğelerin niceliksel olarak kesin durumları olarak betimlemek ve bu şekilde söz konusu süreçleri açık ve çelişkisiz bir hale getirmektir. İki ilke gözetilmektedir: (1) Etkinliği ataletten ayırmayı ve Q olarak adlandırılan şeyin genel hareket yasalarına bağlı olması. (2) Sinir hücreleri maddi öğeler olarak ele alınmaktadır" (Freud 1966a/1895, s. 295).

Freud, toplu yapıtlarının 23. cildinde yer almasına karşın *Proje*'yi hiçbir zaman tamamlamadı. Gerçekte, bu "doğa bilimi"ni oluşturma çabası içine girmesinden iki ay kadar sonra 29 Ekim 1895'te Fliess'e şunları yazabiliyordu: "Zihnin gerçek niteliğinin ona yüklemeye çalıştığım psikolojiye (*Proje*'ye) sığmadığını artık anlamış bulunuyorum" (Freud 1985, s. 152). Birbirlerine yazdıkları diğer mektupların da açıkça ortaya koyduğu gibi (a.g.y. s. 159, 326) Freud'a, nevrozlar için tıbbi açıklamalar biçiminde yazılmış dışabakışsal formülasyonlar yapması yönünde sürekli baskı yapan kişi Fliess idi. Fliess'in kendisinin bir çeşit biyolojik saat kuramı vardı, buna göre tüm erkeklerin ve kadınların 23 ile 28 günlük fizyolojik döngülerin etkisi altında olduğu söylenebilirdi. Ritmik döngüler düzenini kaybettiği zaman psikopatoloji ortaya çıkıyordu ve kişinin (üstünde durulan) bu içebakışsal dinamiklerinin, söz konusu ritm bozukluğuyla bir ilişkisi yoktu.

Fliess eylemcinin bakışını değerlendirmeye almayan, bütününü dışabakışsal bir gözlemci idi. Freud ise her zaman için eylemci ile eşduyum içinde olmuştu. Bu eşduyum, kaçınılmaz bir biçimde onu davranış için erekbilimsel bir açıklama getirmeye yöneltmiştir. Belirtmiş olduğumuz gibi o, her zaman için insanların neden o şekilde davrandığını, o şekil-

de davranmalarının gerekçelerini, kendilerinin (bilinçli olarak) benimsemeyi reddettiği gerekçeler de içinde olmak üzere anlamış ya da anlamaya yönelmiştir. Fakat şeylerin bu biçimde betimleneceğine nasıl olasılık verilebilir? Freud bu sorunu işleyebileceği bir teknik terminolojiden yoksundu. Onun psikanalizde sürekli bir biçimde, davranışın içebakışsal ve dışabakışsal formülasyonları arasında gidip geldiğini görüyoruz. Dışabakışsal formülasyonun en bilinen örneği, onun libido kuramıdır. Libido fiziksel enerjiye dönük bir benzeşimdir fakat tümüyle ruhsal bir anlam taşır; onun her biri içebakışsal perspektifle anlaşılabilir bazı ruhsal kimlikler (Altbenlik, Benlik, Üstbenlik) için bir araç olarak kullanıldığını görüyoruz. Bu ruhsal kimlikler temel öğelerdir ve bunların arasındaki manevra ve uzlaşımlar Freudcu açıklama tarzını benzersiz bir biçimde gözleyebileceğimiz durumlardır.

3. İNSANIN BETİMLENMESİNDE EREKSEL NEDEN-SONUÇ İLİŞKİSİ

Gözlemciden eylemciye değişen perspektif, sonuçtaki nedensel yaklaşımda oluşan değişimle birlikte bizi, bilimde ereksel- neden tanımının kullanılmasının uygunluğu konusundaki tarihsel tartışmaya zorunlu olarak çekiyor. Yani bir eylemcinin davranışı hakkındaki anlayışımızı onun (içebakışsal) perspektifine göre biçimlendirdiğimiz zaman bir eylemin niçin bir başka biçimde değil de bu biçimde gerçekleşti- rildiğinin gerekçelerinden söz etmeye başlarız. Ve gerekçeler en kolay bir biçim de Aristoteles'in ereksel neden adını verdiği kavramın kapsamına girmektedir. Bizim "neden" olarak çevirdiğimiz Aristoteles'e ait sözcük αἰτία olup *sorumluluk* anlamına gelmektedir. Böylelikle nedenler, doğadaki bir şeylerin var olmasından sorumlu olma konumuna geçmekte ya

da herhangi bir edim, canlı ya da cansız süreçlerce gerçekleştirilmektedir. Dört tip neden düşünülmektedir: maddi (material), hareket ettirici (efficient), formel (formal) ve ereksel (final).

Aristoteles (1952a) *maddi nedeni* "heykelin tuncu, kase-nin gümüşü gibi... bir şeyin kendisinden olduğu ve sürdüğü" (s. 271) oluşturunca madde olarak tanımlamıştır. Biz maddi nedeni hem madde, hem de töz olarak niteleyeceğiz, fakat Aristotelesci felsefenin katı yorumunda tözün anlamı bundan daha fazla bir şeydir (yani madde ve biçimden oluşmuş bireysel şey; ikincisi, ikincil töz olarak biçim; bakınız: Aristoteles, 1952b, s. 644). *Hareket ettirici nedenin* "değişimin ya da atalet geçmenin birincil kaynağı" (Aristoteles 1952a, s. 271) olduğu söylenmiştir. Hareket ettirici nedenler içinde, olaylardaki itici kuvvetler, doğadaki hareketlerin itici, kamçılایıcı, akmasını sağlayıcı, başlatıcı ya da tetikleyici araçları ve bir eylemi ya da süreci başlattığı ölçüde eylemci yer alır.

Formel neden "özün tanımı ve bunu içeren sınıflardır (örneğin 2:1 oranı ve genel olarak aritmetik, oktavın nedeni-dir)..." (Aristoteles 1952c, s. 533). Aristoteles "öz" ile her şe-yiyle "bütünün bireşimi"ni kastetmektedir, bu bilişin kendi anlamını üstlenen bir parçasıdır (a.g.y.) Bu nedenle formel neden-sonuç ilişkisi kalıpta, şekilde, ana hatlarda ya da doğadaki maddi tözlerde olduğu kadar olup biten olaylardaki hareketlerde (hareket ettirici- neden) oluşan ayırt edilebilir bir örgütlenmede kendini göstermektedir. Formel neden (εἶδος) bir bireyi olmakta olduğu gibi, bir şeyi olduğu gibi kı-lar. Aristoteles'in bazı izleyicilerinin, biçimin formel neden-sonuç ilişkisinin özündeki önemini görmezden gelerek formu bir şeyin sınıflandırıldığı ya da yapıldığı şey olarak değerlendirdiklerini belirtmek gerekir (örneğin Adler 1978, s. 38, bakınız: ayrıca Robinson 1989, s. 39). Bununla birlikte formel

neden (εἰδος) bir bireyi olmakta olduğu gibi yaptığı için gerçekten de bireyi olduğu gibi yapar, *şu halde* bir şeyin sınıflandırıldığı formdur. Bu nedenle "N.'nin formel nedeni yanlışdır" demek bir anlam taşımaz, fakat "N.'nin sınıflandırması yanlışdır" demek gerçekten de olanaklı ve çoğu kez geçerlidir. Kısacası, formel neden-sonuç ilişkisini bir kalıp/biçim kavramı olarak kullanacağız.

Bir şeyi açıklamakta kullanılan dördüncü neden *ereksel nedendir* ya da [bir] şeyin yapıldığı bir amaç ya da şeyin 'hesabına yapıldığı' anlamındadır, örneğin sağlık gezmenin nedenidir" (Aristoteles 1952a, s. 271). Ereksel neden-sonuç ilişkisini kullanan kuramlar *erekbilimler*dir, bunlar amaca, niyete ya da şeylerin var olma ya da eylemlerin oluşma "gerekeç" sine dayalı açıklamalar içerirler. Formel ve ereksel neden arasında örtük bir ilişki vardır (Aristoteles 1952d, s. 255). Formel neden, her zaman için ereksel nedenin içine yerleştirilmektedir. Örneğin formel bir neden, kişinin "hesabına davrandığı" biçimlendirilmiş bir strateji olarak düşünülebilir. Bir paranoid sanrı, imgelenmiş bir kötülük görme durumu(persecution)na karşı tepki olarak oluşturulmuş karmaşık bir denetleme kalıbıdır. Buradan hareketle "bu"nun (formel neden) paranoid kişinin stratejisi "hesabına" (ereksel neden) olduğu düşünülebilir. Bir erekbilimci psikopatolojiyi bu biçimde kurabilir. Ne var ki bazı tarihsel örneklerden ötürü bu tip bir açıklama, çok katı anlayışların egemen olduğu gruplarca bilim dışı olarak görülmektedir.

Ereksel-neden tanımlamasının uygunluğu konusu ciddi sorunlara yol açmış ve daha sonra onyedinci yüzyılın bilim adamlarınca reddedilmiştir. Bu reddiyenin başlıca nedeni Galileo'nun Engizisyon üyeleriyle olan tarihsel çatışmasıdır. Antikçağın geç döneminde oldukça karmaşık bir düşünce süreciyle Hellenizm'in yer-merkezli evren haritası tanrısal

erekbilime göre, yani Yaratıcı'nın ilahi takdiri olarak yorumlanmıştı. Kilise adamları için yerin merkezi konumu bu şekilde İncil'deki açıklamaya, buradan hareketle de gökkürenin bütünlüğü kuramına uygun görünmekteydi; fakat Galileo gökküre için gün-merkezli bir açıklama öne sürüyordu. Onun göz hapsine alınması ve sözlerini geri alması, dinsel-erekbilimsel dogmalara değil, deneysel kanıtlara dayanması gereken bilimde ereksel-neden tanımı için sonun başlangıcı oldu. Fakat ereksel nedenlerin bilimsel kuramdaki kullanımını sorgulamanın daha teknik bir başka gerekçesi vardı: Bunlar zaten anlaşılmış olan "doğal" bir nesne ya da olay için gereksiz eklemeler olarak görülebilmektedir.

Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için öncelikle Aristoteles'e geri dönmemiz ve onun ereksel-neden tanımını hem dışabakışsal, hem de içebakışsal anlamlarda kullandığını kaydetmemiz gerekiyor. O, doğayı hedeflerine yönelik bir işleyiş içinde görüyor ve bu nedenle fiziksel yapıları ya da olayları şu örnekte olduğu gibi ereksel bir biçimde açıklıyordu: "kanlı hayvanlarda kanın amacı bedenin beslenmesine hizmet etmektir... kan beslenme için, yani bölümlerin beslenmesi için vardır... [ve] kemikler yumuşak bölümlerin güvenliğini sağlayan araçlardır, sertlikleriyle bu amaca uyarlanmışlardır" (Aristoteles 1952e, s. 175). Bu, ereksel neden-sonuç ilişkisinin dışabakışsal bir kullanımıdır. Aristoteles, kan vücut boyunca ilerlerken olayı, kanın "açısından" ele almamaktadır. Kendisi kanın akışına göz "atmakta" ve kemiğin yapısal bir amaç taşıması gibi kanın da beslenmeyle ilgili bir amacı olduğunu öne sürmektedir. Fakat Aristoteles bir başka yerde insanın ereksel-nedenli eylemlerini betimlemede içebakışsal perspektifi benimsemektedir: "Hekimin ya da inşaatçının işe nasıl başladığına bir bakalım. O, kendisi yönünden hedefinin açık bir betimlemesini yapmakla işe başlar, bu betimleme ol-

gulardan birinde akla, diğesinde duyguya yöneliktir-hekim için sağlık, inşaatçı için ev- ve bunu sonradan atacağı her adımın gerekçesi ve açıklaması olarak taşır ve bu olgu şu ya da bu biçimde eylemde bulunmasının gerekçesi ve açıklaması olabilir" (Aristoteles 1952e, s. 161-162).

Bu olguda Aristoteles'in gerçekten de belirli gerekçeler ya da amaçlar (yani hedefler) "hesabına" davrandığını bildiği hekimin ya da inşaatçının "bakış açısı"nı ele aldığına dikkat edilmelidir.Öyle de olsa Galileo düşüncelerini değiştirmesi için baskıya uğrarken aynı dönemde Sir Francis Bacon bilimdeki formel/ereksel neden tanımına karşı silahlarını doğrultmuştu. Kuşkusuz bu tarihsel dönemde "bilim" in yalnızca astronomi, kimya, magnetizma, metalurji ve benzeri gibi çalışmaları kapsayacak biçimde, fiziksel anlamda düşünüldüğünü unutmamamız gerekir. (ç.n. Bu dönemde) İnsan davranışının "bilim"i söz konusu değildir. Bu nedenle Bacon Aristoteles'e hücum ederken özellikle ereksel neden-sonuç ilişkisinin dışabakışsal biçimine yüklenmeyi amaçlıyordu. Bacon, kemiklerin vücudun etli bölümlerini destekleme "hesabına" ya da yaprakların ağaç dallarındaki meyveleri gölgeleme "hesabına" var olduğunu söylemenin, fiziksel evrenle ilgili bilgimize ne eklediğini sormaktaydı (Bacon 1952a, s.44).

Bacon, Aristoteles'in ereksel açıklama biçimine yönelmekle aslında deneysel bilimin gelişimini baltaladığı düşüncesindeydi (a.g.y.). Gerçekten çok daha sonra psikiyatri ve psikoloji alanlarında ereksel-neden tanımlamasını eleştirenler gibi, o da bilimde ereksel tanımlamaya bel bağlanmasının insan doğasıyla yakından ilişkili açıklamaları kabullenme eğilimi yaratacağını görmüştü. Daha sonra bu, doğal nesnelerin ve olayların insanbiçimci (anthropomorphic) bir hale getirilmesi olarak nitelendirilmiştir.Böyle olmasının nedeni, ereksel-neden tanımının "açıkçası evrenin sisteminden çok... insanın

kendi doğasına uygun" (Bacon 1952b, s. 111) olmasıdır. Bacon ereksel-neden tanımının metafiziksel çözümlemede kullanılışını kabul etmiştir.

Fakat doğanın dışabakışsal formülasyonlarına ilişkin "Bacon'cu eleştiri", sağlam bir eleştiridir. Eğer ağaç yaprakları, iskelet kemikleri, gezegen hareketleri ya da mide sindirimi gibi bazı şeylerin yapısını ya da işlevini yalnızca maddi ya da hareket ettirici neden-sonuç ilişkisine (olasılıkla formel bir nedeni de bunlara ekleyerek) dayanarak açıklayabiliyorsak bunların bir şeyin "hesabına" var olduğunu ya da ortaya çıktığını söylemenin bizim bilgimize olan katkısı nedir? Doğa bilimcileri ısrarla şeylerin "niçin"iyle (o şekilde işlemelerinin ya da öyle var olmalarının amacıyla) değil "nasıl"ıyla (nasıl yapılandığıyla, nasıl işlev gördüğüyle, vb.) ilgilendiklerini savunmuşlardır.

Freud (1958a/1912) 1912'de Rudolf Reitler'in psikanalize yöneltmiş olduğu bir eleştiriye yanıt verdi. *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* adlı yapıtında (1953a/1905) cinsel gelişimin dinamiklerinde masturbasyonun rolünden söz ederken "doğanın amacı" deyimini kullanmıştı (s. 188). Reitler temelde Bacon'cu eleştiriye kullanmış, Freud'u bu şekilde mevcut açıklamaya hiçbir şey eklemeyen ifadelerle "gerçekler"in dışına çıkmakla suçlamıştı. Freud hatalı olduğunu kabul ederek kitabının (son şeklini verdiği) sonraki basımında bu rahatsız edici ifadeyi çıkarmış ve özür diler bir tarzda şunu eklemiştir: "Doğanın amacı konusunda tahmin yürütme çabasını terk ediyorum ve artık gerçeklerin betimlenmesi ile yetineceğim" (Freud 1958a/1912, s. 247). Fakat insan davranışlarının gerçekleri nelerdir? İnsanlar hakkında içebakışsal bir biçimde düşündüğümüzde onların amaçlar, gerekçeler ve niyetler taşıdığı bir gerçektir (ya da gerçek gibi görünür). Ve bu bilişsel durumlarla ilgili bir şeyler bilmenin onların niçin böyle

davrandığına ilişkin anlayışımıza bir şeyler *katmakta oldu-
ğu* açıktır. Freud'un doğanın amacına ilişkin bir tahminde
bulunmamasına karşılık analist sıfatıyla hastalarının amaç-
ları hakkında tahminlerde bulunmasının (her zaman için)
haklı bir durum olduğu savunulabilir! Ve aslında yaptığı da
kesinlikle budur.

Freud'un kuramında amaçlardan, gerekçelerden ve niyet-
lerden dem vurmalar oldukça boldur. *Histeri Üzerine İncele-
meler* (Breuer ve Freud 1955/1893)'in şu satırlarını okuya-
lım: "...Benzer olguların analizinden, histerinin ilk kez orta-
ya çıkışından önce temel bir koşulun yerine getirilmesi ge-
rektiğini biliyordum: bir fikrin *istenerek bilinç alanından
bastırılması* ve çağrışımsal değişikliğin dışında bırakılması
gerekmektedir [italik yazılar orijinaldir]" (s. 116). Hemen he-
men aynı dönemde, 24 Ocak 1895'te Fliess'e yazdığı mektup-
ta şöyle demektedir: "Paranoyanın amacı benlikle uyuşma-
yan bir fikri, içeriğini dış dünyaya yansıtma yoluyla savuş-
turmaktır" (Freud 1985, s. 109). Düşlerin Yorumu (Freud
1953b/1901)'nda da şunları saptıyoruz: "Kendisinden kurtu-
labildiğimiz (ç.n. bilinç alanından uzaklaştırılan) her şeyin
bize yabancı olmayan, amaçlı (ç.n. dayanağı olan) fikirler ol-
duğu gösterilebilir; bunu yaptığımız sürece *bilinmeyen* -ya da
tam olmayan bir ifade ile 'bilinçdışı'-amaçlı fikirler irade dışı
fikirlerin izleyeceği seyri yönlendirmekte ve belirlemektedir
[italik yazılar orijinaldir]" (s. 528). Bindokuzyüzsekizdeki bir
makalesinde de (1959/1908) bir kişinin nevrotik bir hastalığa
tutulmasının birincil ve ikincil *amaçları* arasında ayırım yap-
mıştır (s. 231-232) ve benzeri gibi.

Bizim buradaki savımız, Freud'un insanı içebakışsal bir
perspektiften görme konusundaki istekliliğinin, onu ereksel-
neden tanıma/açıklamasına çektiği şeklindedir. Bu, şu anla-
ma gelir: her ne kadar yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi,

kendisini daha geleneksel, dışabakışsal tıbbi-fiziksel bir psikopatoloji kuramı oluşturmaya zorlayan hekim arkadaşlarına uymak yönünde büyük çabalar harcadığı doğruysa da kökündeki kuramsal yönelimi, erekbilimsel bir nitelik taşımaktaydı. Ayrıca onun çoğu psikodinamik açıklamasının Bacon'cı bakış açısıyla eleştirilmesinin *gereksiz olduğunu* öne sürüyoruz. Kişilerin gerekçeleri, niyetleri ya da amaçları konusundaki bir kavrayışın gereksiz ya da bağlantısız bir enformasyon olduğu savının herhangi bir temeli yoktur. Davranışın tümüyle dışabakışsal formülasyonları olan, insanın klasik ve etkin (operant) koşullanmalarıyla ilgili günümüz bulguları, denegin bir koşullanma deneyinin koşullarına ait bilincine ilişkin bir şeyler bilinmesinin, böyle bir "koşullanma"nın nasıl olduğu hakkındaki kavrayışımıza paha biçilmez katkılarda bulunduğunu düşündürmektedir (Brewer 1974). Gerçekte, söz konusu kanıtlar bir denek olup bitenin farkında olmadan ve deneyin (kendisi tarafından anlaşılmış) amacı ile işbirliği içinde olmaksızın koşullanmanın olanaksız olduğu görüşünü desteklemektedir. Bu, bizi ereksel bir açıklamayı oluşturmada kullanacağımız model konusuna getiriyor.

4. ARACISAL MODELLEMeye KARŞI YÜKLEMSEL MODELLEME

İnsanlara "dışabakışsal" olarak bakma yerine "içebakışsal" olarak baktığımızda davranışla ilgili yüklemisel bir modele dayanmamız olasıdır. Yükleme kavramıyla, *hedeflenen anlam kalıplarına ya da daha dar anlam kalıplarına göre daha geniş anlam kalıplarını doğrulama, yadsıma ya da nitelendirme edimini* kapsayan bir işlemi kastediyoruz. Felsefede bu işlem, tümellerden tikellere ya da cins(genus)den tür(species)e doğru bir akıl yürütme olarak alınmıştır. Eski

Yunanlılar "yüklemleme" anlamına gelen κατεχορευω sözcüğünü bulmuşlar, bu sözcük daha sonra yerini bilgiyi (yani enformasyonu) kategorilendirme, sınıflandırma ya da biçimlendirme gibi terimlere bırakmıştır. Böyle bir kategorilendirmenin yer aldığı özgül bir yol vardır. Yüklem süreci her zaman için değerlendirilmekte olan anlam yönünden daha genişten daha dar doğru bir sıra izler. Yüklemisel bir model bu nedenle kavramsaldir ve bir üst-alt ilişkisi içinde bilginin yaratılmasıyla ilgilidir, bu ilişkide anlamın daha geniş bağlamı kendini bu bağlam içinde yer alan, hedeflenmiş öğeye katmaktadır.

Psikopatolojik bir tanı konduğu zaman -"Albert obsesif-kompulsif (ç.n. saplantı-zorlanma bozukluğu olan) bir nevrotiktir" gibi- daha geniş bir anlam alanı (obsesif-kompulsiflik) daha dar bir anlam alanı(özgül olarak Albert)na taşınmış olmaktadır. Bu mantıksal düzenin diyagramını Euler dairelerini kullanarak kolayca oluşturabiliriz; bu diyagramda "obsesif-kompulsif nevrotikler" olarak adlandırılmış geniş bir daire ve bunun içinde yer almış çok sayıda küçük daire vardır; bunlardan biri Albert adını taşımaktadır (yani Albert'in dışında daha geniş bir anlam uzayında yer alan başka insanlar vardır). Yüklem yalnızca sözdizimsel bir kural değildir. O, bir tümcedeki kullanımları açısından özdeş olsalar bile ters yüklemisel ilişkileri olan sözcüklerle farklı anlamlar yarattığı gösterilebilen ayrıksı bir işlemdir. Sözelimi "Bir kişi bir ağaç gibidir" ya da "Bir ağaç bir kişi gibidir" diyebiliriz. Açığa vurulan bu iki farklı anlam, varlığını özdeş sözcüklerin bu şekilde özne ve yüklem yönünden yeniden düzenlenmesine borçludur. Bu nedenle yüklem tek başına sözcük anlamının bir sonucu değil, fakat sözcük anlamları arasındaki örgütlü ilişkisinin bir sonucudur.

Yüklem, aynı zamanda anlamlı bağlamlardan söz ettiği-

mizde gönderimde bulunduğumuz şeydir. Örneğin tasım(syllogism)ın büyük öncülü, içinde küçük öncülün ve sonucun yer aldığı geniş bir anlam bağlamı ortaya koyar; her biri tamamen özgül oluncaya dek sırasıyla büyük öncülün alanına odaklanırlar (örneğin: *Tüm insanlar ölümlüdür. Bu bir insandır. O halde bu insan ölümlüdür*). Yüklemin temelinde anlam yaratma vardır. İşlemin altında bir anlam bulunmuyorsa yüklemden söz etmenin de bir anlamı yoktur. Gerçekten de bu düzenlemenin gerçekleştirilmesi ve sözcüklerin bir sıraya sokulmasıyla birlikte, daha genişten daha dar doğru olan anlam açılımı *dolaysız* bir hale gelir. Yani söz konusu işlem içerilen anlam(lar)ı tamamıyla beraberinde getirir ya da *yaratır*. Yüklemsel işlemin dışında hiçbir şey bu işlem "için" böyle bir anlam (yani enformasyon) yaratamaz.

Anlamın bu şekilde içten yaratılması, aracısız bir model için geçerli değildir. *Aracılık (mediation)* sözcüğü ile *başlangıçta işlemin bir parçası olmayan bir şeyin bu işlemde dolaylı bir rol oynamak üzere işleme dahil olmasını ya da girmesini* kastediyoruz. Aracılık modelinde tanımlanan işlem, içinde etkin olan şeyin "dolaysız" yaratıcısı olarak düşünülmez; içinde "verili olduğu" ve temel olarak aldığı şeyin taşıyıcısı olarak tasarlanır. İşlemin altında yatan anlamlar her zaman için "aracı"dır, çünkü hiçbir zaman işlemin kendisi tarafından düzenlenmez ya da biçimlendirilmezler, bu işlem tarafından yalnızca *kullanılırlar*. Burada akla gelen şey, her biri başka yerde paketlenmiş olan ve hareket eden eşyaların arasında hareket eden taşıyıcı kemerdir.

Benzer biçimde, aracısız bir işlemin taşıdığı anlamlı öğeler, çevresel yaşantıdan bilişe geçirilmeden önce bile örgütlenmiş olan, verilmiş kalıplar olma anlamında "kabul edilmiş bir bütün"dürler. Aracısız işlem bu anlamı hiçbir zaman birleştirmesiz ya da biçimlendirmez. Aracısız işlem içinde yüklem

gibi bir şey yalnızca ikincil olarak ortaya çıkar, bu şekilde girdilerin belirli biçimlerde yeniden düzenlemesi yapılabilir, ya da rastlantısal bir biçimde ifade edilmiş belirli sözcükler ya da belirli bileşimler, bunlara uyan dışsal değerlendirmelerle saklanmak üzere seçilebilir. Aracılık bir alt-üst işlemidir, bunda anlamın daha geniş alanı dediğimiz şey, alttaki hedeflenmiş öğelerin "biçimleyicisi" olarak iş görmek yerine alttakiler tarafından "biçimlendirilmiş" olmaktadır.

İnsan davranışının formel/ereksel neden-sonuç ilişkisine göre yapılmış içebakışsal bir formülasyonu, böyle bir davranışla ilgili yüklemisel bir modellemeyi birlikte getirmektedir. Maddi/hareket ettirici neden-sonuç ilişkisinden çıkarılan dışbakışsal kurgular, aracısız bir modele oldukça uygun bir yapıdadır. Dinamik psikolojinin babası olan Freud, tartışmasız bir biçimde bir yüklemisel modelciydi. Psikodinamiğin temel özelliği, kişiyi bilgi alanında ortaya çıkacak anlamları düzene sokan bir kavramlaştırıcı olarak görmesidir. Freud bebeklerin doğal olarak *birincil süreç*'e göre akıl yürüttüğüne inanıyordu; birincil süreç de fantezi olarak bilinen yüklemisel varsayımlarla epeyce yüklü idi. Psikodinamik açıklamalarının çoğu da bu öznel bilişsel sürece dayalıydı. Gündüz düşü aracılığıyla fantezi "gerçek nesnelere bağlılığı terketmektedir" (Freud 1958b/1911, s. 222).

Fantezideki anlamları biçimlendiren dış gerçeklik değildir: Bu, (gerçeği "dilediği gibi" çarpıtabilen) bireyin yüklemisel sürecinin doğruladığı bakış açısı, önyargı, istek ve benzeridir. Fantezi, psikopatolojideki saplanma(fixation)lar ve bunu izleyen gerileme(regression)lerde büyük bir rol oynamaktadır (Freud 1963b/1917). Freud'un bilinçdışı süreçlerdeki kendini aldatma halinden söz ettiği ve biraz ileride aktarılmış olan alıntısı, onun kendi yüklemisel modeliyle ilgili belki de en açık ifadesidir. Freud burada kendisini Kant düşün-

cesine bağlamaktadır; Kant ise kesinlikle felsefe tarihindeki başlıca yüklemisel modelcilerden biridir. O, anlamların bozulmamış bir bütünlük olarak alındığı değil, kavramlaştırıcı akıl tarafından biçimlendirildiği görüşündeydi: " Psikanalitik bilinçdışı zihinsel etkinlik varsayımı iki tür görüntü sergilemektedir: bir yanda çevremizdeki her şeyi bilincimizin kopyası olarak görmemize neden olan ilkel animizmin bir açılımı olarak, diğer yandan Kant'ın dış algı hakkındaki görüşlerimizi düzeltmek için öne sürdüğü savların bir uzantısı olarak. Kant'ın algılarımızın öznel olarak koşullandığı ve bilebilir olmasa bile algılanan şeyle özdeş olarak değerlendirilmemesi gerektiği gerçeğini gözden kaçırmamamız konusunda bizi uyarması gibi, psikanaliz de bilincin algılarıyla bunların nesnesi olan bilinçdışı zihinsel süreçleri bir tutmamamız konusunda bizi uyarmaktadır. Ruhsal olanın fiziksel olan gibi, bize gerçekte olduğu biçimde görünmesi zorunlu değildir" (Freud 1957a/1915, s. 171).

5. KARŞITLAŞMALI AYRIKLIĞA KARŞI EKLEMLENMELİ AYRIKLIK

Davranışın erekbilimciler tarafından tanımlanmasına ilişkin daha da büyük bir teknik güçlük vardır. "Daha genişten daha dar" biçimindeki anlam açılımına yüklem niçin girdiği ve bu işlemde bu seçeneklerin nasıl ortaya çıktığı da ele alınmalıdır. Yüklemleyici bir işlemde hedeflenen bir öğeyi kuran daha geniş bağlam değişmez bir biçimde karşıtlaşma ile sınırlanır. Yüklemi her zaman için bir "bağlam" kılan şey, olgunun ne "olduğunun" ve ne "olmadığının" onun için öze ilişkin olarak tanımlanmasıdır. Yukarıdaki Albert örneğinde "obsesif-kompulsif nevrozikler" adlı daha geniş bir Euler dairesinin bir "dış" alana -daireyi çevreleyen bölgeye ("da-

ire-dışı")- sahip olduğu gerçeğini tartışmadık. Aslında bu, dairenin kapsadığı "içten dışa" bir karşıtlaşma boyutunun bulunduğu anlamına gelir. Albert'in obsesif-kompulsif olmadığına karar vermiş olsaydık mantıksal düzenlememiz "Albert" adlı daha küçük daireyi "obsesif-kompulsif nevrotikler" adlı daha büyük dairenin dışına yerleştirecekti.

Fakat böyle yapmakla hastamızın zihinsel durumunu kavradığımız daha da geniş bir anlam alanının varlığını kanıtlamış oluyoruz. Albert'i tanısal tablonun "şu" yada "bu" tarafına yerleştirebildiğimiz için söz konusu sorun yönünden bir "tutum takınmak" bizim için zorunlu olmaktadır. Bu tutum takınma hali bir yükleme gönderimde bulunmanın yalnızca bir başka biçimidir. Bir tutum takındığımız anda düşünce çizgimizin gelişeceği bir başlangıç noktasını kabullenmiş oluruz. Fakat şunu da kaydetmek gerekli: Her zaman için "diğer" olasılığa ilişkin bir duygumuz olacaktır. Bunun dile getirdiği şey, karşıtlaşmalı ayrıklık olarak adlandırılır. Ayrıklık, anlamlardaki ayrılıkların açığa çıkma biçimini anlatır. Mantıkta ele alınması gereken şey seçeneklerin biçimlenmesidir.

Burada öne sürdüğümüz şey karşıt anlamların birbirlerini sınırladığı, bu şekilde diğer anlamlı öğelerin hedeflenebildiği geniş bir bağlamı açtığı savıdır. Bu nedenle karşıtlaşmalı bir bağlamın bir yönünü ayırmak ve yeğlemek bu geniş alanı biçimlendiren anlam boyutunun diğer yönüyle bağı korumak demektir. "Normal" (obsesif-kompulsif olmayan) davranışın neyi gerektirdiğini bilmeksizin "anormal" (obsesif-kompulsif) davranışın neyi gerektirdiğini bilemeyiz. Bu anlamlar ayrık kaldıkları halde birbirlerine yansılar. "Anormal"ın "normal"i tam anlamıyla karşıtı (çelişği, aykırısı) olarak tanımladığını söylemek doğru değildir. Bu nedenle karşıtlaşmalı ayrıklıktaki olgumuz "x ya da y, ya da her ikisi" biçimindedir.

Aracısız modellerde durum tamamen farklıdır. Burada anlamlarımız arasında tam bir ayrılık vardır. Karşıtlaşmalılığın ilgisinin bulunduğu öze ilişkin herhangi bir bağ yoktur. Örneğin tipik bir uyarıcı-yanıt kuramında bir uyarıcının anlamı tepkinin anlamı ile karşıt olsa da bu kavramların yorumlanmasında bunların ayrı ve farklı oluşumlar olduğu, sözde ek-güçler tarafından bağlanmış, ilişkilendirilmiş ya da birbirleriyle birleştirilmiş oldukları varsayılır. Günümüzde bütünüyle aracısız nitelikte olan bilgisayar modelinde de aynı durum geçerlidir. Bilgisayar mantığı Boole cebirinden gelmektedir, bunda "x ya da y, ya da hiçbir" biçiminde çift-yönlü bir ayrıklık tanımlanmaktadır (Reese 1980, s. 64). Eski öğrenme kuramlarından gelen enformasyon kuramı "iyi-kötü" kalıbı ve "iyi-gün" ya da "kötü talih" kalıpları arasında bir ayrım yapmamaktadır. Buradaki bütün sorun ayrı birimleri bir sıraya -ya da zamanın akışı boyunca yan yana- yerleştirmek ve sonra bunları bir biçimde birbiriyle bağlantılı kılmaktır. Ortaya çıkan sonuçlar eklemlenmeli ayrıklık olarak adlandırılabilir, burada işleme alternatif bir anlam girer ve karşıtlar arasından (öze ilişkin bir kararla) seçilmek yerine dış etkilerle konumlanır.

Burada oluşturulan ayrıklıkta büyük bir fark vardır. Aracılık edici işlemlerde "geçmişteki" çevrenin (destek öyküsü, önceki girdiler, vb.) hiçbir biçimde hazırlamadığı seçenekler arasında karar verme -ya da bunları görmezden gelme- durumu hiçbir zaman "yaşanmaz". Geçmişteki bu etkiler değişik nitelikte olabilir, fakat bunlar her zaman için birbiriyle çekişen çeşitli tek-yönlülüklerdir. Eğer bu geçmişteki tek yönlülüklerden biri diğerinden daha sık girdiye sahipse ya da daha sık bir biçimde işlerlik kazanmışsa aracılık edici bir işlem bunu bir diğer tek-yönlülüğe karşı kullanabilir. Fakat aracılık edici işlem dıştan gelen bu etkinin yalın bir taşıyıcısı ola-

rak çevreye kendiliğinden karşılık veremez. Yalnızca işleme giren şeyi ele alabilir (genellikle kullanılan terimle "şekillendirebilir"). Öte yandan yüklemleyici bir işlemin geçmişteki yaşantının karşıtı üzerine birtakım imaları vardır. Geçmişteki yaşantı özünde ikili bir yapıda olduğu için "olmuş" olanın karşıtını zorunlu olarak içermektedir. Yüklemleyici bir işlemde geçmiş yaşantının bu şekilde karşılanması birçok nedenden kaynaklanabilir (sözgelimi, tamamen can sıkıntısı nedeniyle ya da "eski tarz"ın düzeltilebileceği inancından ötürü). Bu öze ilişkin ayrıık seçenekler çoğu kez aptalca hatalar niteliğindedir. Bazen bunlar "dahice tutumlar"dır. İnsanlar "yaşayarak öğrenirler", fakat bu bazen öğretilen dersin karşıtıdır.

Freud kendi kuramında karşıtlaşmalılığa çok temel bir yer vermişti. Gerçekte o, -Histeri Üzerine İncelemeler (Breuer ve Freud 1955/1893)'den önce basılan- ilk kuramsal yaklaşımlarını karşıt yada birbirinin antitezi olan yönelimlerin belirtilerin biçimlenmesine yol açtığı bir zihinsel etkinlik görüşüne dayandırmıştı. Bebeğin uykusunu bozmak istemediği için kendi kendine sessiz olması gerektiğini söyleyen genç bir annenin yaptığı şey yalnızca yüksek sesle konuşmaya kesinlikle karşı bir yönelime geçmektir (Freud 1966a/1892). Freud'un işaret ettiği "bir şeyin aynı zamanda hem bilindiği, hem de bilinmediği, zihnin yabancılığı" durumunda (Breuer 1955/1893, s. 117) karşıtlaşmalı ayrııklık açıkça kendini göstermektedir. Aynı zihin karşıt anlamlar içeren fikirleri oldukça rahat bir biçimde taşımaktadır ve birisinin pastasını yemek ve bunu sürekli bilinç dışında taşımak gibi "mantıkdışı" oluşumlar bilincin kendi ahlaksal standartlarıyla çelişik bulunduğu, fakat kolayca kabul gören fikirlerdir (Freud 1953c/1901, s. 61, 85). Freud dil sürçmeleriyle ilgili tartışması kapsamında en çarpıcı "sürçme"lerin bir kişinin söylemeye

niyetlendiği şeyin tam karşısını söylemesi durumunda ortaya çıktığını gözlemekte ve "karşıtlıkların güçlü bir kavramsal yakınlığının bulunduğu" (Freud 1963a/1916, s. 34) şeklindeki gözlemini de bunlara eklemektedir. Aşk üzerine olan tartışmasında da "aynı zamanda sevmek ve nefret etmek ilgisizlik ya da kayıtsızlık durumunun karşıtıdır" (Freud 1957b/1915, s. 133) demektedir. Freud burada temel bir anlam bağıını dile getirdiği için bu eklemelenmeli bir düzenleme değildir. Benzer biçimde analitik işlem üzerine olan tartışmasında bir hastanın düş içeriğinden alıntı yaparken bir çeşit "ters sürçme"yi örneklemektedir: "Siz [yani Freud] düştük ki bu kişinin kim olabileceğini soruyorsunuz. O benim annem değil" ifadesinden anlaşılan ancak bunun karşıtı olabilir: "Bunu şöyle düzeltelim: 'Demek ki o *annesidir*'" (Freud 1961/1925, s. 235, italik yazılar orijinaldir). "Yaptığınıza da lanet, yapmadığınıza da" biçimindeki ünlü psikanaliz deyimini kökenini bu karşıtlaşmalı durumlardan almaktadır. Psikanalitik tedavinin nihayetsizliği üzerine olan son makalelerinden birinde Freud kendi kuramıyla eski Yunan filozofu Empedokles arasında gerçek bir koşutluk kurmuştu; onun sürekli çatışma halinde olan sevgi ve savaşım ilkelerinin kendi yaşam ve ölüm içgüdüleri ile benzerlik gösterdiğini söylemişti (Freud 1964/1937, s. 245-247).

6. TEKNİK SORUNUN DÜZELTİLMESİ: YANITSAL DAVRANIŞ YERİNE TELOSPONSİV DAVRANIŞ

Göründüğü kadarıyla Freud kendisine rağmen ve almış olduğu tıp eğitimiyle (kuşkusuz ki) çelişen bir biçimde insan davranışının ereksel yönünü dolaylı ve incelikli bir şekilde yakalamasına olanak tanıyan bir dizi kuramsal yapı geliştirmişti. Uygun bir terminolojiyle birlikte birtakım teknik ola-

naklara sahip olsaydı bunu çok daha doğrudan gerçekleştirebilirdi. Tıp eğitimi ve Fliess gibi meslektaşlarının uyarıları onu psikopatolojiye yönelmişlik (intentionality) kavramını daha açık bir biçimde uygulamaktan alıkoymuştur. Psikopatolojinin yalnızca geleneksel biyofiziksel terimlerle kavranamayacak yönleri vardır. Sözgelimi zihinsel düzensizliklerin oluş nedenleri(etiolgy)ni kavramak için çoğu kez değerleri göz önüne almamız gerekir. Ve kuşkusuz ki değerler üzerine olan yargılar erekbilimsel formülasyonlardır. Bir değer in ortaya koyduğu "şey" (standart) insanların "uğruna" yaşamalarını yönlendirmeye niyetlendiği ya da çok istediği şeydir. Grup adetleri ya da toplumsal normlar bu değerlerin uzantılarıdır. Bu standartta dinsel inançların damgasını bulmak olasıdır ya da bunun yansıttığı şey tam anlamıyla insancı (humanistic) bir ahlak sistemi olabilir. Var olan tüm yasal sistemler zihinsel işlevi normal olan insanın bu standartlar temelinde "doğru ya da yanlış"ı yorumlayabileceği kanısına dayanır (Rychlak ve Rychlak, baskıda).

Anormal davranış modeline ereksel -olmayan bir açıklama getirmekte direnirsek psikopatoloji alanında ilerleyebilir miyiz? Bu satırların yazarı bunun olabileceğine inanmamaktadır. Kişiyi içebakışsal olarak yorumladığımız, yüklemisel kavramlarda formel-ereksel nedeni kullandığımız ve yüklemisel modelin dayandığı öze ilişkin karşıtlaşmalılığın ayır-dında olduğumuz takdirde davranışın biyolojik dayanağını gözden çıkarmaksızın yönelmişliği ve değer yargılarını incelememiz olanaklıdır. Bu şekilde bir kuramsal yaklaşımla davranışın psikodinamik açıklamasına ilişkin sağlam bir temel getiririz. Şu aşamada, ciddi çarpıtmalara yol açmaksızın bu tarz bir açıklamayı içerebilecek bir psikolojik tanımın ne formel bir yolu, ne de teknik kavramları vardır. Psikoloji, "yanıtsallık(responsivity)"ı dışabakışsal bir biçimde tasarım-

layarak, bunu bir hareket ettirici neden anlamına büründürerek ve eklemlemeli ayrıklığı aracısız işlemle kuşatarak davranışsal tanımını devamlı bir biçimde sınırlamaktadır. Freud'un zamanında olduğu gibi günümüzde de bir psikolog, davranış erekbilimsel olarak açıklamayı istese bile bunu başarabileceği bir teknik terminoloji temeline sahip değildir. Yukarıda savunmuş olduğumuz gibi, bilgisayar benzetmesinin girdi-çıkı kavramları bu teknik sorunu çözmemektedir.

Bu satırların yazarı bu durumu düzeltme çabası bağlamında geçtiğimiz yıllarda insan bilişini ve davranışını telosponziv bir nitelikte gördüğümüzü savunmuştu (Rychlak 1987). Τελοσ sözcüğü Yunanca'dan gelmekte olup "hedef ya da amaç" anlamındadır ve spondere sözcüğü Latince kökenli olup "yapmayı garanti etme" anlamına gelir; şu halde bir telosponse bir şeyi bir amaç, hedef ya da gerekçe adına yapmayı garantileme ya da buna niyetlenmedir. Yunanca ve Latince etimolojik kökleri bu şekilde bir araya getirerek bir adeti bozmuş olduk, fakat sonuçta ortaya çıkan kavram psikologların "yanıt(response)"a verdiği geleneksel anlamla öylesine ilginç bir karşıtlık oluşturmaktadır ki bunu yapmanın zorunlu olduğunu düşünüyoruz. Teknik bir terim olarak telosponzivite gerçek bir erekbilime ulaşılabilmesi için gerekli tüm öğeleri içermektedir: içebakışsal perspektif, formel-ereksel neden-sonuç ilişkisi, yüklemsellik ve karşıtlaşma.

İnsan zihninin belli bir anda "tek bir" telosponse'a uyduğu düşünülmemelidir. Her yaşantı kavrayışı, her algı, tutum ya da görü (intuition) telosponziv sürece yüklemisel olarak uygun bir şekilde biçimlendirilir. Bu anlamlı yüklemeler aynı kişinin bilişinde örtüşebilir. Ve kuşkusuz ki kişi her zaman için doğrulanmış olanın karşıtı bazı anlamlara da sahip olduğu için içsel kuşku, çatışma ve yadsımların kendini gösterebileceği sayısız olanak vardır. Bu ruhsal gerilim durumları

genellikle kişinin kendi etkinliğinin yansımaları olarak yorumlanmaz, fakat biz bunların ve psikopatolojinin devamlı olarak insan doğasının ereksel yönleri içine karıştığını savunuyoruz. Aslında insanların bilmek zorunda olduğu, ancak kabullenmediği anlamlı yüklemelerdeki karşıtlaşma kapasitesi bilinçdışı davranışın kaynağıdır. Freud bunun tümüyle farkında olduğu görüntüsünü vermektedir, bir keresinde popüler "özgür irade" terimine göre insan etkinliğini tartışırken şunları söylüyordu: "Yaptığımız çözümlemelere göre özgür bir iradeye sahip olma duygusunun haklılığının tartışılması zorunlu değildir. Bilinçli ve bilinçdışı güdülenim arasındaki ayrım açıklanabiliyorsa bu konudaki duygularımız bize bilinçli güdülenimin motor davranışlarla ilgili tüm kararlarımıza egemen olmadığını öğretir... Fakat böylelikle bir taraftan özgür bırakılmış olan şey, güdülenimini diğer bir taraftan, bilinçdışından almaktadır; ve bu şekilde ruhsal dünyanın belirlenmesi işi herhangi bir gedik ortaya çıkmaksızın başarılmaktadır" (Freud 1960/1901, s. 254).

Freud'un burada ruhsal belirlenimcilik(determinizm)i işleyişi açıkça erekseldir. Zihin bilinçli ya da bilinçdışı olarak kendi amaçlarına yönelmektedir, amaçlar da ortaya çıkan çeşitli karşıtlıklar arasından seçilmiştir ya da bir uzlaşmanın ürünüdürler. Zihnin bu amaçların (istekler, yatırımlar) yerine getirilmesini belirleyen yönü diğer karşıt yöne bel bağlamaz. Freud bazen özgür irade yanılsamasından söz etmiştir, fakat bununla kastettiği şey gerçekte bilinçdışı (kabul edilmeyen) yönelimlerimizi de ortaya döktüğümüz halde insanların naif bir biçimde tüm kararlarının özgürce, bilinç alanında alındığına inanmalarıdır. Bu psikodinamik yaklaşımları eleştirecek olan bir kişi olasılıkla zihin gibi doğal bir sürecin karşıt amaçlara yönelemediğine ve /ya da (bilinçli olarak) kabul görmeyen bir yönelmişliğin artık yönelmişlik olmadığına

inanabilir. Freud'un klinik deneyimi ile herhangi bir çağdaş psikopatoloğun deneyimi şunu ortaya koymaktadır: Çatışma ve kabul görmeme her zamanki bilişsel durumlardandır.

Psikopatoloğun teknik terminolojisine telosponsivite kavramının eklenmesiyle zihinsel güçlükler içindeki insanın daha doğru bir tasarımı oluşturulabilir. Bu aşamada en azından iki kuramcının aynı (davranış, yanıt, vb. gibi) kavramı kullanması ve fakat birinin diğeriyle aynı anlamı taşımadığı bir durumun yarattığı karışıklıktan uzak durmuş olacağız. Kişinin yönelmişliğinin betimlenmesinde özensizce kullanılmış hareket ettirici nedensellik terminolojisinin hataya yol açmaması için erekbilimcinin kuramsal sözcüklerini büyük bir özenle seçmesi gerekir. Günümüzde insan doğasını anlamamızda ve betimlememizde eskisinden daha da fazla açıklığa gereksinimimiz vardır. İnsanların erekbilimsel organizmalar olduğu savının sağlamlığının deneysel olarak değerlendirilmesi ve sınanması işini bu işin profesyonelleri olarak biz yapabiliriz. Fakat öncelikle erekbilimin içeriğinde ne bulunduğu konusunda açık bir görüşe sahip olmamız gerekmektedir. Umudumuz o ki telosponsivite kavramının kullanımıyla bu açıklığa ulaşılabacaktır.

ÖZET

Bu makale erekbilimci bir kuramcının psikopatolojiyi açıklarken karşılaşacağı teknik sorunlara değinmektedir. Bu güçlüklerle gerçekten karşı karşıya gelmiş ve onları bir düzene sokmuş bir kuramcı sıfatıyla Sigmund Freud'un yazılarından alınmış belgelerden hareketle değerlendirilmek üzere dört ana sorun seçilmiştir. Değinilen teknik sorunlar içinde şunlar bulunmaktadır: kuramın kaleme alınışındaki dışabakışsal ya da içebakışsal eğilim, kurama ereksel neden-sonuç

ilişkinin uyarlanması gereği, yüklemsele ya da aracısale bir açıklama modeline güvenme ve seçeneklerin eklemlenmeli ya da karşıtlaşmalı ayrıklık yoluyla üretilmesi. Bu makale insan bilişinin ve davranışının yanıtsal(responsive) değil, telosponziv bir yorumunu savunmaktadır. Bir telosponse içebakışsal olarak anlaşılır, anlamı ereksel neden-sonuç ilişkisinden gelir, yüklemsele niteliktedir ve sonuçta insanın karşıtlaşmalı olarak akıl yürütme kapasitesine dayanır.

KAYNAKLAR

1. Adler MJ: Aristotle for everybody: Difficult thought made easy. Bantam Books, New York, 1978.
2. Aristotle: Physics. In: Hutchins RM (ed), Great books of western world (Vol. 8), pp. 257-355, Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952a.
3. Aristotle: On the soul. In: Hutchins RM (ed), Great books of the western world (Vol. 8), pp. 631-668, Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952b.
4. Aristotle: Methaphysics. In: Hutchins RM (ed), Great books of the western world, (vol. 8), pp. 499-626, Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952c.
5. Aristotle: On the generation of animals. In: Hutchins RM (ed), Great books of the western world, (Vol. 9), pp. 255-331, Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952d.
6. Aristotle: On the parts of animals. In: Hutchins RM (ed), Great books of the western world, (Vol. 9), pp. 161-229, Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952e.
7. Bacon F: Advancement of learning. In: Hutchins RM (ed), Great books of the western world, (Vol. 30), pp. 1-101, Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952a.

8. Bacon F. *Novum organum*. In: Hutchins RM (ed), *Great books of the western world*, (Vol. 30), pp. 105-195, Encyclopedia Britannica, Chicago, 1952b.

9. Breuer J, Freud S: *Studies on hysteria* (1893). Strachey J (ed), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. II), Hogarth, London, 1955.

10. Brewer WF: There is no convincing evidence for operant or classical conditioning in adult humans. In: Weimer WB, Palermo DS (eds), *Cognition and symbolic processes*, pp. 1-42, Lawrence Erlbaum, Hillsdale NJ, 1974.

11. Freud S: *Three essays on the theory of sexuality* (1905). In: Strachey J (ed), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. VII), pp. 125-243, Hogarth, London, 1953a.

12. Freud S: *The interpretation of dreams* (1901). In: Strachey J (ed), *The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. V), Hogarth, London, 1953b.

13. Freud S: *Fragment of an analysis of a case of hysteria* (1901). In: Strachey J (ed), *The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. VII), pp. 7-122, Hogarth, London, 1953c.

14. Freud S: *The unconscious* (1915). In: Strachey J (ed), *The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. XIV), pp. 166-171, Hogarth, London, 1957a.

15. Freud S: *Instincts and their vicissitudes* (1915). In: Strachey J (ed), *The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. XIV), pp. 117-140, Hogarth, London, 1957b.

16. Freud S: *Contributions to a discussion on masturbation* (1912). In: Strachey J (ed), *The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. XII), pp. 241-254, Hogarth, London, 1958a.

17. Freud S: *Formulations on the two principles of mental functioning* (1911). In: Strachey J (ed), *The standard edition of complete*

psychological works of Sigmund Freud (Vol. XII), pp. 215-226, Hogarth, London, 1958b.

18. Some general remarks on hysterical attacks (1908). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. IX), pp. 229-234, Hogarth, London, 1959.

19. Freud S: The psychopathology of everyday life (1901). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. VI), Hogarth, London, 1960.

20. Freud S: Negation (1925). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. XIX), pp. 235-239, Hogarth, London, 1961.

21. Freud S: Introductory lectures on psychoanalysis (Parts I and II) (1916). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. XV), Hogarth, London, 1963a.

22. Freud S: Introductory lectures on psychoanalysis (Part III) (1917). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud, (Vol. XVI), Hogarth, London, 1963b.

23. Freud S: Analysis terminable and interminable (1937). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud, (Vol. XXIII), pp. 211-253, Hogarth, London, 1964.

24. Freud S: Project for a scientific psychology (1895). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works Sigmund Freud, (Vol. I), pp. 295-343, Hogarth, London, 1966a.

25. Freud S: A case of successful treatment by hypnotism (1892). In: Strachey J (ed), The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud, (Vol. I), pp. 117-128, Hogarth, London, 1966b.

26. Freud S: The complete letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1886-1904, transl. and ed. Masson JM, Harvard University Press, Cambridge MA, 1985.

27. Jones E, Nisbett RE: The actor and observer: Divergent perceptions of the causes of behavior. General Learning Press, Morristown NJ, 1971.

28. Reese WL: Dictionary of philosophy and religion. Humanities Press, Atlantic Highlands NJ, 1980.

29. Robinson DN: Aristotle's psychology. Columbia University Press, New York, 1989.

30. Rychlak JF: A philosophy of science for personality theory (2nd ed.) Robert E. Krieger Publ. Co., Malabar FL, 1981.

31. Rychlak JF: The concept of telosponsivity: Answering an unmet need in psychology. In: Baker WJ, Hyland ME, Rappard Hv, Staats AW (eds), Current issues in theoretical psychology, pp. 247-260, Elsevier Science Publ. Co., Amsterdam, 1987.

32. Rychlak JF, Rhchlak RJ: The insanity defense and question of human agency. New ideas in psychology, in press.

33. Zukav G: The dancing wu li masters: An overview of the new physics. Bantam Books, New York, 1979.

KENDİLİK- BİLİNCİ, BEN-YAPILARI VE FİZYOLOJİ

Hector-Neri Castaneda

1. GİRİŞ

Ben burada *Psikopatoloji Ve Felsefe* (karşılaştırınız: Spitzer ve ark. 1988) üzerine 1988'de Freiburg'da gerçekleştirilmiş olan konferansta sunduğum *Kişilikler, Benlikler ve Ben'ler: Aynılık İlişkileri* başlığını taşıyan makalemdeki görüşlerimi sürdürmekteyim. O makale temel ontolojik ve anlambilimsel sorunları ele alıyordu: Kişi birinci-kişî adıyla tam olarak neye gönderimde bulunmakta, yani neyi düşünmektedir? Düşünülen gönderge (referent) ne tür bir varlıktır? Bir kişinin "Ben" dediği(ç.n. şey)nin bu kişiyle nasıl bir ilişkisi vardır? Bu sorularla ilgili daha iyi bir anlayışa ulaşmak için birinci-kişî gönderimini genel gösterimsel gönderim (indexical reference) olgusu içinde ele almıştık. Bulduğumuz şey, *Ben*'lerin (tıpkı *şimdiler, buradalar, bunlar ve şunlar* gibi) ancak yaşantıların içerikleri olarak varlık bulan, indirgenemez, geçici, öznel bireyler olduğu idi. Bunlar ait oldukları yaşantının çatısını kurmaktadırlar. Ontolojileri tüm ayrıntılarıyla epistemolojiktir. Bunlar, yaşantıyı yaşayan kişi yönünden, nesnel göndergelerle uygun bir tasarımsal anlamda aynı olmaları durumunda vardırılar. Bu aynılık tam olarak aynılık-özdeşliği değildir, bunun da büyük bir önemi vardır:

geçici *Ben*'lerin ontolojisi ne bilincin özel bir biçimde somutlaşması üzerine olan deneysel bir kuramda ne de ölümsüz bir ruhla ilgili metafizik bir öğretilde temel bulabilir.

Bu makale ilk aşamada kendilik bilincinin *dönüşlülük* (*reflexivity*) niteliği üzerine odaklanacaktır. Bu, iki katlı bir dönüşlülüktür: dışsal ve araçsız bir dönüşlülük ve ilkinde dayalı içsel, kamçılayıcı bir dönüşlülük. İçsel dönüşlülük *Ben*'lerin üzerinde dönmektedir. *Ben*'lerin kalıcı olmayan ve öznel niteliği üzerine bütünleyici birtakım kanıtlar getireceğiz. Bu nitelik, bunların temel ontolojiko-epistemolojik rolünü yaşantısal içeriklerin bütünleşmesi ve birleşmesi ile ilişkili olarak açıklar. Bunlar *Ben*-iğcikleri (I-stands)nin oluşturduğu bir çatı içinde örgütlenirler. Yaşantıların sahibinin *Ben*'ler olması gerekmez ve bunların *Ben*-bütünleşmesi içinde olması bunlara ait yaşantının birliğini gerektirir. Biz bu nedenle -Yapay Zeka yandaşı felsefeciler arasında hala geniş ölçüde tutulan- tüm bilincin kendilik-bilincini içerdiği yolundaki Fichte'ci tezi reddediyoruz. (Bu nedenle tamalgı [apperception]nın rolü hakkında Kant'ın görüşüne katılmıyoruz.) Fichte'ci tez, bilinç içeriklerinin yaşanan-yaşayan kendilikten kendilik-olmayan içeriklere uzanan bir birliğine dayanır. Bu, yaşantının gerçekleriyle çatışmakta ve hayvansal bilince ilişkin bütünsel bir açıklamayı engellemektedir. Gerçekten de bir yaşanan-yaşayan kendilik koyutunun getirilmesi, dışsal ve içsel dönüşlülüğün yersiz bir biçimde bir araya getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Şu halde *Ben*'lerle ilgili çok önemli bir sorun vardır, öte yandan kendine- gönderimde bulunan bir kendiliğe ilişkin herhangi bir sorun yoktur.

Bir kişinin bedeniyle ilgili olarak *Ben*'in öz niteliğinden çıkarılabilecek hiçbir kuram olmasa da *Ben*-yaşantıları ile ilgili fenomenolojik gerçekler, bu yaşantıları olanaklı kılan bedensel mekanizmalara ilişkin belirli yapıları açığa çıkarmak-

tadır. Bu nedenle kendilik-bilincinin altında yatan "fizyolojik" bir şemayı, yani yalnız bilincin değil, kendilik-bilincinin de ortaya çıktığı bedensel mekanizmalar şebekesinin küçük bir örneğini kurgulayabiliriz. Bize rehberlik edecek varsayımın ne olduğu açıktır: Düşünülen ya da yaşanan şeyin içeriklerindeki ayrımları yapabilmeyi, bedensel yetilerdeki sinyal farklılıkları olanaklı kılmaktadır. Bu varsayım hem Kartezyen ikici(dualist)ler, hem de indirgemeci fizikalistler tarafından kabul edilebilir niteliktedir. Bir Kartezyen felsefeci bu sinyalleri somutlaşan bir zihin ve onun bedeni arasındaki yakın bağlantının olumsal (contingent) bir sonucu olarak görür. İndirgemeci ise bunları kendi programı için analitik yönden zorunlu görür; bu zorunlu doğruların deneysel olarak keşfedilebileceğini, hatta keşfedilmesi gerektiğini benimseyebilir. Paylaşılabilir doğrulara ulaşmak için kipsel (modal) sorunu bir yana bırakabiliriz. Fakat burada kendilik bilincine sahip beden şemasının bir formülasyonunu yapmaya çalışmayacağız.

Hiçbir *Ben* çıplak ya da yalıtılmış bir birey değildir. Bunun tersine, her *Ben* evrendeki ve hatta evrenin dışındaki farklı varlık tipleriyle ve evrenin kendisiyle bağlantıların bir odağıdır. *Ben*'ler yalnızca olma ve düşünülme süresince var oldukları için bu bağlantılar düşünülebilir oldukları sürece temel oluştururlar. Bunlar olanaklı *Ben*-yapılarının örneklemeleridir. *Ben*-içeriklerinin niteliğini bunlar belirler. Açıkçası, *Ben*-yapıları kendilik-bilincinin varlık bulduğu bir bedenin genel özelliklerini işaret etmektedir.

2. KENDİLİK-BİLİNCİ VE KENDİLİK-GÖNDERİMİ

2.1. Kendilik-Bilincinin Dönüşlülüğü

Biz, sonuçta birleşik etkinliği kendilik-bilinci olaylarında açığa çıkan çok sayıdaki gücü anlamak istiyoruz. Bu olaylarda BİRİSİ (ONE) KENDİ*İ*si (*oneSELF*) sıfatıyla kendisi(ONEself)'inin bilincindedir. Bunlar çifte bir dönüşlülük içindedirler ve iki biçimde dönüşlüdürler. BİRİSİ tıraş olurken kaza ile başkasını değil kendisi'ni kestiği için BİRİSİ'nin kendisi'ne gönderimde bulunan bir dışsal dönüşlülüğü vardır. Kendisine dışsal olarak gönderimde bulunmak, kendini kesme olduğu gibi belirli bir içeriği düşünmekle değil, bir şeyi *yapmakla* ilişkili bir konudur. Kendine yapılan gönderimin dışsal dönüşlülüğü, kendini kesme ile ilişkili dönüşlülükte olduğu gibi bilmeden ve istemeden gerçekleştirilmiş olabilir. Bu nedenle unutkan bir ressam, bir tabloyu kendisinin yaptığını farketmeksizin söz konusu tabloyu yapanın iyi bir ressam olduğunu düşünebilir. Öte yandan bir şeye gönderimde bulunan BİRİSİ açısından bu şey her ne olursa olsun KENDİ*İ*si (*oneSELF*) olarak bir içsel dönüşlülük vardır. İçsel dönüşlülük, *kendilik*-bilincinin özgül çekirdeğidir. Yani bu bir düşünce içeriğinin dönüşlülüğüdür: birinci-kişî adılı *Ben*'in simgelerini içeren tümceleri kullanırken düşünsel olarak ifade edilen şey budur.

Kendilik-bilinci için dönüşlülüğün iki biçimi de zorunludur. Gerçekten de kendilik-bilinci dışsal dönüşlülüğe o derece sıkı bir biçimde bağlıdır ki "gönderimde bulunur" fiili dar anlamıyla dile getirildiği takdirde ' x kendisi olarak x'e gönderimde bulunur' ifadesi uygun bir ifade olmaz. Bir şeye yalnız bir biçimde gönderimde bulunmak, onu yalnızca niteliklerin bir öznesi ya da inanma, kuşkulama, varsayma gibi

önermesel bir tutumun bir nesnesi olarak düşünceye yerleştirmektedir. 'x y'ye kendisi olarak gönderimde bulunur' ifadesinin kullanımı şunu düşündürür: bu x'in y ile aynı *olması* ve 'kendisi olarak' ifadesinin z'yi örneklemesi olgusunda 'x y'ye z olarak gönderimde bulunur' ifadesinin özgül bir örneği olabilir. Birisinin bir başka kişiye kendisi olarak doğru bir gönderimde bulunamayacağı bir gerçektir. Birisinin bir başka kişiye gönderimde bulunabileceğinden ve onun (aynı olarak) kendisi olduğunu düşünebileceğinden emin olunuz. Fakat o zaman kendisine KENDİsi olarak gönderimde bulunmaktadır. Kısacası, '==>' simgesinin söz konusu kavramlar arasında bağlantı kurucu bir mantıksal ya da analitik anlam ifade ettiğini kabul edersek şu ilkeleri ya da anlamlandırıcı koyutları elde ederiz:

(SC.ER) x (yalnızca) y'ye kendisi olarak gönderimde bulunur ==>x y ile aynıdır.

(SC.Ex) x x'e kendisi olarak gönderimde bulunur ==>x vardır.

Açıktır ki 'kişi (one) kendiSİ(ONEself)ne KENDİsi (*one-SELF*) olarak gönderimde bulunur ve ' x kendiSİ(HIMself)ne KENDİsi (*himSELF*) olarak gönderimde bulunur' biçimindeki iki matriste 'kendi' ekinin çok farklı bir anlamı vardır. Fakat her iki durumda da bu ekin tamamen aynı anlama ve role sahip olduğunu düşünmek hiç de zor değildir. Kuşkusuz 'kendi' ekinin bu iki durumunu aydınlatmaya yönelik bazı yaklaşımlar açısından buradaki gönderge aynıdır. Şu halde -alışılmış- bütüncül özdeşlik ya da aynılık kavramına işlerlik kazandırıldığı takdirde kendisiyle-özdeş, tamamen aynı bir varlığın gönderme ediminin dışa yönelik olduğu kadar içe de yönelik olduğu görülür. Kuşkusuz bu varlık *kendilik* olarak adlandırılır. Şu halde ortada bir kendiliğin nasıl aynı zamanda birisinin ve aynı yaşıntının hem öznesi hem de nesnesi

olabildiğinin açıklanması gibi güç bir sorun vardır. Bu *sahte* bir sorundur. Böyle bir kendilik yoktur. Burada dikkatli adım atmak gerekmektedir. Kendiliğin böyle bir sorunu yoktur. Fakat bununla yaşantıda hiçbir kendilik bulunmadığı biçimindeki Hume'cu yargıyı haklı çıkarmanın hiçbir yolu yoktur. Aslında Hume'un kendisi de dışsal kendiSİ (ONEself) ile içsel KENDİSİ (oneSELF)ni bütünleştirmiş olmanın sıkıntısını çekmiştir. Dışsal kendilik yoktur; fakat içsel bir *KENDİLİK* vardır. Bu ikincisi önemli bir felsefi sorundur. İçsel kendilik birisinin birinci-kışı adılı olan 'Ben'i kullanarak gönderimde bulunduğu (ç.n. şey) olduğu için belki de daha anlaşılır bir dille şöyle söyleyebiliriz: kendiliğin bir sorunu *yoktur*, *Ben*'lerle ilgili olaraksa ciddi bir sorun vardır.

Şu halde kesintisiz bir şekilde içsel dönüşlülük üzerine yoğunlaşabiliriz.

Kendilik-bilinci, kendisi hakkında kendisi sıfatıyla düşünme olaylarında gerçekleştirilir. Bu olaylarda düşünülen içerikler doğal dille ifade edilir, bu dilin tümcelerindeki sözlerin içeriğinde (en azından görünüşte) birinci-kışı adılını kullanan tekil-gönderimler vardır. Kendilik-bilincinin içsel dönüşlülüğü düşünen kişi(thinker)ye kendiSİ (HIMself)nin KENDİSİ (himSELF) olarak, yani bir *Ben* olarak görünüşüdür. Kendilik-bilinci, *Ben*-bilincidir. Bunun nedeni *Ben*-bilincini "Ben" adılının kullanımıyla belirlememiz değil, 'Ben'-tümcelerinin kullanımının konuşmacı(speaker)nın *Ben*-içeriklerini düşündüğünü ve dolayısıyla beyninde bir *Ben*-tasarımının bulunduğunu ortaya koymasıdır. Bir düşünme olayı, bir söyleme olayı değildir. O, düşünen kişinin beyninde ya da düşünme kutusundaki (olabildiği biçimde) bir olay ya da süreçte somutlaşır (gerçekten de, 'aynılık'ın *uygun* bazı anlamları yönünden bir düşünme olayı bir olay ya da süreçle aynıdır).

Burada indirgemeci fizikalistlerin zihinsel olayların fiziksel olaylara ait ikinci derecede nedensel nitelikler olduğu şeklindeki tezlerine destek çıkmıyoruz. Fakat fizikalizmin altında yatan bir derin bakış(insight)ı korumamız gerekmektedir: zihinsel olaylar ve zihinsel düzenlemeler evrende bulunmaktadırlar ve nedensel düzenin bir parçasıdırlar. Zihinsel olan ile fiziksel olan arasındaki bu nedensel eşitlemeyi kabullenmemiz ve bu şekildeki eşitlemelerin getirdiği aynılığın niteliğine ilişkin temel sorunu ortaya koymamız gerekmektedir. Fakat burada bu soruna girmeyeceğiz.¹ Benim için açık olan bir şey var: söz konusu aynılığın, (kendilik) özdeşlik(i) ile tam olmak bir yana, kavramsal ya da analitik bir eşdeğerliği dahi olamaz: bu nedenle bu eşitlemeler zihnin, daha da özgül olarak bilincin fiziksel olana indirgenmesi sonucunu doğuramaz. Fakat zihinsel durumların ve özelliklerin, kesintili fiziksel durumlardan gelen hiyerarşik çıkışlarındaki nedensel bağımlılığı güvence altına alabilir. Aslında bilinç indirgenemez bir oluşum gibi görünmektedir. Fakat bu konu burada ele alınmayacaktır.² İndirgemeci-işlevci, herhangi bir olguda kendilik-bilincinin dönüşlülüğüyle kesinlikle ilgilenir ya da ilgilenmelidir. Gözüken şeyin ne olduğunu anladığımız oranda indirgemeci programımız daha ayrıntılı ve sağlam bir duruma gelebilir. Aynı biçimde Yapay Zeka da indirgemeci bir zihin yaklaşımıyla uygulamaya geçirilmiş olsa da olmasa da kendilik-bilincinin dönüşlülüğüne yabancı bir olgu değildir. Şurası açıktır ki insan davranışının ya da zihinsel durumların ve etkinliklerin kopyalarının üretilmesi yalnızca zihinsel(ç.n. şeyler)in fiziksel(ç.n. şeyler)e olan nedensel bağılılığına gerek göstermektedir. Kendilik-bilinci, zihinselliğin uç noktasıdır.

Biz düşünüş(thinking)ün gönderimiyle ilgilimiz, söz konusu gönderim düşünen bir kişinin ister kendisinden gelsin is-

terse bir diyaloga girmiş olsun, düşünmekte olduğuyla ilgili bir gönderimdir. Peki, bunun içeriğinde ne vardır?

Olarak-momentini genel formül içine alalım:

(GR) *X Y'ye Z olarak gönderimde bulunur.*

Bu, kendilik-bilincinde *KENDİsi (oneSELF) olarak* momentini incelememiz için gerekli bir temeldir. Bir gönderme edimi, evrendeki gerçek bir olaydır. Bundan ötürü de nedensel düzenin bir parçasıdır. O, eden (agent) ve edilen (accusative)in konumlarında aynı kendilik (selfsame) varlığına sahip olunabilen bir ilişkiyi kapsar. Şu halde gönderimin kendi kaynaklarıyla dışsal bütünleşmesini içeren bir nedensel ilişki vardır. Bu bütünleşme yukarıda belirtilmiş olduğu gibi yalnızca kendilik-bilinci için gerekli değildir, *KENDİsi olarak* momentinin içsel dönüşlülüğü de bunu anlatır.

Bir gönderme edimi zihinsel bir olaydır. İçsel bir özü vardır. (GR)'nin 'Z olarak' tümlecinin anlattığı şey budur. Z içeriği düşünen kişinin düşündüğü, düşünerek gönderimde bulunduğu (ç.n. şey)dur. Bu ne ile eşdeğerdir?

Z hakkındaki bir şeyi, yani (...Z...) ifadesini düşünmeyle ilgili fiziksel-fizyolojik süreç, kuşkusuz ki tam anlamıyla bilgisayar benzeri (computational) bir işleyiş göstermektedir. Bu süreç beyinsel durumlara ilişkin çoğul kompütasyonlar içerebilir, bunlar (...Z...) ifadesinin bir *tasarımını* içeren beyin olaylarına ait bir B kompleksinde sonlanırlar. Yani (...Z...) ifadesinin bazı sistematik ayrıştırma (parsing)ları ile B'nin ayrıştırılması arasında bir eşbiçimlilik vardır ya da böyle bir eşbiçimliliği kuran bir mekanizma vardır ya da (...Z...) ifadesini B'ye bağlayan genel bir nedensel işlev vardır. Bununla birlikte X yönünden söz konusu tasarımsal olayın gerçekleş-

mesi (...Z...) ifadesini düşünmeye yetmez. Tasarımsal olayın *düşünen kişiye düşündüğü şeyin bir temsil(presentation)*ini vermesi gerekmektedir. Buradaki en önemli şey budur. Düşünen kişi, (...Z...) düşünce içeriğini düşündüğü zaman Z olarak gönderimde bulunduğu (ya da gönderimde bulunma savında olduğu) şeyin tasarımları beyinde farklı biçimlerde depolanabilir. Bu depolama işi, düşünmek değildir. Bu tasarımlar depolama durumundan oluş(occurrence)a geçebilir, fakat bu geçiş yeterli düzeyde olmayabilir. Söz konusu tasarım, düşünülen nesnenin kusursuz bir kopyası ya da imgesi olsa ve imgeyi düşünme olayı düşünme kutusunda, ekranında ya da beyinde depolanmış imgenin aslına sadık bir tekrarından oluşsa bile bu böyledir. Kuşkusuz gönderme (ya da gönderimde bulunma savında olma) edimini somutlaştırmak için göndergenin oluşmuş tasarımının beyin mühendisliğinin uygun bulunduğu özel bir yerde ortaya çıkması gerekir. Dahası, bu özel bir temsil biçimi ile olmalı; beynin ait olduğu kişinin (...Z...) ifadesi ile *temsil edilen* (ç.n. şey) aracılığıyla Z ile *temsil edilen* özel halini vermelidir. "Temsil" sözcüğü kuşkusuz ki temelde bilinç anlamına gelen sözcükler ailesindendir. Kuşkusuz buradaki dolambaçlılığın belirli bilinçdışı olayların, durumların ya da nesnelerin bilincin *nedeni olduğunu* düşündürme gibi bir tehlikesi olsa da bilinçdışı hiçbir durum ya da nesnenin bir bilinç olayı yaratması söz konusu değildir.

'Z olarak (*sıfatıyla*) [gönderimde bulunmak, düşünmek]'in bütünüyle zihinsel ve kritik anlamını, düşünüşün somutlaşmasıyla ilgili şu temel ilke yönlendirir:

(Th. PR) '(Düşünerek) gönderimde bulunma' (ve 'düşünme')nın genel anlamında, gönderimde bulunan kişi tam olarak gönderimde bulunduğu (düşündüğü) şey olan *aynıkendilik* (selfsame) ögesi ile temsil edilir.

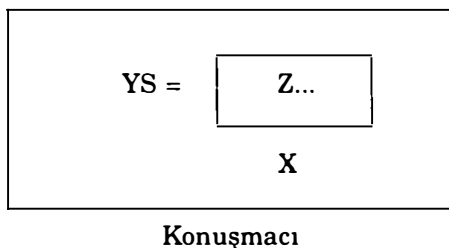
2.2. Gönderim Atıflarının Çin-Kutusu Yapısı

(GR) formülü ile ilgili yorumlarımızı sürdürüelim: "X Y'ye Z olarak gönderimde bulunur". Benim hoşlanmadığım terminolojide 'Z olarak' deyimini zihinsel bir edimin içeriğine ilişkin *de dicto* bir atıf dile getirir. Burada çoğu kez dikkat edilmese de *de dicto* atıf her zaman için böyle bir edimin içsel, temsili içeriğinin *betimlenmesi* ile yapılan bir atıftır. Şunu öne sürdüğümü varsayalım: "John, Leibniz'in bir avukat olduğuna inanmaktadır". Açıktır ki buradaki yan tümce, sözlerimi dinleyen kişiye John'ın -beynindeki tasarımlar bir yana- sözcüklerini değil, fakat benim John'ın inanç içeriğiyle ilgili öne sürdüğüm aktarımı ya da betimlemeyi göstermektedir. Bu betimleme, öncelikle onun Leibniz'le ilişkili belirli *doxastic* tasarımları ile benim buna karşılık gelen tasarımlarım arasında bir eşbiçimliliği ortaya koyma savındadır; ayrıca söz konusu betimleme eşbiçimli tasarımlarımızın bileşenleri arasında da psikolojik bir eşdeğerliliği ortaya koyma savındadır. Bu nedenle zihinsel durumların atıflarında içsel olarak, *de dicto* ortaya çıkan ifadeler, Peirce'in deyimıyla *iconic* bir işleve sahiptir.

X Y'ye Z olarak gönderimde bulunur biçimindeki (GR) formülünün karma bir niteliği vardır. Y'ye bileşeni, belirtmiş olduğumuz gibi dışsaldır. Yine benim hoşlanmadığım bir kardeş terminolojiye göre *de re*'dir. Bu ifade ile çoğu kez değinilen sorun, 'Y'nin gösterdiği şeyin yerine geçen bir şeyin var olduğudur. Kuşkusuz bu çoğu kez doğrudur. Bununla birlikte bu, insanların düşündüğü şeyle ilgili özgül bir olgudur. Sözde *de re* ifadelerin temel işlevi (GR) formülündeki 'Y' gibi varoluşu değil, *konusmacının (yönelinmiş) gönderimini* ifade etmektir. (GR)'yi öne süren kişi (ç.n. *kendisinin*) Y dediği (ç.n. *şey*) hakkındaki düşüncesini ifade eden kişidir. Tüm formül

X kişinin *değil*, konuşmacının-Y'nin var olup olmaması önemsenmeksizin- X'in Z dediğiyle kendisinin Y dediğini özdeş kıldığını ifade etmektedir. Açıktır ki konuşmacı kendisine ait bu özdeşleştirmeyi ifade etmekle kendisi de Z'yi Z olarak tasarlamaktadır. Dolayısıyla açıktır ki *de dicto* konumlardaki ifadeler gönderimsel (referential) *birikimin* öğeleridir.

Bir başkasının düşünce içeriklerine yaklaşımda bulunabilmek için bu içeriklerle paylaşılmış bir evren arasında bağlantı kurmak gerekir. Bunun için bu içeriklerin gerçeğe uygun olduğuna ister inanalım, ister inanmayalım onları kendimizin düşünmesi gerekmektedir. (Gönderimsel birikmişlik budur.) Bu nedenle (GR)'nin genel anlamı şu şekilde şematize edilebilir:

'S', konuşmacının kendi Y'sini X'in Z'si ile özdeşleştirmesi anlamına gelir ve her bir kutu hemen altında gösterilmiş olan kişi tarafından düşünülen evren parçasını temsil etmektedir.

(GR) biçimindeki ifadeler, konuşmacının dinleyicilerine açılan küçük pencereleridir ve onların kendi (düşünülmüş) evrenine göz atmasını sağlar; bu pencereler [konuşulan] göndermeci X'in evrenine açık iç pencereleri ortaya koymaktadır. Bu nedenle (dürüstçe) konuşmak bir ortaya koyma edimini,

kişinin-evren-penceresini açma edimini gerçekleştirmektir.

İçsel, *de dicto* ifadeler konuşmacının kendisi ve konuştuğu kişi tarafından PAYLAŞILMIŞ olarak gösterdiği tasarımların betimlemeleridir. *De re* ifadeler tam olarak konuşmacının gönderimlerini belirtir. *De dicto* dolaylı konuşma bir Çin-kutusu yapısındadır, her bir kutu-düşünülenin varlığından bağımsız olarak- düşünce içeriğini oluşturan temsil edilmiş tasarımları ortaya koymaktadır.

'X Y'ye Z olarak gönderimde bulunur' biçimindeki bir ifade, dinleyiciye konuşmacı için düşünen X'in düşünen X, Y ögesinin Y, Z ögesinin Z olarak temsil edildiğini gösterir. Ayrıca konuşmacının Z'yi öznelerarası (ç.n. birden fazla kişi tarafından düşünülebilir nitelikte) olarak aldığını ortaya koyar. Bu, tamamen 'X Y'ye Z olarak gönderimde bulunur' ifadesindeki Z'nin *de dicto* oluş(occurrence)unun birikimsel karakteridir. Konuşmacı ayrıca Z'yi Y ile eş tutarak Z'nin kendi evreninde nesnel bir konumu olduğunu göstermektedir. Bu konumun var olması koşul değildir. X gerçekten konuşmacının Y'sine Z olarak gönderimde bulunsan bile Y yalnızca öznelerarası bir düşünce ögesi olabilir. Kısacası (GR)'deki Y'ye Z olarak momentinin dışsallığını oluşturan şey, konuşmacının Z'nin Y olarak nesnel öznelerarasılığını varsaydığını göstermesidir. Kendi evreninde ya da evreninin düşünülebilir çerçevesi içinde X'in Z ögesine gönderimde bulunduğunu saptamaktadır. Konuşmacının kendi Y'sini X tarafından düşünülmüş Z ile eş tutmakla hata yapmış olabileceğinden kuşkunuz olmasın. Sorun bu değildir. O, X'in zihnine nüfuz ettiği ve orada Z'yi bulduğu savındadır: Z paylaşılmaktadır. Bu nedenle (GR)'nin Z momentinin içselliği Z'nin X'in yaşantısındaki özneliğidir, ancak bu Z'ye ilişkin erişilebilir bir öznelerarası özneliktir. Yine bu, Çin-Kutusu yapısındaki *de dicto* ifadelerin gönderimsel olarak birikimsel işlevidir.

2.4. Gönderimin Dışsal (de re) Hedefi Ve Varoluş

Gönderme edimlerinin niteliğini tümüyle anlamak için (GR)'yi düşünmenin elverdiği ölçüde genel bir biçimde anlamak durumundayız. Kuşkusuz bir düşünme olayı, tipik bir biçimde ve öncelikle fiziksel çevreye yöneliktir. Tipik bir biçimde gerçek nesneleri belli özelliklere sahip olarak düşünür ve izleriz: nesnelerin var olduğunu ve onlara dayandığımız özelliklere sahip olduklarını düşünürüz. Bazen yanıltığımız da olur. Bazen düşündüğümüz nesneler, onların sahip olduğunu düşündüğümüz özelliklere sahip değildir; bazen var olduğunu varsaydığımız birçok nesne var değildir. Yaşantının, düşünüşün ve dilin nasıl işlev gördüğünün kapsamlı bir açıklamasını yapmak için şunu kabul etmek gerekir: bazen var olmayanlara gönderimde bulunuruz (ya da isterse-niz gönderme yapma savında oluruz diyebilirsiniz); belirli şeyleri gerçekleştirmede başarısız planlar tasraladığımız ya da bazı olayları açıklamak için hatalı olarak birtakım varlıkları koyut olarak aldığımız zamanlarda olduğu gibi. Bir düşünme olayı, düşünülenin var olup olmamasından bağımsız, bu iki durumda da psikolojik bir gerçeklik olarak tamamen aynı şeydir; aynı beyinsel olaylar, aynı tasarımsal yapı söz konusudur. (Düşündüğümüz şeyin 1 numaralı nottaki yıldız örneğinde olduğu gibi, siz kendisini düşünürken kaybolan uzak bir varlık olduğunu hayal ediniz; onun kayboluşu yine de sizin düşünmenizi engellememektedir.) Kısacası gönderimin dışsallığı ile varoluşu eş tutmamamız gerekmektedir.³

Düşünme varoluştan etkilenmez. 'Gönderimde bulunur'un ve 'düşünür'ün (GR)'deki bizim için gerekli olan anlamlarında düşünülenle ilgili varoluşsal bir güvence yoktur. Öte yandan gönderimci X'le ilgili varoluşsal bir güvenceyi koruyoruz. Bu nedenle kendilik-bilincinin dönüşlülüğü sorunu-

nu düşünce içeriği ile ilgili daha genel bir sorun kapsamında ele alacağız.

Konuşmacının sözlerinin doğru olduğu varsayılırsa, onun evreninin pencereleri gerçek evrenin bir parçasını gösteriyor demektir. Kuşkusuz o yanılıyor ya da karşısındakini aldatmayı deniyor olabilir. Onun kendi evrenine X tarafından tasarlandığı gibi, Z ile aynı olarak yerleştirdiği Y varlığı gerçek olmayabilir. Açıktır ki konuşmacının "Y" dediği, onun Y'si - X'in iddia edilen gönderme edimindeki Z gibi- tipik bir biçimde (hatalıolguda) evrene yönelmiş bir temsildir. Bu nedenle Y ögesi, ontolojik konum açısından Z ögesinden farklı değildir. Her ikisi de nesnelerle ilgili olarak düşünülenlerin yönleri, görünüşleri, kılıklarıdır. Tipik düşünme olaylarında bunlar gerçek varsayılır, yani var olan yönlerin, görünüşlerin, kılıkların oluşturduğu, gerçek evrendeki birimsel (unitary) nesneler olarak kabul edilirler. Bunlar gerçekse sahip oldukları özellikler söz konusu ifadenin bildirdiği düşüncedeki özelliklerden çok daha fazladır.

Konuşmacının doğruyu söylediği varsayıldığında dinleyici olarak biz, onun gerçek olarak değerlendirdiği Y'nin yön, görünüş, ve kılığını doğru kabul ederiz. Yani Y'nin nedensel düzende bir yeri olduğu savını doğru kabul eder ve her birinin Y ile aynı olarak var olduğu, var olan görünüş ve kılıklardan kurulu bütün ve sınırsız bir sistemi *doxastic olarak* var kabul ederiz. Bu kabullenmeyle birlikte konuşmacının Y'si ile kendi evrenimizdeki H ögesini eş tutabilir ve şöyle diyebiliriz: "Konuşmacı Y olarak gönderimde bulunduğu H'yi söylemektedir, X ona [Y'ye] Z olarak gönderimde bulunmuştu." Bu şekilde biz konuşmacı olmakta ve Y'ye öznelerarası bir öznelilik yakıştırmaktayız: biz ve (önceki) konuşmacı Y'yi böyle düşünmekteyiz. Y'yi H ile eş tutma yoluyla ona nesnel bir öznelerarasılık yakıştırmamızın temeli budur. Buradan hareket-

le Z de daha derin bir öznelarası öznellik kazanmaktadır: Z bu şekilde yaratmış olduğumuz üç elemanlı Çin Kutusu'nun en içteki kutusunda yer alan paylaşılmış bir öge olmaktadır.

Bizim H'miz gerçek olmayabilir. Biz onu gerçek olarak kabul ederiz ve bizim (tasarlanmış) evrenimiz, hakkında inançlarımızın olduğu ve edimde bulunduğumuz evrendir. Temel metafiziksel gerçeklik, dışımızdaki bir bakış açısına HİÇBİR biçimde giremediğimiz şeklindedir. Tüm gönderimler *bizim, birisinin* bakış açısındandır. (Bilindiği gibi Kant'ın Kopernikçi devriminin özünde yatan budur.)

Konuşmacının varsaydığı Y ve Z arasındaki aynılığın X kişisi tarafından tanınabilir olması gerekmez. Bu $Y=Y$, $Z=Z$, $X=X$ biçiminde tam bir kendilik özdeşliği değildir. Aynılığın açıklanması her zaman için ciddi bir sorundur.⁴ Bu nedenle aynılığın doğasının gönderme edimleriyle ilgili olduğu önyargısına kapılmamamız gerekir. Burada bizim için açık olan şey, depolanabilir zihinsel tasarımların açıklanması için ve onların düşünen kişiye düşünce temsillerini sağlayan oluş(ocurrence)ları için birkaç farklı aynılık tipinin gerektiğidir.

2.5. Kendilik-Bilincinin İçsel (de dicto) Dönüşlülüğü

Şimdi başlangıçtaki *kendilik* -bilinci formülümüzün üçüncü ucu olan '*KENDİsi* olarak (sıfatıyla)'a geçelim:

(I*) Bir *kendilik*-bilinci olayında

BİRİSİ (ONE) kendiSİ[ONEself]'ne ('ni) *KENDİsi* [*one-SELF*] olarak gönderimde bulunur (düşünür).

İtalik harflerle yazılmış olan '*KENDİsi*' adındaki 'kendi' ekinin anlamına bakalım. (I*)'de bu bir ilgi adıdır ve karakterini veren 'kendiSİ' *değildir*. Şematik (I*) formülümüzde

'Sİ' bir değişkendir; bu nedenle '*KENDİsi*'nin değişken bir yönü vardır: '*KENDİsi*'nin yerini alanlar birinci-kışı gönderimini betimleyen dönüşlü adlardır: 'kendileri', 'kendin', 'kendiniz', 'kendim'. Bu nedenle '*KENDİsi*' ve yerini alanlar *yarım-belirleyicilerdir*.⁵ Örnek olarak:

(3) " Kendilik-gönderimi (Self-reference) ve Kendilik-farkındalığı(Self-awareness)"nın yazarı [kendiSİ (HIMself) hakkında] *Kendilik-Bilgisi (Self-Knowledge) ve Kendilik-Özdeşliği(Self-Identity)*'ni *Kendisi (he himSELF)*'nin yazdığını düşünüyor.

Burada '*KENDİsi (he himSELF)*' adlı "Kendilik-gönderimi ve Kendilik-farkındalığı"nın yazarı'na geri gönderimde bulunmakta ve bu yazarı kendiSİ(HIMself)'ne "Ben" olarak gönderim yapar biçimde betimlemektedir.

Kuşkusuz kendilik-gönderiminin dışsal hedefi kendiSİ(ONEself)'dir. Eğer birisi kendiSİ'ni *KENDİsi (oneSELF)* olarak düşünüyorsa kendiSİ'ne erişmeyi her zaman için başarır. Fakat onu kendiSİ'ne eriştiren temsili tasarım nedir? Açıktır ki bu, birinci- kışı adılının kullanımıyla ortaya çıkan, konuşmacının temsil edildiği şeydir: bir *Ben*. Bu tek, kısa ömürlü ve indirgenemez bir tasarımdır. *Ben*-gönderiminin tekliğini ve dokunulmaz oluşunu sağlayan şey, hiç kimsenin bir başka kışıye birinci-kışı biçiminde gönderimde bulunmaması olgusudur. Her bir *Ben*'in özelliğini ve öznelliğini sağlayansa bir X kışisi ile aynı olan üçüncü kışı bireyi *i* için X'in *KENDİsi(he himSELF)*'ni *i* (ile aynı) olarak tanıyamayabilir oluşudur. Birinci-kışı adılının genel anlamı bir çerçeveyi belirler, bu çerçeve içinde bu adılın her kullanımı durumunda bir konuşmacı kendi gerçekliğinin tek ve kişisel bir tasarımıyla karşılaşır.

Kısacası, birinci-kışı adılının gösterimsel kullanımlarında şu temel özellikler vardır: (i) temsili *Ben*-tasarımlarının yok

edilemez dokunulmazlığını ifade ederler; (ii) tasarımların her biri geçici temsil olayları olduğu için yalnızca temsil (yaşantı) devam ettiği sürece varlıklarını sürdürürler; (iii) öncelikle *Ben*-temsilleri ve *Ben*'in kullanımları türevsel olarak yanılmaz bir biçimde tasarımın ötesindeki bir varlığa erişir ve (iv) bunlar ayrıca temsil edici tasarımın birçok varoluşuna, yani *Ben*'in kendisi (I itself)yle ilgili düşünceye de yanılmaz bir biçimde girerler. (Gösterimsel tekil terimlerin diğer tiplerinin nitelikleri (i)-(iii)'de anlatılanlara benzer.) Tek ayrıcalık, yaşanan ögelere (iii) niteliği olmaksızın gösterimsel gönderimdir. "Bu F'dir" biçimindeki ifadeler içsel bir göndermeyi, yani *bu* öznesini sağlama alır, fakat dışsal bir hedefe her zaman erişmez.)

Fakat kendilik-bilinci olaylarında kişinin temsil edildiği *Ben* içeriği tam olarak nedir? Özel ve tek oluşunun daha da ileri bir kanıtını veren gerçek şudur ki birisinin kendisini *Ben* olarak düşünmesi için sahip olduğunu düşünmek zorunda olduğu özgül bir üçüncü-kışı karakteristiği yoktur. Kuşkusuz *Ben sıfatıyla* birisi kendisini bir kendilik, bir kişi ya da bir düşünen olarak sınıflandırmaz (nerede kaldı ki bir insan, bir dişi ya da kendilik-bilincinin olanaklı olduğu tüm varlıklar için doğru bir şey olarak sınıflandırsın). Örnek vermek gerekirse, iki yaş civarındaki küçük bir çocuk bu kategorilerle ilgili hiçbir bilgisi olmaksızın kusursuz birinci-kışı gönderimleri yapabilir. Genel olarak:

(I*R.9) *F* olmanın yalnızca *kendim olma*, *düşünüyor* ya da *var oluyor olma* ya da bunların ortak mantıksal anlamları olmadığı yerde *Ben F'yim* biçimindeki tüm önermeler Kantçı anlamda bireşimsel (synthetic) *sonsal* (a posteriori), yani gereksiz-olmayan (totolojik-olmayan) önermelerdir.

Birisinin bir *Ben* olduğunu ya da olmadığını belirlemede kullanılabilecek tam bir ölçüt yoktur. Birisi yalın bir biçimde

Ben'dir. Bu temel gerçek, bir *Ben* olan bir düşünen tarafından temelden ve dolaysız olarak kavranır.

Şu gerçeğin altını çizmemiz gerek: her bir *Ben* içsel olarak gerçekleşen, temsil yönünden yakınsak (convergent) yaşantıların öznesi olarak düşünen kişinin temel ve kısa ömürlü bir içsel tasarımıdır. (I*R.9)'dan ötürü, bu tasarım bir niteliğe ait herhangi bir betimleme ya da yakıştırmayı içermez. Bu, yalnızca söz konusu yaşantıların içsel birliğinin yalın ve çözümlenemez bir temsildir; bu temsil içinde bu yaşantıların, başka türlü bilinemeyecek (her nasılsa olabilen) gerçek evrendeki bazı şeylere ilişkin başarıyla yakaladıkları (ç.n. yönler) da vardır. Bu nedenle:

(I**) Bir *Ben* düşünen bir kişiye kendiSİ(HIMself)'ni süregiden zihinsel etkinliğin alanı olarak sunan kısa ömürlü bir özdür. Aslında bir *Ben*, süregiden birçok yaşantının özel içeriklerinden gelir ve bu nedenle bu içerikleri birleştiren bir yapılar kümesinin saydam olmayan bir temsili ve işleyişsel bir birleşimidir. Bir *Ben* içeriğini (...Ben...) düşünmek, temsil edilmiş tasarımların bir birleşimini (kuşkusuz bilinçdışı olarak) YAPMAK (...) ve bu yapılanla temsil edilmektir.

Bu denemenin geri kalan bölümü bir *Ben*'in altında yatan birleşimin araştırılması yönünde bir başlangıç niteliğindedir. Öncelikle kendilik-bilincini oluşturan temsil edici tasarımları ele alacak, sonra bu birleşimleri olanaklı kılan "fizyolojik" süreçlerin şemasına bir göz atacağız.

3. KENDİLİK-BİLİNCİNDEKİ İÇSEL DÖNÜŞLÜLÜĞÜN HİYERARŞİSİ

3.1. *Ben-Şemalarını Düzenleyen Yapısal Negatiflikler Şebekesi*

Yinelerseniz, bir *Ben* birinci-kişi adıyla ifade edilebilen bir

gösterimsel-işsel tasarım aracılığıyla düşünülen özsel bir bireydir. Bu birey, kendisini başarılı bir biçimde düşünmenin bir aracıdır. Görmüş olduğumuz gibi, hiçbir nesnel niteliği yoktur. Düşünen kişiye kendini dönüşlü bir biçimde gösterdiğinden, düşünen kişinin temel yapısal niteliklerini açığa çıkaran kategorik karşıtlıklar tarafından oluşturulur. Bunlar *kendilik*-bilincinin içeriklerini biçimlendiren Ben-yapılarıdır. *Ben*'lerin karakteristiği olan nitelik ve ilişki tiplerinin bir dökümünü yaparak bunları elde etmek olanaklıdır. Her bir tip, genel olarak tüm Ben'lere açık olan bir olanaklılıklar alanıdır. Burada bunların bir haritasını çıkaracak değiliz. Bu aşamadaki amacımız, toplu halde *Ben-şemalarını* oluşturan işsel *Ben*-yapıları ile sınırlıdır. Bu yapıların birtakım bağımsız nitelikleri vardır; bu nedenle hep birlikte bulunmaları gerekmez. Bu nedenle *Ben-şemalarının* bir hiyerarşisi vardır. Sonuçta *Ben*'ler kendilerini oluşturan *Ben-şemalarının* düzenine uygun olarak kısmen düzenli bir hale getirilebilirler.

Ben-şemaları benlikbilimsel (egological) gelişim için de programlar verir. *Ben-şemaları*, ayrıca normallik kavramı altında bir kişiyi olası *Ben-düzensizlikleri* yönünden denetlemek için bir ana plan da vermektedir.

İşsel *Ben*-yapıları birisinin kendisi sıfatıyla olması ve birisinin bir şey olmaması arasındaki karşıtlık üzerine yerleşen *Ben-iğcikleri*(I-strands)dir. Başka türlü dile getirilirse, bir *Ben-iğciği* özde *Ben*-olmayan bir şeyin kutupsal yadsımasıdır. Söz konusu yadsıma, bu kutupsallıktan ötürü çift uçludur.⁶ Bu nedenle bir *Ben-şeması* bir *negatiflikler* kompleksiştir. Bir Ben kavramını kazanmak bu kutupsal yadsımaların bir ya da daha fazlasının örneklerini dolaysız olarak ayırt etme kapasitesini edinmektir. Kuşkusuz bu örnekleme kendi-Sİ'nin *KENDİsi sıfatıyla* düşünülmesi ile karşı karşıya gelmektedir. Burada *kendilik*-bilincinin özgül dönüşlülüğündeki

temel bir bileşen söz konusudur.

KendiSİ'ni *KENDİ'si* olarak düşünmek, bir şeyin ('N'in uygun değerleri için) N'lerin her birine karşıt olduğunun *ima edildiğini* (*olduğunun duyumsandığını*) düşündürmektedir. 'İma edilmek' ve 'duyumsanmak' sözcüklerini özellikle seçtim. (...Ben...) biçimindeki içeriklerin düşünülmesinin nasıl olup da öznenin "Ben" dedikleri hakkında temel bir kavrayışa sahip olmak anlamına geldiğini herhangi bir belirleme işlemine gerek duymaksızın görmüş bulunuyoruz. Bu temel gerçek, değişmeksizin varlığını korumaktadır. Bu nedenle KENDİ'si'ni (...Ben...) içeriğinde kavramak, kişinin birçok *Ben*-iğciğiyle tamamen birleştirdiği farklı Ben-olmayanlar'a ait birçok kutupsal yadsımayı kavramaktır. Ayrıca bu, çokluğu kavramsal-olmayan bir biçimde duyumsal bir içerik olarak kavramaktır. Kavramsal olarak ancak birlik kavranabilir. Birimsel *Ben*'in altında yatan çokluğun kavranması kısmen duyumsal-benzeri içeriğin hissedilişini kapsar. Anlıksal olarak böylesi bir kavrama edimi, çok sayıda düşünme eğiliminden, özellikle uygun önerme dizilerini inanarak düşünme eğiliminden kurulu bir hiyerarşide kendini göstermektedir. Bu dizileri sınırlandıran şey, duyumsanan negatifliklerdir. Bu dizilerin öğelerini belirleyenler ise düşünenin kişiliği ve düşünme olayının bağlamıdır; bu bağlam içinde yüzeydeki amaçlar ve öncü düşünce zinciri yer alır.

Bu nedenle *kendilik*-bilinci dönüşlü duyumsal bir bilinç üzerine kuruludur. Bu dönüşlülük yansımali (bir şeyi yansıtmada anlamında) değildir; Kısım II'de tartışılmış olan kendiSİ tipinde bir dönüşlülüktür. *Kendilik*-bilincinin yansımali-olmayan diğer bilinç biçimleri üzerine kurulu olduğunu göreceğiz. *Kendilik*-bilinci ayrıca düşünme ya da inancı ifade etme eğilimlerinden oluşan *doxastic bir dayanak* üzerinde ortaya çıkar. *Doxastic* dayanağı aşağıda açıklayacağız. Kendilik-bi-

lini olaylarının deneysel (empirical) içerikleri *Ben-iğcikleri*-ni oluşturan bir ya da daha fazla negatiflik içinde yer alır. En yaygınları şunlardır:

Baş *Ben-iğcikleri*

1. *Ben-* bu/şu karşıtlığı
2. *Ben-onlar* [evrenin dış nesneleri] karşıtlığı
3. *Ben-o* [bu/şu (düşünen)] karşıtlığı
4. *Ben-onlar* [başkaları] karşıtlığı
5. *Ben* [inanana/bilen]- *Ben* [eyleyen] karşıtlığı
6. *Ben-o* [bu/şu (kişi:duyumsayan-düşünen-ve-edimde bulunan birey)] karşıtlığı
7. *Ben-sen* karşıtlığı
8. *Ben-biz* [bir konuşma edimindeki taraflar] karşıtlığı
9. *Ben-onlar/biz birisinin topluluğunun üyeleri* karşıtlığı

DEĞİNİ 1. Burada bir ifadenin anlamını, söz konusu ifadenin kullanımı ile bir ifadeler ailesi içindeki ilişkili ifadelerin kullanımları arasındaki karşıtlık olarak tasarlarlarken Ferdinand de Saussure'den yola çıkıyorum.⁷ Her bir kullanım karşıtlığı, anlambilimsel bir iğciktir. Saussure'ün genel tezi bana doğru görünmektedir, fakat bu özellikle birinci-kişi adının anlambilimi yönünden geçerlidir. Kuşkusuz burada sözcüklerin kullanımları ve anlamları, bizi yalnızca düşünce içeriklerine yaklaşım yolları olmaları dolayısıyla ilgilendirmektedir. Yukarıdaki dokuz adet karşıtlık düşünce içeriğinde yer alan, yaşantı içinde saptadığımız ve evrende olduğuna inandığımız şeylerdeki karşıtlıklardır.

DEĞİNİ 2. Buber'in karşıt ifadeler arasındaki ara çizgisini benimsiyorum. Kendisi 'Ben'in "iki anlamı"nı karşılaştırmaktadır: *Ben-O (I-It)* ve *Ben-Sen (I-Thou)*.⁸

DEĞİNİ 3. Yukarıdaki listedeki farklı *Ben-iğcikleri*, tümüyle-olgunlaşmış *Ben* kavramını farklı uçlara ayırmaktadır. Bu uçların son noktaları şunlardır: (i) belki yaşanmamış

olsa bile genel olarak evrene ait olana karşılık yaşanan; (ii) zihin için dışsal olana karşılık içsel olan; (iii) olmayan bir kişi ya da zihinsel olarak yaratılmış bireye karşılık (ç.n. var) olan bir kişi; (iv) dünya üzerine eylemde bulunmaya karşılık (yönelmeye karşılık inanma temelinde) onu kavrama; (v) bir topluluğun bir üyesi olmaya karşılık düşünen-edimde bulunan bir birey olma. Kuşkusuz *Ben*-şemalarının ve bunların içgiclerinin tam olarak açıklanması için buraya başka uçların da eklenmesi gerekmektedir.

DEĞİNİ 4. Yukarıda sıralanmış olan dokuz *Ben*-iğciği birçok farklı yolla bir araya getirilebilir. Bu, bir kişideki *Ben* kavramının zenginleşmesi yönünde spiralik bir süreç yaratır. Bir araya getirme ilkeleri farklı türlerdedir. Bunlardan bazılarını beraberinde getiren şey fiziksel, kimyasal ve biyolojik nitelikleriyle ve ayrıca toplumsal örgütlenmeleri ve diğer kültürel üretimleriyle birlikte kendimizi içinde bulduğumuz dünyanın niteliğidir. Bir araya getirme ilkelerinden bazıları, düşünen-eyeleynin metafizik konumlarında kendini gösteren ontolojiko-psikolojik yaradılışında derinlemesine bir biçimde yerleşmiş durumdadır. Sözelimi canlıcı(animist)lar *Ben*-iğciklerini her şeyin kendi içsel *Ben*'ine sahip olacağı bir biçimde bir araya getirirler. Tekbenci(solipsist)ler genel olarak tüm evreni yalnızca ulaşılabilir *Ben*'in yaşantısal içeriği olarak görürler. Yaradancı(deist)lar gerçekliğin tümünü tümü-kucaklayan bir *Ben*'in gerçeğe uygun içeriğine yükseltirler. Tümtanrıçı(pantheist)lar canlıcı yaradancılardır. Gizemci(mystic)ler şeylerin tüm türlerini ele alırlar; bazıları kendilerini tümü-kuşatan Bir'in içindeki ögesel *Ben*'lerin konumuna yükseltirler.

DEĞİNİ 5. *Ben*-iğciklerinin sıralanma düzeni, düşünce yaşantısının perspektifi açısından mantıklıdır. Bu, tekbenci bilincin olanaklılığı ya da elverişliliği hakkındaki felsefi tar-

tışmalarla ilgili peşin hükümde bulunmak anlamına gelmemektedir. Amaçlanan şey, günümüzde moda olan anlambilimsel toplumculuğa⁹ kara çalmak ya da bunun karşıtını desteklemek değildir. Bu, dilin öğrenilmesi ya da kavramların edinilmesi hakkındaki (felsefî, pedagojik ya da diğer) tartışmaların sonucunu önceden karara bağlamak anlamına da gelmemektedir.

DEĞİNİ 6. Negatiflikler şebekesi bir yapılar şebekesidir. Özgöl içeriklerle kaplanmak durumundadır. Bunlar deneysel (empirical) ve metafizik inançlar ya da düşünen kişinin doxastic temelinin kuruluşunda derinden derine yerleşmiş, doğru kabul edilen şeylerdir.

3.2. Kendilik-Bilinci İçindeki Bilinç Kipliklerinin Hiyerarşisi

Şu halde bilincin varoluşu, aynı zamanda *kendilik*-bilincinin varoluşu karmaşık bir *doxastic* temele dayanmaktadır. Bu bir şeyleri inanarak düşünme ya da inanılanlarla çelişen şeyleri inanmaksızın düşünme ya da diğer bazı şeyleri kuşkucu bir biçimde düşünme yönünde bir güçler, yaradılışlar ve eğilimler hiyerarşisidir. Bu temel, nedensel olarak adeta bilinçdışı süreçlerin oluşturduğu bir buzdağının üstünde yer almaktadır. Fakat bilinç içerikleri bilincin aydınlığıyla bilinçdışının karanlığını ayıran çizginin her nasılsa üstünde yer alan tek-biçimli yekpare bir bütün oluşturmaz. Bu içeriklerin hiyerarşik bir yapısı vardır. Bu, söz konusu içeriklerle ilgili tam anlamıyla hiyerarşik bir mantıksal ya da epistemolojik düzen değildir; bu aynı zamanda zihinsel tutum ve bilinç kipliklerinin bir hiyerarşisidir. En üstteki sıra, harekete geçirilebilen, aynı zamanda bilince çıkan önermeler aracılığıyla kendini gösteren düşünme eğilimlerinden oluşmakta-

dır; bazı eğilimler kendilerini bilincin kıyılarında gösterecektir; geride kalan diğerleri belki de yalnızca duyumsal bilinçte hissedilmektedir. Temelde yer alan sıraların çoğu düpedüz bilinçdışıdır. En alttakiler metafizikseeldir; yine de bunlardan ara sıra bilince çıkabilen inançlar çok fazla değildir. Bunlar derinden derine yerleşmiş ve doğru kabul edilen şeylerdir, düşünce olaylarının somutlaşmasının altında yatan çıkarımsal ya da kompütasyonel mekanizmaların aksam(hard-ware)ında yer alırlar. Bunlar (fiziksel ya da psikolojik olarak) bilince ulaşamazlar. Bunlardan bazıları gerçekten formüle edilemez nitelikte olabilir.

Bilinç kaplayıcı ve kapsayıcıdır. Kaplayıcılığı, yalnızca içeriklerin düşüncesinin bilincin şebekelerine girmesi bakımından değil, belirli içeriklerin ortaya çıkışının *doxastic* hiyerarşiyi harekete geçirmesi bakımından da söz konusudur. Bu harekete geçirme işi, belirtilmiş olduğu gibi hiyerarşıktır: belirli içerikleri düşünme yönündeki bazı eğilimler, düşünce hazırlığının farklı aşamalarında yer alır ve tetiklenir. Öte yandan bilinç, daha alt formlarının (değişimli bir nitelikte de olsa) daha üst formlarının içinde bulunması dolayısıyla kapsayıcıdır. Kısacası:

(Cons*) Bilincin birimsel yapısı yukarıya doğru ilerler, fakat aydınlanması aşağı doğru bir yol izler.

Bilinç bu anlamda dönüşlülükle ilgili içsel bir hiyerarşı içerir. (Cons*)'un getirdiği en önemli sonuçlar, altta yatan fizyolojik süreçlerin hiyerarşik bütünleşmesi ile ilişkilidir.

Kendilik-bilinci, bilincin en yüksek biçimidir. Bu nedenle kaplayıcılığın ve kapsayıcılığın en yüksek biçimlerini ortaya koyar. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi, bilincin diğer tüm kipliklerini içine alır. Bu, *kendilik*-bilincinin karakteristik ve özel içsel dönüşlülüğünün başka bir boyutudur.

İmdi, *kendilik*-bilinci içindeki bilincin kapsayıcı içsel hiye-

rarşisi şu düzeyleri içermektedir:

1. duyumsal içerik, kavramsal olarak dile getirilemeyen
 - (a) bedensel
 - (b) sözcüksel
2. Ben-siz dile getirilen içerik:
 - (a) dış nesnelere ilişkin
 - (b) bedensel içeriğe ilişkin
 - (c) ortaya çıkan zihinsel edimlere ilişkin
3. özünü bir algısal yargılar kompleksinin oluşturduğu Ben-siz odaksal bilinç
4. Ben'e sahip, Kendilik ve Nesne arasındaki karşıtlığı dile getiren içerik
5. Ben'e sahip, yönelimsel etkinliği dile getiren içerik
6. Ben'e sahip, Kendilik ve başkaları arasındaki karşıtlığı dile getiren içerik
7. Ben'e sahip, Kendilik ile sen ve bunun kadar da Kendilik ile bulunmayan kişiler arasındaki bir etkileşimi dile getiren içerik.

Kendilik-bilincinin en yüksek aşaması bir odak ve dayanak noktası olarak bir *Ben*'e sahiptir. Bu, ilgili tüm negatifliklerin kesiştiği ve özel deneysel (empirical) ve metafizik içeriklerine sahip oldukları *Ben*-şemasını kaplamaktadır.

Birçok içeriğin birimsel bir *kendilik*-bilincinin içerikleri sıfatıyla bütünleşmesi, alt düzeylerden üst düzeylere doğru bir ilerleme göstermektedir. Yani bir bilinç olayının birliğini onun ait olduğu bir *Ben*'e göre açıklayamayız. Bu, deneysel (empirical) olarak kanıtlanabilir: *Ben*-siz bilinç olayları vardır. Burada (tam olarak) geri planda sessizce var olup herhangi bir anda açığa çıkabilen bir *Ben* söz konusu değildir. Bu noktada birisinin yaşantılarının ve farklı zamanlarda aynı kişinin güvencesi olarak süregiden bir *Ben*'i varsaymak elverişli olacaktır. Bununla birlikte, bu varsayımın bazı kanıt-

lara ya da gerekçelere dayandırılması gerekmektedir. Fakat bunun önemi yoktur. Daha düşük evrim düzeyindeki bazı hayvanların herhangi bir Ben tarafından sahip olunmaksızın edinilmiş bilinci kendilik-bilincini, gösteriyor olabilir.

Tüm bilinç kaplayıcı ve kapsayıcıdır. Bu bağlamda, derin bir uykunun ardından tüm bilincimizi uyanma sürecinin farklı evreleri olarak bütün bilinç düzeylerinden geçerek kazandığımızı öne sürüyorum. Ben şeyleri gördükçe, her bir *Ben* yalnızca bir *kendilik*-bilinci olayı sırasında ve bu olayın içinde var olduğu için uyanma gerçekten de soyoluş(*philogeny*)u özetleyen bir varlık-oluş (*ontogeny*) olgusudur. Yavaş yavaş uykuya dalma olgularında da ters yönde bir özetleme gerçekleşir.

Düzey 1 kuramsal bir varsayımdır. Duyumsal bilincin içinde nesnelerle ya da olaylarla ilgili hiçbir farkındalık içermeyen birçok şeyin bulunduğunu varsayıyoruz. Birincil bilinç algısaldır. Bilincin altında yer alan duyumsal çokluğun, farklı algı tiplerine ait parçalara bölündüğünü varsayabiliriz.

Düzey 2'de bazı kavramlaştırma türleri vardır. En küçük tür benim *sıfır-bilinç*¹⁰ olarak adlandırmış olduğum türdür. Burada karşılaşılan şey bir algısal alandır; farklı öğeler olarak olayların (ya da önermelerin) bazı algısal konumlarını içerir ve bunlar özne-yüklem biçiminde dahi mantıksal bir yapı içermeyen, çözülmemiş birimlerdir. Bunun nesnelerle ilgili herhangi bir bilinç taşımaksızın renk, biçim, uzaklık farklılıklarına tepki veren hayvanların örneklediği bilinç türü olduğunu öne sürüyorum. Fakat hayvanlarla ilgili pek az şey bildiğim için iyi incelenmiş bir örnek sunamıyorum.

Düzey 2'nin daha yüksek aşamalarında olayların (önermelerin) temsil edilen konumları bazı yapısal çözümlemeler taşır. Özne-yüklem yapısı sahneye çıkar. Bu bilinç *Ben*-sizdir

ve odaksal değildir.

Çok ilginç bir *düzey-2* bilinci olgusu, sözde KÖR-GÖRÜŞ'tür. Görme ile bağlantılı beyin kabuğu bölümlerini yitirmiş bazı kişiler birçok uzmana paradoks gözüken bir durumu örneklemektedirler. Bu kişiler görmediklerini belirtirken yine de berrak bir görsel algıyı gerektirir gibi gözüken sorulara doğru yanıtlar vermektedirler. Literatürde D.B. adıyla bildirilmiş hasta özellikle ilgi çekicidir. Kendisi beyninin yalnızca sol görsel alanını kaybetmişti. Deneylerdeki araçlar onun görsel alanında yer alıyordu. Kendi sol görme alanında herhangi bir şeyi (kendisinin) görmediği konusunda ısrarlıydı. Kendi deyimiyle "tahminde bulunma"ya koyulmuştu. Otuz "tahmin"de mükemmel bir puana ulaştı. D.B. bazen kendisinin görmediğini söylediği, gerçekte var olan, belirli özellikleri olan, belirli şekilleri "duyumsadığı"nı bildiriyordu.¹¹ Maymunlarda da benzer çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Görüldüğü kadarıyla kör-görüşü olan maymunlar ve insanlar, bu "duyumlar"ın gücünü ve "görülmeyen" nesnelerin ayrımını yapabilme gücünü geliştirebilmektedirler.

Bazı felsefeciler kör-görüş olgularını hiçbir şeyin algısı olarak yorumlamayı yeğlemektedirler. Onlara göre bunlar, bilincin iyi-işlenmiş bir kurgu olduğu ve eninde sonunda bilim tarafından ortadan kaldırılacağı yolunda kanıtlardır.¹² Diğerleri kör-görüşü görme olguları, yani *kendilik*-bilinci olmaksızın görsel bilinç olarak görmektedirler.¹³ Ben de bu görüşü benimsiyorum.

Öncelikle gördüğüm şu ki kör-görüşte görsel içeriklerin bütünleştirilmesi tam değildir. Şu halde bu içeriklerin ancak tamamen bütünleştirilmiş parçası sahip olan bir Ben edinir. Kör-görüşün içerikleri *düzey-2*'de kalır. İmdi hasta sol (ç.n. beyin) alan(ın)daki Ben-siz içerikleri sağ (ç.n. beyin) alan(ın)daki Ben'e sahip içeriklere bağlamayı öğrenir. Bu,

onun *düzey-2* içeriklerinin kısmi bir lobsal bütünleşmesini ortaya koymaktadır. Bu aşamada yeni ve yapılandırılmış bir yaşantıya sahip olan bir Ben vardır. Fakat bu, kısmi bütünleşmeden ötürü karma bir biçimde kalır. D.B.'nin sol beynindeki içerikler sanki kendisi görmüş gibi kendisine ulaşabilir, fakat bunlar sanki *kendisi tarafından* görülmüyormuş gibi olmayı sürdürürler.

Bilinç kapsayıcıdır. Bu nedenle *düzey-2* daha üst düzeylerin içinde yer alır. Gördüğümüz birçok şey odaklandığımız görsel alan bölümünü çevreler ve biz onu *düzey-2* bilinci içinde görürüz. Bazen bu içerikleri, görsel imgelerin oluşturulması için gerekli mekanizmaların öngördüğü biçimde bellekte depo ederiz. Orijinal alanın odaksal içeriklerinin belleği adeta komut düğmesi gibi kullanmasıyla bu mekanizmalar harekete geçirilebilir. Oluşturulmuş imge, daha sonra odağın değiştirilmesiyle gözden geçirilebilir. Bu şekilde bilincin içerikleri (*olgudan sonra*) *düzey-2'den düzey-3'e* ilerletilebilir. Sonradan gerçekleşen bu ilerleme olanaklıdır çünkü bu iki düzeyin içeriklerinin bütünleşmesi bir *düzey-4* bilinci içinde olur. Bu, söz konusu evreyi verir. İlerlemenin kendisi istemli bir eylemle gerçekleştirilir ve *düzey-5* bilinci içinde olur.

Olgunlaşmamış bir içsel yönelişle birlikte dışsal bir dönüşlülük, *düzey-2* bilincinde işler. Bu düzeyde algısal bir alanda beliren şey, kısmen algılayıcının algısal güçleri tarafından belirlenir. Alanın içerikleri ONA (HIM) kendisi(himself)nin ne olduğunu yansıtır, fakat kuşkusuz ki kendisini* onlara yansımış olarak bulmaz. Hipotez gereği, herhangi bir şeyi bulabilen hiçbir Ben yoktur.

Düzey 3 bilinci, *düzey 2* bilincinin bir değişimidir. Merkezi bir çekirdek belirir. Bu, algısal alanın içeriklerine perspektifsel bir örgütlenme getirir. Bu perspektif karma ve kör de olsa dışsal-içsel bir dönüşlülüktür. Söz konusu perspektif

(gizliden gizliye) algısal içeriklere (algılayana göre olan) bir yönelimi yansıtır. Bu yönelim özellikle görsel algı olgusunda kesinlikle fizikseldir. Algısal alanın çekirdeği, varlığını algılayanın dikkatine borçlu olduğu için aynı zamanda psikolojiktir. İlgilenilen şey, ilgilenen kişinin dikkatine yansır. Ama *kendilik*-bilincinin yokluğunda perspektif bu şekilde anlaşılmaz.

Algısal yaşantı birincil olarak *düzey 3*'deki bir fenomendir. Yalnızca tek-biçimli bir algısal alanla değil, odaksal ve perspektifsel bir alanla karşılaşılır. Algısal bir yaşantının son noktasına vardığı algısal yargılar, odaksal içeriklerle ilgili yargılardır. Bunlar algılamanın *şimdi*sindeki algısal alanda *bunu* ya da *şunu* ya da *burasını* ya da *orasını* gösteren yargılardır. Açıkçası, tüm bu öğeler gizil ya da gerçek, algılayan bir *Ben*'e yönelik örtük bir gönderime sahiptirler.¹⁴ Gönderim, örtük bir gönderimdir. Belirtilmiş olduğu gibi bu, kör, karma bir dışsal-içsel dönüşlülüğü göstermektedir.

Düzey 4'de açık bir dönüşlülük devreye girer. Bu düzeyin tanımı gereği buradaki *Ben*, *Ben-bu/şu* ve *Ben-o* [evrenin dış nesnesi] karşıtlıklarının dönüşlü uçlarının tam bir harmanı niteliğindedir. Bu *Ben*, olgunlaşmamış tekbenci bir *Ben*'dir, var olan tüm yaşantıları toplar ve onları kendileri tarafından tümüyle işgal edilen bir *Ben* olarak birleştirir. Bu *Ben*, iç/dış eksenini toplar ve biçimlendirir.¹⁵

Düzey 5 yukarıda karakterize edilmiş olduğu gibi tekbenci bir bilinçtir. Sunulmuş olan haritadaki son tekbenci düzey budur. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi bu harita yalnızca *Ben-igcikleri* bilincinin arı hale getirilmesidir; söz konusu *igciklerin* nedensel bağımsızlığı ya da bağımlılığı ya da kronolojik sırası ile ilgili herhangi bir şey söylememektedir. Bu aşamada hepimiz biliyoruz ki, tekbenci bilinç olayları belki de tekbenci-olmayan bir yaşantının ya da yaşamın içinde uç

olgular olarak gerçekleşmektedir. Bu doğruysa bir irade ediminin yerine getirilmesi, *Ben yapmak A* [burada] *şimdi* biçimindeki yönelinmiş içeriğin nedensel sürece dahil olduğu bir bilinci gerektirmektedir. Bu bilincin diğer kişilerle ya da nesnelerle ilgili bir eylemle zamandaş olmaması gerekir. Onun konusu ve ilgisi, kendisinin gerçek neden-sonuç ilişkisidir. Diğer kişilerin tümcenin nesneleri, yararlananlar ya da çevresel etmenler olarak A eylemiyle ilişkili olabileceklerinden emin olabilirsiniz. Bununla birlikte A eylemi, bir başkasıyla herhangi bir ilişki içinde olmak zorunda değildir: A, başkalarıyla ilgisi olmayan eyleyenin özel yararlanımına yönelik, tümüyle kişisel bir eylem olabilir. Bu nedenle iradenin bilinci, yani düzey 5'in zirvesi hiçbir zaman tekbenci olmayacak diye bir koşul yoktur. Geniş düşünmenin *Ben'i* daha geniş özellik gösterir. A eylemini yapmanın gerekçeleri her türden kişiyle her çeşit ilişkiyi kapsayabilir. Bununla birlikte temelde geniş düşünen Ben, başka *Ben'lerin* ya da kişilerin var olmadığına inanabilir. Kuşkusuz bu inanç, bir zihinsel hastalığın belirtisi olabilir.

Düzy 5 özgül bir içsel dönüşlülüğü gerektirir. Eyleyen, geniş bir biçimde düşünürken kendi nedensel güçlerinin derecesini anlamaya çalışır. Yine de bu araştırma, bu güçlerin betimlenmesine yönelik zihinsel bir hedef içermez. Araştırmanın onları (ç.n. bu güçleri) harekete geçirmek için körlemesine de olsa yerlerini belirleme biçiminde pratik bir hedefi vardır. Bu nedenle eyleyenin nedensel güçlerinin bir *düzy 1* bilincinde var olması gerekir.¹⁶ Bunun dışındaki her şey fazlalıktır.

Düzy 6'da kendilik-gönderiminin içselliği artış gösterir. Burada tekbenci-olmayan bir Ben-iğciği belirir. Yine de bu Ben-iğciği ile birlikte olan *Ben'ler*, toplumsal sınırlanma yönünden yalıtlanmış durumdadırlar. Birbirlerini gözlerler, fa-

kat bir başkasıyla konuşmazlar. Kendi zihinsel niteliklerinin paylaşımını tasarlayabilirler.

Düzey 7'de kendilik-gönderiminin dönüşlülüğünün içsellliği büyük aşamalarla ilerler. Tüm negatifiklerin belirlediği tek bir örnek, kendi bütün bireyselliği içinde anlaşılır. Bir kişinin bu bilinç düzeyine erişmesi için kişisel ilişkilerin sıcaklığını yaşama, işbirliği planlarından hoşlanma ve kişisel çatışmaları yaşama yönünde birtakım kaynaklarının bulunması gerekir.

Yaşamak, kişinin sorunlarla karşılaştığı zaman daha yüksek bilinç düzeylerine yükselmesini ve geniş biçimde düşüncesini ve ardından birtakım eylem planlarını benimsemesini gerektirmektedir. Bununla birlikte, kişi bu planları gerçekleştirmeye koyulduğunda *kendilik*-bilincini boş yere kullanmaması daha iyi olur. Yine de kişinin olayların gidiş yönüne dikkat etmesi ve engeller ortaya çıktığında yeni kararlar almaya hazır olması gerekir. Bu nedenle insan yaşamında bilincin merkezi düzeyi *kaplanmış düzey 3*'tür, yani bu düzey daha yüksek *Ben*-içcikleri ile kaplanmış, bunlar uygun bir yanıt için gizilgüçlerdir.

3.3. *Kendilik-Bilincinin Yakınsak Ben'ler Üzerinde Yukarıya Doğru Bütünleşmesi*

Bilincin kapsayıcı niteliği gereği, bilincin daha aşağı düzeyleri daha yüksek düzeylerinden bağımsız olarak var olabilir. *Bundan da fazla olarak:*

(C.-SC) Tüm bilinç *kendilik*-bilinci DEĞİLDİR.

Bu tez Fichte idealizminin temel ön-varsayımlarından biriyle tam bir çelişki içindedir. Bilincin doğallaştırılması yalnızca anti-Fichte'ci teze (C.-SC) değil, aynı zamanda bizim tüm kapsayıcı tezimize gereksinim göstermektedir. Bilincin

daha yüksek biçimlerinin kendi (daha geniş) epistemik alanlarıyla olan ontolojik bağımlılığı, onların temel alıp aydınlatılmaları daha aşağı formları içlerine aldıkları şeklinde bir tez ile daha iyi açıklanabilir.

(C.-SC)'den hareketle:

(UC.-S) Bir bilinç olayının birliği, bilincin bir kendiliğe ya da *Ben*'e ait olması ile açıklanamaz.

Bir bilinç olayının içeriğinin birliği kendi terimleriyle anlaşılacak zorundadır. Aslında her bir bilinç içeriğinin birliğini bir *Ben* altındaki yaşantının birliği gerektirmektedir. Yani:

(UC+.S) Eğer bir bilinç olayının içsel olarak sahibi bir *Ben* ise bilincin birliği bu iyeliğin kuruluşunda bir ögedir, şu halde bu *Ben*'in varoluşunun içsel bir ön-gereğidir.

Yine de Fichte'ci varsayım halen (kuşku götürmez bir biçimde anti-Kartezyen olan çağdaş felsefeciler arasında) yaygın kabul görmektedir.¹⁷

Kendilik-bilincinin alttan bütünlenmesi olgusunu açıklamak için *Kişiler, Benlikler Ve Benler*'de tartışılmış olan bir önerinin biraz gözden geçirilmiş olan bir yorumunu ele alalım:

Friedrich'in Arı Gözcülüğü. Friedrich bir parkta kendini bütünüyle, günlük etkinliklerini gerçekleştirmekte olan kuş ve arıları izlemeye vermiştir. O anda *Ben*-siz bir yaşantısı vardır (ki bu Sartre'ın, dönüşlü olmayan bilinç olması bakımından çok önemsedığı bir şeydir). Diz bölgelerinde bir basınç hissetmekte ve *Ben*-sahipli bir yaşantıya geçmeksizin yalnızca ayağa kalkmakta ve çimlere oturmaktadır. Sonra kendisinin farkına varır. Yaşantının hoş olduğu düşüncesi onun KENDİSİ(himSELF)'nin bundan zevk almakta olduğunu düşünmesine yol açar. Bazı çiçeklerin üzerine üşüşen, çiçek tozlarını kaldıran ve sonra uzaklaşan arıları -kendisinin bütünüyle farkında olarak- izlemeyi sürdürür. Şu halde tüm yaşantısı kendisi için artsüremlî (diachronic) bir *Ben*-bütün-

lg altında bulunmaktadır. Bu bütünlük aslında rten yanaltıcı bir imdiler dizisiyle yan yana var olan, artsremsel olarak kaynatırıcı nitelikte bir örtüşen, Ben'ler dizisidir. Friedrich çeşitli alt-yaantılardan zevk almaktadır. Büyük ve sarı bir ceketle ilgilenmektedir. Onun kırmızı bir çiçekten sarı bir iee geçtiğini görmektedir. Bu görme, yanaltıcı bir imdiiyi işgal etmektedir: "Buradan buraya." Bu nedenle bu görmenin öznesi vardır. Bu zaman aralığında farklı arılardan çeşitli vızıltılar iitmektedir. Her iitmenin kendi öznesi vardır ve bir *Ben* gören *Ben*'den daha az sürmektedir. Benzer biçimde, aynı zaman aralığında bacaklarına tırmanan çeşitli karıncaları silkelemektedir. Bu görme ve silkeleme olaylarının her biri, yine çok kısa ömürlü kendi öznesine sahiptir. Yine Friedrich, kendi sarı ceketini görmesi sürecinin aaı yukarı ortasında başında bir kaçınma hissetmekte ve baını kaçırmaktadır. Kaınan bir *Ben*, kaıyan bir *Ben* ve kaınan-ve-kaıyan bir *Ben* varlık bulmakta ve hızla ortadan kaybolmaktadır.

Kaınan-ve-kaıyan *Ben* diğer iki *Ben*'le rtr. İlk kaçınma anında kaınan *Ben* kaınan-ve-kaıyan *Ben*'le birlikte ortaya çıkmaktadır. u halde bu *Ben* btnlemi kaçınma ve kaıma yaşantılarının öznesidir. Aynı biçimde, Friedrich'in bir çiçekten diğerine hareket eden sarı ceketini görme üzerine olan tüm yaşantısı, tek bir *Ben*'e dayanmaktadır. Bu, farklı alt-yaşantıların tek ve kapsamlı-dnl bir bilince btnlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu *Ben*, alt-yaşantıların öznelerinden kurulu bir birimdir. Örtüşen bir bir-bilinç (co-consciousness) dizisinin belirlediği yanaltıcı şimdi, normal insani olgularda zaman aralığının kısa ömürlü *Ben*'ini belirlemektedir.

Bilincin kaplayıcılığı dolayısıyla, Friedrich'in olgusunda tamamen btnlenmi yaşantının bütün bir *Ben*'i vardır. Bu-

rada söz konusu fenomeni yönlendiren kaynaşma yasası şudur:

(SC.I*) Belirli bir T zamanındaki bir kendilik-bilinci olayının gerçek bir Ben'i, T'deki yaşantıların en büyük bir-biçimli *bütünlenişinin* dönüşlü öznesidir.

DEĞİNİ 1. Buraya dek farklı kişiler ya da bedenler üzerindeki yaşantıları birleştiren tek bir *Ben*'in bulunmasına hiçbir şey engel değildir. Bununla birlikte, söz konusu bedenleri bağlantılı kılan, altta yatan uygun bir "fizyoloji" var olsa gerektir.

DEĞİNİ 2. Bir kişinin belirli bir zamandaki alt-yaşantıları bir yaşantı öznesiyle birleşemeyebilir. Sözelimi Friedrich, temelde zihinsel açıdan dağınık bir durumda olabilir. Yukarıda sözü edilen yaşantılardan bazıları tamamen bütünleşmede başarısız olmuş ya da ancak bir ölçüde bütünleşmiş olabilir. Bunlar deneysel (empirical) olarak birçok farklı aşamada ortaya çıkabilen sorunlardır. Psikiyatri uygulaması, Ben-bütünleşmesindeki bu başarısızlıkların birçok tipini ve kümesini (zaten) kanıtlamış olabilir.

3.4. *Bütünleyici, Büyük İçsel İlişkiler*

Bir kendilik-bilinci yaşantısının bütünleşmiş içerikleri, yaşantıyı içsel olarak kuran önemli sayıda ilkel ilişkiyi içine alır. Bu ilişkiler bilincin üzerinde geliştiği fiziksel-fizyolojik mekanizmaların üstündeki yapısal öğelerdir. BİR-BİLİNÇ'in ilkel bir ilişkisi ikinci düzeyde yalın bir yaşantının (ya da alt-yaşantının) içeriklerini *tek bir* (alt-)yaşantının içerikleri olarak birleştirir. Her bir yaşantı(ya da alt-yaşantı)nın kendi *şimdi-burada* [orada] uzaysal-zamansal çerçevesi vardır. Az ya da çok eşzamanlı yaşantılar, normalde daha kapsayıcı yaşantılar içinde birleşirler. Bu, farklı eş-süremlî (synchronous)

yaşantısal uzayların ve zamanların sıkı bir biçimde örgütlenmesini gerektirir. Birleşik-bütün bir yaşantının oluşturduğu bu yapısal ilişkiler şebekesine BİR-BÜTÜNLEŞME(CO-INTEGRATION) diyelim. Böylelikle bir kişinin belirli bir T zamanındaki normal, bütünüyle örgütlenmiş tüm yaşantısının birliği, BİR-BİLİNÇ'in düşük-düzeydeki örneklerinden kurulu bir sistem ve BİR-BÜTÜNLEŞME'nin örneklerinden kurulu tam bir sistem tarafından şekillendirilmektedir. Sahip olunmayan dönüşlü yaşantıları yapılandıran ilişkilere ÖTE-BÜTÜNLEŞME (META-INTEGRATION) diyelim. Bir yaşantıyı bir özneye bağlı kılan, yani bir Ben'in belirlendiği ya da somutlaştığı yapısal ilişkilere BAĞIMLILIKLAR (SUBJECTIONS) diyelim.

Normal olgularda her mekanizma eksiksiz bir biçimde işler ve işlerken tümü olağanüstü bir uyum sergiler. Normal kendilik-bilinci olgusunda, yaşantının tüm içerikleri alt-yaşantılarla birleştirilir ve bunlar bütünüyle birleşmiş bir yaşantının içine girer, her bir alt-yaşantı birleşmiş bir yaşantının bir bölümünü biçimlendiren ve bir Ben'in sahip olduğu bir bilinç içiği olarak yaşanır. Böyle olgularda gönderimde bulunulan *Ben*, en üst düzeyde bütünleşmiş ve birleşmiş *Ben*(birleşik alt-yaşantıların tüm *Ben*'lerini kapsayan *Ben*)'dir. Aynı biçimde tüm yaşantının şimdisi, alt-yaşantıların *şimdiler*inin hiyerarşik birikimidir.

Anormal bir olguda, kendi başına tek bir mekanizma ya da böylesi mekanizmaların bir bileşimi uygun bir biçimde işleyemez. Anormal olgular, gerçeklik halinde normal olarak birlikte işleyen içiklerin ayrıklığına ilişkin verilerdir. Söz konusu birliktelik ne kadar yakınsa bunu bozan anormallik o kadar bilgilendirici niteliktedir. Sözelimi mekanizmaları iyi işleyen BİR-BİLİNÇ, BİR-BÜTÜNLEŞME ve ÖTE-BÜTÜNLEŞME ilişkileri sergileyen bir kişide bir BAĞIMLILIK

mekanizmasında bozulma söz konusu olabilir. O, bir alt-yaşantıyı sanki kendisinin değilmiş gibi yaşayabilir.

Kör görüş olgusunda "görülmeyen" içerikler vardır ve bunlar uygun BİR-BİLİNÇ ilişkileriyle bağlantı içindedirler. Bunların içinde GÖRSEL BİR-BİLİNÇ ilişkileri yer alır, bu ilişkiler görsel çokluğu birimsel bir görsel alan olarak BİR-BÜTÜNLEŞME için hazırlamaktadır. Kör görüşü olan kişinin görsel verileri, kör veriler içeren bir görsel alana sahiptir. Şu halde bunlar, onun görmekte olduğu geri kalan verilerle BİR-BÜTÜNLEŞMİŞ'tir. Fakat görsel alan, bölünmeden temsil edilen bir alan olarak ÖTE-BÜTÜNLEŞME'ye uğrayamaz. ÖTE-BÜTÜNLEŞME'deki bu kritik boşluk, egemen bir *Ben*'e BAĞIMLILIK altında yapılandırılmış olan tüm-görselliğe engel olur. Yine de tüm alan, bilincin yüzeyinin altında yer almaktadır. Hasta ÖTE-BÜTÜNLEŞME'ye uğramamış verilere ilişkin soyut bir BAĞIMLILIK'ı varsaymayı öğrenir. ÖTE-BÜTÜNLEŞME'deki eksiklikten ötürü, varsayımsal olarak genişletilmiş BAĞIMLILIK hipotetik olarak kalmak zorundadır: koyutlanan (ç.n. postüle edilen) genişletilmiş *Ben*, (SC.I*) ile eş zamanlı görsel bir *Ben*'i kaplayıcı bir biçimde içine alsa da görsel bir *Ben* değildir.

Yukarıdaki liste, içsel olarak bütünleştirici ilişki tiplerine ait bir listedir. Bilincin işe yarar bir profilini çıkarabilmek için bunların kendi türlerinin bir haritası yapılmalıdır. Böyle bir profil, psikiyatrinin işine yarayabilir. Diğer yandan psikopatoloji, bazı bütünleşme ilişkilerinin kaybolduğu olguların ayrıntılı betimlemelerini yaparak bu ilişkileri birbirlerinden ayırtılma ölçütlerine katkıda bulunmalıdır.

3.5. Kendilik-Bilincinin Doğallaştırılması

Bir bilinç olayının içsel hiyerarşisi, altta yatan bir fizik-

sel-fizyolojik mekanizmalar hiyerarşisinin zirvesinde yer alır. Yalın duyumsal bilinç, karmaşık bir fizyolojik mekanizmalar ağı üzerinde ortaya çıkar ve onun tarafından belirlenir. Aslında bunlar basit uyarıcı-yanıt modelleridir. Basit termostat benzeri geribildirim (feed-back) alt-sistemleri ile bileşime girerler. Bunlar, kendi döngüleri içinde uyarıcıya göre yanıtın ayarlandığı ince bir düzenlemeye sahip sistemlere girerler. Karmaşık olgularda bu ince-düzenlemeli ayar fiziksel, kör bir *güdümleme(monitoring)*'ye kadar gider. Bu güdümlenmenin kapsamı içinde, karşılığı olan derecede yanıtı neden olan uyarıcı derecelerinin tasarımları gibi bazı şeyler yer alır. Bu sistemlerin yalın dönüşlülüğü, üstlerinde beliren kendilik-bilinci olaylarının içsel dönüşlülüğüne temel oluşturur.

Açıktır ki uyarıcı-yanıt kalıplarının fiziksel-fizyolojik olarak güdümlenmesi, güdümlenmenin kendisine ait bir temsili tasarım oluşmaksızın uyarıcıların temsillerinin oluşmasına zemin hazırlayabilir. Bu nedenle kendilik-bilincinden yoksun bilinç olanaklıdır. Kuşkusuz her güdümlenimsel alt-sistem, güdümlayici etkinliği *kaydeden* bir sisteme doğru genişleyebilir. Bu "kaydetme", öte-güdümlayici (meta-monitorial) etkinliktir. Bu nedenle alt-sistemin bir tasarımı olacaktır. Kendilik-bilincinin altında bu kaydetmeye benzeyen birtakım şeyler yatmaktadır; kuşkusuz böyle bir fiziksel-fizyolojik kayıt işi, kendilik-bilinciyle özdeş değildir ve de kendi başına kendilik-bilincini üretmeye yetmez.

Açıkçası, bir güdümlayici alt-sistemler ağı ile kendini-kaydeden öte-bölmeler (meta-compartments) hep birlikte uyum içinde işleyebilirler. Bu türdeki uyumlu işleyişler *Ben*-sahipli bir yaşantı için fiziksel temeli oluşturur. Burada -Friedrich'in kaşınan, kaşıyan, kaşınan-kaşıyan *Ben*'leri gibi- her bir yerel *Ben* için gerekli temeli bulabiliriz. Açıktır ki bu

fiziksel-fizyolojik mekanizmaların bazıları uyumsuz olabilir, bütün olarak *Ben* yaratmayabilir ya da ayrı, bütünleşmemiş bir *Ben* yaratabilirler. Böyleleri, farklı tiplerdeki *Ben*-düzensizliklerinin fiziksel temelini oluştururlar. Herhangi bir olgudaki sağkalım değeri şu psiko-fiziksel bağlantıda kendini gösterir:

(Ps.Ph.I*) İyi işlev gören bir sistemde S zihinsellikle donanmıştır, S'nin T zamanındaki *Ben*'i T'deki bilinç olaylarını belirleyen farklı güdümlerici mekanizmaların öte-etkinlikler(meta-activities)inden gelen farklı *Ben*'lerin bir kaynaşımıdır.

Kuşkusuz farklı *Ben*-içciklerinin gerçeklik kazanması için gerekli olan bedensel yapıları çok özenli bir biçimde araştırmak zorundayız. Bununla birlikte burada tüm yapabildiğimiz şey, kendilik-bilinciyle donanmış bir beden (ç.n. buna) uygun yapısal özelliklerine yukarıdaki gibi kısaca bir göz atıştır.

NOTLAR

1. İlişkilerde aynılık ailesi kuramı için bakınız: Castaneda (1974, 1975), *Sprache und Erfahrung* (Castaneda 1982), *Düşünüş, Dil Ve Yaşantı* (Castaneda 1989), *Das Denken und die Struktur der Welt* (Jacobi ve Pape 1989). Bana göre zihinsel ve fiziksel durumlar arasındaki özdeşlik, bu makalenin ortak paydasında dile getirilen aynılıktır. Diğer yandan gerçeğe uygun düşünce içeriğiyle onu gerçeğe uygun kılan (ç.n. şey) arasındaki temeldeki aynılık, birlikteliği getiren bir aynılığa dayanır. Ortak payda (consubstantion), aynı zamanda sabah yıldızı ve akşam yıldızı arasındaki aynılıktır. Ben bu nedenle Olumsal-Özdeşlik Kuramı'nın bir yorumunu destekler gibiyim. Örnek olarak Place (1956), Smart (1959) ve Lewis(1966)'e bakınız. Benim zihinsel olayların ve sü-

reçlerin fiziksel olanlarla olumsal özdeşliği konusundaki yorumum, indirgemeci bir yorum değildir. Aşağıdaki 2 numaralı nota bakınız. Ayrıca bu kuram, olumsal özdeşlik ya da aynılık üzerine olan genel bir kuramın üstüne kuruludur.

2. Zihinsel olgunun birçok farklı tipi, indirgemeci programlar yönünden ciddi güçlükleri ve görevleri gündeme getirir. Burada nadiren sözü edilen bir olgudan bahsedeceğim. Bu olgu, son otuz yıldır bana, bilince ilişkin olayların fiziksel olaylara indirgenmesinin önünde yalnızca bir güçlük değil, tökezletici bir engel gibi görünmüştür. Bu olgunun içeriğinde normal ve gerçeğe uygun, kısmen yanılmalı görsel yaşantılar yer almaktadır. Olguyu fazla genelleştirmeden somutlaştırmama izin veriniz. Gözüme göğe dikey ve tepelerini Ay, Kutup Yıldızı ve evimin bacasının oluşturduğu bir üçgen görüyorum. Bu, söz konusu nesnelere ilişkin gerçeğe uygun bir algıdır. Üçgen fiziksel değil, fakat yanılmalı bir üçgendir. Işığın ulaşması belli bir zamanı gerektirdiği için görmekte olduğum Ay'ın dakikalarca önceki, Kutup Yıldızı'nın ise yıllar önceki konumudur. Görsel yaşantım, görmekte olduğumun tam bir görsel tasarımı, yani görsel alanımın yalın varoluşudur. Görsel yaşantım betimlenmiş olan üçgenden oluşan görsel alanı kapsamaktadır. Bu benim beynimde (ya da düşünme kutum olabilir) gerçekleşmemektedir. Kuşkusuz tasarımılanan görsel alanın yaşantısına beynimdeki olaylar neden olmuştur. Bununla birlikte yaşantım gözlerimden önce olmakta, görmekte olduğum nesneleri kapsayan fiziksel uzay parçasına yayılmaktadır. Görsel yaşantım beynimdeki olaylarla (ya da düşünme şeyiyle) indirgemeci açıdan eşit değil, yalnızca özdeştir. Gerçeğe uygun görsel yaşantım kısmen yanılmalı olduğu için görsel bilincimin içerikleri, görmekte olduğum fiziksel varlıkların alt-alanı ile özdeş değildir. ("Varlıklar" derken çok sayıda fiziksel nesnenin tüm yapılarını değil, onların görünen bölümlerini ya da yüzeylerini kastediyorum.) Gerçeğe uygun görsel tasarımlarım fiziksel uzayla en azından örtüşen görsel uzaylara yerleşik durumdadır. Görsel uzayım bu örtüşmeleri özümlese bile görsel uzayda fiziksel-olmayan bir içerik olacaktır. Görmenin fiziki ve fizyolojisi görsel

uzayımın belli bazı fiziksel-olmayan, yanılsamalı içeriklere sahip oluşunun nedenini açıklayabilir. Yine de nedensel açıklama bir indirgeme değildir. Neden olmak, var olmaya meydan vermektedir. (Bu, indirgemecilerin nedensel savlarının savunulduğunda çoğu kez unutulmuş temel bir doğrudur.) Düşünme olaylarının olduğu kadar inançların düzenlenişinin de içerikleriyle bireysellik kazandığı açıktır. Kısacası, gerçeğe uygun görsel bilincimin olayları bedenimin içindeki ya da dışındaki fiziksel olayların karmaşasına indirgenemez. Açıkçası, benim görsel yaşantımı açıklamanın dışında bırakan bir kuram dünya üstüne, zihin üstüne, ya da bilinç üstüne olsun doyurucu bir nitelik taşıyamaz. Bununla birlikte benim benimsediğim bir indirgemecilik türü var: bu, görsel bilinci görsel içeriğin oluşuna indirgeyen ekonomik görüştür. Bu tezlerle ilişkin daha fazla veri ve daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Castaneda (1977). Bu makale *Sprache und Erfahrung*'un Bölüm IV'ünün özetidir.

3. Düşünülenin var olduğu ve var olmayanın hiçbir niteliğinin olmayacağı düşüncesinin izleri en azından Parmenides'in poeminde bulunabilir. Platon, Sofist diyalogunda Parmenides'e karşı var olmayanların düşünülebilir olduklarını ve bazı niteliklerinin olabileceğini savunmaktadır. O zamandan beri bu sorun filozofları karşıt kamplara bölmüştür. Sözgelimi William of Sherwood, Bertrand Russell'a çok benzer bir biçimde, Parmenidesci bir tutumu benimser görünmektedir. (Bakınız: Jacobi 1980, s. 318ff.) Bu yüzyılda Alexis Meinong ve Bertrand Russell Parmenidesci sorunu tartışmışlardır. Odak noktaları, Meinong'un var olan yuvarlak karesidir. (Bu tartışmalara yönelik kaynaklar ve değerlendirmeler için bakınız: Castaneda 1985/86. Bu makale var-olmayan nesneler ve kurmaca üzerine güncel tartışmalara ilişkin kaynaklar içermektedir.)

4. 1 numaralı notta yer alan değinilere bakınız.

5. Gösterimsel (indexical) ve yarı-gösterimsel (quasi-indexical) gönderime ilişkin ayrıntılı bir inceleme için *Düşünüş, Dil Ve Yaşantı*'nın 1., 4. ve 12. bölümlerine ve *Sprache und Erfahrung*'un II.2, II.5 ve II.6 numaralı bölümlerine bakınız.

6. Farklı yadsıma tipleri ailesinin ve bunun renklerin özellikleri ailesi ile karşıtlıklarının incelenmesi için bakınız: Castaneda (1988).

7. Ferdinand de Saussure *Cours de linguistique generale*, örneğin çoğul hakkındaki tüm karşıtlar şebekesi görüşü, sözgelimi 'kız'/kızlar', 'patates'/patatesler', 'öküz'/öküzler', vb.

8. Martin Buber, *Ben Ve Sen*, 1970.

9. Örneğin bakınız: Ludwig Wittgenstein, *Felsefî Araştırmalar* (1952); Hilary Putnam (1975, 1987) ve Burge (1979). Farklı bir argüman için bakınız: Castaneda (1989).

10. *Algı, İnanç Ve Fiziksel Nesnelerin Ve Bilincin Yapısı*'nda.

11. Weiskrantz ve ark. (1974), Weiskrantz (1977, 1980).

12. Churchland (1980).

13. Pollock (1988).

14. Castaneda (1987).

15. Bakınız: Castaneda (1967).

16. Bununla ilgili bir tartışma için bakınız: *Düşünme Ve Yapma*, Bölüm 10, Kısım 3.

17. J. G. Fichte örneği için *Bilginin Bilimi*'ne bakınız. S. 41'de şunları görüyoruz: "kendilik bilinci olmaksızın herhangi bir bilinç söz konusu değildir." Bunun çağdaş yansımaları için Pollock (1988), Chisholm (1981) ve Shoemaker(1968)'a bakınız. Kant ünlü sloganı kapsamında benliksiz bilincin bazı biçimlerine olanak tanır gözükmektedir: "*Düşünüyorum* tasarımlarıma eşlik ediyor olmalıdır" Yine de *Salt Aklın Eleştirisi*'ndeki kategorilerin transsendental tündengeliminde Fichte'ci bir görüşü benimsemektedir. Ulaştığı sonuç, olması gerekenden daha zayıftır; şöyle ki: düşüncede nesnelere uygulanan kategoriler, yaşantılarda kendilik-bilincine bağlı olmaktadırlar. Onun daha güçlü bir sonuca gereksinimi vardır: nesnelerin bilinci kendilik-bilinci kapsamında olsun olmasın kategorilerin kullanımını içermektedir. Kendisi- metin içinde tartışılan- kör görüş hakkında bir şey bilmemektedir, yine de *düşünüyorum*un tasarımlarıma eşlik etmemesi durumunda bunun "benim için hiçbir şey" olması biçimindeki değinisi, kör görüşe uygulanabilir nitelik-

tedir. Öncelikle şunun belirtilmesi gerekir: Kant'ın kör görüşe ulaşabilmesi için "benim tasarımlarıma eşlik edebilir"den "benim tasarımlarıma eşlik eder"e geçmesi gerekmektedir. İkinci olarak kaydedilmesi gereken şey, benim tasarımlarımın benim için bir şey anlamına gelsinler ya da gelmesinler yine de (kör görüş olgularında olduğu gibi) kategorilerin kullanımını içermelerinin gerektiğidir. Bu nedenle kategorilerin kullanımı ve bilincin birliği, Kant'ın savunduğu gibi transsendental bir tamalgıya dayanmak yerine söz konusu tamalgı bilincin, kategorilerin kullanımını zaten içeren daha düşük düzeylerine bağlı olmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Buber M: I and Thou. transl. Kaufmann W, Charles Scribner's Sons, New York, 1970.
2. Burge T: Individualism and the Mental. In: French P, Uehling T, Wettstein H (eds): Midwest Studies in Philosophy: Metaphysics 11: 73-121, 1979.
3. Castaneda HN: Semantic Holism Without Semantic Socialism. In: Midwest Studies in Philosophy. Philosophy of Language II, 14: 101-126, 1990.
4. Castaneda HN: Consciousness and Behavior, in HN Castaneda (ed): Intentionality, Minds, and Perception, Wayne State University Press, Detroit, pp. 121-158, 1967.
5. Castaneda HN: Identity and Sameness, Philosophia 5: 121-150, 1975.
6. Castaneda HN: Negations, Imperatives, Colors, Indexical Properties, Non-existence, and Russell's Paradox, in: DF Austin (ed): Philosophical Analysis A Defense by Examples, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London, 1988.
7. Castaneda HN: Persons, Egos, and I's: Their Sameness Relations. In: Spitzer M, Uehlein F, Oepen G (eds): Psychopathology and Philosophy, pp. 210-234, Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Pa-

ris, Tokyo, 1988.

8. Castaneda HN: Objects, Existence, and Reference: A Prolegomenon to Guise Theory, *Grazer Philosophische Studien* 25/26: 31-66, 1985/1986. (reprinted in Jacobi and Pape 1989).

9. Castaneda HN: Perception, Belief, and the Structure of Physical Objects and Consciousness, *Synthese* 35: 285-351, 1977.

10. Castaneda HN: *Sprache und Erfahrung*, transl. H Pape, Suhrkamp, Frankfurt am Mein, 1982.

11. Castaneda HN: Thinking and the Structure of the World, *Philosophia* 4: 4-40, 1974.

12. Castaneda HN: *Thinking, Language, and Experience*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1989.

13. Castaneda HN: Self-Consciousness, Demonstrative Reference, and the Self-Ascription View of Believing. In: Tomberlin JE (ed): *Philosophical Perspectives: I. Metaphysics*. Ridgeview Publishing Co, Atascadero, California, pp. 405-450, 1987.

14. Chisholm RM: *The First Person*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1981.

15. Churchland PS: A Perspective on Mind-Brain Research, *Journal of Philosophy* 77: 185-207, 1980.

16. Fichte JG: *Science of Knowledge (1798/1800/1801)*, transl. Heath P and Lachs J, Appleton-Century-Crofts, New York, 1970.

17. Jacobi K, Pape H (eds): *Das Denken und die Struktur der Welt*, De Gruyter, Berlin, 1989.

18. Jacobi K: *Die Modalbegriffe in den logischen Schriften des Wilhelm von Shyreswood* E.J. Brill, Leiden-Köln, 1980.

19. Lewis D: An Argument for the Identity Theory, *Journal of Philosophy* 63: 17-25, 1966 (reprinted in: *Philosophical Papers*, Vol. 1, Oxford University Press, Oxford, 1983).

20. Place UT: Is Consciousness a Brain Process? *British Journal of Psychology* 47: 44-50, 1956.

21. Pollock J: My Brother, the Machine, *Nous* 22: 173-211, 1988.

22. Putnam H: Meaning Holism and Epistemic Holism. In: Cramer K, Fulda HF, Horstmann R-P, Pothast U (eds): *Theorie der Subjektivität*. Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1987.

23. Putnam H: The Meaning of "Meaning". In: Gunderson K (ed): *Language, Mind, and Knowledge*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1975.

24. Shoemaker S: Self-reference and Self-awareness, *Journal of Philosophy* 65: 555-578, 1968.

25. Smart JJC: Sensations and Brain Processes, *Philosophical Review* 68 (1959): 141-156, 1959.

26. Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G(eds): *Psychopathology and Philosophy*, Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, 1988.

27. Weiskrantz L, Warrington EK; Sanders MD, Marshall J: Visual capacity in the hemianopic field followed by restricted occipital ablation, *Brain* 97: 709-728, 1974.

28. Weiskrantz L: Trying to Bridge Some Neurophysiological Gaps Between Monkey and Man, *British Journal of Psychology* 68:431-455, 1977.

29. Weiskrantz L: Varieties of Residual Experience, *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 32: 365-386, 1980.

30. Wittgenstein L: *Philosophical Investigations*, transl. Anscombe EM, Oxford, Blackwell, 1952.

KENDİLİK KENDİSİNE YABANCILAŞTIĞI ZAMAN

Psikopatoloji Ve Kendine Dönen Halka

Alfred Margulies

" Zihin ne zaman kendisiyle kuşatıldığını duyumsasa öyle bir kesinsizlik uçurumu söz konusu olur ki bu, arayan kişinin aramak için bir karanlığa gömüldüğü andır..."

M. Proust, Geçmiş Zaman Peşinde, s. 49.

1. KENDİSİ İLE EŞDUYUM: KENDİLİĞİN KENDİNE DÖNEN HALKASI

Kendilik kavramı, anlaşılması zor bir şeydir ve kendisini kavrama ve anlama çabalarının her zaman için bir adım önündedir. Benim bir çalışmada kendilik için kullanmış olduğum tanım şöyleydi: "Kendilik, şaşırtıcı bir kendini-yansıtırma süreci ile ortaya çıkan bir ruhsal yapı olarak tanımlanabilir- yani kendilik aynı zamanda hem özne, hem de nesnedir." Böyle bir tanımla nasıl da mücadele etmişim! Eşitliğin her iki tarafı için de aynı terimleri içeren bir önerme, yani döngüsel bir biçimde kendisini tanımlamak için kendisini kullanan bir tanım pek uygun bir görünüm sergilememektedir. Belki de sorunun karmaşıklığı karşısında şaşkına dönmüş ve onu katmerli bir hale getirmiştir.

Fakat buradaki paradoks, kendiliğin tanımında göz ardı edilebilecek bir şey değildir.² Döngüsellik, dolaysız bir biçimde kendilik fenomeninin özüne yöneliktir- kendiliğin kendisi kendine dönüşlü, yineleyici ve kendi üzerine katlanan bir süreçtir. Kendilik-farkındalığının kendiliği sürekli bir biçimde varlık bulur. Bu, zihnin kendine yansiyıcı birçok edimde kendisini oluşturma kapasitesidir. Kendilik, kendi dönüşlü eyleminde kendisi olmaktadır; paradoks içinde doğmakta ve kendi kişisel ve yinelenemez yaşantısının tekliği içinde kendi tözünü meydana getirmektedir.

Bu değerlendirmelerin kaynağı, felsefi olmaktan çok klinik bir yönelimdir. Ben bir terapist olarak eşduyumun doğası, bir kişinin nasıl olup da bir başkasının içsel yaşantısına yakınlaşmış olduğunu varsaydığı üzerine sürekli kafa yorırım. Özellikle şunlar benim için açık bir hale gelmiştir: eşduyuma ilişkin eğilimlerimin ne olduğu ve bir başka kişiyle eşduyum içinde olmaya yönelik birçok süreçte diğer kişinin kendisine ait bir kendine-yansyan spiral içine girdiği. Yani diğer kişi, şimdi benim varlığım ve eşduyumlu olma çabam aracılığıyla kendine ait kendilik üzerine yansyacaktır. Ben bu süreci, bir başkası aracılığıyla kendisi ile eşduyum olarak adlandırıyorum.

Fakat (kendine ait yaşantı içinde duyumsanan) "kendisiyle eşduyum" ile kastedilen ne olabilir? Bu ustalıklı bir işlem, bir gizem için dilbilimsel bir çözüm gibi görünmektedir; böylesi bir terimler ailesinin başlıca işlevinin paradoksu sürdürmek, kabullenmek ve bazı (temel nitelikte ve kafa karıştırıcı) sorunları hareket noktası olarak almak olduğu ve bunların bizi yalnızca yolumuzdan saptıracağı ya da duraksatacağı açıktır. Ve bu sorunlar belki de yalnızca dile ilişkindir, bunları yaratan da yapay bir açıklığı gerektiren bir Batı düşüncesidir; sonuçta bunlar çoğumuzun kendi hakkındaki dü-

şüncelerinde karşısına çıkan yaygın sorunlardır, düşünceleri zamanımızın ve kültürümüzün dilinin kusurlu prizması sap-tırmaktadır. Hastalarımın birçoğu, kendilerine yönelik araştırmaları sırasında ve kendilik gerçeğini körlemesine araştırmaktan dolayı sıkıntı çekmektedirler ve bu bir dil so-runu olarak adlandırılmaz.

Bu makalede kendisine ilişkin algısını araştıran kendili-ğin bu kendine dönen, döngüsel niteliğinden kaynaklanan kendilik-tanımına ilişkin bazı sorunları araştıracağım. Özel-likle kendiliğin kendinde yabancı olanla yüzleşmesini ve kendine ait kendilik-patolojisi karşısında şaşkınlaşan kendi-sini nasıl reddettiğini, içine aldığını ya da keşfettiğini incele-yeceğim.³

Öncelikle kendiliğin ve içe-bakışın genel bir özelliği ola-rak kendisiyle eşduyum sürecini örneklememe izin veriniz.

1.1. *Olgu Örneği: Gözyaşlarının Aynası*

Zeki bir kadın, bana çocukluğunda babasının duyarsız ve ruhsal yönden istismarcı olmasından kaynaklanan bazı sı-kıntılı olayları anlatır. Kendisi ailedeki en sağlıklı kişi ve ebeveyn rolünü üstlenen çocuk imiş. Öyküsünü bana anlatır-ken ağlamaklıdır. Durum açık gibi görünse de benim kafam karışır ve kendisine şu an ne yaşamakta olduğunu sorarım.

"Birden bunun *sizin için* çok acıklı bir öykü olması gerek-tiği düşüncesine kapıldım." Bu (o) burada, benimle ve yaşan-tım ile eşduyum içindedir. Tam olarak, *benim bir dinleyici sı-fatıyla onun öyküsünü iştirken hissetmiş olmam gerekeni* im-gelemektedir. İlginç olan şey, kendisi için bu kadar üzüntülü olmaması, fakat daha çok benim için üzülmесidir.

Daha sonra daha da üzüntülü bir hale gelir, bu çok uzak-lardan belleğine gelen ve bir zamanlar kendisi olan küçük bir

kızdan söz ettiği zaman olur. Bu halen *kendisi değildir*-fakat *şimdi* o adeta bir *temsili* kızdır, kendisi acı çeken çocuklarla eşduyum içinde, herhangi bir kızın bu koşullar altında hisse-deceği şeylere ağlamaktadır.

Ardından hastanın perspektifi bir kez daha hızla değişir ve yaşantısındaki bölünme yönünden daha özgül bir perspektif haline gelir: *şimdi -küçük bir kız olarak- kendisi* için ağlamaktadır. Bu eşduyum ilgili bir biçimde geçmişe yansımakta, o zamanki kendisini yakalamakta, annesi, kızkardeşi, büyü-kannesi, okulu vb.'ne ilişkin uzak geçmişin parçalarını bir araya getirmektedir. Bu, *tarihsel* kendiliği ile eşduyumdur.

Oldukça kısa bir süre sonra, güç geçirdiği çocukluğunu yaşayan bir erişkin olarak *şimdiki-kendisi* için üzölür. Bu onun kendisini nasıl hissettiğidir-fakat *şimdi*, şu an benimle birlikte hissetmektedir.

Hızlı bir olaylar dizisi içinde bir dizi karmaşık ve canlı emosyon yaşamıştır, bu emosyonların her biri biraz farklı bir yapıya ve nüansa sahiptir. İşe benimle ve onun öyküsüyle ilgili imgesel yaşantımla başlamıştır (yani onun küçük bir kız olarak yaşantısını eşduyumsal olarak nasıl imgelediğimi eşduyumsal olarak imgelemiştir). Öykünün kendisi, geride kalmış yaşantısını bir başkası aracılığıyla yeniden eline geçir-mesi için bir araç olmuştur: Onun kendisini görmesinde ben, ayna-benzeri bir işlev görmüş oluyorum. Ardından o, anlat-mış olduğu öyküyü yaşayan bir kız olsa ne hisse-deceğinin eşduyumunu gerçekleştirmiştir. Yani ilk önce imgelem aracılığıyla kendisi hakkında bir film izliyormuşçasına, kendisini kendi geçmiş yaşantısına yerleştirmiştir. Ancak ondan sonra bunu belleğinde yakalamıştır - bu bellek aynı olaylara ilişkin önceki bellekten farklıdır, çünkü *şimdi* o (ç.n. hasta) değiş-miştir ve bu nedenle anımsayan-kendilikteki belleğin yapısı değişmiştir. Son olarak o, *şimdiki* kendiliğini bu olayları ya-

şamış olan ve şimdi onları anımsayan kişi olarak söz konusu yaşantıya yerleştirebilir durumdadır. Her keresinde içteki dolaysız bir çerçeveden daha kapsamlı bir sürecin bir gözlemcisi olmaya doğru önemli bir perspektif değişimi söz konusudur. Kendiliği-gözlemleyen-kendilik gelişmiş, değişim göstermiş ve bir başkasının (terapist olarak benim) aracılığı ve genişleyen perspektiflerin imgelemi aracılığıyla kendisinden daha fazlasını kuşatmıştır. Ben kendi varlığım, anlama isteğim ve onun arada bir kendisi yönünden ne olduğunu anlamama yardımcı olma isteği aracılığıyla yeni bir stratejik nokta yaratmış oluyorum.

Aktarmış olduğum bu klinik öyküdeki yaşantının kopukluğu garip ve alışılmışın dışında gözükabilir. Karmaşık bir olguya kendimi önceden hazırlamış değilim, bunun psikoterapide yaygın bir olgu olduğu kanısındayım.

Kendilik, bir dizi perspektif değişiminden gelen sürekli bir geribildirim (feedback) halkası aracılığıyla kendisini kendinde canlandırmakta, yakalamakta ve hatta süregiden ve spiralleşen bir süreç içinde, kendisini yaratmaktadır. Kendisiyle eşduyum süreci ile kendisini bulma imgelemi içinde kendisinin dışına çıkılır.⁴ Bu örnekte başkasının aynası, değişimin kamçılayıcısı ve kendine-yansımanın aracısıdır; ayna işlevi kendisini yeniden yakalama (ya da yakalama) için gerekli olan gözlem perspektifini yaratır.⁵

2. PATOLOJİK OLARAK GÖRÜLÜP REDDEDİLEN YABANCI YAŞANTI

Bu aşamada şunu sorabiliriz: Kendine yansıma spirali kendi görünümünü redderek ya da kabullenerek kendi süreçlerini nasıl güdülemektedir? Benim dünya görüşümü benim-yani ben- kılan nedir ve bu ne zaman ben değil gibi gö-

zükür? Bir dünya görüşü duygusunu oluşturan nedir? Bunun tutarlılığı ve devamlılığı nasıl korunmaktadır? Kişi kendisinde artık kendisi gibi hissetmediği bir şeyler keşfettiğinde ne olmaktadır? Bu sorular karakter kavramlarıyla, bir kişiye ait tarzın görece olarak değişmez öğeleriyle ve böylesi uyumlu (syntonic) ya da uyumsuz (dystonic) düşüncelerle yakından bağlantılıdır. Karakter kavramının dışsal bir vurgusu varsa da kişinin başkaları tarafından nasıl yaşandığı, kişiler-arasının içinde yer alır. Dünya görüşünün tutarlılığıyla vurgulamak istediğim şey, yaşanan yaşantının tanıdık ve güvenilir oluşudur. Kuşkusuz Freud'dan beri de temel uğraşı alanımızı içsel bölünmüşlüğümüz ve tutarsızlığımız oluşturmaktadır. İlginçtir ki bir dünya görüşünün yabancılaşmasında, garıplığında ya da yabancı yönlerinde bile tutarlılık bulunabilir; her birimizin yaşantısındaki yabancılık kendisine aittir.

Burada Rümke'nin anahtar kavramını anımsıyorum; kendisi şizofreni için "erken duyum"a dayalı geçerli bir tanı önermişti ve bunun hasta ile eşduyumun olanaksız olduğu yolunda içsel bir kanı olduğunu belirtiyordu (Leon 1989).⁶ Bu ifade içinde katılmadığım pek çok şey varsa da (eşduyum Elvin Semrad'dan öğrenen herhangi biri bu savdan uzak duracaktır) erken duyum(praecox Gefühl)'un kökten bir yabancılığı vurguladığını ve bu şekilde dışsal bir gözlemcinin bunu bütünüyle kavramasının olanaksız olduğunu düşünüyorum. Aslında aynı yabancılık yaşantısı ve eşduyumun olanaksızlığı, kendilik tarafından kendisi için de yaşanabilir. Kendilik, kendine dönen süreçleri içinde kendisini yabancı ve eşduyum yapılamaz olarak yaşayabilir; başka bir deyişle kendilik kendisinin varlığında erken duyum yetisine sahiptir, kendisiyle eşduyum yapamamaktadır.

2.1. Olgu Örneği: Çifte Psikozlu Adam: Hangi Delilik Benimkisi?

Konsültasyonda görülen bir hasta, çarpıcı bir psikoz sergiliyordu. Kendisi hem iblis hem de Tanrı idi; ruhuna yönelik evrensel bir komplo vardı; önceki kız arkadaşı (sonradan ölmüş olduğunu öğrendim) bazı günler Kutsal Üçleme'nin bir parçası olarak kendisine geliyordu. O hastaneye (uzun süreli ve herkesin bildiği) psikozundan ötürü değil, fiziksel yünden tehlike yaratan ve kronik (süreğen) şizofrenisinin üzerine bir zehirlenme psikozu (ç.n. zehir niteliği taşıyan madde-nin etkisiyle ortaya çıkan psikoz) eklenmesine neden olan bir ilaç reaksiyonundan ötürü yatırılmıştı. Dahası o, şu an zihninin kendi ölçütlerine kıyasla normal durumda olmadığını öznel olarak bilmekteydi! Yani psikozlarından birini diğerinden kolayca ayırtılabiliyordu. Bunun anlamı nedir?

Şizofreni hastalarının, zehir etkisi olan maddeleri dışarıdan almaya bağlı olarak ortaya çıkan bir psikozu diğerinden çoğu kez ayırt edebilecekleri bildirilmiştir. Örneğin kronik şizofreni hastası olan bir madde kötüye kullanıcısı, LSD kullandığından söz edebilir ve şu an "uçmakta" olduğunun ayır-dında olabilir. Amfetamin alan (yani yalnızca psikozunun şiddeti artan ve kendisi bunun farkında olmayan) şizofrenik hastaların böyle bir ayrımı yapmada epeyce yetersiz kalması, beden-in ürettiği (endogenous) dopaminin oluş nedenleri içinde bir etmen olarak değerlendirilmesi yönünden inandırıcı kanıtlar getirmiştir (Griffith ve ark. 1972; Janowsky ve ark. 1973). Yani amfetaminler, yeni bir şizofrenik psikoz oluş-turma yerine bu tip bir psikozu alevlendirmektedirler.

Bana göre işlevsel psikoz (ç.n. oluş nedeni olarak organik bir etmenin belirlenemediği psikoz) oldukça parçalanmış ya-şantıları içinde bile tutarlı bir bakış açısı içermektedir. So-

nuta bu, zihnın psikopatolojik durumlarının araştırılması yönünde öncü fenomenolojik çabaların mantıksal dayanaklarından biridir; yaşıntının bir tutarlılığı vardır. Kişı bir psikozun içinde yaşamaktadır. Genel çizgiler görece olarak sınırlıdır (ve bu nedenle sendromları betimleyebiliriz); bununla birlikte bireysel renk, her zaman için benzersiz bir niteliktedir. Yukarıdaki örnekte kendiliğın kendisine yansıması psikotik perspektif içinde kalsa da algısını gölgeleyen yabancı ve çarpık bir ögeyi tanımaktadır. Kişinin kendi yaşıntısıyla eşdudumu bozulmuştur. Kendilik iki farklı yabancı-yaşıntı türünü ayırt etmektedir; birisi psikoz-içindeki-kendilik yapısı içinde yabancı-fakat tanıdık (saldırgan ve savaşıan evrensel güçler), diğeri yabancı-yeni (bu özel dünya görüşünün tutarsızlığı ve parçalanmışlığı) türdür.⁷ Bu aşamada şunu sorabiliriz: kendilik spirali içine alınan yabancı bir süreç, (tanınan, nesnelleştirilen ve kabul edildiğı biçimde geçerli kılınan bir süreç olarak) gerçekten de kendiliğı istermiş gibi arzu edilebilir mi?

3. KENDİLİĞİN İÇİNE ALINMIŞ YABANCI YAŞANTI

Dostoyevski epileptik (.n. sara) nöbetlerini anlatırken şunları yazmaktaydı:

"Ortalık büyük bir gürültüyle doldu ve hareket etmeye çalıştım. Cennetin yere indiğini ve beni içine çektiğini hissettim. Gerçekten de Tanrı'ya ulaştım. O bana geldi, evet Tanrı vardı, ağladım ve başka bir şey anımsamıyorum. Siz hepiniz, sağlıklı insanlar... biz sarahların hastalık nöbetinden önceki anda yaşadığımız mutluluğı kafanızda canlandıramazsınız. Muhammed Kur'an'da Cennet'e gittiğini ve orayı gördüğünü söyler. Akhevvel kimse-

ler onun bir yalancı ve şarlatan olduğundan kuşku duymaz. Fakat hayır, o yalan söylemedi, o bir sara nöbeti sırasında gerçekten Cennet'te idi; aynı benim gibi, bu hastalığın bir kurbanı idi o. Bu mutluluğun saniyeler, saatler ya da aylar boyu mu sürdüğünü bilmiyorum, fakat bana inanınız ki yaşamın vereceği hiçbir hazzı buna değişmem.

Başka zamanlarda gerçekleşmesi olanaksız olan ve başka insanların kafalarında canlandıramayacağı böylesi bir mutluluğu kısa bir an süresince duyumsuyorum. Kendimle ve dünya ile tam bir uyum hali yaşıyorum ve bu duygu o kadar güçlü ve tatlı bir duygu ki bu birkaç saniyelik zevk için yaşamın on yılı (hatta belki de tüm bir yaşam) rahatça harcanır.⁸

3.1. *Uyumlu Beyin Hasarı*

Dostoyevski kendisinde temporal lob epilepsisi(ç.n. beynin şakak lobundan kaynaklanan epilepsi türü)nin interiktal (ç.n. nöbetler arasındaki) kişilik özelliklerinin bulunduğunu bilseydi ne olurdu? Grand-mal (ç.n. beden kaslarında kasılmalarla kendini gösteren epilepsi türü) nöbetleri kastetmiyorum (onun için bunlar paha biçilmez değerdeydi). Bu durumda Tanrı'ya ulaşabiliyordu. Fakat bugünkü bilgi gücümüzle bu bozukluğun daha ince özelliklerini tanıyabiliyoruz. Böylesi bir beyinsel değişikliğe uğramış insanlardaki kişilik görünümlerini interiktal, yani nöbetler arası olarak belirleyebiliyoruz. Bu özellikler iyi bir biçimde belgelenmiştir: yapışkanlık (ya da kişilikte belirli bir bulaşıcılık özelliği; inatçı ve tartışmacı bir nitelik, en küçük noktalarda bile geri çekilmeyi reddetme: her şey ciddidir ve ağırlık taşır), aşırı yazma (çoğu kez çok uzun çalışmalara yol açan yazma ve belgeleme zor-

lantısı), aşırı dindarlık (çoğu kez çeşitli dinsel dönüştürmelerle birlikte. Bu kişiler Tanrı ile çok ilgilidirler) ... Bu özellikler (şaşırtıcı bir biçimde) Dostoyevski'yi tanımlamaktadır ve gerçekten de Dostoyevski bunlar olmadan kendisi olamazdı.

Fakat başladığımız noktaya dönersek, Dostoyevski bu konuyla ilgili bir şeyler bilseydi ne olurdu? Bu onu ilgilendirir miydi? Karısı ve yayıncısı için bir anlam taşıyor muydu? Modern toplumda olduğu gibi, sorumluluk sahibi ebeveynleri bulunsaydı ne olurdu? Erkenden tedavi edilseydi? Bu bilgi onun gelişen kendiliği içinde nasıl tekrarlanırdı? O, tarihsel perspektifin bir gereği olarak garip ve patolojik interiktal karakter özelliklerini tanrıların bir armağanı olarak mı değerlendirirdi?

3.2. Beyin Kabuğu Hasarı Ve Bireyleşme Süreci

Bir adam kolunu bir bıçakla kestikten sonra hastaneye gelir. Hastane personeli intihar edebileceği düşüncesiyle endişelenir.

Ben onunla tıp öğrencilerinin eğitimi kapsamında görüşürüm ve hakkında çok az şey bilirim. Kendisi benimle olan etkileşimi içinde sevimli, kibar, yumuşak sesli ve karşısındakini memnun etmek isteyen bir adamdır. Dramatik ve trajik öyküsüne rağmen, konuşmasında monoton ve değişmez bir nitelik bulunsa da bu akıcı ve anlaşılır bir konuşmadır. Ben ve öğrencilerim aslında onun kendisini öldürmek istemediğini, fakat zorlanma (stress) altında iken engellenme (frustration) ve öfkesini kendisine yönelttiğini, gözle görülür ve korkunç bir şekilde kendi bedenini yaraladığını öğreniriz. Bir tişört giymesiyle birlikte kollarının durumu ortaya çıkmakta ve bu kendine yönelik saldırıların vahşeti çocukluk çağına

uzanmaktadır.

Hastaneye yatışından önce (intihara eğilimli) üvey kızı, karısı ve karısının eski kocası üzerine odaklanmış bir aile terapisine girmiştir. Hasta bu konuda büyük bir sorumluluk üstlenmişti ve yardımcı olmak istiyordu, kızının bakıcıları tarafından hemen bir aracı olarak seçilmiş ve bu işe koşuluştur. Zamanla bu kendisine ağır gelmeye başlamış ve klinisyenlere kendisini anlatma çabaları içinde çocukluk çağının ruhsal ve cinsel yönden istismarla dolu öyküsünü yazmıştır. Bu süreç içinde söz konusu örselenmeyi yeniden yaşamış ve kontrolden çıktığını hissetmiştir. Bu aşamada kendisini yaralamıştır.

Sorunları daha da karmaşıklaştıran bir öge, on yıl kadar önce tanımadığı bir kişinin şiddetli bir saldırısına uğramasıdır. Saldırı herhangi bir kışkırtma olmaksızın gerçekleştirilmişti ve alışılmadık bir vahşet içeriyordu. Hastanın kafası, sol şakak bölgesine inen bir yumrukla kilden bir çömlek gibi kırılmıştı. Dahası, darbenin kendisi o kadar şiddetliydi ki beynin sağ tarafı darbenin tersi yönünde kafatasına doğru sıçramıştı. Hasta, kullanılan tıbbi dili ve bununla ilgili öyküyü ıstırapla dinlemiş, fakat bunu belirli bir ilgisizlikle yapmıştı. O zamandan beri engellenme ve küçük düşürölme duyguları içindedir ve mühendisliğı ve matematiksel kavramlara ilişkin yeteneğini yitirmenin hüznünü yaşamaktadır. Ayrıca psikolojik testlerde örnekleri kopyalama ve elini kullanmadaki güçlüklerinin de farkına varmıştır. Saldırının nörolojik sonuçları, yaşamını ve belirli birtakım entelektüel çabalar için taşıdığı gizilgücü şiddetli bir biçimde etkilemiştir. Eskiden taşıdığı mesleki umutları yitirmiş olmanın acısını hala yaşamaktadır.

İlk görüşmemizde konuşma şansına kavuştuğı, özellikle (yıkıcı bir kişisel öfkeyle birlikte olan) engellenmeye yönelik

tepki gösterme eğilimine açıklık kazandırma fırsatını yakaladığı için bana minnet duymaktaydı. Bu, yaşam boyu süregelen bir özellikti ve son yıllarda epeyce düzelme göstermişti; kökenlerini çocukluk çağı örselenmelerinden alan bir tepki idi.

Onunla konuştuğça korkunç bir yitim duygusunu, entelektüel yetileri bir yabancı tarafından tam anlamıyla yıkılmış olan bir insanın trajedisini duyumsadım. Ne kadar güç olsa gerekti; kendiliğinizi beyninizin ve iç dünyanın bir bölümünden yoksun olarak düşünmek. Yine de zekasının bu kadar sağlam görünmesi beni etkilemişti; birisinin, geçmişteki entelektüel gücünü bilmeksizin ondaki patolojiyi farketmesi söz konusu değildi.

Birkaç hafta sonra onunla tekrar konuşma fırsatı buldum. Karmaşık aile ortamı üzerinde denetim kurmaktaydı ve kendisini daha iyi hissediyordu. Hastayı tanımayan yeni öğrencilerle birlikteydim ve yaşamındaki olaylarla ilgili olarak onunla tekrar konuştum. Duygularım onun durumunun taşıdığı trajedi ve bununla baş etme çabaları ile meşgul iken düşünemediğim bazı şeylerin ancak o zaman farkına vardım.

Bir ara, birkaç yıl önce daha dürtüsel ve kendine karşı daha yıkıcı olduğunu belirtmişti. Durulmasının nedeni olarak düşündüğü şeyin ne olduğunu sordum. Bu konuda içtenlikli davrandı, beyin hasarı yanıtını verdi. Bunu tam anlamıyla kabullenir görünmeden (ve önceden özür dileyerek: Bağışlayın, yaşantınızdaki güçlüğü küçümsemiyorum) ona kendisine yapılan saldırının bu açıdan yararlı olduğunu mu söylemek istediğini sordum. (Ve bunun bir lobotominin [ö.k.1] işlevsel bir eşdeğeri olup olmadığını merak ediyordum. Bu noktayı yine gözden kaçırmıştım.) Kendisi için bu, açık bir şeydi: beyin hasarının bir sonucu, onun çılgın yaşantısından uzaklaşması olmuştu. Daha sakın ilgi alanlarına yönelmiş,

insana özgü ilgi alanlarını (humanities) ve yazmayı keşfetmişti (Ve hala merak ediyordum, "Bu temporal lob epilepsisinin bir işareti, yani hipergrafi mi idi?". Fakat belirgin nöbetlere ya da garip koku duyumlarına, vb. ilişkin herhangi bir öykü yoktu). Kendimden kaynaklanan engellenmelere karşın söz konusu patolojiyi aramakta ısrarlı idim. Beyin hasarı nasıl olur da kişinin yararına bir nitelik taşıyabilirdi? O bunu nasıl olup da bir tür kutsama olarak görebiliyordu? Bu bir yadsıma, dış gerçeği görmeyi reddediş miydi? Hayır, o eksiklikleriyle dürüstçe yüzleşmiş ve hatta alışılmışın ötesinde bir tıbbi bilgi edinmişti. Başka yere bakmakta ısrar eden bendim; bir anlamda yadsımayı yapan da bendim.

Kendisinden bu değişimleri daha iyi bir duruma getiren şeyin ne olduğunu biraz daha açıklamasını istedim. Bunun üzerinde epeyce düşünmüştü, bu konu yaşamının merkezinde yer alıyordu ve üstünde düşündüğü şey kendisi idi. Eski si kadar hızlı düşünemediğini belirterek söze başladı. Mesleki ortamında bir trajedi niteliği taşıyan bu yavaşlık, onu başkalarına karşı daha dikkatli yapmıştı (daha iyi dinliyordu). Bu şekilde daha eşduyumlu olmuştu ve başkaları da onu daha iyi bir dinleyici olarak görüyorlardı. Bir düşünceden diğerine geçmedeki zorluğunu, zihninin bir zamanlar sahip olduğu acıcılığı yitirdiğini görmekteydi (yani belirli ölçüde bir perseverasyonu [ö.k.2] vardı). Fakat daha önce çok uçar ve dürtüsel olduğunu, herhangi bir şeye ilişkin olarak düşüncesini hiçbir zaman ciddi bir biçimde yoğunlaştıramadığını hissetmişti. Önceleri alkol ve madde kötüye kullanımı vardı; şimdi herhangi bir psikoaktif (ç.n. ruhsal işlevleri etkileyen) maddeye karşı nefret duyuyordu. Genel olarak yaşam karşısında bir ölçüde sabırlı bir insan olmuştu ve artık duygusal fırtınalara kapılmıyordu.

Bu aşamada, beyin hasarı onun kendilik yaşantısıyla ve

tüm borçlar ve alacaklarla bütünleşmiş olmaktadır, o (ç.n. hasta) bunların önüne geçmiştir. Temelde derin bir üzüntü kaynağı olan patolojinin kendisi, derinden derine yaşamı dönüştüren bir kişisel güç cevheri haline gelmiştir. Örselenmeyle ortaya çıkmış, dış kaynaklı ve korkunç bir beyin hasarı, hastanın kendisiyle eşduyumu içinde onun büyüme ve bireyleşme sürecinin bir parçası olmuştur; kendisini yenilenmiş ve daha iyi bir insan haline gelmiş hissetmektedir. O, şimdi yabancıyı benimsemiş ve yeni bir kendilik yaratmıştır.

Burada (ironik bir biçimde) hastanın eski, örselenmemiş kendiliğine yönelik örseleyici değişiklikleri kabullenme yönünden çok değişken olabileceği belirtilmelidir. Kendiliği ve yeni kendisi ile eşduyum içinde, beyin hasarı vasıtasıyla daha temkinli ve düşünceli olma yönünde gerçekleşen değişimle birlikte eksikli,fakat şimdi aynı zamanda daha zakin ve anlayışlı bir kendilik imgesini içreleştir(incorporate)ebilmiştir. Beyin hasarı, garip bir biçimde kendiliği bu büyük hasarı kabullenecek şekilde değiştirmiş olabilir. Örseleyici olayın kendisi, kendiliğe örselenmeyle değişikliğe uğramış olan kendisiyle eşduyum yapacak yeni bir yapıyı yerleştirerek, kendisinin kabullenilmesi için gerekli koşulları yaratmıştır.

4. KENDİLİK SPİRALİNİ KIRMAK: SİNAPSTAKİ İKİ-LEMLER

Kendisiyle eşduyum zihnin bireşimsel bir sürecini, yaşantının bütünlenmesine yönelik bir kamçılanmayı dile getirir. Bu, çoğu psikoterapi uğraşısı için bir temel oluşturur. Fakat yaşantı kendine ait birçok nitelikle bütünleşemediği ve kişi kendini-tanımlamada çözümsüz ikilemlere saplandığı zaman ne olmaktadır? Psikofarmakolojinin başarıları çağımız ve kültürümüz yönünden benzersiz nitelikte, yeni felsefi so-

ruuları beraberinde getirmektedir. Burada moleküler protezin, yani biyonik zihnin ortaya çıkışına ve kendi moleküllerine yansıyan beyin/akıl/kendilik/ruh'a gönderimde bulunuyorum. Kuşkusuz bu sözcükler yalnızca metafor niteliğindedir, fakat kendimize ve evrendeki yerimize ilişkin düşüncemizi biçimlemede güçlü bir yanları bulunabilir. Bunlar "gerçek" ya da "doğru" değildirler, fakat bir kültür sıçramasına işaret ederler ve batı düşüncesinde tarihsel öncelleri bulunmaktadır. Fakat bana göre kendine dönen bir süreç olarak kendilik, bir anlam, anlık ve buluş spiralinde kendi anlam merceğiyle (ç.n. ışık ışınları gibi) kendi kırılımını gerçekleştirmektedir.

Klinisyenler olarak bizler, çoğu kez hastalık kavramlarına "hedef belirtiler"e göre işlerlik kazandırırız, bir hastalığın gidişini belirlemede zihinsel durum belirteçleri yardımcı olur. Sözelimi bu bakımdan tedavileri belirleyen, artık maniyi kendi başına tedavi eden bir kişi değildir, bunu sağlayan maninin nesnelleştirici, ölçülebilir belirtileridir. Adı geçen hastalık uyku bozukluğu, coşkunluk durumu (euphoria), büyüklük duyguları (grandiosity)... olmakta, bunların her biri sağlığa giden yolda (ç.n. altilmesi gereken) birer hedef olmaktadır. Klinisyenin yanında onun bağlaşığı olan hasta da tedavilere uyum gösterme yoluyla hastalığı ilerletici ve geriletici güçleri gözetme işine katılır. Hedefler, bağlaşıklar gibi savaş metaforları hastalığa karşı olan bu savaşta doğal gözükmektedir. Fakat sinsi bir süreç gelişir: Kendilik, içsel sınırlarına yönelik sürekli bir araştırma içinde, kendisini gözden geçirerek ve kendisinden kuşkulanarak sabit bir çatı haline gelmektedir. Şimdi düşman, ruhun kendi içine sızmıştır: Peşini sürdüğüm kendimden başkası değildir.

Descartes epistemolojik temelini "Düşünüyorum..."da bulmuştu. Böylesine temel öğeleri sorguladığımız zaman zemin altımızdan kayar. Psikoğun yarattığı bir dehşet, yaşantının

iyeliğinin kaybıdır (örneğin "onlar" bedenimde bu şekilde karıncalanmalar oluşturuyorlar). Bir "duygulanım hastalığı" ya da bir "düşünce bozukluğu" örneklerinde olduğu gibi, duyguların ve yaşantının temelleri sorgulandığı zaman kendilik kendisini nereye kadar denetleyebilir? Soru yalnızca "Ben kimim?" sorusu değil, aynı zamanda "duyumsadığım gerçekten ben miyim ya da lityum (ö.k.3) düzeyim daha yüksek olduğu takdirde artık duyumsamayacağım bir şey midir" sorusudur. Lityum benim-yani gerçekten benim- bir bölümümü gidermekte midir? Görünen o ki lityum benim mutluluğumu, "manik coşkunculuk"umu ortadan kaldırdığı zaman durum böyledir. Fakat ben-değil, yabancı gibi görünen depresyonumu giderdiği zaman görünümü bu değildir. Yaşantımda Ben olarak güven duyduğum şey nedir? Kendimle nasıl eşduyum yapabilirim ve benim bir bölümümün bana ait olmayabilir ya da olamaz oluşu durumunda hissettiğim nedir?

Ruhsal tedavilerin uygulayıcıları, özellikle dünyevi olanla ilgili görünmektedirler. "Kabul edilmiş tedavi uygulamaları" ile ilgili hem güven veren, hem de tedirgin edici bazı şeyler vardır. Bir tedavinin geniş bir biçimde uygulandığını bilmek sayılara dayalı, belirli bir tarihsel güvence sağlar; şeyler üzerinde çalışılmış görünmektedir, yan etkiler tanımlanmış ve incelenmiştir. Fakat ruhla ilgili, kişinin yaşantı ile ilişkilendirildiği ve ruhu etkileyen (dış kaynaklı) moleküllerce değiştirilen anlamlara ilişkin karmaşık yan etkiler için ne diyeceğiz? Kendini bulma ile ilişkili sorunlar hep binlerce biçim ve durumda kendilerini göstermişlerdir (fakat içinde yaşadığımız teknolojik çağ, kendiliğin kendisi ile eşduyum yapması yönünden tedirgin edici olasılıklar ve ikilemler yaratmaktadır).

ÖZET

Kişisel yaşantının patolojik sıfatıyla nesneleştirilmesi, kendiliğin kendisini tanımlama çabaları üzerine derin bir et-kide bulunur. Kendilik, kendine dönen özellikleri bağlamında, sonu gelmeyen bir kendini tanımlama spiralinde kendisi kavramını sürekli olarak özümlemeler ve ona uyum yapar. Kuşkusuz klinisyenin katılımcı-gözlemci konumunda olması, anlamlandırma sürecine katkıda bulunmaktadır (gözlemin yapıldığı, katılımın olmadığı tarafsız bir zemin yoktur). Yan-sıyıcı süreç bireyleşme yönünde daha büyük bir gelişimin bir parçası mı olacaktır, yoksa kendine dönen spiral donup kilitlenecek midir? Bu her zaman kestirilemez. Beden ve hastalık metaforu zihne uygulandığında, gelişen kendiliğe uygun bir biçim almakta ve tam anlamıyla nüfuz etmektedir.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ö.k.1) Bazı ruhsal bozuklukların tedavisi için ameliyatla bir beyin lobunun kesilmesi.

(ö.k.2) Belirli bir düşünce ya da harekete saplanıp kalma.

(ö.k.3) Manik-depresif hastalığın koruyucu tedavisinde ve manik nöbetin tedavisinde kullanılan element.

NOTLAR

1. Bu konuşmanın bölümleri için bakınız: A. Margulies, *Eşduyumsal Imgelem*.

2. Kendiliğin bu paradoks özelliklerine yönelik bir başka yaklaşım için bakınız: Mann (1989).

3. Burada örgütleyici "patoloji" kavramı ve kendiliği bütünleyici süreci bu şekilde adlandırmanın sonuçları üzerine odaklanacağım. Kendilik, kendisiyle eşduyum süreci için tıbbi bir metafor kullanabilir. fakat çoğu kez bu anlamı bulmak için bütünüyle farklı bir dil yaratır. Örneğin kendilik, yabancının girişini açıklamak için "hastalık" kavramı yerine evrensel iyi ya da kötü kavramlarına başvurabilir.

4. Sanat ve edebiyatta estetik perspektiften söz ederiz, yaşantıyı yakalamak için gerekli olan şey, emosyonel perspektiftir. Benzer biçimde, tarihsel incelemelerde bir zaman perspektifine gereksinimimiz vardır: Kendimizi şimdiki zamanda araştırmamız güçtür. Kendimizin yerini saptayabilir duruma gelmemizden önce kendiliklerimizin değişmesi, perspektiflerini değiştirmesi (bunun için kendimizin dışında olmamız gerekir) gerekmektedir. Gariptir ki yaşantıya çok yakın olma, özümlemeyi zorlaştırabilir.

5. Bu örnekle, başkasının tamamlayıcılığına duyulan gereksinim (yanı birleşik bir ideal doğrultusunda, kişinin tam olmayan kendiliğini tamamlamayı amaçlayan bir başkasının varlığı için duyduğu istek) bağlamında bütünlüğün araştırılması yerine bir başkasının çok ayrı oluşunun aracılık ettiği, büyümeye, içgörü(insight)ye ve bütünleşmeye yönelik bir dürtüyü vurgulamaktayım. Akla "ayna işlevi" gibi sözcükler gelmektedir. Sözü ettiğim şeylerin Kohut'çu kendilik-nesne değerlendirmeleriyle ilişkilendirilmesi gerektiği açıktır, fakat bundan daha fazlası söz konusudur: Kişi başkası aracılığıyla kendini bulmakta(ve kaybetmekte)dir.

6. Ayrıca Jaspers'in yabancı olana yaklaşımı ile ilgili olarak Haven'in tartışmasına (1973, s.124-132) bakınız.

7. İlk psikotik patlamalarda yabancı (ç.n. şey) çoğu kez derinden derine yabancı, gizemli, dinsel ya da kötü olarak yaşanır. Ancak zaman içinde söz konusu yaşantı her-günkü yabancı (ç.n. şey) haline gelir. Buna koşturarak kendilik, kendine dönen spiral içinde kalan(ç.n. şey)la duygusal yönden duyarsız hale gelir ve onu kabullenir.

8. Alajouanine'den, 1963, s. 212.

KAYNAKLAR

1. Alajounanine T: Dostoewski's epilepsy. *Brain* 86: 209-218, 1963.
2. Griffith J, Cavanaugh J, Held J, Oates J: Dextroamphetamine: evaluation of psychomimetic properties in man. *Arch Gen Psychiatry* 26: 97-100, 1972.
3. Havens LL: *Approaches to the Mind, Movement of the Psychiatric Schools from Sects toward Science*. Little, Brown and Company, Boston, 1973.
4. Janowsky D, El-Yousef M, Davis J, Sekerke H: Provocation of schizophrenic symptoms by intravenous administration of methylphenidate. *Arch Gen Psychiatry* 28: 185-191, 1973.
5. Leon RL: *Psychiatric Interviewing*. Elsevier, New York, 1989.
6. Mann D: A simple theory of self. (Presentation to the Department of Psychiatry, The Cambridge Hospital, Harvard Medical School) 1989.
7. Margulies A: *The Empathic Imagination*. Norton, New York, 1989.
8. Proust M: *Remembrance of Things Past*, vol. 1, transl. Moncrieff CKC, Kilmartin T, Random House, New York, 1981.

ALGI, DÜŞÜNCE VE ŞİZOFRENİ

SÖZEL VARSANILAR VE BİLİNÇ-ÖNCESİ ZİHİNSELLİK (*)

Julian Jaynes

1. GİRİŞ

Sözel varsanılar, her olguda belirgin bir biçimde ortaya çıkmasa da bu fenomenin şizofreninin psikopatolojisinde en önde gelen belirti olduğu konusunda geniş bir görüş birliği vardır. Gerçekten de bazı psikiyatristler şizofrenik nöbetlerin her zaman için bu şekildeki varsanılarla başladığını düşünmektedirler, fakat şizofrenik hastalardaki varsanıları incelemek çok zor olduğu gibi bu savı kanıtlamak da pek kolay değildir. Bir hasta bir ya da birkaç nedenden ötürü sesler işittiğini büyük bir sıklıkla yadsımaktadır: varsanının ilettiği emir nedeniyle ya da elektroşok gibi bazı tedavilerden korktuğu için ya da sesleri araştırmak istemediği için.

Tipik bir varsanı örneği:

VIOLA: Sesler az çok ani bir biçimde şiddetlenir ve şiddetini giderek artırır gibiydi. Önce yalnızca melekler vardı. Bunlar bana iyi şeyler söylüyorlardı. Sözgelimi, "Viola, sen iyi bir insansın " Fakat sonra şeytani sesler belirdi ve bana "Yalan söylüyorsun" gibi şeyler söylediler. Bu şeyta-

(*) Kısaltılarak çevrilmiştir.

ni sesler benim kötü olduğumu ve ölmem gerektiğini söylüyorlardı. Bana cehenneme gideceğimi söylediler. Bu sesler konuştuğu zaman ateşi görebiliyor ve bedenimin bu ateşle yandığını kesinlikle hissediyordum. Melekler çoğu kez benimle konuşan kızkardeşimlerimdi. Şeytani ses konuşan iblise aitti ve beni cehenneme çekmeye çalışıyordu, fakat ben direniyordum.

Bu hasta, görüşme sırasında çocukken çok dindar olduğunu ve büyükannesinin evinin bodrum katında bir kilisenin bulunduğunu söyledi. Sesler sanki arkasından geliyormuş gibiydi. Onların hiçbir zaman annesi, babası ya da oğlu gibi olmadığını belirtti. Bunların, "oğlunun babasının ruhu" ile iletişimi kurmaya çalıştığı için başladığını düşünüyordu. Melekler böyle değildi ve iblis bu fırsattan yararlanmaya çalışıyordu.

Bunu örnek olarak seçmemin nedeni hastanede yatan hastaların varsanılarının yaygın biçimde taşıdığı belirli özellikleri göstermesidir: Başlangıcın ani oluşu, yaşantıda dinsel niteliğin ağır basması, mesajların kendisiyle çelişir niteliği ve olumlu ya da olumsuz eleştirel tonları. Tüm bu etmenlerin, içinizden birçoğu için oldukça tanıdık bir nitelikte olduğunu düşünüyorum.

Burada sorulması gereken soru "niçin"dir. Niçin dinsel nitelik? Niçin sesler uyarıcı niteliktedir?

Ayrıca varsanıların cinsler arasındaki farklılığı da vurgulanmalıdır: Bazı şeyleri yapmaları yolunda emirler işitme, erkeklerde kadınlara göre daha yaygındır.

2. "EVSİZLER"DEKİ VARSANILAR

Araştırdığımız ikinci popülasyon olan New York kentindeki evsiz kimselerin hastanede yatan hastalara göre farklı

yönleri, çok iyi işbirliği yapmaları ve işittikleri şeylerden söz ederken zaman zaman endişe belirtileri gösterecekler de genel- de kaygılı olmamaları idi. Aynı anda konuşan çeşitli sesler işitmeleri de ilgi çekiciydi. Kuşkusuz aralarında, bir dönem hastaneye yatmış ve tedavi görmüş olanlar da vardı. Sesler yine uyarıcı nitelikte ve genellikle dinsel içerikliydi, çoğu kez kişiden direnç gösterdiği birtakım şeyleri yapmasını istemektedir.

BAY JOHNSON (42 yaşında bir siyah): Daha iyi olmayı isterdim, fakat iyileşmek için çok yaşıyım. Sorun, çok akıllı olmamdan kaynaklandı. İsa benimle konuştu ve çok akıllı olduğum için beynimi alacağını söyledi. Hitler bazen bana güzel şeyler söylerdi (değişimli olarak Hitler'i ve İsa'yı kullanıyordu). Ayrıca başka sesler de vardı. Bana bağıyor ve kötü şeyler söylüyorlardı. Beni kendimle baş başa bırakmıyorlardı. Bu sesler çok, çok uzun zamandır benimle. Bir süre sonra onlara alışıyorsunuz. Ben çok dindar bir adamım, fakat kiliseye gitmem. Her zaman kendimce Tanrı'ya dua ederim. .. Bu seslerin kesileceğini hiç sanmıyorum. Bağranlar çoğu kez erkek.

THOMAS (43 yaşında bir beyaz, kırk bir televizyon setini ve antenini yirmi dolara satmak istemekte; seslerden söz açıldığında çok ciddi, hatta babacan bir tutum takınmaktadır): Dinleyin! Bu seslere aldırış etmeyin. Bunlar kötü. Size sıkıntı verir. Onlara aldırış etmediğiniz takdirde sizi bu kadar rahatsız edemezler. Bu s...tirici sesler yüzünden uzun zamandır hastanedeydim. Bu aşağılık piçler size bağırırmaya başlar. Beni dinleyin! Onlar çok kötüleşmeden aldırış etmemeye başlayın... Bu sesler sizinle televizyon aracılığıyla konuşabilir. İşte, önce böyle başlarlar. Onlar cidden dehşet vericidir, çünkü TV'nin sizinle konuştuğu düşüncesine kapılırsınız. Eğer ses işitiyor-

sanız bu TV'yi size satmayacağım. Sizi fazlasıyla korkutabilir.¹

Tüm bu malzeme, çoğunuz için oldukça tanıdık bir içerikte olmalıdır ve psikopatoloji başlığı altında yer alacağı açıktır. Fakat bunu izleyen örneklerin daha tartışmalı bir niteliği vardır.

3. NORMAL ÖĞRENCİLERDEKİ VARSANILAR

Princeton Üniversitesi'nden 74 öğrenciye, tamamen rastlantısal bir seçimle, dikkatli bir biçimde düzenlenmiş bir anket uygulanmıştır. Aynı çalışmayı Michael Rosenberg de yapmıştı (Rosenberg 1988). Deneklerin % 27.8'i "Bazı anlarda benimle konuşan birisi olmaksızın bir ses duydum" ifadesine "evet" demiş, % 12.5'u ölmüş akrabalarının sesini işittiğini net bir biçimde anımsamıştır. %3'ü Tanrı'nın sesini ya da daha alt seviyede mistik bir varlığın sesini duymuş, % 78'i bir şarkıyı sonlandıktan sonra ıslitmeye devam etmiş ve % 67'si "Birisi beni çağırmaksızın adımın çağırıldığını duydum" ifadesine "evet" demiştir. Benim için buradaki en önemli özellik, Princeton Üniversitesi'nin tüm öğrencilerinin kabaca % 28'inin bir işitsel varsanısının bulunmasıdır.

Birçok tanımlamada aktarılan sözel varsanılar, psikiyatrik hastalardaki varsanılara benzerlik göstermektedir. En büyük farklılık, normal öğrencilerdeki bu varsanıların psikiyatrik hastalardakine göre çok daha az yoğunluk ve sıklıkta olmasıdır.

Bu sonuçlar daha önce 375 yüksek okul öğrencisine bir anket uygulamış olan Posey ve Losch(1983)'un bulduğu sonuçlara uygunluk göstermektedir. Bu noktada normal popülasyonun yaklaşık 1/3'ünde bazı zamanlar sözel varsanılar işitildiği ve bu nedenle böylesi varsanıların (biyolojik psiki-

yatristlerin bellemiş olduđu gibi) bir patolojiyi göstermediđi net bir biçimde savunulabilir kanısındaým.

4. ÇOCUKLARIN VARSANISAL OYUN ARKADAŞLARI

İşitsel varsanıların sıklık spektrumu yalnızca şizofrenik olmayan normal erişkinleri değil, çocukları da içine almaktadır. "İmgesel oyun arkadaşları" (varsanısal oyun arkadaşları olarak okunmalıdır) fenomenlerini inceleyenler, bu çocukların kendileriyle yapılan görüşmelerde (bize görünmeyen) arkadaşlarının "sesleri"ni işittikleri kanısına varmaktadırlar (Harvey 1918; Pines 1978). Kendi araştırmamda din eğitimi veren bir yüksek okuldaki kadın öğrencilerin yaklaşık yarısının varsanısal oyun arkadaşlarının bulunduğunu ve bunların yarısının seslerin nicelik ve niteliğini net bir biçimde anımsadığını saptamıştım.

Bu kadınlardan biri özel bir ilgiyi hak etmektedir. Kendisi çok yoksul bir aileden geliyordu ve hem annesi, hem de babası çalışmak zorundaydı. Onu, evin çeşitli odalarından gelen sesler işiten, şizofrenik bir büyükannenin bakımına bırakmışlardı. Kız her oda için ayrı bir oyun arkadaşı geliştirmişti. Annesi durumun farkına varınca işini bırakmış, büyükanneyi bir akıl hastanesine göndermiş ve çocuğu bu varsanıları dışlayarak eğitmeye çalışmış, bunu kısmen de olsa başarmıştı. Fakat şimdi büyümüş olan kızın hala varsanısal oyun arkadaşları vardı ve bunlar da onun gibi büyümüşlerdi. Zorlanma (stress) anlarında ortaya çıkıyor ve ona ne yapacağını söylemeye çalışıyorlardı. Sesler net bir biçimde "işitiliyordu" ve imgesel değildi. Bu kadın bende psikotik olduğu izlenimini uyandırmamıştı. Kendisi varsanısal oyun arkadaşlarının doğuştan mı yoksa öğrenilmiş mi olduğu açısından ele alınmıştı ve ben kafamda şunu kurmuştum: evlenip de ço-

cuk sahibi olamaması durumunda onun yaşadığını okul arkadaşları da yaşayacaktı.

Başka bir gün arkadaşlarımdan birinin başına gelen bir olayı aktarmak istiyorum. Erken gelişim göstermiş, üçbuçuk yaşında bir erkek çocuk, Henry adında varsanısal bir oyun arkadaşı geliştirmişti. Birgün anne-babasıyla büyükbabasını ziyarete gittiler. Oturma odasında, üstünde kahve içilen masada oyuncak dinozorlarla oynarken aniden korku içinde bakakaldı ve sıçrayarak ayağa fırladı, döşemedeki bir havalandırma ızgarasına koşarak bağırды: " Geri dön Henry! Daha fazla gelme! Oradan çıkamayacaksın! Geri dön ve mahzene in!" Ardından sanki hiçbir şey olmamış gibi dinozorların başına döndü. Bu olguyu imgelemen bilinçli anlamında imgelemiş bir ses değil, fakat gerçek bir varsanı örneği olarak alıyorum. Bu küçük öykü bazılarınıza hastanede yatan ve işittiği sesin havalandırma sisteminde mahsur kalmış birisinden geldiği kanısında olan varsanlı hastaları anımsatmış olmalıdır.

5. KONUŞMA ÖZÜRLÜ BİR POPÜLASYONDA SÖZEL VARSANILAR

Yakın zamanda (Hamilton 1985) keşfedilmiş bir gruptan söz etmek istiyorum. Bunlar yaşamları boyunca konuşmamış olan beyin felçli, vücudunda kasılmalar olan (spastic-athetoid), her iki kol ve bacağı doğuştan tutmayan hastalardır. Beslenmelerinin, temizlenmelerinin, tuvaletlerinin ve hareketlerinin başkaları tarafından yaptırılması gerekmektedir ve hemşirelik hizmetlerini verenlerce çoğu kez "bitkisel varlıklar" olarak değerlendirilirler. Bunlardan bazıları (nasıl konuşulacağını hiçbir zaman öğrenememekle birlikte) bir konuşmayı beklenmedik bir biçimde normal bir düzeyde, bütünüy-

le anlayabilmektedirler. "Yirmi soru" oyununa benzer bir teknikle, katılımcının evet ya da hayır olarak değerlendirdiği parmak, dudak ve göz hareketlerini kullanma yoluyla iletişim kurulabilmektedir (bakınız: Moore 1972).

Özel olarak bu tekniğin kullanılması ile ses işitme olasılığına ilişkin bir soru yöneltildiği zaman bu hastaların birçoğu "heyecanlı 'evet' işaretlerinin ortaya koyduğu şaşırtıcı anlatımlar sergilemişlerdir." Sesler genellikle hasta ile aynı cinsiyete aittir, fakat Tanrı ile özdeşleştirilmiştir. Bunlar hastanın dışından konuşmakta, sesleri genellikle üst-sol taraftan gelmektedir (ses işitildiği zaman hastanın gözleri sanki istemsiz olarak sola çevrilmiştir) ve hastaya ne yaptığını ve neyin doğru olduğunu söylemekte ve kendilerine uyulmadığı zaman hastayı rahatsız etmektedirler. Sesler genellikle yardım sunar niteliktedir, hastalara başlamış olan herhangi bir eğitim programı ile işbirliğine girmelerini söylemektedirler. Hastalar, seslerle iletişim kuramadıklarını hissetmektedirler. Veriler, önceki sonuçlardan bilgisi olmayan ikinci bir anketör kullanılarak güvenilirlikleri sınanmıştır. Bu çalışma yakın zamanlarda özenli bir biçimde genişletilmiş ve bu konuşamayan kişilerin kendi fenomenal evrenlerinin içeriğini doğru bir biçimde yansıtabildiklerini ve araştırmacıların yorumlarının doğru olduğunu göstermiştir (Sappington ve ark. 1988). Ne yazık ki bu hastaların bilgisayarlı tomografi verileri yoktur.

6. DİĞER GÖZLEMLER

Sözel varsanıların çeşitliliği dikkat çekicidir. Dosyalarım da bulunan, varsanılardan söz eden kişilere ait mektuplardan en garip olanı bir transseksüele aittir. Bu kişi çocukluğunda önemli ölçüde cinsel tacize uğramış ve erişkinliğinde

bir Scientology (ö.k.1) dönemini takiben, cinsiyet değiştirme operasyonuna kadar seslere "boğulmuştu". Ayrıca savaş sırasında gemileri batan ve kurtarıncaya dek saatlerce suyun içinde, sesi işitilebilen bir Tanrı ile konuşan denizciler vardır. Otomobilinin içindeki bir kadın, sol taraftaki pencereden kendisine cenaze törenini yazmasını söyleyen bir ses işitmiş ve bir kağıt ve kalem çıkardığı zaman "sözcükler görsel olarak kafasına üşüşmüştü". Daha önce hiç böyle bir şey yaşamamıştı. Bir başkası, son derece dindar bir adam olup bir yaz mevsimi ruhçuluk(spiritualism)la ilgilenmiş ve Schreber'in ünlü özyaşam öyküsünde tanımladıklarına çok benzer nitelikte en az yirmi adet tanrısal ses işitmişti. Ailesinin isteğiyle hastaneye yatırıldığında ilaç tedavisini veya psikoterapiyi ya da nesnelliğini yitirdiği yolundaki savları hiçbir zaman kabul etmemiş, sesler ortadan kaybolduğu zaman da üzül-müştü. Bunun kendiliğinden düzelen bir şizofrenik psikoz olduğunu söyleme eğilimindeyseniz Emmanuel Swedenborg hakkında ne söyleyeceğinizi doğrusu merak ederim. Kendisi onsekizinci yüzyılın ilk yarısında parlak bir bilim adamı idi ve Sokrates ve İsa gibi birtakım kişilere ait olduğunu düşündüğü bazı sesler duymuş, onun sözel varsanıları kendi din anlayışının temelini oluşturmuştu. Ya da onun bir dönemde ki izleyicisi olan William Blake'i göz önüne alacak olursak o, şiirlerini hepsi kendisiyle ilgili olan meleklerden işittiğine inanıyordu. Bu örneklerde vurgulanması gereken özellik, bu seslerle inanç, özellikle dinsel inanç arasındaki önemli ilişkidir.

Sözel varsanılar (normal ve patolojik olmak üzere) birbirinden böylesine farklı gruplarda niçin bu denli yaygındır? Varsanılar niçin sıklıkla uyarıcı niteliktedir ve % 73'ü erkeklerde emir, kadınlarda daha sık olarak eleştiri niteliğindedir? Neden bunlar çoğu kez dinsel niteliktedir? Suçlu psikotikler

niçin yaygın bir biçimde seslerin söylediği şeylere uymalarının gerektiğini hissetmektedirler?

7. ESKİ UYGARLIKLARDAKİ VARSANILAR

Bu sorulara yanıt getirebilmek için en eski uygarlıklardaki, sözel varsanılarla ilişkili kanıtlara eğileceğiz. Herhangi bir bölümünün görece bir güvenilirlikle dilimize çevrilebildiği en eski metin *İlyada*'dır. Bu yapıttaki iki özelliğe değineceğim. Birincisi, bu poemin her yerinde sözel olduğu kadar görsel varsanılar söz konusudur. Kuşkusuz ki bu sesler tanrılar olarak adlandırılmaktadır ve bu kanlı öyküdeki eylemleri ve emosyonları yönetir ve denetlerler. Tanrılar ya da sözel varsanılar Troya Savaşı'nı başlatır, stratejisini ve sonucunu belirler.

İlyada'nın ikinci bir özelliği, hiçbir içebakışsal bilincin bulunmadığı daha eski bölümlerine ilişkindir. Orijinal metinde düşünme, duyumsama, yaşama (ç.n. yaşantı konusu etme), imgeleme, anımsama, üzülm vb. gibi bilinçli işlemleri anlatan herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.² Varsanısal sesler ya da tanrılar insanın iradesi *idiler*. Eylemin kökenleri, bilinçli karar vermede ya da (kendisini takiben bir başka edim yerine özgül bir edimin gerçekleştiği) içebakışsal değerlendirmelerde yatıyor değildi. Şu konuda her zaman için dikkatli olmalıyız: bilinç genel geçer bilginin varsaydığı gibi, biliş ya da algı ile aynı şey değil, fakat onlara eklenen bir şeydir; dil aracılığıyla öğrenilir ve gücü metafor ve benzeşimler(analogies)den gelir.³

İlyada'nın eski bölümleri bu şekilde bilinç-öncesi bir zihinsellik sergiler; tanrılar adı verilen sözel varsanıların mutlak anlamda merkezi bir konumu vardır. Benim başka çalışmalarım da çift-kamaralı (ö.k.2) zihin adını verdiğim bu zi-

hinsellik (çift kamaralı parlamento için pek doğru olmayan bir metafor, üstteki ve alttaki meclisler şeklindedir. Böylesi bireyler yaşamlarındaki alışkanlıklara göre hareket ederler) tıpkı bizimkisi gibidir, fakat yeni bir oluşum ya da durum ortaya çıktığında bir seçim anı diyebileceğimiz bir an gelir ve varsanısal bir ses kişiye ne yapacağını söyler, bu da tam olarak modern zamanlardaki bilincin davranışımızı seçtiği andır.

Bu varsanıları tetikleyen nedir? Bunun yeni bir koşul karşısında bir karara varmanın yarattığı hafif bir zorlanma (stress) durumu olduğunu ve modern zamanlarda yaşayan bizler için bir sözel varsanıyla tetikleyecek zorlanma eşiğinin çok daha yüksek olduğunu öne sürüyorum. Bunların günümüzün tüm kültürlerinde hastanede yatan hastalarda, sözünü ettiğim evsizlerde, çocuklarda ve konuşamayan felçlilerde bu denli yaygın oluşunun nedeni, bu eski zihinselliğin kalıtsal bir temelinin bulunuşu ve bunların ortaya çıkışı için gizilgüç veren genlerin bizimle birlikte günümüzde de varlığını sürdürmesidir. Sözel varsanıların geç Pleyistosen (ö.k.3) boyunca (Jaynes 1976b) dilin (tüm uyarıcı enformasyonların beyindeki kaydına yönelik bir yanıt olarak gerçekleşen) evrimi süresince gelişim gösterdiğini düşünüyoruz. Önceleri bu varsanılar, bir birey için sağkalım yönünden dolaysız bir değer taşıyorlardı ve bunlar, kendilerini ortaya çıkaran uzun süreli ve çeşitli işlerde bunu yalın bir biçimde sergilerlerdi. İÖ 9000 yıllarında bu sesler tanrılar olarak adlandırıldı.⁴ Çift-kamaralı zihin tarımsal uygarlıkların başlamasına olanak tanıyan, yeni bir toplumsal denetim türü yarattı. Bunun tarihsel bir spekülasyon olduğunu kabul ediyorum, fakat değinilen veriler her bakımdan arkeolojik kanıtlara dayanmaktadır.

Bu aşamada, çok sayıda veriyi birkaç sav ile kabaca özet-

lememe izin veriniz. İnsanların geniş gruplar halinde bir arada yaşaması olarak anladığımız uygarlık, Mezopotamya'nın çeşitli sitelerinde başlar, Anadolu(modern Türkiye)'ya, batıya doğru Mısır'a, oradan Afrika'ya, Anadolu'dan Yunanistan ve Güney Rusya'ya, oradan Hindistan, Tayland ve Çin'e yayılır ve ondan sonra bağımsız bir biçimde Orta Amerika ve And Dağları'ndaki bir dizi uygarlıkla kendini gösterir ve bu ilk uygarlıkların *tümü* de çift-kamaralı oluşun ve tanrılar denilen (aynı şey olan) varsanılarla örgütlenmişliğin çeşitli kanıtlarını sergilerler, bunların gözle görülür hale geldiği buluntular putlar, duvar resimleri, kabartmalar ya da mühürlerdeki tasvirlerdir. Ayrıca yazılı belgelerde insanlarla varsanısal tanrılar arasındaki etkileşimlere ilişkin gerçekçi betimlemeler vardır (ve bunlar daha önce sözü edilen, günümüzün varsanılı insanların anlattıklarından tümüyle farklı şeyler değildir).

8. BAZI ESKİ VE MODERN KOŞUTLUKLAR

Şimdi dikkatinizi daha önce anlatmış olduğum modern fenomenlerden bazıları ile eski çift-kamaralı fenomenler arasındaki bazı benzerliklere çekmek istiyorum. Bunlardan biri, putların işlevidir. Bu, psikolog olmayanların incelemiş olduğu önemli bir konudur. Putlar eski zamanlarda sözel varsanıları uyandıran ve besleyen maddi suretlerdir. Eski uygarlıkların tümünde vardır. Sanki söz konusu sesleri akla uygun kılmaktadırlar. Burada döşemenin altındaki varsanısal arkadaşına koşan küçük çocuğu anımsayalım. Ya da kırık televizyonu ile birlikte Thomas'ı. Kentin caddelerinde evsiz olduğunu düşündüğüm birtakım adamların bir telefon kulübesinde hayali konuşmalar yaptıklarını, bu arada jeton kullanmadıklarını, parmaklarını beceriksizce ve numaraları çevir-

meksizin telefon kadranı üzerinde oynattıklarını ve sözel varsanı olduğuna hükmettiğim bir şeyle uzun uzun konuşuklarını görmüştüm. Belki sizin de ara sıra gözlemiş olduğunuz bir başka örnekte, bir hasta sandalyede oturmakta ve boş bir televizyon ekranına dikkatle bakarak şunları söylemektedir: " Fəkat Başkan Reagan benim hakkımda bu kadar çok şeyi nereden biliyor?" Buradaki hiyerarşik dayanaklara dikkat ediniz. Sözel varsanılar, çift-kamaralı çağlarda olduğu gibi, hemen her zaman için hiyerarşik ilişkide kişiden yukarıda olan birisi(ç.n. birileri)ne ilişkindir. Bir havalandırma ızgarası, kırık bir televizyon ya da (bir put olarak) sessiz bir telefon şeklinde yabancı bir görünüm sergileyebilir, fakat bunlar onların işlevidir.

Değineceğim ikinci konu, varsanısal oyun arkadaşları konusu; özellikle de sözünü etmiş olduğum, oyun arkadaşları kendisiyle birlikte büyüyen ve ona zorlanma anlarında ne yapacağını söyleyen kadın örneğidir. Varsanısal oyun arkadaşları, birçoğu unutulsa ya da bastırılrsa da, görünen o ki çocukların % 50'sinde ortaya çıkmaktadır. Burada (toplumun kültürel değerlerinin getirdiği beklentilerle cesaretlendirilen ve desteklenen) tüm çocukların kendileriyle birlikte büyüyen ve kişisel tanrıları, Mezopotamya'da *ilileri*, Mısır'da *kaları* olan oyun arkadaşları geliştirdiği çift-kamaralı çağlardaki durumla koşutluk gösteren bazı şeyleri, en azından imgeleyebiliriz.

Bu anlatılanlardan kolayca şu sonuca varılabileceği düşüncesindeyim: varsanılar işitecek bir zihinselliğe sahip insanlar, söz konusu varsanıların bağdaşabileceği özgül toplum türlerinde var olmak zorundaydı. Kişi, düşüncesi içinde örgütlenmiş birtakım katı beklentilerle birlikte, toplumsal yapının korunabileceği katı bir hiyerarşinin içine sokulmuştu. Söz konusu olgu kesinlikle bu idi. Arkeolojik metinler çift-ka-

maralı teokrasilerin hepsinin de hiyerarşik olduğunu ve bunların bir tanrı ile, çoğu kez de bir putla ya da (ç.n. birisine) yakıştırılmış bir statü ile bir törensel düzen (ritual) içine girdiğini net bir biçimde göstermektedir. Yakıştırılan statünün başı tüm Mezopotamya'da olduğu gibi, görüldüğü kadarıyla varsanıların kendisine geldiği bir kişi (ö.k. 4) ya da daha ender olarak Mısır'da olduğu gibi (hiyerarşide kendisinden alta olanlarca varsanı ile iştirilen) devletin başı olan tanrısal bir kişi idi. İlyada'daki kahraman-savaşçılarda bu ögenin gevşek bir örgütlenmeye sahip oluşu, ayrıksı bir durum gibi gözükabilir, fakat Troya Savaşı döneminden gelen arkeolojik kanıtlar, bu dönemde putların yaygın olduğunu göstermekte ve Lilinear B (ö.k. 5) katı bir hiyerarşisi olan bir toplum tanımlamaktadır. Tüm bunlarla ilgili kanıtlar için daha önceki çalışmamı (Jaynes 1976a) kaynak gösterebilirim.

9. VARSANILARIN ÇÖZÜLÜŞÜ VE BİLİNCİN BAŞLANGICI

Katı bir hiyerarşiyle birlikte olan bu teokrasiler, kararlı bir yapıyı gerektirmekte ve doğmuş çocuklarla ilgili benzer beklentileri beslemektedir. Toplumsal bir kargaşanın bulunduğu, özellikle insanların göçe ve kararlılığı dayatan tapınaklarını ve putlarını terk etmeye zorlandığı zamanlarda, bir toplumun bireyleri tarafından iştirilen sesler artık kabul görmez olur ve çift-kamaralı zihin artık işlev göremez. Exodus (ö.k. 6) ve Kenan(ç.n. Filistin'in eski adı)'da çıkan karışıklık, tam da böyle bir olaydır. Eski Ahit'in tümü, bu varsanısal zihinselliğin yavaş ve kaçınılmaz bir çözülüşü ve bunun yerini bilgeliğin alması biçiminde okunabilir. Mezopotamya'da çift-kamaralı zihnin yıkılışının başlıca nedenlerinden biri, nüfus artışı ve bunun büyük ölçüde tarımsal kent dev-

letlerine yayılmasıdır. Ve de İÖ ikinci binyılın sonlarına doğru, çok daha fazla savaş ve istila göze çarpmaktadır. Thera (bazen Hristiyanlıktaki adı olan Santorini ile anılır) yanardağındaki büyük patlamanın çok açık bir biçimde alevlendirdiği toplumsal kargaşa, Yakın Doğu dünyasını harabeye çevirdi (ö.k. 7); birkaç yüzyıl devam eden bir göç ve istila dalgasını başlattı ve tanrıların emirlerini yazıya dökme başarısı işitsel varsanıların gücünü zayıflattı. Çift-kamaralı zihnin toplumsal dayanaklarının ortadan kalkması ve artık insanların ses işitmemesi karşısında ne yapılılabildi?

Bu makale kapsamında, bilincin doğasından söz etme ve onun (hayvansal evrimin bir yerinde gizemli bir biçimde yer alan) biyolojik bir gelişim göstermiş bir fenomen olmayıp dilin metafor ve benzeşimleri biçimlendirme gücü temelinde oluşturulmuş, özgül bir insan yetisi olduğuna ilişkin kanıtlar getirme olanağım olmadı. Eski Yunan Edebiyatı'nın ilk metinlerinde bunu açıkça görmek olanaklıdır. Linear B tabletleriyle başlayan, İlyada, Odysseia ve de İÖ 600 yıllarında Solon'un (ö.k. 8) yazılarına dek uzanan sonraki ikiyüz yılın lirik şiir ve ağıt yazan şairleri, çift-kamaralı zihnin yıkılışı ve metafor temelindeki bilinç dilinin gelişiminin en açık betimlemelerini sergilemektedirler. *Thumos*, *phrenes*, *kardia*, *psyche* gibi sözcükler, dış nesnel göndergelerinden iç zihinsel işlevlerine doğru bir değişim göstermektedirler (bakınız: Snell 1953; Adkins 1970). Ve aynı zamanda başka yerlerde de bu süreç işlemektedir. Başka bir yerde bu konuları çok daha derinlemesine işlemiştim (Jaynes 1976a). Size İbrani dünyasının en eski ve has⁵ kitaplarından olan ve hemen tamamen çift-kamaralı bir adamı işleyen *Amos* ile yaklaşık İÖ 200 yıllarına ait *Ecclesiastes*'i kıyaslamanızı önerebilirim.

Böylelikle, kimi zaman psikopatolojik olarak değerlendirilip kimi zaman böyle görülmeyen sözel varsanılar üzerine

çağdaş bazı incelemelerle başlayıp tarihe yöneldik ve eski edebi metinlerin bu fenomenin (pratik olarak) evrensel ve gündelik bir fenomen olduğunu gösterdiğini saptadık. Şu halde şizofreni çift-kamaralı zihne kısmi bir dönüş, fakat yalnızca kısmi bir dönüş niteliği taşımaktadır, çünkü kişi çocukluk çağında bilinci öğrenmiştir ve umutsuzca ona tutunmaya çalışmaktadır. Değirmiş olduğumuz kanıtların bizi şöyle bir sonuca ulaştırabileceğini düşünüyorum: şizofrenide bu derece açık bir biçimde ortaya dökülen sözel varsanı fenomenlerinin evrimsel kökeni, benim çift-kamaralı zihin dediğim bu eski, bilinç-öncesi zihinselliktedir.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ö.k. 1) Scientology: 1952'de L. Ron Hubbard'ın başlattığı dinsel ve psikoterapiye yönelik akım. En yüce varlık düşüncesini reddeder, fakat yeniden doğuşa ve insanın hazırlanmış bir çalışma programını ve psikolojik gereçleri kullanarak en üst düzeydeki gizilgüçlerini geliştirme yoluyla kendi koşullarını düzeltme gücüne inanır.

(ö.k. 2) Julian Jaynes'in kuramına gönderme yapan Walter J. Ong'un *Orality and Literacy, The Technologizing of the Word* adlı yapının Türkçe çevirisinde (*Sözlü Ve Yazılı Kültür; Sözü'nün Teknolojileşmesi*, çeviren: Sema Postacıoğlu Banon. Metis Yayınları 1995) "bicameral" sözcüğü "çifte bölümlü" olarak çevrilmiştir (s. 44-45). Oysa Jaynes'in metin içindeki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, "camera" sözcüğü burada bölüm ya da bölme anlamında kullanılmamaktadır. Burada (1961-1980 arası Türkiye'de de uygulanmış olan) çift meclisli parlamentoya yönelik metaforik bir ifade vardır. Türkiye'deki parlamentolar için, Osmanlıca "meclis" sözcüğü kullanılmakla birlikte İngiliz Parlamento-su'ndan söz ederken (Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası örneklerin-

de olduğu gibi) kamara sözcüğünü kullanabiliyoruz. Bu nedenle "bica-
meral" sözcüğünü "çift-kamaralı" biçiminde çevirmeyi uygun buldum.

(ö.k. 3) Pleyistosen: 2.5 milyon yıl öncesinden başlayıp 10.000 yıl öncesine kadar devam eden jeolojik dönem.

(ö.k. 4) Burada Mezopotamya'daki siyasal düşünüşle ilgili olarak Alaeddin Şenel'den bir alıntı yapmayı gerekli görüyorum: " Urukagina, Sümer kent devleti Lagaş'ın, onu İÖ 2415-2400 dolaylarında yöneten kralıdır. Metinden anlaşıldığına göre, iktidarı yozlaşmış rahip yöneticilerin elinden alan bir asker yöneticidir. Dolayısıyla metin, iktidarın rahip yöneticilerden asker yöneticilere geçişi sırasındaki düşünceleri yansıtmaktadır. Urukagina, ilkin tanrılar ve tanrıçalar için yaptırdığı tapınakları, kanalları ve surları anlatarak yönetime el koyuşunu, dinsel düşünüşe uygun olarak yasallaştırma yolundaki çabalarını yansıtmış olur (...) 'Fakat tanrı Ningirsu Lagaş krallığını bana verince, beni 36 bin adam arasından seçip kral yapınca, eski günlerin tanrısal yasalarını yeniden uygulamaya koydum' der. (...) Urukagina iktidarını böylece eski yasallık kuramına dayandırdıktan sonra, bir gasıp olduğu için bununla yetinmeyip, tanrının kendisini 36 bin yurttaş arasından seçtiğini de ekleyerek, kalıtsal yasallık ilkesine karşı "liyakat" düşüncesini de sunmuş olur." (*Siyasal Düşünceler Tarihi. Tarihöncesinde, İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Alaeddin Şenel, kısaltılmış üçüncü baskı, V Yayınları, Ankara, 1991. S. 84-85).

(ö.k. 5) Linear B: İÖ 15.-12. yüzyıllara ait Yunanistan yarımadası ve Girit'ten edinilen arkeolojik verileri anlatan bir terim. İÖ 18.-15. yüzyıllara ait Girit belgeleri ise Linear A olarak adlandırılır.

(ö.k. 6) Exodus: İbraniler'in Mısır'dan kaışı ve Eski Ahit'te ikinci kitabın adı.

(ö.k. 7) Bu patlamanın yaklaşık İÖ 1500 yıllarında olduğu ve Girit'teki Minos uygarlığını yok ettiği söylenir.

(ö.k. 8) Öte yandan Solon'un soyundan geldiği söylenen ve ondan iki yüz yıl sonra yaşamış olan Platon, "Sokrates'in Savunması"nda Sokrates'e şunları söyler: " Bir tanrının ya da tanrıl (tanrısal), kutsal bir be-

lirtinin bana göründüğünden söz açtığımı birçok yerde sık sık işitmişsinizdir; hani Meletos'un alay yollu diline doladığı buydu suçlamasında. Bir çeşit ses olan bu belirti çocukluğumda gelmeye başlamıştı bana; bu ses beni hep görmek istediğim işlerden alıkor, ama hiç mi hiç bu işlere zorlamazdı beni. Benim siyasal uğraşmama(uğraşıya girmeme) karşı koyan işte bu sestir; beni siyasadan alıkoymasının da çok yerinde olduğuna inanıyorum." (*Sokrates'in Savunması*'ndan. Çeviren: Teoman Aktürel. *Felsefenin Evrimi*, Macit Gökberk, Milli Eğitim Basımevi, 1979. S. 128-129).

NOTLAR

1. Görüşmeci sesleri duymadığını, Prof. Jaynes'in araştırmasını yürüten bir Princeton Üniversitesi öğrencisi olduğunu söyleyerek Thomas'ın yanlışını düzeltmeye çalıştığı zaman, Thomas aniden onun sözünü keserek şöyle demişti: " Bu tam da sana söylediğim türden bir şey! Onlara kulak asmamanı söylemiştim."

2. Çağdaş çevirilerin naif bir biçimde modern bilinci metne yansıttığı, dillere düşmüş olan bir gerçektir.

3. Bu ifadenin ayrıntıdan uzak bir kısalıkta oluşu onu tartışmalı ve kışkırtıcı bir hale getirmektedir, bunun için beni bağışlayacağınızı umarım. Bu konulara kapsamlı bir şekilde girdiğim çalışmalar şunlardır: Jaynes 1976a, Kısım 1.1 ve Jaynes 1986, özellikle s. 140-142.

4. Bu kuram böylelikle tanrıların ve dinin kökenini açıklamaya yönelik bir kuram olma niteliğini kazanmaktadır.

5. "Has" sözcüğüyle kastettiğim şey Kutsal Kitap'ın çoğu Eski Ahit'ten gelen çeşitli kaynaklarla karışmamış kitapçıklarıdır. Amos gibi peygamberler tanrıların sözcüklerini güvenilir bir haslıkla başkalarına aktaracak derecede çift-kamaralılığı koruyan geçiş kişileridir.

KAYNAKLAR

1. Adkins ADH: From the Many to the One. Cornell University Press, Ithaca, 1970.
2. Hamilton J: Auditory hallucinations in nonverbal quadriplegics. *Psychiatry* 48: 382-392, 1985.
3. Harvey NA: Imaginery playmates. State Normal College, Ipsilanti, 1918.
4. Jaynes J: The Origin of Conciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind. Houghton Mifflin, Boston, 1976a. (German translation by Neff K: Der Ursprung des Bewusstseins durch den Zusammenbruch der Bicameralen Psyche, Rowohlt, Reinbeck, 1988).
5. Jaynes J: The evolution of language in the late Pleistocene. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 280: 312-325, 1976b.
6. Jaynes J: Conciousness and the voices of the mind. *Canadian Psychology* 27: 128-186, 1986.
7. Moore MV: Binary Communication for the severely handicapped. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation* 52: 532-533, 1972.
8. Pines M: Invisible playmates. *Psychology Today* 12: 38-42, 1978.
9. Posey TB, Losch ME: Auditory hallucinations of hearing voices in 375 normal subjects. *Imagination, Cognition, and Personality* 2: 99-113, 1983.
10. Rosenberg ME: Auditory hallucinations in Princeton University Undergraduates. Senior thesis at Princeton University on file in the MuddLibrary, 1988.
11. Sappington J, Reedy S, Welch R, Hamilton J: Validity of messages from quadriplegic persons with cerebral palsy. *American Journal of Mental Retardation* 94: 49-52, 1989.
12. Snell B: The Discovery of Mind. Harvard University Press, Cambridge, 1953.

ŞİZOFRENİ VE ANLAMBİLİMSEL FENOMENLERİN NİCELİKSELLEŞTİRİLMESİ (*)

Bir Şey Nasıl Bir Şey Anlamına Gelebilir?

Hinderk M. Emrich

1. GİRİŞ

Bu makalenin Putnam'cı ve Quine'ci bölümü şunu kapsamaktadır: bir şey nasıl bir şey "anlamına gelebilir?" Bu sorunun *Anlamanın Anlamı ve Gönderimin Kökenleri*'ne göre ele alınışı Harvard'ın muhteşem felsefi iklimine bir ithaf olarak alınabilir ve Wittgenstein'in *Mavi Kitap*(1958, s. 15)'ındaki tümcesini de bize anımsatır: " Bir 'anlamı' anlamak için aynı zamanda mutlaka 'anlamın açıklanışı'nın anlamını anlamak zorundasınızdır." Wittgenstein bir başka yerde de felsefenin kendi sınırlarını aşmaya çalıştığı zaman dilin sakat ürünlerini onarmaya çalışacağını savunmuştur; ve özellikle bu yönelmişlik sorunu yüzünden, biliş bilimi(cognitive science)nin temel odak noktasının dil felsefesi olması halinde bu, sorun yaratacaktır. Burada önereceğim yöntem, anlambilimsel fenomenler için işleyişsel ve niceleyici bir yaklaşım sunmaktadır ve dilbilimsel değildir. Bu nedenle işlevsel nörobiyoloji ile zihin felsefesini bir araya getiren yeni ve ilginç bir paradigma olarak değerlendirilebilir.

(*) Kısaltılarak çevrilmiştir.

2. ALGIDAKİ ÜÇ-BİLEŞENLİ-ETKİLEŞİM VE ÜRETSEL (PRODUCTİVE) PSİKOZLARDAKİ DÜZENSİZLİKLERİ

Bu model, algının özellikle üç bileşenden kurulu olduğunu varsaymaktadır: birincisi duyumsal girdi ("duyumsalcı bileşen"); ikincisi kavramların içsel üretimi (" kavramlaştırma bileşeni"); ve üçüncüsü denetim ("sansür"-bileşeni). Ayrıca bu üç bileşen arasındaki özgül etkileşimin, algı sırasındaki dış evrenin biyolojik olarak verimli ve etkili bir bilinçli-işsel tasarımıyla sorumlu olduğu ve de psikoz sırasında bu üç bileşen arasındaki dengenin bozulduğu varsayılır.

"Kavramlaştırma"-bileşeni "fatezi bileşeni", "hipotezleri-üreten-bileşen" ya da "kurgulayıcı- bileşen" olarak da adlandırılabilir. Bunun söz konusu modeldeki tasarımı şu olguyu göz önüne alır: başarılı bir yorumun olanak kazanmasından önce verilerin işlenmesi, ancak veri kümesine uygulanacak bir kavramlaştırmanın temel alınmasıyla olanaklı hale gelir. "Sansür" işlevi bir "düzeltme" işlevi olarak da adlandırılabilir ve kısmen bir "silici" sisteme, kısmen de bir "bastırıcı" ya da "reddedici"-sisteme dayalı olarak karakterize edilebilir. Psikoz için bir sistemler-kuramı çerçevesinden bakılırsa şizofreni, metabolizmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan bir bozukluk şeklinde değil, bir nörobiyolojik "sistem" zayıflığı olarak görünmektedir, yani bir şebeke kompleksinin etkileşimsel bir bozukluğu söz konusudur. Bu şebekede farklı alt-yapılar arasındaki etkileşim kararsız bir niteliktedir, özgül koşullar ("zorlanma" gibi) altında bir karşılayamama durumu (işlevsel çözülme) ortaya çıkar. Şizofreni açısından "incinebilirlik", bu anlamda beynin oluşumsal bir eksikliğinin bir sonucu olarak yorumlanabilir; bu eksiklik özgül ve zorlayıcı koşullar altında insan beyninin farklı alt-yapıları

arasındaki etkileşimi kararlı tutmada bir yetersizliğe yol açar.

Burada şöyle bir sorun ortaya çıkıyor: algının üç bileşeni arasında var olan ve "kararsız hale gelen" ya da bozulan denge nasıl bir şeydir? Burada kurulan hipotez, psikoz oluşumundaki temel düzensizliğin kurgulayıcı bileşen ile sansür işlevi arasındaki dengede kendini gösterdiği şeklindedir. Örneğin işitme işlevini içsel üretim bileşenine göre denetleyen sansür sistemindeki bir zayıflık, hastaların normal işitsel yaşantılarına ek olarak "sesler işitme" biçimindeki yaşantılarını açıklayabilir, çünkü düzeltici sistem içsel hipotez-üretici sistemin aşırı üretimiyle boğulmuş durumdadır: bu demektir ki normal algı her zaman için içsel bir "savlama (betting)" süreci ile kurulmakta (Gregory 1973), bu bağlamda az çok akla uygun hipotezler, edinilen deneyimlere göre dışsal veri kümeleri temelinde yanlışlanmaktadır ve şizofrenide bu "savlama işlemi" bozulmuştur. Gregory'ye göre bilinçli algı ancak "algısal hipotezler" temelinde olanak kazanmaktadır ve "belirsizliğin ürettiği yanılsamalar"da "hipotez değişimi ile birlikte veriler aynı kalmakta, fakat algı değişmektedir-şu halde herhangi bir değişim, duyumsal olmak ve özgül hipotezlerle bağlanmak zorundadır"..." Hipotezler verileri ve veriler hipotezleri etkiler" (Gregory 1973). Bu yaklaşımın benimsenmesi durumunda şu varsayım akla uygun gözükmektedir: şizofreni bir içsel kavramlaştırma işlemcisi ile bir (uyumsal) düzeltici işlemci arasındaki bir dengesizlikten doğmaktadır ve bu dengesizlik içsel (kısmen anlamsız) üretimlerde bir artışa yol açmaktadır.

2.1. Binoküler Derinlik İnversiyonu

Derinlik inversiyonu fenomeni Disneyland'daki "Perili

Köşk'te çarpıcı bir biçimde sergilenmektedir, burada ziyaretçiler kendileri yürüdükçe bütünüyle döner görünen bir çift insan yüzü görmektedirler. Gerçekte bu yüzler, yanlış olarak normal yüzler şeklinde algılanan üç boyutlu iç-dış maskelerdir. Binoküler "derinlik inversiyonu"nun yarattığı bu yanılsama ondokuzuncu yüzyılda Helmholtz ve Mach tarafından araştırılmıştır; temel mekanizmalara ilişkin sorunlar Gregory (1973) tarafından yeniden ele alınmıştır. Özellikle Yellott(1981)'un deneylerinde görsel yaşantıların "nesnelerin gözün ağtabakasındaki imgelerinin sağladığı kanıtlar karşısında onların üç boyutlu şekillerine ilişkin hipotezlerin beyin tarafından sınındığı bir işlem"ın sonucu olduğu gösterilmiştir. Binoküler derinlik inversiyonu ters-yüz üç boyutlu nesnelere ilişkin tüm koşullarda ortaya çıkmaz, fakat "yalnızca derinlikte ters-yüz görüldüğü zaman normal gözüken son derece inanılmaz bir gerçek biçim"ın söz konusu olduğu durumlarda gerçekleşir (Yellott 1981, s. 120, ayrıca karşılaştırınız: Wolf 1987). Zihinsel ön-kavramlar, görsel yaşantıları yaratarak duyumsal girdileri eleştirel bir biçimde ölçer gözükmemektedirler ve bu etkileşim, bilinçdışı algısal öğrenme tarafından kavramlaştırılmaktadır. Görsel derinlik inversiyonu, bu bakış açısıyla, yukarıda sözü edilmiş olan "düzeltici işlemci"nin bir belirteci olarak değerlendirilebilir.

2.2. Bir Psikoz Belirteci: Binoküler Derinlik İnversiyonunda Bozulma

Yukarıda anlatılan algının üç bileşenli hipotezi şu düşüncüyü beraberinde getirir: psikozda kurgulayıcı işlemci ile düzeltici işlemcinin işlevleri arasındaki denge bozulmaktadır. Böylelikle psikozda ön-kavramların düzeltilmesi işlevinin bozulduğu varsayılmaktadır; ve görsel algı ile ilişkili işlemci,

sunulmuş olan modelin öngördüğü biçimde bozulmuşsa psikotik hastalarda binoküler derinlik inversiyonunda bozulma gözlenmelidir. Aslında buna yönelik deneyler gerçekleştirilmiş (Emrich 1988) ve bunun için bir stereoskopik (ö.k.1) projeksiyon aleti ve lineer polarize ışık kullanılmıştır: Bu çalışmada şizofrenik hastalar sağlıklı kontrol denekleriyle karşılaştırılmış ve kontrol deneklerinin tümünün binoküler derinlik inversiyonunu tam olarak gerçekleştirmelerine karşılık şizofrenik hastaların bunu yapamadıkları, bunun derecesinin de psikozun üretselliğine, yani güncel olarak varsanıların ve sanrısız yaşantıların bulunması ölçüsüne bağlı olduğu görülmüştür.

Bu bulgu şu düşüncüyü destekler görünmektedir: şizofrenik psikozlar birincil olarak beyni dış evrenden gelen aşırı enformasyon yüklenmesinden koruyan bir "süzgeç" in yetersizliğine bağlı olarak değil, içsel kavramlaştırmalarla ve dış duyuşsal verilerle etkileşen, etkin bir düzeltici işlemci içindeki bir yetersizliğin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (yani sonuçlar duyuşsal verilerin "düzeltilmesi" ndeki bir yetersizliği ortaya koymaktadır). [karşılaştırınız: Emrich 1988, 1989.]

Bu kavram (geliştirilişi bakımından bağlantılı olmasa da) Huxley(1954)'in psişedelik (ç.n. varsanı yaratan, örn. LSD) maddelerin etki biçimine ilişkin yorumuyla bazı benzerlikler göstermektedir; Huxley, Bergson ve Broad'ın etkisi altında bu psikoz oluşturunca bileşiklerin, algı ile ilişkili iç-sansür işlevini zayıflatma eğiliminde olduğunu söyler.

Malenka ve arkadaşları (1982) da şizofrenik hastalarda motor denetleme davranışının düzeltilmesinde merkezi bir kusur bulunduğunu gözlemişlerdir. Yukarıda işlenmiş olan psikozdaki temel yetersizlik görüşü, psikotik bir durum sırasında iç düzeltici sistemlerin kavramlaştırmayla ilgili olarak yetersiz ve dengesiz olduğunu varsaydığı ölçüde Huxley'in ve

Malenka ve arkadaşlarının düşünceleriyle aynı doğrultuda gibi görünmektedir.

3. "BİLİNÇALTI YEĞLEME": ZİHNİN ETKİLEŞİMSSEL YAPISI

Yakın geçmişte "biliş bilimi (cognitive science)" adı verilen yeni bir zihin bilimi gelişmiştir ve bu tip araştırmaların psikiyatrinin temellerine esaslı katkılarda bulunacağı öne sürülmektedir. Yakın zamanlarda Tony Marcel ve Eduardo Bisiach'ın editörlüğünü yaptığı bir kitapta belgelenmiş olan bir sava göre, bu bilim kapsamında bilinç kuramı giderek artan bir rol oynamaktadır. Allport(1988)'un tanımlamış olduğu gibi, bilinç birimsel bir varlık, iyi tanımlanmış tek bir fenomen değildir; "fenomenal farkındalık," "bilinçli karar-verme", "yönelim", "emosyon" ve benzeri gibi bir dizi terimle tanımlanmaktadır. "Bilinçli fenomenal farkındalık" günümüzde geliştirilmiş olan bu kavramlara uygun olarak çeşitli bilinç-üretici alt-sistemler arasındaki dinamik etkileşimin bir ürünüdür ve bu etkileşimsel sürecin ürünü, bilinçli yaşantıdır. Burada getirilen yöntemin amacı, alt-sistemler arasındaki bu etkileşimi ele almak ve anlambilimsel fenomenlerin nicelikselleştirilmesinin bu etkileşimde nasıl bir rol oynadığını göstermektir.

Algının yukarıda tanımlanmış olan üç-bileşenli hipotezi-ne göre, etkileşimsel süreç kavramlaştırma bileşenleri, duyumsal veriler ve "sansür birimi" arasında gerçekleşmektedir. Algısal deneyler (Mısır yazılarının üç boyutlu tasarımları ile yapılan deney örneğinde olduğu gibi) algısal yaşantı için diğer önemli etmenlerle birlikte nesnenin tanınma derecesinin kritik bir öneme sahip olduğunu göstermiştir (Ramachandran [1988]'in gölgelendirme yönü örneğinde olduğu

gibi). Bilinç-öncesi sistemimiz ışığın bize hep yukarıdan geldiği bir çevresel ortama alışıktır. Derinlik-algısının bilinçaltı kurgulanmasına büyük katkıda bulunan bir diğer etmen, gözün ağtabakasındaki imgelerin oransızlık derecesidir. Bu etmenlerin etkileşimsel sonuçları hayvan maskeleri örneğinde (yukarıya bakınız) olduğu gibi, anlambilimsel yönden anlamlı yapıların, tanıdık olmayanları karşısında tanıdık olanlarında gösterilebilir. Bu deneylerin bir sonucu olarak, üç değişken için sistematik bir değişim olanaklı hale gelmektedir, bu şekilde söz konusu nesnelerin "anlambilimsel yük"ünü ölçebiliriz. Çünkü gölgelenme yönündeki değişimler, ağtabakası imgelerinin oransızlık değişimleri ve alışılmış nesnelerin anlambilimsel içeriği farklı öznel-bilinçli-algısal yaşantılara yol açar; bu da bilinçaltı yer edinen ve "anlamlı" bir şeyin bilinçli algısına neden olan etkileşimsel süreçlere niceliksel bir bakış için olanak sağlar. Bu konudaki öncü veriler elde edilmiş durumdadır.

4. BİR ŞEY NASIL BİR ŞEY ANLAMINA GELEBİLİR: YÖNELİMSEL YÜKSEK-SİSTEMLER

Bir şeyin nasıl bir şey "anlamına gelebildiği" biçimindeki sorular, zihin-beden sorununun temelleriyle karmaşık bir bağlantı içindedir. Max Planck şu tümcesinde bunu özlü bir biçimde dile getirmişti: "Bilim, Doğa'nın son gizini çözemez. Çünkü biz, son çözümlemede çözmeye çalıştığımız gizin bir parçasıyız." Harold Rugg (1963) "İmgelem" adlı kitabında şu tümceyle ikici (dualistic) fenomenalizme bir giriş yapmaktadır: "İnsan iki evrende yaşamak zorundadır: diğer insanların ve olayların dış-fiziksel evreni ve kendi duyumlarının, imgelerinin ve düşüncelerinin, duygudurumlarının ve fantezilerinin, isteklerinin ve gereksinimlerinin iç-psikofizyolojik

evreni." Donald MacKay birkaç makalesinde, özellikle "Zihin Gözü, Beynin Görüşü (1965)"nde "zihin sözü" ve "beyin sözü" arasında ayrım yapmakta ve şunu savunmaktadır: "İnsanlık durumuna eşlik eden indirgenemez gizimiz, beni gitgide daha çok etkiliyor (...) kendi doğamızda indirgenemez bir ikicilikle yüzleşmek zorundayızdır-ister istemez 'şeyler'e ilişkin bir ikicilik değil, hiçbir mekanikçi çözümlemenin irdeleyemeyeceği bir görünüm ikiciliği." Max Planck'ın "...çözmeye çalıştığımız gizin bir parçasıyız" savı ele alınırsa bir sistemin nasıl "yönelimsel" olabileceği, Searle(1988)'nin adlandırmasıyla "ilgililik(aboutness)" özelliğine sahip olarak nasıl örgütlenmesi gerektiği, "anlama gelme" özelliğini nasıl içerebileceği soruları çözümlenebilir. Watzlawick, von Förster, Luhmann gibi isimlerin formüle ettiği güncel konstrüktivizm kuramları doğrultusunda "enformasyonların her zaman için içsel kurgular olduğunu" (Luhmann 1988) savunmaya alışmışsındır. Yukarıda anlatılmış olan inversiyon-yanılsaması örneğinde olduğu gibi, algıları yaşadığımız zaman sahip olduğumuz "fenomenal farkındalık" (burada "yüksek sistem" denilen) öte-düzey(meta-level)de bir sistemin işleminden geçirdiği konstrüktivist bir üründür; bu ürünün bilinç ufkunda görülebilen, kendine ait iki tip program bağlamında anlamlandırma yetisi vardır. Bu programlardan biri, etkisi altında "şeyleri", "nesneleri", "sistemleri" algılayabildiğimiz nesnelleştirici program, diğeri bizim "tümeller", "katışksız duygular" gibi zihinsel durumları düşünceler, benlikler, vb. düzeyinde yaşamamızı sağlayan zihinselleştirici programdır.

Donald MacKay'in dediği gibi: "Biri zihinsel, diğeri fiziksel olmak üzere, aralarında ince bağlar bulunan iki olay kümesini koyut olarak almak için elimizde hiçbir dayanak yoktur. Şimdiye dek elimize geçen kanıtlar insanın eyleyen-varlığını ancak bir birlik olarak ele almayı haklı kılıyor; fakat bu

birlik yadsınamaz bir biçimde iki ayrı görünüm vermektedir. İçteki görünüm bir karara vardığım zaman duyumsadığım ve bildiğim şeydir, dıştaki görünüm fizyoloğun kafamın içine bakabilse göreceği şeydir."

ÖZET

Günümüz zihin felsefesinin ana konularından biri, yönelmişlik ve anlambilimin üretim kipleridir. Yanılsamalı algılaşmanın alt-bileşen çözümlemesini yapacak niceliksel deneyler, dilden bağımsız olma ve iyi düzeyde işlenmiş olma avantajına sahiptir. Şizofrenik hastalar ve bir "psişedelik durum"daki normal kontrol denekleri 3-boyutlu derinlik inversiyonu paradigmasında "yanılsamanın yanılsaması" bir algı yaşamaktadırlar. İndirgemeci olmayan bir tekcilik bağlamında bu bulguların felsefi anlamları tartışılmıştır.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ö.k.1) Stereoskopik: İki boyutlu şekillerin iki gözle bakıldığında üç boyutlu görünmesini sağlayan mekanizmaya ilişkin.

KAYNAKLAR

1. Allport A: What concept of conciousness? IN: Marcel AJ, Bisiach E (eds): Conciousness in Contemporary Science. Clarendon Press, Oxford, pp. 159-182, 1988.
2. Emrich HM: Zur Entwicklung einer Systemtheorie produktiver Psychosen. Nervenarzt 59: 456-464, 1988.
3. Emrich HM: A three- component-system hypothesis of psychosis.

Impairment of binocular depth inversion as an indicator a functional disequilibrium. *Brit. J. Psychiatry* 155 (supp. 5): 37-39, 1989.

4. Gregory RL: The confounded eye. IN: Gregory RL, Gombrich EH (eds): *Illusion in Nature and Art*. Freeman, Oxford, pp. 49-96, 1973.

5. Huxley A: *The Doors of Perception*. Chatto & Windus, London, 1954.

6. Luhmann N: *Neuere Entwicklungen in der Systemtheorie*. *Merkur* 42: 292-300, 1988.

7. MacKay DM: A mind's eye view of the brain. IN: Wiener N, Schad JP (eds): *Cybernetics of the Nervous System (Progress in Brain Research, Vol. 17)*. Elsevier, Amsterdam, pp. 321-332, 1965.

8. Malenka RC, Angel RW, Hampton B, Berger PA: Impaired central error-correcting behavior in schizophrenia. *Arch. Gen. Psychiatry* 39: 101-107, 1982.

9. Marcel AJ, Bisiach E (eds): *Consciousness in Contemporary Science*. Clarendon Press, Oxford, 1988.

10. Ramachandran VS: Perception of shape from shading. *Nature* 331: 163-166, 1988.

11. Rugg H: *Imagination*. Harper & Row, New York, 1963.

12. Searle J: Minds and brains without programs. In: Blakemore C, Greenfield S (eds): *Mindwaves*, Blackwell, Oxford, pp. 209-233, 1988.

13. Wittgenstein L: *The Blue Book*. Basil Blackwell, Oxford, 1958.

14. Wolf R: Der biologische Sinn der Sinnestuschung. *Biologie in unserer Zeit* 17: 33-49, 1987.

15. Yellott JI.Jr: Binocular depth inversion. *Sci. Amer.* 245: 118-125, 1981.

DÜŞÜNMEK NEDEN KOLAYDIR

Steven Matthysse

1. DÜŞÜNMENİN KOLAYLIĞI

Olağan düşünmenin kolaylığı psikolojinin açıklama getirememiş, ilginç yönlerinden biridir. Konuşmadan önce hesap yaptığımıza ya da düşüncelerimizi düzgün bir şekle sokmaya çalıştığımıza ilişkin herhangi bir belirti yoktur. Normal düşünme herhangi özgün bir yoğunlaşmaya dayanmaz ve hemen hiç zaman almaz. Mantıklı ya da mantıksız ya da dilbilgisi kurallarına uyan ya da uymayan düşüncelerden oluşan **karışık** bir yapıyı ayrıntılı bir biçimde irdelemek gibi bir zorunluluğumuz yoktur. Zihin etkili bir düşünceyi ya da kendisine sunulan olanaklardan uygun olanını seçme işine rahatça enerji yatırabilir. Çocukluğumuzda düşünme yönünden becerikli olmadığımız ve bu beceriye otomatik hale geldiği bir aşamada işlerlik kazandırdığımız yolunda da herhangi bir belirti yoktur. Çocukta da erişkindeki kadar bol düşünce oluşmakta ve yaşına uygun biçimsel kurallara, kendiliğinden gerçekleşen bir uygunluk göstermektedir. Bu alanda, bizim kendi alanımızda olduğu kadar kolay bir biçimde ilerleme kaydetmektedir.

Düşünce, sanki elinde (özüne ilişkin ve iyi işleyen) ham bir malzeme varmış gibi işler gözükmektedir. Kuşkusuz bu-

rada (odaklanmayı sürdürme, düşünceleri yeni bir biçimde bir araya getirme, inandırma, etkileme ya da eğlendirme yönünde) bir çaba da vardır. fakat düşünen kişi kendi adına etkin bir uğraşa girmeden önce iyi-biçimlenmiş düşünce öğeleri ile donanmaktadır; bunlar çokça ve (doğuştan gelen bir eğilimle) mantıksal olarak uygun bir biçimde bileşime girmektedirler.

Şiddetli bir psikopatolojide düşüncenin bu ön-kosulları yitirilir. Ya zihne gelen hiçbir şey kalmaz (Alzheimer hastalığında olduğu gibi) ya da mantığı ya da sağduyuyu hiçe sayan, sapkın biçimlerde bileşime girmiş düşünceler gelir (şizofrenide olduğu gibi). Düşünce bilinçli zihinsel çaba ile yeniden normal kanallarına döndürülebilmektedir; gerçekten de şizofrenik hastalar, erken evrelerde düşünceleri üzerindeki denetimlerini yeniden kazanmaya çalışır, fakat genellikle başarısızlığa uğrarlar. Normalde otomatik bir süreç olan bir şeyin yerine bilinçli zihinsel çabayı koymaları, hemen hemen tüm psikolojik testlerde gösterdikleri yavaşlığı ve düşük performansını kısmen açıklamaktadır.

2. MEKANİK YASALARA KARŞI FORMEL YASALAR

Bu yetersizliğin normal "süzgeçten geçirme" işlevinin yitilmesinden kaynaklandığı düşüncesinde değilim. Normal insanların kötü-biçimlenmiş düşünceleri süzgeçten geçirme gibi bir gereksinimleri yoktur. İyi (ç.n. düşünce) adaylar(1) arasında seçim yaparlar. Şizofrenik kişiler açısından "uygunluk yönünden gizil yanıtlarını elekten geçirememesi" söz konusu olabilir (Chapman ve ark. 1977, s.164), fakat gerçekten de onların zihinleri normal olan kişilerde ortaya çıkmayacak düşünce üretme olanaklarına açık gibi gözükmektedir. Kendisinden "bir balık suda yaşayabilir, çünkü..." tümcesini ta-

mamlaması istenen, şizofrenik bir kadınla yapılan konuşma-
dan bir alıntıyı ele alalım: " Çünkü yüzmeyi öğrenmiştir. Ya
yüzemeseydi? Tabii ki bu olamazdı. Niçin belli bazı tanrıların
denizler üzerine böylesi etkileri var? Onları böylesine uğraş-
tıran (ö.k.1) yeryüzü nedir? Yuvalarına yakın olan balıklar
yüzeye gelir ve sudan çıkar (ö.k.1). *Neden?* Bence bunun ne-
deni insanların yitirdikleri bedenleridir. Bir beden havaya
uyumlu hale gelir. Düşünceleri düşünür ve balıkları sudan
çıkartır (ö.k.1)" (Cameron 1938, s. 25). Normal bir beyin, dü-
şünce üretimi için aday olarak bu tip düşünceleri öne sür-
mez. Çoğu insan için anormal bir düşünceyi düşünmek, nor-
mal bir düşünceyi düşünmekten daha güçtür.

Kanımcı normal düşünmenin kolaylığını açıklamak için
bilinçdışı rastgele üretim ve sinama sürecinin yeterli olabile-
ceğine inanmak güçtür. Aksine, düşünce yasalarını sinir hü-
crelerinin bilinmeyen bazı yollarla birbirleri üzerine olan etki-
leri, otomatik olarak gerçekleştiriyor olmalıdır (Mathysse
1987).

Böyle bir süreci ilk planda göz önünde canlandırmak zor-
dur, çünkü düşünmeyi karakterize eden yasa türü, beyinde-
ki süreçleri karakterize eden yasa türünden çok farklıdır.
Düşünceyi birtakım yasalara bağlı kılan şey, onun dilbilimci-
lerin *kompetans* [ç.n. competence: insandaki dili edinme, kul-
lanma ve anlama yönünde doğuştan getirilen kapasite] *ku-
ralları* adını verdiği kurallarla sınırlanmış olmasıdır. Bunlar
iyi-biçimlendirilmiş ifadelerce karşılanması gereken kural-
lardır, fakat bu ifadelerin üretim kuralları değildir (Chomsky
1965, s. 9). Düşüncemiz sözdizim, anlambilim, mantık ve
emosyonel tutarlılık kurallarına uymak zorundadır. Düşünce
bozukluğuna ait yirmi kategoriden uzak durmalıdır (Johns-
ton ve Holzman 1979, s. 69-70). Kompetans kurallarını he-
nüz tam olarak formüle edemiyoruz, fakat bunu işittiğimiz

anda duraksamaksızın düşünce bozukluğundan söz edebiliyoruz. Matematiksel belit(axiom)ler gibi düşünce yasaları da dışlama yönünden katı, kapsamalarına aldıkları şeyler yönünden ise büyük bir serbestliğe sahiptir. Bunlar değerlendirir ve eleştirir, fakat belirleme yapmazlar. *Tüzeldirler.*¹

Öte yandan beyin süreçlerinin yasalılığı, *işleyişlere* ait bir yasalılıktır. Sinir hücreleri birbirleri üzerine elektriksel ve kimyasal olarak etkide bulunmaktadırlar. Bu, uzayda çarpışan cisimleri karakterize eden türde bir yasa ile aynılık göstermektedir: mekanik, kaçınılmaz, sonuçlarından bağımsız olarak yalnızca etkileşim anında gerçekleşen.

Fakat doğanın her yerinde formel yasaları yerine getirici mekanik yasalar bulunur. Işık uzayda hep olanaklı en kısa süre içinde, kaynağı ile hedefi arasındaki çizgiyi izler; fakat ışık ışını ölçülmek üzere durmaz ve acele etmez. Ekonomide her bir girişimci çevresine aldırış etmeksizin kendi kazancını gözetse de Adam Smith'in (en az kuramındaki) "görünmeyen el"i serbest piyasanın, kaynaklarını en iyi biçimde bölüş-türmesine yol açar.

Bilinen bir başka örnek, kimyadaki değerlik (valance) olup psikolojideki gözde benzetmelerden biri oluşunu John Stuart Mill'e borçludur. "Zihinde birçok izlenim ve düşünce birlikte işlediği zaman, bazen kimyasal bileşime benzer bir süreç ortaya çıkar... Daha yalın birkaç düşüncenin birlikte harmanlanması ile biçimlenen Karmaşık Düşünce'nin, yalın düşüncelerden oluşmuş olmayıp onların *sonucu olduğu* ya da onlar tarafından *üretildiği* ... söylenebilir" (Mill 1881, s. 592). Düşünce yasalarına benzer biçimde, değerlik yasaları da katı oldukları oranda olanak tanıyıcıdır. Sözelimi dimetil eter ve etil alkol aynı atomik kompozisyona (C_2H_6O) sahip olmakla birlikte farklı yapıdadırlar (CH_3-O-CH_3 ve CH_3-CH_2-OH). Büyük moleküllerin tipik bir biçimde birçok izo-

meri (ö.k.2) vardır.

3. DİNAMİK SİSTEMLERDEKİ HIZLI VE YAVAŞ SÜ- REÇLER

Kar taneleri mekanik ve formel yasalar arasındaki uyumun güzel bir örneğidir. Buzun kristal yapısı birtakım bakışım-
lara sahiptir ve bunlar kar tanelerinin alabileceği biçim-
leri sınırlar, fakat sonsuz bir çeşitliliğe de olanak tanır-
lar. Aşırı doyurulmuş suyun bir T_w su sıcaklığında su kitlesin-
den buharlaştırılması, daha soğuk bir T_a hava sıcaklığında
donmaya olanak vermekte ve kar kristalleri yapay olarak bi-
çimlenmektedir (Nakaya 1954, şekil 286). Kristallerin ge-
ometrik biçimleri sistemik olarak T_w ve T_a 'ya bağlıdır (Na-
kaya 1954, şekil 444).

Işık ışınları, pazar alanı, kimyasal bağlanma ve kar tane-
leri formel yasaların mekanik yasalarca yerine getirilmesine
örnektir, fakat bizi herhangi bir genel ilkedен yoksun kılacak
kadar da birbirlerinden farklı olgulardır. Mekanik ve formel
yasalar arasındaki ilişkiye daha evrensel bir bakış, bu kav-
ramların beyne nasıl uygulandığını anlamamıza yardımcı
olabilir.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda mekanik bilimi-
nin gelişmesiyle birlikte fiziksel bir sistemle ilgili durumlara
bir *faz uzayı* (*phase space*) adı verilen ve her bir serbestlik
derecesi için bir koordinatla birlikte, geometrik bir uzay şek-
linde betimleyen bir eğilim ortaya çıktı. Çok sayıda boyut söz
konusu olabiliyordu; güneş sisteminin hareketini betimleme-
de gezegen konumları için 9×3 koordinatları, hızlar için de
 9×3 koordinatı gerekiyordu. "Faz noktası" 54-boyutlu bir
uzayda hareket halindedir. Böylesine geniş bir uzayı kurgu-
lama işi çekilen güçlüğe değer, çünkü sistemin faz uzayında-

ki yerleşimini biliyorsanız onun gelecekteki tüm zamanlarda yörüngesini öngörebilirsiniz.

Bir sistemin uzun bir süre bozulmaksızın devam etmesine olanak tanındıktan sonra, genellikle yörüngesi faz uzayının küçük bir bölümüne yerleşir. Kimyasal bir tepkimenin bir dengeye ulaşmasında olduğu gibi tek bir noktaya (kararlı bir duruma) yönelebilir ve orada kalabilir. Gezegenlerin hareketlerinde olduğu gibi periyodik bir halkaya, ya da *sınır çemberi* (limit cycle)ne yönelebilir. Ayrıca *yabancı çekim ögesi* (strange attractor) denilen, son derece kompleks bir yörüngeye de yönelebilir. Meteorolog E. N. Lorenz sadeleştirilmiş bir hava tahmini modelinde yabancı çekim ögelerini ilk kez saptamıştır, bu modelde faz uzayı koordinatları sıcaklık farklarını ve konvektif (ö.k.3) hava akımını göstermektedir (Lichtenberg ve Lieberman 1983, şekil 1.19). Uzun bir zaman sonra sistem bir noktaya yönelmekte, fakat hareketsizleşmemektedir. Tam tersine, hareketi faz uzayının sınırlı bir bölümünde kalsa da girdaplı ve kestirilemez bir özellik taşımaktadır. Hafif bir düzensizlik zaman geçtikçe sınırsız bir biçimde büyüyecektir. Bu tür bir hareket "kargaşalı (chaotic)" olarak adlandırılır. Eğer zamanın uzunluğu faz noktasının kendi sınır çemberini ya da yabancı çekim ögesini somutlaştırmasına yetecek kadar kısa ise sistemin herhangi bir eylemi gerçekleştirmesi için gereken zaman içinde yörüngeye ait ayrıntılar ortalama bir değere ulaşacaktır. Bu olguda fiili durumlar çekim ögelerinin kendileri ile numaralandırılabilir.

Dinamik sistemlerde çoğu kez *çoğul* çekim ögeleri birlikte yer almaktadır. Kıta Ayrımı'na yağmur yağıyorsa hem Atlas Okyanusu'na, hem de Büyük Okyanus'a doğru yol alır. Kıta Ayrımı'nın tüm batı bölgesi Pasifik çekim ögesinin havzası, doğu bölgesi de Atlantik çekim ögesinin *havzası*dır.

Dinamik bir sistemin serbestlik derecelerinin sayısı art-

tıkça birlikte var-olan çekimsel durumların sayısı astronomik düzeylere ulaşabilir. Katı hal fiziki bize çarpıcı örnekler sunar. Önce sıradan bir ferromıknatısı (ö.k.4) ele alalım; bunda atomlar kristal bir ağ üzerinde düzenli bir biçimde dizilmişlerdir. Her bir atom komşu atomlar üzerinde, onların spin(ç.n. açısal momentum)lerini kendi yönüne çevirecek biçimde etkide bulunur. Kendi üzerindeki sıcaklık değerlerinde moleküler hareketin düzensizliğinin başladığı ve atom dizilişinin rastgele hale geldiği bir sıcaklık (Curie sıcaklığı)(ö.k.5) vardır. Curie sıcaklığının altında tüm atomlar aynı yönde dizilmişlerdir. Bu olguda çekimsel durumların sayısı küçüktür, tüm manyetik vektörlerin bulunabileceği her bir yönelim için tektir. Bundan başka, manganez oksit gibi antiferromagnetik (ö.k.6) maddeler vardır, bunlarda komşu atomlar birbirine karşıt taraflara yönelme eğilimindedirler. Bu maddeler Curie sıcaklığının altında ferromıknatıslar kadar tekbiçimli (uniform) yapıdadır, yalnızca tüm atomların aynı tarafa yönelmesi yerine yönelimlerin düzenli bir değişimi söz konusudur. Burada da uzaydaki her bir yönelim için yalnızca bir dinamik çekim ögesi vardır.

Kristal ağındaki komşu atomlar arasında çekici ve itici güçler birlikte var olduğu zaman ilginç şeyler olmaya başlar. Evropiyum-stronsiyum-sülfid alaşımı bildiğimiz sodyum kloridin kristal yapısına sahiptir, fakat alışılmışın dışında magnetik özellikleri vardır. Evropiyumda en-yakın komşuluk etkileşimleri ferromagnetik niteliktedir, diğer yandan ondan sonraki en-yakın komşuluk etkileşimi antiferromagnetiktir. Evropiyumla alaşım halindeki stronsiyumun kendisinin güçlü bir magnetik etkisi yoktur, fakat ağdaki yapıda rastgeleliğe neden olur. Eğer ağ içine bir stronsiyum atomu girmişse belli bir evropiyum atomuna en bitişik konumdaki evropiyum atomu ona en-yakın komşu ya da ikinci-yakın komşu

olabilir. Şu halde evropiyum atomu çiftleri arasındaki bazı etkileşimler ferromagnetik iken diğer bazıları antiferromagnetik olur. Belirli sıcaklıklarda ve belirli evropiyum ve stronsiyum alaşım oranlarında *spin glass* adı verilen, dikkate değer bir durum ortaya çıkar (Maletta ve Felch 1979).

Spin glass'ı oluşturan güç, en iyi olarak bir Villain modeli (1977, s. 4794)'ne uyan iki boyutlu bir biçim içinde anlaşılabilir. Her bir köşesinde magnetik atomlar bulunan bir kare (bir plaket de denebilir) düşünün ve karenin her bir kenarındaki etkileşimlerin ferromagnetik ya da antiferromagnetik olduğunu varsayın. Ferromagnetik ve antiferromagnetik etkileşimler, hiçbir atom dizilişi tüm komşu çiftleri doyuramayacak bir şekilde düzenlenebilir; bu durumda plaketin "gerilim halide" olduğundan söz edilir. Gerilimli plaketler tüm-ferromagnetik ya da tüm-antiferromagnetik olguların en küçük enerji değeri düzeyi kadar elverişli olmasa da iki adet en düşük enerji haline sahiptir. Enerjiyi en küçük düzeye indiren her iki halin (+) ve (-) "bakışsızlık"ı bulunduğundan söz edilir. Bitişik plaketlerin karşıt "bakışsızlık"a sahip olma eğilimi vardır.

Kristal ağındaki ferromagnetik ve antiferromagnetik etkileşimler hem gerilimli, hem de gerilimsiz plaketlerin var olacağı biçimde, rastgele düzenlenmişse değişimli bakışsızlıkları olan gerilimli plaket "adalar"ı gerilimsiz "denizler"le çevrili olacaktır. Villain'in modeline göre "denizler", "adalar"ı birbirinden yalıtmakta ve onların kendilerini bağımsız bir biçimde dizmesine olanak vermektedir. Ferromagnetik ya da antiferromagnetik tersine, tüm ağ üzerinde hiçbir uzun-sıralı dizilim yoktur. Enerji açısından yaklaşık olarak eşit olan çok sayıda bileşim olasıdır.

4. ÇEKİM ÖĞESİ BİLEŞİMLERİ: FORMEL DİL

Şimdi ana soruna dönmek için yeterli bir temele sahibiz: mekanik yasalar formel yasaları nasıl karşılayabiliyor? Bir-biriyle etkileşebilen bir özdeş dinamik sistemler serisi düşünelim (özdeşlik koşul değildir). Başlangıçta sistem birleşimsiz (uncoupled) olsun:

A B C D

Her sistem kendisinin çekim hallerinden birindedir. ABCD bileşim(combination)i formel bir dildeki simgeler dizisi olarak yorumlanabilir, bunlara ait sözcük dağarcığı (vocabulary) bu dizinin üyelerinin çekim öğeleri listesidir. Şimdi sistemler arasında dönüşebilen bir etkileşim söz konusu olsun. Etkileşim periyodunda dizinin bireysel üyeleri geniş bir sistem halinde bütünleşir ve artık kendi çekim halleri kalmaz:

$A \leftrightarrow B \leftrightarrow C \leftrightarrow D$

Bileşmiş (combined) sistem kendi faz uzayında geçici bir hareket içine girecek ve kendi çekim öğelerinden birinin havuzuna düşecektir, (etkileşim çok zayıf olmadıkça) bu öğeler birleşimsiz (uncoupled) alt-sistemlerin çekim öğelerini yalın bir biçimde karşılamayacaktır. Şimdi etkileşim tersine dönsün. Alt-sistemler bir kez daha bağımsız hale gelecek ve her biri kendi çekim hallerinden birine yönelecektir, fakat bunun başlangıçtaki hal olması zorunlu değildir.

A' B' C' D'

Bileşmiş sistemin içine girdiği havuz, onun etkileşiminin

sonlandığı andaki kesin haline bağlı olacaktır. A'B'C'D' çekim öğeleri dizisi formel dildeki ikinci bir simgeler dizisi, olarak okunabilir. Mekanik etkileşimler bir simgeler dizisini bir diğerine dönüştürmüştür.

Bu değişimli birleşme ve birleşimsizleşme süreci uzun bir süre devam ederse simge dizilerinin kendisi, bir faz uzayında bir hareket içine giren dinamik bir sistem olarak değerlendirilebilir, bu uzayı *simge-dizisi uzayı* (*symbol-string space*) olarak adlandırabiliriz. Etkileşim fazında birleşmiş sistem hızla kendi çekim öğelerini örneklediği için etkileşimin sonlandığı andaki kesin hali rastgele bir değişkendir. Bu nedenle şimdiye dek göz önüne aldığımız dinamik sistemlerin tersine, simge-dizisi uzayındaki hareket belirlenimsel (deterministic) değildir. Bu bir *rastgele yürüyüş*tür. Dizi örneklerinin her bir üyesinin, birleşme fazları arasındaki zamanda kendi çekim öğesini yaklaşık bir kesinlikle örneklediğini varsayacak olursak, rastgele yürüyüş Markov özelliği taşıyor demektir: o, geçmişini anımsamayacaktır.

Bir Markov zincirinin A_i Halleri *yineleyici* ya da *geçicidir*; bu, A_i halinde başlayan zincirin sonuçta A_i 'ye dönmesi olasılığının 1'e eşit (ç.n. kesin) ya da 1'den küçük (ç.n. olası) olmasına bağlıdır. Yineleyici hallerin yinelemesi her zaman için son derece sıktır; geçici haller hep sınırlı kereler yineler (Karlin ve Taylor 1975, Teorem 2.7.1). Bu nedenle simge-dizisi uzayındaki rastgele yürüyüş (diğer dinamik sistemler gibi) zaman içinde bir alt bölgeye yönelecektir. Bir *formel dil* bir sözcük dağarcığı ve bu dağarcığın olanaklı kıldığı bir diziler kümesi ile tanımlanır (Hopcroft ve Ullman 1979), böylelikle simge-dizisi uzayındaki dinamik sürecin formel bir dil ürettiği söylenebilir. Formel (kuralların dildeki olanaklı simge-dizilerini seçtiği) bir yasa, mekanik bir yasa(dinamik sistemler arasındaki etkileşimler)dan doğmuştur. Kuşkusuz formel

dilin bağdaşık (coherent) ya da işe yarar olması koşul değildir; bu, kendisini üreten özgül etkileşimlere bağlı olacaktır.

Dinamik sistemlerin çekim ögelerini zaman içinde örneklediklerini gördük. Benzer biçimde, simge-dizisi uzayındaki dinamik sistem, kendi yörüngesinin seyri sırasındaki dizi dağarcığı aracılığıyla işlemektedir. Bunların tümünü kapsaması uzun bir zaman alabilir. Fakat her biri tekrarlayan birleşme ve birleşimsizleşme süreçleriyle işleyen etkileşimli sistemlerin geniş bir *birliktelik* (ensemble) sergilediklerini ve simge-dizisi uzayında buna karşılık gelen rastgele yürüyüşlerin de bir birlikteliğinin bulunduğunu varsayalım. Herhangi bir anda, bunların bireysel faz uzaylarındaki simge-dizisi sistemleri, yineleyici haller bölgesinin her tarafına rastgele dağılacaktır. Bu nedenle söz konusu birliktelik, koşut işlemli (parallel processing) bir bilgisayar gibi *aynı zamanda* tüm bir formel dili temsil edecektir.

5. SİNİR HÜCRESİ TOPLULUKLARINDAKİ ÇEKİM ÖĞELERİ

Burada dile getirilen argüman oldukça genel bir nitelik taşıdığı için bunun beyne nasıl uygulanabileceğini göstermek istiyorum. Arada bir bağlantı kurabilmek için "sinir hücresi topluluğu" gibi belirsiz ve rahatsızlık veren bazı ifadeleri kullanmak zorundayım. Deneyci(experimentalist)ler, doğal olarak bu tip kusurlu deyimleri pek tutmazlar. Ben burada bunları kullanmaya hazırım, çünkü sinir hücresi topluluklarındaki çekim ögelerinin günün birinde sinir sistemindeki kompütasyonun anlaşılmasına yardım edeceği, fakat sinir bilimlerindeki gelişmenin henüz bu düşüncelere kesin bir anlam kazandıracak bir noktaya ulaşmadığı kanısındayım. Burada bu olanağı yakalamış olmaktan memnunum, çünkü bu to-

murcuklar laboratuvar koşullarının sertliğine dayanamayabilir; bunlar felsefenin ılıman ikliminde serpilecektir.

Sinir hücresi topluluklarındaki etkinliğin hangi yönünün temel kompütasyon birimi olarak değerlendirilmesi gerektiği açık değildir. Örneğin *Aplysia*(ö.k.7)'daki hücrelerden hareketle modellendirilen "parabolik patlatıcı" sinir hücresini ele alalım (Rinzel 1987, şekil 6). Burada ateşleme hızı (ö.k.8) en yüksek değerde olduğu zaman en küçük değeri alan dikenlerarası zaman aralığı (ö.k.9) parabolik bir şekil ortaya koyar; sinir hücresi de adını buradan almaktadır. Bir devrenin kompütasyon hali bireysel dikenlerle, ateşlenme hızlarıyla, yavaş zar gerilimleri (slow membran potentials) ile, ateşlenmenin yükselme-ve-düşme biçimiyle ya da bir hücreyle diğeri arasındaki zamansal ilişkilerle kodlanan bu gibi sinir hücrelerini mi içermektedir?

Çekim öğelerine ilişkin olarak ele aldığımız önceki tartışma, bu soruya bir yanıt getirmektedir. Hücre topluluğunun kendi sınır halkasını ya da yabancı çekim öğesini örneklemesi için gereken zaman yeterince kısa ise, topluluğun herhangi bir aksiyonu gerçekleştirmesi için gereken süre içinde sistemin yörüngesine ilişkin elektrofizyolojik ayrıntılar bir ortalama değere ulaşacaktır. Topluluğun kompütasyon hali, çekim öğesinin kendisine karşılık gelecektir.

Bazı nörofizyolojik sistemlerde çoğul çekim öğelerinin bulunduğu gösterilmiştir. Sinir hücresi zarının Hodgkin-Huxley modelinde belli koşullar altında istirahat (steady) ve titreşimsel (oscillatory) zar gerilimleri, olası kararlı durumlar olarak bir arada bulunmaktadır (Rinzel 1978). Bunney'in laboratuvarında serbestçe hareket eden hayvanların esmer çekirdek(ö.k.10)lerindeki dopaminerjik sinir hücrelerinin (ö.k.11) tek diken ve patlatıcı biçimler arasında kendiliğinden değişim gösterdiği (ç.n. sırasıyla önce biri, sonra diğeri)

belirlenmiştir (Freeman ve ark. 1985). Bu sinir hücreleri, elektriksel olarak birbiriyle birleşmiş küçük hücre toplulukları biçiminde örgütlenmiş gözükmektedirler (Grace ve Bunney 1983).

Daha önce sözünü etmiş olduğum değişimli birleşme ve birleşimsizleşme süreci William James'in yapmış olduğu, düşünüşümüzdeki yavaş ve hızlı evrelerin ardı ardına geliş konusundaki özlü tanımını anımsatmaktadır: "(Değişim) Hız(ı) yavaşladığı zaman görece olarak rahat ve kararlı bir biçimde, düşüncemizdeki nesnenin farkında oluruz. Hızlandığı zaman ondan *gelen* ya da onunla başka bir şey *arasında olan* bir geçişin, ilişkinin, aktarımın farkına varırız. Bilincin olağanüstü akışına ilişkin genel bir görüşe sahip olduğumuz için birinci planda şaşırtıcı olan şey, onun parçalarının farklı hızlara sahip oluşudur. O, bir kuşun yaşamında olduğu gibi, değişimli uçuş ve tünemelerden kurulu gibidir. Dilin ritmi de bunu yansıtmaktadır; her düşünce bir tümce ile ifade edilmekte ve her tümce bir periyotla kapanmaktadır" (James 1984, s. 55). Düşünce "tünediği" zaman o an için bir nesneye ulaşmıştır, bu birleşimsiz evredeki sinir hücresi topluluklarının formel dilde bir simge dizisini ifade ettiği andır. Bu nedenle belki de etkileşen sinir hücresi topluluklarının birleşimli ve birleşimsiz anları (ç.n. sırasıyla) düşüncenin "uçmaları"na ve "tünemeler"ine karşılık gelmektedir.

Buradaki konumuz psikopatoloji olduğu için, bu bakış açısıyla şizofrenik düşüncenin dinamik sistemlere göre nasıl açıklanabileceği hakkında birkaç şey söylemek istiyorum. Daha önce kar tanelerinin biçiminin aşırı-doymuş buharın şekillendiği Tw ve donmanın gerçekleştiği Ta sıcaklıklarına bağlı olduğundan söz etmişim. Dinamik çekim öğeleri kendi çevrelerinin değişmesiyle birlikte dramatik değişimlere uğrayabilmektedirler. Örneğin bir parametredeki hafif bir deği-

şim, faz uzayının iyi belirlenmiş bir bölgesine sınırlanmış bir sistemin tüm bağlantılarını yitirmesine ve başıboş bir biçimde geniş bir alanda yalpalamasına neden olabilmektedir (Petitgen ve Richter 1986, şekiller: 10 ve 13; Barnsley 1988, şekil 7.2). Benzer biçimde, beynin biyokimyasal ortamındaki bir değişimin birleşmiş sistemin dinamiklerini değiştirdiğini ve böylelikle birleşimsizlik yönündeki alt-sistemlerin uygun bir biçimde dizginlenemediğini düşünmek akla uygun gibidir. Formel dil, çok sayıda kabul edilebilir diziye sahip olacaktır. Düşünceler normaldeki sınırlılıklarından kurtulacaktır.

6. SONUÇLAR

Bu düşüncelere dayalı somut bir modele ulaşmak için sinirsel devrelerdeki çekimsel durumlarla ilgili daha çok bilgi edinmek zorundayız. Bunun büyük şeyler getirebilecek bir deneysel araştırma alanı olduğu düşüncesindeyim. Son derece kurmaca "balon sinir hücreleri"nden oluşan ve yaratıcılarının var olduğunu düşündüğü bütünleyici özelliklere sahip gibi görünen hücre şebekeleri epeyce irdelenmiştir. Gerçek sinir hücreleri ve gerçek hücre devreleri bildiğimiz kompütasyon öğelerinden çok farklıdır, bu nedenle kompütasyon ilkelerinin de farklı olması olasıdır. Aksi durumda kafanın içi silikonla dolu olurdu. Gerçek anlamda sinir hücrelerinin ve devrelerinin matematiği oldukça zordur, fakat kanımca bunlar bilgisayar mühendislerinin düşleyemeyeceği ölçüde kompütasyon olanakları sağlayacaklardır. Modellerimizi gerçek sinir hücrelerinin özelliklerine dayandırmakla, düşüncenin formel yasalarını karşılayabilecek etkileşimleri keşfedebilir ve sonuçta *düşüncenin neden kolay olduğunu* açıklayabiliriz.²

ÖZET

Sıradan düşünme, çok sayıda işlemi kapsadığı göz önüne alınırsa şaşılacak denli kolaydır. Normal insanlar iyi-biçimlenmiş düşünceler bolluğu arasından bir seçim yaparlar. Şizofrenide düşüncenin bu ön-koşulu yitilmektedir; hastalar bozuk-biçimli düşünceleri süzgeçten geçirme yolunda bir savaş vermek zorundadırlar. Mekanik yasalarını (sinir hücrelerinin etkileşimleri) formel yasaları (sözdizimi, mantık, uygunluk) nasıl karşıladığını göz önünde canlandırmak zordur. Dinamik sistemler kuramı, bunun için bir yanıt bulunmasına yönelik bir yol öneriyor. Genel olarak, herhangi bir yalıtlanmış dinamik sistem, geçici süreçlerin sonlanmasını takiben ayrı çekimsel haller kümesi içinden bir çekim haline doğru çekilecektir. Yalıtlanmış sistemler arasında kısa etkileşimlere olanak tanınırsa bunların çekimsel halleri düzensizliğe uğrayacaktır. Bu dönüşümlerin formel bir dile benzer seçme kurallarını izlediği koyut (postulate) olarak kabul edilir. Gerçek sinir hücresi devrelerindeki dinamik sistem özelliklerinin incelenmesi, düşüncenin formel yasalarını karşılayabilen etkileşimleri açığa çıkarabilir.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ö.k.1) Burada çeviriye yansıtılamayan bir ses-benzerliği çağrışımı (clang association) vardır. İngilizce'de *to break* fiili bir balık için (özellikle alabalık ve sombalığı) sudan çıkmak anlamına gelmektedir; *to break one's back* ise kendini çok yormak, aşırı çalışmak anlamına gelir.

(ö.k.2) İzomer: Aynı atomik kompozisyonda, fakat farklı kimyasal bağ yapısındaki molekül örnekleri.

(ö.k.3) Convection: Bir gaz ya da sıvının ısınarak hafifleyip yüksel-

mesi ve başka bir yerde soğuyup ağırlaşarak aşağı inmesi.

(ö.k.4) Ferromagnetizma: Bazı maddelerin elektrik yükleri bulunmamasına karşın başka maddeleri kuvvetle çekmesi biçiminde ortaya çıkan fiziksel olgu.

(ö.k. 5) Curie sıcaklığı: Kimi magnetik maddelerin magnetik özelliklerinde ani değişikliklerin ortaya çıktığı sıcaklık. Gerek ferromagnetik, gerekse antiferromagnetik maddelerde sıcaklığın Curie sıcaklığına yükselmesi atomların kendiliğinden sıralanması özelliğini bozar ve geriye yalnızca daha zayıf türden genel bir magnetik özellik olan paramagnetizma kalır. Bu maddeler Curie sıcaklığının altına soğutulduklarında önceki özelliklerini yeniden kazanırlar.

(ö.k. 6) Antiferromagnetizma: Bazı katılarda (örneğin mangan oksit, MnO) birer küçük mıknatıs gibi davranan komşu iyonların (bu örnekte mangan iyonları) maddenin dışı karşı magnetiklik özelliği göstermesine neden olacak biçimde, görece düşük sıcaklıklarda ve kendiliklerinden karşıt yönde koştur hale gelmesi.

(ö.k.7) Aplysia: Nörofizyolojik araştırmalarda sık sık kullanılan yumuşakça (mollusk) türü bir deniz hayvanı.

(ö.k.8) Ateşleme hızı: Sinir hücresindeki elektriksel gerilimi etkinleştirici enerji boşalmalarının toplamı.

(ö.k.9) Dikenler-arası zaman aralığı(interspike interval): En yüksek enerji değeri olan "diken"lerin arasındaki zaman.

(ö.k.10) Esmer çekirdek (substantia nigra): Beyin kabuğunun altındaki hücre topluluklarından biri.

(ö.k.11) Dopaminerjik hücreler: Hücreler arası iletim maddesi olarak dopamini kullanan hücreler.

NOTLAR

1. Dr. Maher (bu yapıtta) düşünmenin formel matematik dünyasındaki mantıksal yetkinlik adına değil, gerçek dünyadaki sağkalım değe-

ri adına gelişim gösterdiğini vurgulamıştır. Yine de düşünce kendi açısından yasalı bir nitelik taşır; onun deneysel yasalarını keşfetme işi, psikolojinin üstlendiği en iddialı girişimdir.

2. Bu spekülasyonların temeli büyük ölçüde Steven Bunney, Eugene Roberts, David Ruelle ve David Tumbull'la yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Hepsine teşekkür borçluyum.

KAYNAKLAR

1. Barnsley M: Fractals Everywhere. Academic Press, Boston, 1988.
2. Cameron N: Reasoning, regression and communication in schizophrenics. Psychological Monographs 50: 1-34, 1938.
3. Chapman LJ, Chapman JP, Miller GA: A theory of verbal behavior in schizophrenia. Postscript to reprint. IN: Maher BA (ed): Contributions to the psychopathology of schizophrenia. Academic press, New York, 1977, pp. 164-167.
4. Chomsky N: Aspects of the Theory of Syntax. M.I.T. Press, Cambridge, MA, 1965.
5. Freeman AS, Meltzer LT, Bunney BS: Firing properties of substantia nigra dopamine neurons in freely moving rats. Life Sciences 36: 1983-1994, 1985.
6. Grace AA, Bunney BS: Intracellular and extracellular electrophysiology of nigral dopaminergic neurons- 3. Evidence for electrotonic coupling. Neuroscience 10: 333-348, 1983.
7. Hopcroft JE, Ullman JD: Introduction to Automata Theory, Languages, and Computation. Addison-Wesley, Reading, MA, 1979.
8. James W: The Essential Writings. B. W. Wilshire, ed., State University of New York Press, Albany, NY, 1984.
9. Johnston MH, Holzman PS: Assessing Schizophrenic Thinking: A Clinical and Research Instrument for Measuring Thought Disorder. Jossey-Bass, San Fransisco, 1979.

10. Karlin S, Taylor HM: A First Course in Stochastic Processes. Second ed., Academic Press, New York, 1975.
11. Lichtenberg AJ, Lieberman MA: Regular and Stochastic Motion. Springer, New York, 1983.
12. Maletta H, Felch W: Insulating spin-glass system $\text{Eu}(x)\text{Sr}(1-x)\text{S}$. Phys Rev B20: 1245-1260, 1979.
13. Mathysse S: Schizophrenic thought disorder: a model-theoretic perspective. Schizophrenia Bull 13: 173-184, 1987.
14. Mill JS: A System of Logic, Ratiocinative and Inductive. 8th ed.. Harper, New York, 1881.
15. Nakaya U: Snow Crystals: Natural and Artificial. Harvard Univ. Press, Cambridge, MA, 1954.
16. Peitgen H-O, Richter Ph: The Beauty of Fractals: Images of Complex Dynamic Systems. Springer, Berlin. 1986.
17. Rinzel J: On repetitive activity in nerve. Fed Proc 37: 2793-2802, 1978.
18. Rinzel J, Lee YS: Dissection of a model for neuronal parabolic bursting. J Math. Biol 25: 653-675, 1987.
19. Villain J: Two-level systems in a spin-glass model: I. General formalism and two-dimensional model. J Phys C 10: 4793-4803, 1977.

KATEGORİLERİN GELİŞİMİ ÜZERİNE

Peter Klein

Bu makalenin' başlığı "normal" felsefe tarihinin gözlüğüyle okunduğu takdirde bir *contradicto in adiecto*'yu gösteriyor gibi gözükebilir, çünkü tüm felsefe tarihi kategorilerin değişimin öznelere olduğunu yadsımaktadır. Ben burada bu izlenimin çok dar kapsamlı bir yorumun ürünü olduğunu ve önerdiğim anlayış biçiminin felsefe ve psikoloji arasında verimli bir ilişkinin kurulmasına yönelik büyük olanaklar sunduğunu göstermek istiyorum.

1. KATEGORİLER

Kategoriler felsefede genellikle evreni, onun niteliklerini ve gelişimini anlama amacına yönelik, *temel* ve en *genel* kavramlar olarak tanımlanırlar. Bu şekilde maddi olanı ("madde", "töz", "öz" gibi) olduğu kadar formel kavramları ("uzay", "ilişki"...gibi) da kapsarlar.

Bilime rehber olmaya uygun ve bilim tarafından işlenecek kavramlar için (bir çerçeve olarak) bir kategoriler sistemi oluşturan ilk filozof Aristoteles idi. Onun sistemi, Platon'un bir öğrencisi olarak Platoncu temel varsayımlardan bazılarını içermektedir ve bunlar Aristoteles'in bilimdeki uzun erim-

li etkisi doğrultusunda, felsefe ve bilimdeki temel ve örtülü eğilimler olma konumunu sürdürmüşlerdir: Yüzyıllar boyu kategorilerin evrenin "esas" ("ideal") ve sonsuz, değişmez niteliklerini gösterdiğine, sorgulanmaksızın inanılmıştır. Bundan başka, bunların Yunan kökenli oluşu evrene yönelik temel Yunan yaklaşımını da beraberinde getirmiştir; bu yaklaşımda doğanın (ç.n. kendini) açığa vurması (αληθεια)'na güven vardır, doğanın insan zihnine kendini yansıtma ve insan zihninin doğanın gerçekliğine ulaşma eğiliminde olduğuna inanılır. Bu güven üçüncü bir varsayıma yol açmaktadır: insan zihni ve evren eşgüdümlüdür, ikisi arasında eşbiçimli bir ilişki vardır, bu nedenle doğru felsefi düşünüşe erişildiği anda bu temel kavramlar evrenin doğru ve temel biçimini göstereceklerdir. Epistemolojik açıdan "gerçekçi" sistemlerin (Jungius'un "Protonoetica"sı ve Leibniz'in "mathesis universalis"inden Marx ve Nicolai Hartmann'ın sistemlerine kadar) tümünde kategoriler düşüncesi bu türdendir. Bununla birlikte, temel olarak evrenden söz edilirken bunların bilimsel uzanımı (metafiziksel bir dayanağı olsa da) fizik olmaktadır, bu nedenle konumuzun dışında kalmaktadırlar.

2. KATEGORİLER VE PSİKOLOJİ

Psikopatolojideki (ya da daha geniş anlamda: psikolojideki) felsefi sorunlarla ilgili bir konferansta bizim için daha da ilginç olan şey, kategorilerle ilgili anlayışımızda Kant'ın başlatmış olduğu köklü değişimdir. O, kategorileri *zihin*in nitelikleri, insanın düşünme yetisinin yapıları, evrenden bilgi edinmenin ön koşulu olarak ele almaktadır. Bunlar yalnızca deneyim (kendi *maddi* ögesini getiren deneyim) aracılığıyla evren hakkındaki bilginin yolunu açan formel çerçeveyi oluşturmaktadırlar. Bu nedenle, Kant'ın aldığı anlamda katego-

riler sistemi evrenin nitelikleri hakkında bilgi vermemekte, fakat zihnimizin bununla ilgili edinebileceği bilginin sınırlarını yönlendirmekte ve ayarlamaktadır. Böylelikle bu, akla gelebilen her şey için formel bir süzgeç olarak etkiye bulunmaktadır.

Bu düşünce iki bakımdan devrimci bir nitelik taşımaktadır:

- Kategorilerin has formlar (bilginin yapısı) olduğu varsayılmaktadır. Klasik kategorilerin birçoğu da formel bir karakter taşıdığı için bu bütünüyle yeni bir bakış açısı değildir. Fakat burada *tüm* kategorilerin formel olduğu belirtilmektedir, bunların içinde klasik olarak maddi olduğu varsayılan ("töz", "maddi" nedensellik" gibi) kategoriler de yer almaktadır; öte yandan bilgiye yönelik tüm maddi katkıların (en azından bir bölümüyle metafiziksel olmak yerine²) bir deneyim sorunu olduğu belirtilmektedir.

-Önceleri kategoriler, evrenin yalnızca zihnimizde yansıma bulan niteliklerini anlatırdı. Kant felsefesi ile birlikte bunlar zihnimizin, evrenin herhangi bir biçimde zihnimize girebilmesine yönelik niteliklerini anlatmaktadır. Bu nedenle evrenin doğrularına hiçbir zaman ulaşılammakta ve kategoriler karakterlerini evrenin yapılarından bilişin yapılarına doğru değiştirmektedirler.

Fakat bilişin nesnelerinin hipotetik dayanağı için temel bir rol, hala vardır. Kant'ın deyişiyle " zihnimiz doğayı kendi yasalarına göre yazdırmaktadır" (Kant 1783, A 113) ifadesi evrenin yalnızca zihnin yasaları kullanılarak ve deneyimden bağımsız olarak akılcı bir biçimde kurulduğu şeklindeki, Hegel'in uç noktalarına vardırıldığı eski düşünceyi dile getirmektedir; Kant için biliş, deneyim ile onun zihindeki formel koşulları arasındaki bir dengedir ve zihnin bu hipotetik "doğru" yasaları *nasıl* edineceğini belirlemektedir.

Böylelikle Kant, zihnın *nesnelerinin* bağımsızlığını (zihne karşı duran karakterlerini, Almanca terimi ile "Gegenstand") korumaktadır ve bu, "böylelikle zihnımız bulanık belirsizliklere gömülmeyecektir" (Kant, *Salt Aklın Eleştirisi*, A 104) anlamına gelir. Diğer yandan bunun akla yakın görünmesi, ancak *yapıların* nesneler hakkında (kendilerini düşünen *aracı* yönünden) nasıl düşünüleceğini belirlediği kabul edilirse olasıdır. Bunun anlamı şudur: biz bu yapıyı *zihnin* işlevsel alanlarından biri olarak tanımlamakta ve bunları psikolojinin konusu olarak belirlemekteyiz.

Fakat Kant'ın kendisinin, kategorilerini zihnın formel işlevlerinden, yani Aristoteles'ci tasımın mantıksal yasalarından çıkarmış olmasına karşın, kendisi bu "psikoloji"yi adlandırmamıştır. Ve elbette ki Kant'ın idealist izleyicileri bunun zihnın kendisinin, kendisi ile tutarlı bir felsefi etkinliği olduğunu belirterek Kant'ın görüşünün altını çizmişlerdir. Özellikle psikolojinin deneysel bir bilim olduğu göz önüne alınırsa, Kant'ın izleyicileri onun sisteminin, zihnın *deneysel* olarak incelenmesinin bir ürünü olarak anlaşılabilirliği görüşünü sert bir biçimde yadsıyacaklardır. Bu nedenle öncelikle bu sistemin epistemolojik konumunu inceleyelim ve daha sonra kategorik gelişim ile devam edelim.

3. ZİHNİN İNCELENMESİNDE İDEALİZE EDİLMİŞ DENEYCİLİK

Kategoriler sistemi (Kant'ın eksiksiz olma adına yeğlediği) karmaşık terminolojisine rağmen, temelde oldukça tanıdık ve basit bazı şeyleri dile getirmektedir:

Bilişin bir nesnesini düşünme niyetindeysek öncelikle dumsal verileri bilişsel işlemler için gerekli kavramlar içinde örgütlememiz gerekmektedir. Bunu öyle bir biçimde yaparız

ki onları tümcenin olanaklarıyla düşünecek ve sözlerini edecek bir biçimde kurgularız. Bu tümceleri mantıksal yasalara göre kurgular ve bileşime uğratarız ve bunlardan oluşan tüm bir sistem, düşünme yetimizin işlevlerini kullanır. Mantıksal yasalar tümcelerin içindeki kavramların olası işlevlerini gösterir ve bu nedenle bunların yapıları, bir tümcedeki farklı yapılara uyacak biçimde kurgulanmalıdır.

Şu halde bu yapılar, nesnelerin kendisine ilişkin ifadeler değil, fakat kavramlara karşılık gelen nesneler hakkındaki ifadelerin formüle edilebileceği yapısal nitelikler(bir çeşit gramer)dir.

Kant burada bilişin sistematik bir düzen içindeki³ tüm işlevlerini keşfetmede rehber olarak farklı tasımlar kullanmaktadır (bunu gerçekleştirebileceğinden emindi, çünkü geleneksel olarak tasımların eksiksiz bir sistem olduğu kabul edilmişti). Bu süreç yanlış anlaşılmış, Kant'ın bunları zihnimizle olan deneyimden bağımsız, kendi içinde tutarlı bir sistem olarak türettiği sanılmıştır. Fakat mantık zihnimiz hakkındaki deneyimsel bilgidir, çünkü zihnimizi inceleyecek olursak onun mantıksal yasaları izlemek zorunda olduğunu görürüz (çekim yasalarını izleyen bir kayayla karşılaşmamızda olduğu gibi). Kant, kavramlara bakarak neyi bulduğumuzu tanımlamakla bambaşka bir yola sapabilmiştir. Belki bulgularının eksiksizliğinden kendisi de emin değildi, fakat bu alternatif yolu biz de izlemeye çalışacağız. Kant'ın saptamış olduğu şey olasılıkla şudur:

- Kavramların sürekli bir duyumsal veri sağanağından tekil nesneleri ("Birlik") ayıracak, diğerlerinin "Çoğulluk"undan ayırmalayacak, olanaklı nesnelerin "Bütünlük"ünü oluşturanların hepsi birlikte görüldüğü zaman bunların tümünden ayırmalayacak bir biçimde kurgulanması gerekir. Bunlar "Nitelik" kategorileridir;

- kavramlar nesnelere nitelikleri yakıştırmamıza ("Gerçeklik") ve diğerlerini yadsımamıza ("Değilleme") olanak ver-
melidir; burada nitelikler hiçbir zaman yalın "evet" ya da
"hayır"larla yakıştırılmaz, fakat aşamalı olarak kendi karşıt-
ları ("Sınırlanma") tarafından belirlenmeleri gerekir (ve bu
"Nitelik"e göre kategoriler grubudur);

- nesneleri yalıtlanmış olarak değil, birbirleriyle "İlişki-
ler" sergiler bir biçimde düşünürüz: kendilerine göre: zaman
içinde devam eden ("tözel" dediğimiz) nitelikler, değişen
("rastlantısal") nitelikler: birinden sonra diğeri geldiği za-
man "Ayrılmazlık/Özündelik" kategorisi: biri diğerinin "nede-
ni" mi olmuştur?: "Nedensellik/Bağımlılık"; aynı anda yaşan-
dıkları zaman: etkileşim içinde midirler?: "Etkileşim";

- sonuçta bir kavram/tümce'nin ontolojik konumunu sor-
gulamak zorundayızdır: bu olası bir yaşantının nesnesini
gösteren, olası düşüncelerle oynanan bir oyun mudur?: "Ola-
naklılık/Olanaksızlık"; duyumsal yaşantı bunu karşılamakta
mıdır? "Varoluş/Var-olmama"; bu yalnızca düşüncede ise va-
roluşu kaçınılmaz mıdır?: "Zorunluluk/Rastlantısallık"-ve
bunlar varoluş kipinin ("Kiplik")'kategorileridir.

Kant'ın şemasında gizemli hiçbir şeyin bulunmadığı açık-
tır sanıyorum; kavram-kurgulayıcı zihnimize bir "göz attığı-
mızda", onun gerçekten bu şekilde işlediğini görürüz; ge-
reksinimi duyulan şey, kuşku yok ki deneyimin oynayacağı
roldür, yani bu formel şemanın bilgiyi oluşturacak biçimde
somut duyumsal yaşantı ile bağlantılı kılınmasıdır.

Bir nesneye (burada: zihnimize) bir "göz atmamız" "ve
görmemiz" (sistemleştirme amacıyla bilim diline çevrilen) de-
neyimsel bilginin dilidir; ve buradaki nesne zihnimiz olduğu
için buna karşılık gelen deneysel bilim psikoloji olacaktır, bu
nedenle Kant'ın bulguları "psikoloji" olarak adlandırılrsa ge-
rektir. Buna-izleyicilerine kadar gitmeye gerek yok- Kant ve

psikologlar tarafından niçin karşı çıkılmaktadır?

Önce Kant'ı ele alalım: O, zihnine göz attığında ve başka kişilerle iletişim kurarak onların zihinlerini yeniden-kurguladığında ne bulduğunu tam olarak *betimlememekte*, fakat deneysel (empirical) verileri temelinde sistematik bir yapıyı kurgulamaktadır. Bu yapılan "spekülasyon" olarak adlandırılmakta ve bu terim ve kavram günümüzde zayıfladığı ve çarpıtıldığı için yalnızca ayağı yere basmayan fantezileri anlatmaktadır. Fakat bu, her bilim adamından beklenen şeyin ancak çarpıtılmış bir yorumu olabilir: onların verileri toplamak ve tanımlamakla kalmayıp aynı zamanda bunları iyi bir biçimde düzenlenmiş bir kuram oluşturacak şekilde, kavramsal bir sistem içine yerleştirdiğine inanılır. (Ayrıca, Kant'ın sisteminin [daha sonra gelişimden söz ederken] çözümlememiz gereken normatif bir işlevi vardır.)

Şimdi psikolojiye dönelim: Kişinin "betimleme" amacıyla kendi zihnine yönelmesi bir içebakış (introspection) sorunudur ve bu yöntem, özellikle davranışçı psikologların vurgulamış olduğu gibi, bilim için gerekli olan öznelarası geçerlilikten yoksun gözükmektedir. Dar anlamda ortodoks davranışçılık için bu mutlaka doğrudur ve bu nedenle "fizik" gibi "katı" bilimlere de uygulanabilir: her bir yaşantı tek bir gözlemcinin zihninde gerçekleşmektedir; iki gözlemcinin "aynı şey"i gördüğü ve onunla ilgili olarak aynı biçimde düşündüğü kanısına varılması her zaman için, ancak başarılı bir iletişimin sonucu olabilir.

Bu nedenle, Kant'ın kategoriler sistemi yukarıda belirtilmiş olan normatif yönünden başka, nesnenin yapısı (zihindeki kurgulayıcı mekanizmalar⁵) ile ilgili, doğru bir deneyimsel psikolojidir.

4. KATEGORİ GELİŞİMİNİN TİPLERİ

Kant'a göre kategoriler, bilişin formel temelidir ve bunlar (ancak kullanımları ile) bilginin kazanılabilmesinin koşuldurlar. Eğer böyleyse, bilişin gerçekleştiği her anda bunların hazır bulunması gerekir; şu halde deneyimden "önce gelmeli", onun "temelinde bulunmalı", onun önceli olmalıdırlar (bu terimlerden herhangi biri yeğlenebilir). Kant'ın kendisi bunların tümünü kullanmaktadır ve ondaki "önsel (a priori)" kavramının alışılmış yorumu onun, *zamanda* öncelik anlamına geldiği şeklindedir; burada şu şema izlenebilir: beyin ve zihin, duyumsal verilere uygulanacak bir araç olarak iş gören, mutlak ve hazır bir yapıya sahiptir ve sonuçta ortaya çıkacak şey biliş olacaktır. Psikolojik çözümlememiz bu şemanın belirli ölçüde akla uygun bir nitelik taşıdığını bize göstermektedir. Kant ta bunun evrensel, değişmez ve genel bir geçerliliğinin bulunduğunu belirtmiştir.

Fakat psikolojinin değişik alanları, özellikle gelişim psikolojisi ve eğitim psikolojisi bunun gerçeği tam yansıtmayabileceğini göstermektedir: çocuklar "bizim" düşüncümüzden farklı bir düşüncü ya da "bizim" düşüncümüzün ilkel bir yapısını sergilemektedirler, bu akıl hastaları için de doğrudur; fakat bunlarda hiçbir bilişin bulunmadığı rahat bir biçimde söylenemez.

Bundan başka, gelişim psikolojisi gelişim sürecinin erişkin zihnine doğru az ya da çok evrensel bir seyir izlediğini ve bu seyrin belirli kurallara ve yasalara uyar gözüktüğünü ortaya koymaktadır. Bu yasalar henüz ayrıntılarıyla bilinmiyorsa da en azından şu söylenebilir: gelişimin koşulları doğuştan getirilen kalıtsal programlarla çevresel etkilerin bir karışımıdır; çocukların -çoğu kez *uygun* bir çevrede bile çevre ile ilişki ve iletişim kurmaları gerekmektedir. Şu halde

onların kalıtsal programları etkinlik göstererek belirgin bir gelişime öncülük edecek ve sonuçta -neden olmasın!- zihin yapısı olarak Kant'ın kategoriler sistemini oluşturacaktır. Fakat bu aşamada doğru olan nedir? Kategoriler mi deneyimlerden önce, yoksa deneyimler mi kategorilerden önce gelmektedir? Kuşkusuz ikincisi; herhangi bir tekil kişide, deneyimler aracılığıyla, erişkindeki zihin yapısına doğru olan bir gelişim süreci söz konusu olmaktadır.

Ayrıca bir başka gelişim süreci daha vardır ki adı geçen kalıtsal programlarla ilgilidir. Bunlar nereden gelmektedir? İnsan zamanın başlangıcında yoktu ve kuşkusuz değişik hayvanlarda farklı "zihin" yapıları vardır. İnsanın hayvanlardan evrimleştiği düşünüldüğü için şu anki özelliğini veren zihin yapısını evriminin herhangi bir anında edinmiş olmalıdır ve bu, uzun süreli bir ayıklanma etkileşimi (selective interaction) ile, daha açık bir deyişle deneyim ile "zihin"in çevreye uyarlanmasıyla gerçekleşmiş olmalıdır. Kant'ın epistemolojik önsel(a priori)i evrimsel bir sonsal (a posteriori) olarak değerlendirilmektedir (Riedl 1979, s. 54f, 181f). Bu, "Evrimsel Epistemoloji"nin temel düşüncesidir.

Şu halde bilişin formel yapısında bir gelişimden ve bu gelişimin kategorik sistemde bir gelişime işaret ettiğinden söz ediyorsak ikisi de deneyime dayalı olan iki farklı süreci ayırtlamamız gerekmektedir:

- bir türün özgül bilişsel yapısının "filogenetik" gelişimi; çevre ile olan etkileşimler aracılığıyla edinilir, ikinci bir süreçte görünür hale gelen bir düzenleniş olarak kendi genotip(ç.n. kalıtımla öngörülen yapı)ine bağımlıdır,

- tekil bir yaratığın bilişsel yapısının "morfogenetik" gelişimi; kalıtsal düzenlenişlere dayalıdır ve bireysel gelişim sırasında (ç.n. bireyin) çevre(si)yle olan etkileşimlerle gerçekleşir.

Bu son süreç biyolojide genellikle (ve ne yazık ki) "ontogenez" olarak adlandırılmaktadır, fakat ben bu terimi bu anlamda kullanmadım, bunun amacı bu kavramı felsefi geleneğe uygun olarak, Kant'ın önsel biliş kavramıyla gerçekte anlatmak istediği biçimde yeniden kurgulamaktır. Kant'ın bu iki gelişim sürecini ayırt edecek bir kavrayış gücünün bulunduğu düşündüğümüzden, bu iki gelişim süreci onun yaptığı çözümlmeye aykırı görünmektedir.

5. BİLİŞİN "ONTOGENEZ"İ

Kant'ın terminolojisi ile çelişmek istemiyorsak "deneyim" terimini, yaratıkların çevreleriyle olan etkileşimleri açısından kullanamayız (eğer bunlar Kant'ın anlattıklarından farklı yapılara dayalı ise); bunun yerine evrimsel ve bireysel gelişimin tüm bu farklı evreleri için farklı terimler aramak zorundayız, çünkü bunlar farklı bazı şeyleri anlatmaktadır; bunun "anlam"ının gerisinde birinin ya da diğ erinin "var olması"nın bir önemi yoktur. Özgöl ve tekil bir etkileşim türünden de söz edemeyiz, çünkü bu da her bir anda altta yatan biliş yapısına uygun olarak sürekli bir değişim gösterir. Aslında bu farklı evreleri tanımlamak, gelişim psikolojisinin işidir ve gelişim psikolojisinin epeyce tanışık olduğu kavramsal güçlükler, yalnızca bu sürekli akış halinden değil, özellikle değişmez terimler kullanma zorunluluğundan kaynaklanır; bu terimleri gerçekte var olmayan (yalnızca kavramsal kurgular bağlamında söz konusu olan) bir değişmezliği *yakıştıran* kavramlarla ilişkilendirmek gerekmektedir.

Psikologlarca yakından tanınan bu güçlük, aynı zamanda Kant'ın gerçekte neyi söylemek istediğ inin doğru anlaşılmasıyla ilgili de bir sorun oluşturmıştır. Birçok bilim adamına göre Kant, akıp giden bir gerçekliğ e değişmez kavramları uy-

gülayabilmek için bu gerçekliği dondurmak zorunda kalmıştır (ö.k.1). Salt Aklın Eleştirisi'nin amacı, "bilişsel akıl"ın yapısını tanımlamak idi; bunu gelişen bir akıl olarak değil, erişkinlik çağının belirli bir döneminde yapısal gelişimi açısından görece olarak son halini alan, nisbeten kararlı bir sistem olarak tanımlamaktaydı. İnsanın genellikle ölümüne dek gelişim gösterdiği bir gerçekse de bu varsayım bilişsel psikoloji tarafından bir dereceye kadar doğrulanmaktadır. Kant, kendi kategoriler sisteminin her deneyimin "altında yattığını" söylemektedir. Açıktır ki bu, tarihsel açıdan gelişim süresi boyunca bu sistemin deneyimlerden önce geldiği anlamında değildir, fakat *sistematik* açıdan bu anlama gelmektedir. Kant, altta yatan bilişsel yapıyı tanımlarken bunun bileşenleri arasındaki karşılıklı ilişkiler sistemini tanımlamaktadır. Bu, söz konusu yapının kavramsal bir çözümlemesi, sistematik bir diseksiyon("Zergliederung")udur(ö.k.2); bu yapı ise kronolojik bir eylem dizisi değil, bir bütünün birliği("Bireşim" ya da ayrıntısı ile: "tamalgının bireşimsel birliği")dir. Zihnimizin gidimli (discursive) bir nitelik taşımasından ötürü (ç.n. bu bireşim) ancak görünüşte kronolojik bir sıra izler biçimde ifade edilebilmektedir. Bu bireşimle bilişin "üretildiği" de söylenebilir, fakat bu sistematik bir üretim anlamına gelmektedir ve felsefede "ontogenez" olarak adlandırılır. Bu kuşkusuz ki söz konusu terimin (bizim "morfogenez" adını vermiş olduğumuz) biyolojideki kullanımından farklı bir şeydir; bu terimin karışık bir biçimde kullanılmasının, anlaşılması yönünden ciddi bir engel oluşturacağı açıktır.⁶

Aynı biçimde "deneyim" terimi türe, çağa, kültüre ya da toplumsal sisteme bağlı olarak bilişsel sistemlerle çevreleri arasında farklı etkileşim tiplerini dile getirmektedir. Bu terimin metin içindeki farklı anlamlarını tam olarak tanımlama zorunluluğundan ötürü bunların hepsi için aynı terim kulla-

nılabilir ya da her bir terimin özgül bir metin için kullanılması olanaklıdır. Kant'ın kendine-gönderimsel (self-referential) ya da çevrimsel (circular) yöntem adını alan tarzı budur: Kant'ın kategoriler sisteminin ve deneyim kavramının bu kategorik ve deneyimsel yapılara sahip bilişsel sistemler yönünden tam bir geçerliliği vardır. Tanımlamanın bu kendisiyle-tutarlı, yarı-çevrimsel niteliği kısmen rahatsız edici bir niteliklerdir, fakat belit oluşturmaya yönelik tüm bilimler açısından tanıdık nitelikte bir durumdur.

6. FORMEL GELİŞİMİN GÖRÜNÜMÜ

Kategorilerin morfogenetik gelişimi incelenirken onların formel niteliği asla akıldan çıkarılmamalıdır. Aksi halde yapılan tanımlama yetersiz olacaktır. Bu, zihnin formel yetilerinin, yani kategorilerin gelişimi üzerine en yoğun araştırmaları yapan gelişim psikoloğu olarak bilinen Piaget için çoğu kez geçerli olan bir durumdur.

Bu gibi çalışmalarda ortaya çıkan genel sorunlar kestirilebilir niteliktedir; (ç.n. inceledikleri) nesnelerin formel karakterinden kaynaklanır: "Yalın yapılar"ın var olmayışı, fakat bunların yapıları oldukları nesnelere bağlı olmaları ve yalnızca bu nesnelerin yapıları olarak görünür olmalarından ötürü, somut nesnelerin incelenmesinden (olgumuzdaki gibi düşünme süreçlerinden⁷) ayrı tutulmamaları gerekir.

Piaget bu noktada formel kategorileri, sürekli bir biçimde somut uygulamaları ile karıştırmaktadır. Bunu, onun "korunum (conservation)" kavramlarının gelişimine ilişkin düşünceleri temelinde, bazı ayrıntılara girerek irdeleyelim.

Kant'a göre korunum, deneyimsel (ç.n. deneyime konu olan) nesnelerin süregiden niteliklerini değişen niteliklerinden ayırmayı formel bir yapıdır. Bu, doğanın değişmez ni-

telikteki yasalarını saptama yönünde biyolojik bir zorunluluk olduğu için, bir yaratık yaşamını sürdürmede bunlara güvenebilir ve bunları kullanabilir, "korunum"un evreni anlamada çok erken ve çok temel nitelikte bir formel çerçeve olması beklenir. Fakat Piaget, bunun gelişimini ancak çocukluk çağının son dönemine yerleştirmektedir (10-12 yaş). Korunumu sınamaya yönelik somut testler farklılık gösterdiği için bunu her zaman açıkça ifade etmemektedir; korunumu en iyi gösteren testler hacimle ve maddi kütleyle ilgili olanlardır.

Burada Piaget'nin korunumun bir göstergesi olarak kullanıldığı, deformasyon altında hacmin korunumu ifadesi, üç boyutlu uzaydaki değişimleri yargılama yönünde gelişmiş bir yetinin kullanılmasıyla ilgili, son derece karmaşık bir fenomendir (yani bir ipin bükülme ya da dolanma durumunda uzunluğunun korunumu, çok daha yalın bir fenomen olmalıdır) ve kütlenin korunumu da bilim tarihinde 18. yüzyıldan önce açık bir hipotez haline gelmemiş olan, son derece soyut bir bulgudur. Gördüğümüz şey şudur: Piaget nesnelerin kurulandığı formel yapıyı" araştırmak yerine "korunum" kavramının incelenişini, (ancak deneysel nesnelere ilişkin fiziksel kuramlar içinde *korunumsal* büyüklükler olarak rol oynayan) fiziksel büyüklerle ilişkilendirmektedir. Kategoriler doğayla ilgili, belki de bilginin durumuna göre değişen bir biçimde yanıtlanan formel *sorulardır*. O nedenle birinci yaş içindeki küçük bir çocuk -kaybolmuş topu için gözyaşı dökerek yerde- yatağın altında sürünerek ilerlerken korunum kategorisine "sahiptir", çünkü onun *bir yerde* olması gerektiğini kesinlikle bilmektedir ve işine yarayacak bir değişmezliği bulma çabasını doyuracak doğa yasalarını öğrenmeye devam etmektedir (ve 18. yüzyıldan bu yana "kütle"nin enerji ile yer değiştirdiğini öğrenen, momentumun korunumunu ya da bel-

ki daha incelikli bir biçimde baryon [ö.k.3] sayısının korunumunu bulan bilim adamları da küçük bir çocukla aynı formel varsayımdan yola çıkmaktadırlar).

7. KATEGORİLERİN NORMATİV İŞLEVİ

Bilişin formel yapısının Kant tarafından sistematik olarak yeniden-kurgulanışının, bilimde normalde olduğu biçimde deneysel verilerin spekülatif bir şekilde sistemleştirilmesi (S3) ya da bireysel ya da evrimsel gelişimde gerçekleşenlerin ontogenetik olarak yeniden-kurgulanması (S5) biçiminde anlaşılması, gerçeğe tam olarak uymaz, kuşku götürmez bir normativ karakteri de vardır: zihnin bilişsel yapısının kabataslak imgesi, deneysel olarak var olanın sistematize edilmiş bir betimlemesi olsa da yalnızca yalın, sürekli gelişen bir zihin olarak değil, aynı zamanda bilişsel yapının bir *ideali* olarak da anlaşılmalıdır.

Kant'ın kendi sisteminin evrensel bir geçerliliğinin olduğu şeklindeki savına eğildiğimizde (her ne kadar evrenin anlaşılmasında farklı formel yaklaşımları dile getirmesi olası olan, farklı kültür ve dillerin ayırında idiyse de) bu durum açıktır. Bu evrensellik savını yorumlarken daha zayıf bir sav yeniden işlenebilir: Bu, Kant'ın kategorilerinin yalnızca temel ve formel bir biçimde formüle edildiği ve tanımsal anlamda var olan tüm insan zihinlerini kapsadığı şeklinde bir savdır. Bu görüş bazı açılardan gerçeğe uygun olabilir, fakat Kant'taki sorunsalın özüne ilişkin bir sav değildir.

Aslında Kant bunun, aklın kendisinin bir niteliği olup yalnızca kalıtım programlarından ve çevresel etkilerden kaynaklanan gelişimin içinde oluşan bir öze dayanmadığını, aklın-eğer bu doğru akılsa- kendi yasalarına, "öncesiz ve sonsuz" akılsal yasalara dayalı bir gelişimin ideallerini amaçla-

dığını söylemektedir. Aklın belirlemiş olduğumuz temel ve "öncesiz ve sonrasız" yasası, onun "özerklik" hedefidir (yani bireysel gelişimi; iyi bilinen, kendine-gönderimsel bir akıl imgesine doğru genişletme hedefidir: zaman ve kültürden bağımsız, tüm deneysimsel akılları kapsayan, sistematik ve bireyin alışık olduğu iç çelişkilerden bağımsız, fakat bireyselliğini koruyan ve ifade eden bir akıl imgesi).⁹

Normativ ideallerin deneysel verilerden elde edilmesi çoğu kez olanaklı görülmemiştir. Bununla birlikte bu olanaklıdır (bunun haklılığı kuşku götürmez) ve aklın kendisiyle olan *deneyimin* bir sonucudur, yani aklın temelde birtakım idealleri istediği yolunda *deneysel bulgular* söz konusudur. Amacımız gerçekten deneyci bilim adanları gibi davranmak ise, bu özelliği deneysel bir olgu olarak kabul etmek durumundayız.¹⁰

Bununla birlikte bu normativ işlevin anlamını irdelemek zorundayız (fakat burada değil) ve kuşkusuz bunun normları ancak *hipotetik* normlar olarak anlaşılabilir. Bunun anlamı şudur: *eğer* akıl gelişecekse ve bu olmak zorundaysa bunlar söz konusudur (fakat hiç kimse akılsal bir insan olmaya zorlanamaz).

Kant düşüncesinin bu anlamda dörtlü bir normativ karakteri vardır:

-Aklın kendisi, kendi ereksel hedefi yönünden bir ideal koymaktadır: akıl kendisinin idealidir.

-Bir birey ya da tür olarak insan, aklının bir yaratımı olmak istiyorsa bu ideali kabullenmek ve onu gerçekleştirmeye çalışmak zorundadır.

-Böyle davranmaya yönelme kısmen doğuştan bir özellik, kalıtsal bir düzenlenimdir, fakat eğitimle kamçılanmak ve ilerletilmek zorundadır.

-Kültürel koşullar ve kültür içindeki değerler ve mekaniz-

malar, akli somutlaştırmak ve ona bir etkinlik nesnesi sağlamak için bu idealleri kabul etmek ve ilerletmek durumunda dırlar, böylelikle bunlar köksüz ya da etkinliği olmayan şeyler olarak kalmayacaktır ve (hatta) böylelikle zihinsel hastalığa yol açan bir durum ortaya çıkmayacaktır.

8. PATOLOJİ

Burada yalnızca konunun bazı yönlerine, kısaca değineceğim.

Kategoriler sistemi nesne biçimlenmesinin yapısını göstermektedir, fakat zihinsel işlevdeki gerçek psikopatolojik düzensizliklerin ayrıntısına girmeyeceğim. Çünkü bu yapıt kapsamında diğer yazarlar bunlara eğilmektedir (karşılaştırınız: Hundert, Spitzer). Fakat bunlara kısaca değinmek gerekmektedir, çünkü kanımca bu düzensizlikler o dereceye varmaktadır ki bunlar sağlıklı nesne biçimlenmesi yetisinin oluşması için gerekli olan ve bunun için uygun ve dengeli karşılıklı-roller oynamaları gereken etmenlerin bağlaşık sisteminin düzensizlikleri olarak açıklanabilir. Bu düzensizliğin ortaya çıkması durumunda, söz konusu dengenin yerini (Emrich'in bu yapıt kapsamında formel olarak tanımlamış olduğu, zihnin "sansür" bileşenindeki bir işlev bozukluğu dolayısıyla) tekil kategorilerin sanrısal ya da dışlayıcı bir ege-menliği alır gibi görünmektedir.¹¹

Bu görüşün altını çizmek isterim; çünkü kategorik gelişimdeki (tıbbi anlamda "patolojik" olarak adlandırılmayabilen) geniş yayımlı ve özgül düzensizliklerin (duyumsal deneyimlerin, kategoriler aracılığıyla dengeli ve sağlam bir biçimde yargılanması işlevinde bir bozukluk olmasa da) benzer bir biçimde karakterize edilebileceği inancındayım.

İlk bakışta kategorilerin gelişiminin, sözgelimi ahlaki ya

da estetik değerlerde olduğundan çok daha büyük bir derecede uzun-erimli bir bağımsızlığa sahip olmasını bekleriz. Böyle olması beklenmelidir, çünkü etkide bulunan çevresel koşullar, temelde (yaşamın tümüyle sonlanıp sonlanmayacağı ile ilişkili) kaçınılmaz fiziksel koşullardır. Temel deneyimlerini edinerek gelişmekte olan bir çocuk, çok özel olguların dışında yerçekimi, ısı ve ışık, uzay ve zamanla ilgili deneyimlerden ve imgelemleri ile bunların gerçeklikle olan ayrımlarından, farklı nesneler arasındaki nedensel ilişkilerden uzak duramaz. Bu nedenle kategorik sistemin temel yapıları evrensel olmalıdır. Fakat bunun farklılaşması, kullanımdaki sağlamlığı, temel güvenilirliği (yapıların soyutlanmasının gerektiği) somut deneyimlerin *türüne* bağlıdır; bu sürecin yeterli deneyimlerin yokluğu ya da aşırılığıyla desteklenebileceği ya da engellenebileceği, eğitimcilerin iyi bildiği bir şeydir.

İlk deneyimsel derlemeler, Spitz (1965, özellikle bölüm 7) gibi psikologların ve Eibl-Eibesfeldt (1970, özellikle bölüm 8ff) gibi etologların vurgulamış olduğu gibi bilinçli denetimin dışında, anne ve çocuk arasında doğuştan getirilmiş, karşılıklı hormonal eşgüdümle verilen ve duyumsanan işaretlerle gerçekleşir gibi görünmektedir. Sonuçta vurgulanabilecek öğeler, anne ve çocuk arasındaki yakın (ve yerini başka hiçbir şeyin tutamayacağı) bir bağ, bunun için bir toplumsal denetimin gerçekleşmesi ve sözde "özgürlük"ten özgürce vazgeçme ve cinsel rollerdeki bakışımın aranmasıdır (karşılaştırmamız: Hassenstein 1973, özellikle bölüm III).

Daha sonra bu içgüdüsel ön-biçimlenmeler azalmaktadır ve bunun yerini en azından ılımlı bir biçimde, bilinçli eğitimsel etkinlik almak zorundadır. Bunun yapılabilmesi için gelişimin geçerli yasaları bilinmeli ve bunun için de tüm kategoriler kümesi göz önüne alınmalıdır. Fakat gelişim psikoloji-

sinde bu henüz gerçekleşmemiştir. Sözelimi Piaget, özellikle nitelik ve kiplik kategorilerini görmezden gelerek bütünden son derece kopuk bir küme üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sağlam ve eksiksiz bir gelişim, bu karşılıklı-ilişkilerin dengeli bir biçimde değerlendirilmesi ve somutlaştırılmasına bağlı görünmektedir. Bu nedenle bu ilişkilerden bazılarının görmezden gelinmesi ya da bunların ihmaline yol açan sosyokültürel koşullar, gelişim ve onun sonuçları yönünden ciddi bozukluklara yol açabilir. Günümüzdeki okul çocukları göz önüne alınırsa şunu belirtmek gerekir: yalın imgelemin karşısı olarak sağlam bir gerçeklik duygusunun kaybı ya da eksik gelişmesi (ki bu duygu, belirli olguların sonuçlarını kabullenme ve önceden sezme için ve yalın benzeşimlerin yetersizliği nedeniyle gereklidir). [Bu öğeler yeni dönemlerdeki hareketlerde ve -ne yazık ki- çağdaş politik yaşamda tipik olarak vardır.] [burada kiplik kategorilerini, özellikle de "olanak" ve "gerçeklik" arasındaki farklılığı anımsayınız.] Ayrıca bilginin "nüans"larını (karşılaştırınız: sınırlama) ve farklı parametrelerin karşılıklı bağımlılığını (karşılaştırınız: "etkileşim") duyumsayamama durumunu da vurgulamak isterim. Bu yetersizliklerin nedenleri olarak, kitle iletişim araçları çağı koşullarında deneyimlerin yapısındaki özgül indirgenmelere değinecek olursam; üç boyutlu gerçeklik yerine iki boyutlu ekranlardan ve gazete sayfalarından elde edilen enformasyon; somut yaşantıların yerini temelde bunların simgesel temsilcilerinin alması; değerli deneyimler yaşama yönünde etkinlik ve çaba gösterme zorunluluğunun bulunmayışı; çocukların günlük yaşamla ilgili olarak kendi iç dünyalarında ciddi yükümlülükler üstlenmelerinin giderek azalması ve ebeveyn ve eğitimcilerin çocukları güçlüklerden ve engellenimlerden uzak tutma yolundaki nevrotik çabaları. Tıbbi yönden *sağlıklı* kişilerde kategorik düzensizliklere yol açan

tüm bu koşullar (ve diğerleri) özgül sosyo-kültürel çevrenin bir parçası olduğu için, yetersiz sonuçlardan bu sosyo-kültürel koşullar sorumlu tutulmaktadır; bu nedenle bunların, gelecek kuşaklar için sağlıklı kategorik gelişimin zorunluluklarını yerine getirecek bir biçimde değiştirilmeleri gerekmektedir.

Şizofreni, genel olarak nesne biçimlenmesinde (kişisel kimliğe dek uzanan) uzun-erimli bir düzensizlik olarak alındığı takdirde çağımızın (en sık görülen olmasa da) temsilci niteliği taşıyan zihinsel düzensizliği olarak adlandırılabilir. Nevrozların (Freud'un döneminde olduğu gibi) temelde "kentsoylu (bürgerliche)" toplumun ahlaki standartları ile benliğin çatışmaları olma konumundan, düzensiz nesne biçimlenmesinin ben-merkezci uzantı(ego-centered correlate)sı olarak ele alınabilecek özseverlik(narcism)e doğru bir değişim gösterdiği göz önüne alınırsa, bu görüş güçlenmektedir. Bu geçiş açık gözükmemektedir.

Kant'ın kendisi son bir özelliğe değinirken, deneysel olarak edinilmiş *tüm* akılların ("yetersiz" olma anlamında) "hasta" olduğunu söyleyebiliyordu, çünkü bunların hiçbirisi aklın *idealini* yerine getirmemekte idi. O, bunların söz konusu ideali en azından *hedeflemesi* gerektiğini koyut olarak alıyordu.

Fakat kendini-yükseltmeyi hedefleyen akılları artık görmeyen ya da kabul etmeyen ve onları işe yararlık adına basıkılayan bir toplumu nasıl adlandıracaktı? Böyle bir toplumun, insani niteliğini yitirdiğini söylemeyecek miydi?

ÖZET

Kant, kategorilerini her bir tekil yaşantıdan "önce gelen" ve düşünmenin formel yapısına ilişkin evrensel geçerliliği olan bir sistem oluşturacak şekilde ortaya koymaktadır. Fa-

kat öğretmenler ve gelişim psikologları çocukların, psikopatologlar da zihinsel hastalığı olanların farklı biçimlerde düştüğünü bilmektedirler.

Bu olgu, Kantçı kategorilerin tanım açısından ne anlama geldiğinin dikkatli bir biçimde incelenmesini gerektirmektedir. Bunlar her yerde ve her çağda geçerli olduğu öne sürülen şeylerin yalın bir betimlemesi değil, insan aklının idealize bir imgesidirler. "İdealizasyon" iki açıdan söz konusudur:

-Bu, olgun zihnin sistemleştirilmiş bir imgesidir; formel yapısının veri işleme aracı olarak her bir tekil deneyimin altında yatan öge olduğunu, fakat bu yapının gelişimin doğuştan getirilen yasaları ve çevreyle olan etkileşimler aracılığıyla bir gelişim göstermek zorunda olduğunu belirtir;

-Bu bir zihin *idealidir*, aklın kendisi ile tutarlı ve insan onuruna uygun bir akılsal ideali gerçekleştirme yolundaki gelişiminin, kendini-belirleme biçimindeki hedefini dile getirir.

Bu nedenle, Kant'ın kategoriler sistemi:

- gelişen zihnin incelenmesi için olduğu kadar sağlıklı zihnin incelenmesi için de bir kıyaslama çerçevesi sunmakta;
- fiziksel anlamda sağlıklı olduğu, fakat yine de tanımlanmış idealden tipik sapmalar gösterdiği ölçüde, bireysel kişilik ve toplum patolojisi konusunda bir eleştiri çerçevesi sunmaktadır.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ö.k.1) Nusret Hızır, Einstein'ın görecelik kuramının getirdiği açılımların ışığında Kant felsefesini irdelerken şunları yazıyor (italik yazılar kendisine aittir): "Kant'a göre, tekabül (ç.n. correspondence) ilkelelerinin başlıca niteliklerinden biri apaçıklıklardır: Öklid geometrisinde

sezgisel apaçıklık ve töz, nedensellik...gibi kategorilerde mantıksal apaçıklık. İşte apaçıklıkları öne sürülen bu ilkeler *Einstein'dan öğrendiğimize göre* hep çelişkilere yol açmaktadırlar ve apaçık sanılan yeni ilkeler katmakla Kant'ı destekleme denemeleri daha da göze çarpan çelişkileri meydana getirmektedir. Einstein aynı zamanda göstermiştir ki, rasyonel (ç.n. akılsal) ile ampirik (ç.n. deneysel) arasında tekabül gereklidir, fakat bu tekabül olumsal(contingent)dır. Başka deyimle, akılla doğa arasındaki tekabül olumsaldır ve insan anlığı, sadece kendi sistemi ile doğada *kavranabilir bir düzen* kuramaz ve deney, salt rasyonel kasatı bir sistemle yorumlanamaz. (...) Epistemoloji'nin merkez sorununun çözülmesi işinde Kant, bilimin analiz(ç.n.çözümleme)ini yapacak yerde aklın analizini yapmıştır. Sorunlar karşısındaki bütün ciddiliğine rağmen felsefecilerin yüzyıllık bir kusurundan kendini *tam olarak* kurtaramamıştır. Bu kusur da bilime direktifler vermeye kalkmaktır"(Felsefe Yazıları, Nusret Hızır. Çağdaş Yayınları, 1976, s. 219). Klein, 10 numaralı notta bu tür görüşlere idealist cepheden yanıt vermektedir.

(ö.k.2) Diseksiyon: Anatomik inceleme için parçalara ayırma.

(ö.k.3) Baryon: Atom çekirdeğindeki proton, nötron ve kütlesi daha yüksek hiperonların ortak adı.

NOTLAR

1. Bu konferansta getirilen katkılar Hamburg Hansische Universitätsstiftung'un cömert bağışlarıyla olanak kazanmıştır.

2. Burada Kant'ın *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* adlı yapıtının ortaya koyduğu güç sorunları değerlendirmeyi bir yana bırakıyorum.

3. Kant'ın, kategorilerin eksiksiz ve sistematik bir düzenini oluşturma yönündeki bu hedefi, onun kategorilerini önceki tüm kategori listelerinden (Kant bunlara "rapsodiler" demektedir) ayırmaktadır (*Salt Akılın Eleştirisi* A 81, ayrıca bakınız: Kant 1783, A 118).

4. Son kavramlardan "Zorunluluk", adet olduğu üzere son açıklama (Letztbegründung) olarak anlaşıldığı takdirde oldukça gizemli görünür. Fakat Kant "deneysel düşünme hakkındaki üçüncü koyut"u (*Salt Aklın Eleştirisi* A218) ile ve açıklayıcı nitelikteki A 227'de bunun doğru anlamını göstermektedir. Elimizde bir doğa yasası ("olanaklılık") ve belirli bir deneyim ("varoluş") varsa, doğa yasasının tam olarak uygulanması ile deneysel sonuçlar çıkarılabilir: bunlar, bu anlamda hiçbir bilim adınının yadsıyamayacağı bir "zorunluluk"la gerçekleşmektedir. Modern fiziğin diliyle: Bir doğa yasası diferansiyel bir denklemle verilsin. Bunun çözümü yalnızca değişmez bir faktörün dışında belirlenmiş bir eğim alanıdır. Bir "sınır faktör" olarak, deneyimle gelen bu faktör ile diferansiyel denklemin çözümü tek bir biçimde gerçekleştirilmiş olur.

5. Bu, Hegel-öncesi filozoflar için o kadar tandık bir şey idi ki çoğu kez kendisinden açık bir biçimde söz edilmemişti. (Goethe 1794 yılına ait Yıllıklar'da "Urpflanze" konusunda Schiller'le yaptığı konuşmayı aktarmakta ve Schiller'in Kantçı görüşünü "doğayı *insana ilişkin* bazı *deneysel doğallıklar* [Natürlichkeiten]"dan çıkarsama olarak karakterize etmektedir; Goethe 1830, s. 36).

6. İnsan bilişi üzerine olan ontogenetik ve morfojenetik görüşler arasındaki farklılığı örnekleyebilecek bir benzetme de gezegenler sistemi üzerine olan astrofiziksel ve kozmolojik görüşlere ilişkindir: birincisi çekim yasalarının iç sistematik yapısını gösterirken ikincisi bu sistemin tarihsel olarak nasıl geliştiğiyle ilgilidir.

7. Bu olgudaki bir başka sorun, yapılarla ilgili "somut" ilişkilerin, örneğin fizikteki gibi somut nesneler olmayıp zihinsel süreçler olmasıdır (bakınız: Klein 1990). Bu güçlük, kuşkusuz ki davranışçılığın felsefi yanlışlıklarının nedenidir.

8. Korunumsal niteliklerinden dolayı "tözel" adını alan varlıkların geleneksel felsefi saygınlığı göz önüne alınırsa bilimdeki korunumsal yasaların önemini anlamak olanaklıdır; öte yandan töz için yapılan Romantik Doğa Felsefesi Araştırması sorunu (adeta simyada olduğu gibi) yanlış anlamakta ve fiziksel olarak yeniden formüle edilmedikçe

(1842'deki enerjinin korunumu yasasında olduğu gibi) ideolojik olma eğilimi taşımaktadır. Bununla birlikte oldukça gelişmiş belitsel (axiomatic) kuramlarda formel ve maddi büyüklükler arasında ayırım yapmanın olanaksız değilse de çoğu kez güç olduğu doğrudur, çünkü bilim adamlarının başlıca ilgisi, uğraştıkları bilim dalının bu farklılığı vurguladığını göstermek değildir. Tanımsal ve deneysel doğa yasaları arasındaki farklılık için de aynı şey geçerlidir. Her iki yön de bilim felsefesinde (burada tartışmaya alamayacağımız) ciddi değerlendirmelere konu olmuşlardır; biz burada günlük yaşamdaki ve gelişen ("klasik") bilimdeki işlevi anlayabilmek için, bunları göz ardı etmek zorundayız; modern bilimdeki durum için 10 numaralı nota bakınız.

9. Çoğu kez şaşırtıcı bulunan bir gerçek, Kant'ın görünürde birbirleriyle ilişkisi olmayan *Salt Aklın Eleştirisi* ve *Antropoloji* gibi yapıtlarında bilişten farklı bir biçimde söz etmesidir, bunun nedeni ondaki bilişsel akıl kavramının normativ işlevidir. Bu yapıtlardan ilki, diğer *Eleştiriler*'ine benzer biçimde normativ akıl idealinin felsefesini konu edinmektedir, ikincisi ise deneysel akıllarla ilgili fenomenlere ilişkin bir yapıttır. Aklın deneysel ve normativ yapısı arasındaki diyalektik ilişki, daha sonra "Yeni-İnsancılık(Neo-Humanism)" akımı ve özellikle Wilhelm v. Humboldt tarafından eğitimin ve sosyo-kültürel gelişimin özü sayılmıştır (bakınız: Menze 1965, Korff 1923/1930).

10. Çoğu kez Kant'ın kategoriler sisteminin, modern Avrupa'daki bilimsel düşünceye oldukça benzer bir biçimde kurgulanmış olduğu söylenmiştir. Bu doğrudur ve söz konusu sistem, belirli düşünce sistemlerinin yeterli bulunarak kabul görmesi ve onların aklın normativ gereklerini karşıladığının belirtilmesi biçiminde birtakım sınırlamalar getirmektedir. Kuşkusuz, çocukların farklı gelişim evrelerinde ve zihinsel hastalığı bulunanların düşünme yetilerinde (ki bunlar sırasıyla eğitimin ve terapinin konularıdır) farklı durumların söz konusu olduğu da bir gerçektir. Fakat aynı formel yetersizliğin farklı kültürlerdeki ve toplumsal sınıflardaki düşünce yapısı ve hatta fenomenolojik çözümlemenin belirlediği, günlük yaşamı izleme ve anlama kategorileri için de ge-

çerli olduğu belirtilmelidir. Bu ayrımlardan kaynaklanan karmaşık antropolojik sorunların burada sergilenmesi olanaklı değildir.

Öte yandan Kant'ın sisteminin yalnızca Newton fiziği açısından geçerli olduğu savı doğru değildir. Başka bir yazıda (Klein 1984) C.F.v. Weizsacker(1941)'in anlatmak istediklerinden bazılarını açmlayarak Kant'a genellikle yöneltlen, sisteminin modern fizik (görecelik kuramındaki farklı uzay kavramı, nedenselliğin istatistik yasalarıyla yer değiştirmesi) tarafından yanlışlandığı biçimindeki eleştirinin doğru bir eleştiri olmadığını göstermiştim. Çünkü Kant, genel olarak nesne biçimlenmesinin formel yapısından söz ederken fizik, bu formel yapı temelinde formüle edilen somut-doğal yasalarla ilgilenmektedir.

11. Bu "sansür" bileşeni, Kant'ın "yargı gücü" ile özdeşleştirilebilir; bu ("transsendental" anlamından ayrımlanması gereken) deneysel anlamı içinde, genellikle "özelı genelin kapsamı içinde düşünme yetisi" olarak tanımlanmaktadır. ("Urteilkraft überhaupt ist das Vermögen, das Besondere als enthalten unter dem Allgemeinen zu denken" Kant 1790, A XXIII f).

KAYNAKLAR

1. Eibl-Eibesfeldt I: Liebe und Hass. München, 1970.
2. Goethe JW v: Annalen oder Tag- und Jahreshefte. 1830 In: Cotta (ed) 1857, vol XXVII.
3. Hassenstein B: Verhaltensbiologie des Kindes. München, 1973.
4. Kant I: Kritik der reinen Vernunft. Riga, 1781.
5. Kant I: Prolegomena zu einer jeden zukünftigen Metaphysik. Riga, 1783.
6. Kant I: Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft. Riga, 1786.
7. Kant I: Kritik der Urteilkraft. Berlin, 1790.
8. Kant I: Anthropologie in pragmatischer Hinsicht. Königsberg,

1798.

9. Klein P: Über Räume der Erfahrung. In: Kuhn W (ed): Vorträge der Physikertagung 1984 (Didaktik). Geissen, pp. 259-268, 1984.

10. Klein P: Metareflexionen zur Logik des Gehirns. In: Klein P (ed): Praktische Logik. Göttingen, 1990 (Veröff. der Jungius-Gesellschaft vol. 61), pp. 335-347, part II.

11. Korff HA: Geist der Goethezeit. Vol. 1/2, Leipzig 1923/1930.

12. Menze C: Wilhelm von Humboldts Lehre und Bild vom Menschen. Ratingen, 1965.

13. Piaget J, Inhelder B: Die Entwicklung der physikalischen Mengenbegriffe beim Kinde. Stuttgart, 1969.

14. Riedl R: Biologie der Erkenntnis. Berlin und Hamburg, 1979.

15. Spitz R: The first year of life- a psychoanalytical study of normal and deviant development of object relation. New York, 1965.

16. Weiszacker CF v: Das Verhältnis der Quantenmechanik zur Philosophie Kants (1941). In: Zum Weltbild der Physik, 10th ed 1963, pp. 80-117. Stuttgart, 1943.

NORMALLİK VE ZİHİNSEL HASTALIK: KATEGORİLERE KARŞI BOYUTLAR(*)

Godehard Oepen, Anne Harrington, Matthias Fünfgeld

Psikiyatride, genellikle ağır psikiyatrik bozukluklara yönelik iki ana yaklaşım ayırt edilebilir: "normallik" ile "akıl hastalığı" kavramlarını net bir biçimde ayırmış iki alan olarak değerlendiren kategorik bir yaklaşım ve söz konusu iki durumu bir sürekliliğin iki kutbu olarak gören boyutsal bir yaklaşım. Kuşkusuz her psikiyatrist için bu yaklaşımlardan birini ya da diğerini yeğlemek açısından sağlam ya da az çok sağlam deneysel (empirical) nedenler vardır. Çoğu kez daha az açıklık gösteren şey, kategorize etme ya da boyutsallığın derecesi ile ilgili olarak verilen karar ve *aynı zamanda* hastalık ve sağlık, normallik ve normallikten sapmışlık, hasta gerçekliği ve doktor gerçekliği arasındaki ilişkilerin niteliği hakkındaki belirli epistemolojik ve/ya da ontolojik görüşlerden hangisi yönünde karar verileceğidir. Başka bir deyişle, tanısal girişimin gereklilikleri, psikiyatride başlıca rollerden birini oynayan -çoğu kez irdelenmeyen- felsefi değerlendirmeleri de beraberinde getirmektedir.

Fakat sorun burada bitmemektedir. Tarihsel belgeler, kategorize etme ve boyutsallığın temsil ettiği felsefi görüşlerin

(*) Kısaltılarak çevrilmiştir.

çoğu kez üsüt örtülü bir etik ve politik gündemi destekleyebildiğini düşündürmektedir. Kraepelin, Jaspers ve Schneider'in klasik çalışmalarında biçimlenen kategorik yaklaşımın temel varsayımı (ki akıl hastalığı ve normalliğin genel bir zeminde bile olsa pek az ortak yönünün bulunduğu biçimindedir) genellikle hastaların, özellikle en şiddetli bozukluğu temsil eden şizofrenik hastaların damgalanması ve toplumdan uzaklaştırılması yönünde bir etkide bulunmuştur. Bu yüzyılda İsviçreli psikiyatrist Manfred Bleuler, şizofrenik hastalardan "yabancı, şaşırtıcı, akıl almaz, tekin olmayan, eşduyumun olanaksız olduğu, fesat, ürkütücü" olarak söz etmekteydi; vardığı sonuç ise "onlara (ç.n. başka insanlarla) eşit bir yaklaşımda bulunmak olanaksızdır" şeklindeydi. Tarihçi Roy Porter'in duygusallıktan uzak sözcükleriyle: " (...) en sonunda Yunanlıların [akıl] ve [akıldışı] arasında ve toplumun tam anlamıyla akılsa! üyeleriyle akılsallığın altında yer alan üyeleri arasında yaptığı ayrım, giderek ağırlık kazanmıştı" (Porter 1989 [1987], s. 21, 15).

Şimdi ise psikopatolojiye yönelik bu kategorik yaklaşımlar, hemen hemen istisnasız bir biçimde hastalığın nedenine ilişkin bir *biyolojik* model ile karakterizedir. Kuramsal olarak hastalar, kendilerinde değişikliğe uğramış bir molekülün bulunmasına ya da bulunmamasına bağlı olarak hasta ya da hasta değil olarak sınıflandırılabilirler (nörosifiliz [ç.n. frenji hastalığının yol açtığı sinir sistemi bozukluğu] burada paradigmatik hastalık modelidir). Açıkça söylemek gerekirse kategorik psikiyatride biyolojinin işi, söz konusu nozolojik (ç.n. sınıflandırma ile ilişkili) hastalık kategorisi ile ilişkili olabilecek "biyolojik belirteçler"i ortaya çıkarmaktır. Bu şekilde (antipsikiyatristlerin yıllar boyu vurgulamış olduğu gibi) biyolojik-kategorik tanının tılsımıyla, normalden sapma durumu "hastalık"a dönüştürülerek sapma haline hiçbir söz

hakki tanınmayabilmektedir (karşılaştırınız: örn. Szasz 1988).

Yirminci yüzyılın ilk on yılındaki (geleneksel olarak psikanalitik eğilim ve bununla ilişkili eğilimlerin temsil ettiği) boyutsal yönelimli psikiyatristler, bir dönem için biyolojiyi terketmekle ve psikoza, kökenini bireyin yaşamöyküsünden alan, insana özgü bir anlam vermeye çalışmakla kategorik psikiyatristlere göre moral bir üstünlük kazanabilmişlerdi (tarihsel-eleştirel bir bakış açısı için bakınız: Fullinwider 1982). Yine de bu anlayışın etik açıdan sorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bindokuzyüzyetmişli yıllarla birlikte psikiyatrik boyutsallıkla ilişkili ilk denemelerin, sonuçta "kurbanı suçlama" biçiminde bir tutumu yerleştirdiği (hastanın kendisini ya da allak bullak olmuş ve uzun süre acı çekmiş olan ailesini suçlama) açık bir hale gelmiştir. Aynı dönemde şizofreniye yönelik ilk boyutsal yaklaşımı biçimlendiren zihinselci ve gelişimselci varsayımlar, ağır psikozlar için uygun olmadıkları gerekçesiyle giderek reddedilmekteydiler.

Günümüzde şizofreniye "gerçek bir hastalık" konumu veren (yani "Suçlu olan anne değildir") biyolojik yönelimli bir yaklaşıma dönüş yapar gibi görünen, genel bir görüş birliği söz konusudur. Şizofreninin olası nörokimyasal, nöroanatomik, nörofizyolojik ve genetik "belirteçleri"ne yönelik araştırmalar, yıllardır (yoruma açık bir biçimde) genişletilmektedir. Bu nedenle biyolojik yönelimdeki canlanmaya kategorizasyon eğilimindeki eşdeğer bir canlanmanın eşlik etmesi şaşırtıcı değildir. Örneğin DSM-III ve DSM-III-R'nin, bozulmuş davranışın kategorik sınıflandırmasında ölçütler tanımlamaya yönelik aralıksız çabaları içinde, keskin sınırlı puanlar kullanarak uygulayıcılara (ç.n. klinisyenlere) "normallik" in bittiği ve "patoloji"nin başladığı belirli (ç.n. ölçüt) sayılar(ın)ı söylediğini görüyoruz.

Görünen o ki, değerlendirmelerimizin bu noktaya ulaşması bize pek hareket olanağı bırakmamaktadır. Öte yandan ağır psikozlara yönelik Freud'cu ve post-Freud'cu biyolojik-olmayan boyutsal yaklaşım deneysel, kavramsal ve etik alanlarda fiilen reddedilmiştir. Öte yandan yeni biyolojik psikiyatrideki baskın kategorik yönelim, Daniel Koshland'ın Birinci İnsan Genomu Konferansı sırasında, San Diego'da (Ekim 1989) dile getirmiş olduğu gibi, eski damgalayıcı tutumların yeniden canlanmasına yol açar görünmektedir (bu konferansın ana teması, Birleşik Devletler'in evsizlik sorununu ele alması bağlamında, evsiz kişilerin tümünün etkilendiği açık olan zihinsel bozukluklar için kalıtsal bir temelin araştırılmasıdır; Michael Fortun, kişisel haberleşme).

Burada şu sorun ortaya çıkıyor: psikiyatride biyolojik bir yönelim, kategorik *olmalı mıdır*? Biz böyle düşünmüyoruz. Aslında burada aklımıza (en azından Fransız fizyoloğu Claude Bernard'ın çalışmalarına dek giden) biyomedikal bilimlerdeki önemli bir felsefi eğilim geliyor; bu eğilim hastalık ve sağlıkla ilgili biyolojik kavramları hep boyutlara ve/ ya da bir sürekliliğe göre kavramlaştırmaya çalışmıştır. Psikiyatri, insan beyninin görüldüğü kadarıyla psikolojik, davranışsal ve nörofizyolojik bileşimlerden oluşan geniş bir spektrumu oluşturma yetisinin bulunduğu kabul etmelidir. (Aynı zamanda boyutsal farklılıkların belirli noktalarda kategorik, yani fenomenal düzeyde niteliksel değişimlere yol açabileceği de belirtilmelidir; katastrof kuramı bu tür çizgi-dışı süreçleri anlamamız için bir model oluşturabilir.) Bu şekilde, beyin düzeyinde dinamik bir bireyselliğin kabul edilmesi, yeni biyolojik psikiyatriyi etik belirsizliklerden ve ilk dönemlerdeki biyolojik psikiyatriye ait kavramsal katılıkların birçoğundan uzak tutabilir. Boyutsal yaklaşımın sağladığı kavram esnekliğinden yararlanan yeni biyolojik psikiyatri, araştırma ve

tedaviye yönelik enerjisini (eski anlamda alınan) "patoloji" ile ilişkili davranışlar üzerine odaklaştırmak yerine, kişisel sıkıntı ve /ya da daha geniş bir toplumsal risk ile ilişkili davranışlar üzerine yoğunlaştırmayı yeğleyebilir. Böyle bir yönelim değişimi, belirli bir betimsel (descriptive) tanının (dikkatli bir bireysel değerlendirme, bireye özel belirli girişimlerin gerekli olduğunu düşündürmediği sürece) otomatik bir tepkiyi ("tedavi refleksi") beraberinde getirdiğini anlatmak ister. Başka bir deyişle (kategoriler yerine boyutlara yönelen) yeni biyolojik psikiyatri, "zihinsel yönden hasta" olma durumundan modern nörolojinin "ağrılı olmak"tan anladığına benzer bir şeyi anlamakta ve bu yaklaşım her çeşit hastalık nedeni için, bunlarla baş etmeye yönelik savunma tepkilerinin ve bunlara uygun tedavi edici etmenlerin bulunduğunu söylemektir.

KAYNAKLAR

1. Fortun M (Department of History of Science, Harvard University): Personal Communication, October 5, 1989.
2. Fullinwider SP: Technicians of the Finite: The Rise and Decline of the Schizophrenic in American Thought, 1840-1960. Contributions in Medical History, no. 9, Greenwood Press, Westport CT, 1982.
3. Porter R: Social History of Madness: The World Through Eyes of the Insane (1987), E.P. Dutton, New York, 1989.
4. Szasz T: Schizophrenia: The Sacred Symbol of Psychiatry. Syracuse University Press, New York, 1989.

TRANSCENDENTAL FELSEFE VE PSİKOPATOLOJİNİN TEMELLERİ İLE İLİŞKİSİ

Paul Hoff

1. GİRİŞ

Bu sempozyumun konularından birini, psikopatolojinin bir bilim olarak kendisini nasıl gördüğü oluşturmaktadır. Bu, hiçbir şekilde homojenlik göstermemektedir. Çizginin bir ucunda doğa bilimlerinin ilkelerine, özellikle mantıksal deneyciliğe dayalı, psikopatolojinin yasalar koyan (nomothetic) bir bilim olduğu görüşü yer almaktadır. Tam tersi bakış açısı, psikopatolojinin bireysel insanı bireyselliği içinde (idiographically) anlaması gerektiğini savunmaktadır. Psikopatoloji yönünden uygun görüşün ne olduğuna ilişkin tartışmalar, son yıllarda önemli bir artış göstermiştir.

Şimdiye dek klasik felsefi düşüncelere meydan okumuş olan "dilbilimsel yönelim"den sonra "Analitik Zihin Felsefesi" büyük bir etkinlik kazanmıştır ve psikopatoloji ile ilişkisi geniş biçimde tartışılmaktadır (Bieri 1981, Möller 1976, Mundt 1984, Schwartz ve Wiggins 1988, Spitzer ve ark. 1988). Bu, felsefi bir sistem olma savı taşımamaktadır; temel vurgusu deneysel bilimlerle "fizikalizm" (Nagel 1965), "özdeşlik kuramı" (Smart 1981), "yönelmişlik" (Searle 1983) ve "belirliş (emergence)" (Hastedt 1988) gibi kavramlarla yapılan felsefi

değerlendirmeler arasında bir bağlantı kurmaktır.

"Transsendental" teriminin epeyce olumsuz çağrışımının olduğunu ve bunun yalnızca Amerikan felsefesi için söz konusu olmadığını biliyorum, fakat bu makaledeki amacım transsendental bir yaklaşımı savunmaktır. Fakat bir klinisyen ve bir psikiyatrist olarak, transsendentalizmin ondokuzuncu yüzyıl felsefesinden daha fazla birtakım şeyleri anımsattığını düşünüyorum: Bu, araştırma alanımızda var olan, çok sayıdaki epistemolojik ve yöntembilimsel öğeyle kıyaslanırsa dogmatik olmayan bir bağlantı görevini yapabilir kanısındayım. Ve böylesi bir bağlantı, birbirleriyle sürekli bir temas halinde olan farklı bilimsel yöntemleri gerektirmektedir. Yakın zamanda geliştirilmiş olan tüm kuramsal kavramlar açıklığa kavuşturulmuş olsalar bile temel epistemolojik sorunlarımız çözümlenmiş değildir. Sözelimi "özdeşlik kuramı"nı (Smart 1981) ya da "eleyici materyalizm (eliminative materialism)"i (Churchland 1981) yeğleyen kişinin "gerçeklik" ile ilgili ifadelerin ne anlama geldiğini, "özdeş" olarak değerlendirilenin ne olduğunu ya da ne tür bir "nesne"nin "elendiği"ni kendi kendine sorması gerekmektedir. İkinci (dualistic) bir kuram, insanın kendilik algısının apaçık olan birliğine karşılık tözsel olarak farklı iki nesne sınıfının varlığını savunduğu için eleştirilecektir.

Bu yazıda bu durumlar temel alınarak iki ana amaç gözetilmektedir:

1. Transsendental bir epistemoloji temelinin, çağdaş felsefe açısından büyük bir değer taşıyabileceğini savunuyorum.

2. Transsendental felsefe özellikle psikopatoloji yönünden ilgi çekicidir, çünkü psikopatolojinin birbiriyle ilişkisiz alt-birimlere ayrılmaması için, diğer bilimlere göre çok daha fazla bir biçimde dogmatik-olmayan epistemolojik bir çerçeveye gereksinimi vardır.

2. TRANSSSENDENTAL FELSEFE

Öncelikle transsendentalizmin bazı ilkeleri (kurucuları olan Immanuel Kant ve Johann Gottlieb Fichte'nin anladığı biçimde) kısaca özetlenecektir. Kant'ın Fichte'nin argümanlarına ilişkin eleştirel yorumları ve bunları oldukça sert bir biçimde reddetmesi nedeniyle, bu iki filozofun (benim burada önerdiğim biçimde) yakın bir birliktelik içinde görülmesi pek alışılmış bir şey değildir. Bununla birlikte, temel transsendental hipotezlerden birçoğu aslında Kant ve Fichte tarafından kabul görmüştür ve açıkçası Fichte *Wissenschaftslehre*'de Kant'ın "eleştirel felsefe"sini reddetmeyi değil, geliştirmeyi amaçlamaktadır; bu nedenle her iki yaklaşımın da transsendentalizmin en öncü nitelikteki temsilcileri olduğu, büyük bir haklılıkla söylenebilir. Buna göre sözde "Alman İdealizmi"ni bir yanda Kant, diğer yanda Fichte, Schelling ve Hegel olarak bölümlemenin haklı bir gerekçesi yoktur. Transsendental görüşlerin ödünsüz bir biçimde uygulanması halinde, ayrım çizgisinin Kant/Fichte ve Schelling/Hegel biçiminde çizilmesi daha uygun olacaktır (Hoff 1989b, Lauth 1984, 1989).

Epistemoloji yönünden transsendental felsefe, özne ve nesne arasındaki geleneksel ayrımı aşma çabasıdadır. Fakat realizm ve idealizmin yapma eğiliminde olduğu gibi, bu ikisinden birini ya da diğerini görmezden gelmemektedir. O, bilişin kendisine ilişkin tüm bir süreç üzerine odaklanmaktadır: Kendimizle tamamen ilişkisiz bir şeyi tanıyamayız, fakat düşünmenin önceden-var-olan ("kategoriler" denebilecek) "önsel" kalıplarını kullanırız. Bu kategoriler bireysel-çevresel koşullara bağlı değildir; bu ifade önemli bir sorunu dile getirmektedir: yani Kant'ın "transsendental tümdengelim"i hiçbir biçimde bir tür "deneysel (empirical) psikoloji"nin için-

de yer alan bir işlem değildir, o bir "deneysel tümdengelim" değildir. Tam tersine, Kant'ın (Hume'un g r   yle ilgili) hareket noktası, deneysel verilerin bizi doğa yasaları ya da nedensellik gibi karmaşık kurgulara "sevk etmediği", fakat tüm deneysel kanıtlardan " nce" bu kurgulara zaten sahip olduğumuz ve deneysel kanıtların bunlarsız olanaklı olamayacağı biçimindedir.¹

Duyu organlarımızla algıladığımız şeylere bu kalıpları uygularız. Ancak böylesi bir süreç, doğayı ya da gerçekliği anlamlı bir yapı olarak kurgulayabilir. Kant doğayı " oğul fenomenlerin belirli kurallar doğrultusunda bire imsel birliği" olarak adlandırmaktadır (Kant 1781, s. 186a).

Ve (yine Kant'a göre) insan zihni "doğa yasalarının ve böylelikle de doğanın formel birliğinin kaynağı"dır (Kant 1781, s. 187a).

Eğer doğa, çeşitli duyuumsal algıların yalın bir kompozisyonundan başka bir şey değilse herhangi bir türde düzenlilik, açıklanamaz nitelikte olacaktır. Doğa, bağlantısız algıların kargaşası niteliğini taşıyacaktır.

Fakat Kant bir adım daha öteye giderek daha sonra "Kopernikçi dönüşüm" dediği bir basamağa geçmektedir: Önsel kategoriler bili i formel yönden olanaklı kılmakla kalmaz, ayrıca bilginin içerikleriyle ilgili olarak neyin *bilinebileceği*-ne ilişkin önemli bir etkileri vardır. Bu çoğu kez yanlış anlaşılmıştır. Bu nedenle, kategorilerin hiçbir zaman deneysel verilerin yerini alamayacağı vurgulanmalıdır. Bunlar Kant'ın "Anschauung" ("görü") adını verdiği şeye uygulanmadıkları takdirde herhangi bir bilgi getirmeyeceklerdir.

Kant ve Fichte'ye göre transsendental epistemoloji "boş idealizm"i olduğu kadar "k r deneycilik"i de reddetmektedir.²

Bu sorunu tanımlamak için tamamen farklı iki kavrama, realizm ve idealizme eğilmemiz gerekmektedir.

3. REALİZM VE İDEALİZM

Realizm nesnelerin kendilerini algılayan kişiden gerçek anlamda bağımsız varlıklarını koyut olarak alır. Hatta sözde "eleştirel realizm"(Putnam 1975) de realizm niteliğini korumaktadır. Bu düşünceye göre biz ancak "imgeler"e ulaşır, "şeylerin kendileri"ne ulaşamayız. Fakat bu "şeyler" in bu durumda da bizden bağımsız bir varlığının olduğu varsayılır.

Doğa bilimlerinde en geniş kabul gören epistemolojik yaklaşım "olgucu deneycilik(positivistic empirism)"dir. Bilimsel veriler "olgusal olarak" elde edilmelidir: Veri elde etmenin koşulları açık bir biçimde tanımlanmalı, nesne-en azından dolaylı olarak- gözlenebilir ve ölçülebilir olmalıdır. Bu nedenle deneyci, "geçerli" olduğuna inandığı duyumsal algılara dayanır.

Bununla birlikte, transsendental bakış açısının buna yönelik bazı itirazları vardır:

Bu şekilde, "saf deneysel olgu" niteliği taşıyan herhangi bir şey yoktur. Hiçbir araştırma alanı "kuram-dışı" bir ilerleme gösteremez. Deneycinin neyi incelediğine ve bunun ne anlama geldiğine ilişkin bir fikrinin olması gerekir, aksi halde "doğa yasaları" şeklinde genel kavramlar geliştiremeyecektir. Fichte'ye göre bir deneyci, elindeki kavramı dar anlamda (sensu strictu) kullanarak verilerini yalnızca açıklayabilir, fakat onları yeniden örgütleyemez ve yorumlayamaz. Yakın yıllarda deneysel psiko(pato)lojideki araştırmalar, duyumsal verilerin hiçbir biçimde "saf" ya da bizden bağımsız olmadığını, fakat son derece karmaşık bir enformasyon sürecinin ürünü olduğunu göstererek bu felsefî bakış açısını doğrulamıştır (Emrich 1988).

Karşıt görüş (idealizm) herhangi bir deneyimi, önsel fikirlere tamamen bağımlı ve kendi başına önemsiz sayar. Örnek

olarak Schelling'in temsilcisi olduğu (Schelling 1843) bu felsefi düşüncenin Almanya'daki "romantik tıp" dönemi dışında psikopatoloji üzerinde fazla bir etkisi olmamıştır. Mutlak idealizm, uygulamalı bilimler yönünden yeterli bir çerçeve olamaz. Bunun temel nedeni Batı Felsefesi'nin Descartes'tan bu yana gerçekleşen en ilgi çekici keşiflerini görmezden gelmesidir: Gerçek şudur ki kavramları, nedenleri ve kuramları yalnızca dışımızdaki evreni gözleyerek ya da edilgin bir biçimde metafizik güçlere bel bağlayarak *saptamıyor*, fakat onları kendi zihinsel edimlerimizle *üretiyoruz*. Hume, Kant ve Fichte-tam da bu sırayla- felsefi kuramları arasında temel bazı farklılıklar bulunmasına karşın bu görüşü savunmaktadırlar.

Kant ve -özellikle- Fichte kavramlarını o derece güç (ve bazen belirsiz) bir dille ortaya dökmüşlerdir ki bu durum çağdaş Alman felsefecileri arasında bile önemli yanlış anlamalara yol açmaktadır: Sözgelimi transsendentalizm yanlış bir biçimde "özel idealizm (subjective idealism)" ve hatta "tekbencilik (solipsism)" olarak, "yalın bilinç felsefesi" ("blosse Bewusstseinsphilosophie") olarak yorumlanmaktadır. Lauth, Fichte'nin transsendental doğa düşüncesi üzerine olan kapsamlı çalışmasında (Lauth 1984) bu yanlış görüşlerden bazılarına değinmiştir.

4. PSİKOPATOLOJİ İLE İLİŞKİ

Bu felsefi değerlendirmeler ile psikopatoloji arasındaki bağlantı nedir?

Birçok yazar psikopatolojinin psikiyatri yönünden bir "temel bilim" olduğu görüşündedir, fakat Janzarik (1976) gibi "psikopatolojinin krizi"nden söz edenler de vardır. En etkin eleştiriler, psikopatolojinin son derece kötü tanımlanmış,

karşılıklı olarak birbirini dışlama eğiliminde olan kavramlarla iş gördüğü biçimindedir. Bu koşullar altında nörobiyoloji, sosyoloji ya da deneysel psikoloji gibi özgül yaklaşımların bilimsel önemi artarken psikopatoloji giderek kısıtlanma tehlikesi içindedir. Benim düşünceme göre, psikopatoloji felsefi önyargıların yıkıcı etkisini farketmediği takdirde sonuç gerçekten de bu olacaktır. Karl Jaspers, 1913 gibi çok erken bir tarihte "Genel Psikopatoloji" adlı yapıtında bu sorunun altını çizmiştir (Jaspers 1913, Hoff 1989a).

Bu önyargılarla ilgili olarak iki örneği daha yakından inceleyelim:

Bir psikopatolog, bir akıl hastalığını ancak geçerli ve güvenilir olarak değerlendirdiği, belirli ve gözlenebilir klinik belirtilere göre tanımlayabilir. Ayrıca bu belirtilerin kendisinden ve kendi zihinsel etkinliğinden tamamen bağımsız olan bilimsel verileri (epistemolojik olarak) oluşturduğuna inanabilir. Burada psikopatolog, bir "realist önyargı"nın egemenliğine girecektir. Doğrudan gözlenebilir belirtileri akıl hastalığı-ya da daha da kötüsü- hasta kişi ile bir tutarak (ç.n. hastanın) zihnini onun içsel yaşantısı, kişiliği, kişiler arası ilişkileri, vb. ile bir tutacaktır (adaletsiz bir indirgeme).

Fakat bu, madalyonun bir yüzüdür. Bunun karşıtı bir yönelim de idealist bir önyargıya yol açmaktadır. Tüm klinik belirtiler ancak önceden var olan ve kendisi sorgulanamaz olan kavramların ışığında yorumlanabilecektir, şu halde herhangi bir dogmatik nozoloji böylesi bir önyargı niteliğini taşır. Bu şekilde farklı akıl hastalığı türlerinin ayrı, değişmez, "ontolojik" varlıklar olduğuna inanılır. Emil Kraepelin'in, böylesi dogmatik bir bakış açısını seçmekle yanılgıya düştüğünü belirtmek gerekir. Fakat onun başka yerlerde eleştirel olarak tartışılmış olan (Hoff 1988, Mayer-Gross 1929) görüşlerinin ayrıntılarına burada girmemiz olanaklı değildir.

Psikopatoloji, psikiyatri yönünden temel bir bilim olma niteliğini korumak istiyorsa şu gereklilikleri yerine getirmek durumunda olacaktır:

- Epistemolojik yönden dogmatik olmamalıdır.
- Deneysel çalışmalar açısından farklı araştırma stratejilerine açık olmalıdır.
- Kapsamlı bir antropolojik çerçeve ("Menschenbild") sağlamalı ve böylelikle bağlantısı olmayan çeşitli alt-birimlere bölünmekten uzak durmalıdır.

Bu gereklilikler aslında her zaman için transsendental felsefenin önemli yanlarını oluşturmuştur ve kanımca bu nedenle, transsendental felsefe psikopatolojiye uygulanmayı özellikle hak etmektedir.

Bu yargıyı açıklamak için psikiyatrideki hastalık kavramlarının nasıl yaratıldığını değerlendirmemiz gerekmektedir; burada veri toplanması ve yorumlanmasında üç düzey ayrımlanabilir: deneysel, erekbilimsel düzeyler ve "özgür akıl" düzeyi.

Deneysel düzeyde fizyoloji, fizik ile kıyaslanabilir. Kesin bir dille belirtmek gerekirse, psikopatoloji böyle bir yaklaşım sığmaz. Fakat gözlenebilir klinik belirtiler, özellikle DSM-III-R'nin (1987) kullandığı gibi işlerlik kazandırılmış sistemler söz konusu olduğunda deneysel bir düzeyden söz etmenin haklı bir yönü vardır. Psikopatolojideki deneysel verilerin geçerlilik ve güvenilirliğinin, biyoloji ve fiziğe göre daha sorgulanabilir nitelikte olduğuna kuşku yoktur. Fakat yine de deneysel düzeyin psikiyatrik araştırma ve terapi yönünden vazgeçilmez bir gönderim noktası (point of reference) olduğu konusunda ısrarlı olmalıyız. Bu görmezden gelindiği takdirde dogmatik ve hayali kavramların yolu açılacak ve bunlar da hastalara zarar verecektir. Fakat öte yandan işlerlik kazandırılan bu kavramların, örneğin yukarıda belirtilen

"realist önyargı"nın farkedilmeyen etkisi altında, eleştirilmeksizin kullanılması durumunda da aynı zarar söz konusu olacaktır. Kuşkusuz yanlış anlamalara meydan vermemek için şunun da vurgulanması gerekir: günümüzde geliştirilmiş olan tanı sistemlerinin realist bir önyargıya yol açmaları zorunlu değildir. Fakat psikiyatrist bunların epistemolojik limitlerinin farkında değilse bu durum söz konusu olabilir.

Organik yapılar, erekbilimsel düzeyde amaçlara yönelmiş olarak değerlendirilirler. Erekbilim kavramı yakın tarihlerde oldukça eleştirel bir biçimde irdelenmiştir (Möller 1976, Nagel 1979). Ona yönelik olarak, deneysel araştırmayı engelleme ve salt spekülatif, "metafizik" kavramlara dayalı olma suçlaması getirilmiştir. Kuşkusuz bu eleştiri tümüyle haksız değildir. Bununla birlikte erekbilime yönelik transsendental görüş, (tam da olguculuğun savunduğu gibi) herhangi bir "metafizik spekülasyon"u reddeder. Fakat olguculuğun tersine, erekbilimsel argümanın bilim adına genelde taşıdığı onuru yadsımaz. O, erekbilimi bilgiyi yaratmanın sınırlı, fakat zorunlu bir yanı olarak görür. Kant ve Fichte'nin erekbilim görüşleri arasındaki önemli felsefi farklılıkların ayrıntıları bu makalenin kapsamı dışında kalmaktadır. Bu konu yoğun bir biçimde irdelenmiştir (Hoff 1989b, Lauth 1984, 1989; ayrıca bakınız: Rychlak, bu kitap içindeki makalesi).

Bu konudaki pratik örnekler kan basıncının, nörotransmitterlerin (ç.n. sinir hücreleri arasındaki uyarı iletici maddeler) metabolizmasının denetimi ya da hormonlar gibi kendini-düzenleyici (self-regulating) biyolojik sistemlerdir. Aslında "kararlı durum (steady state)" ve "sabit nokta (set point)" gibi terimler, erekbilimsel varsayımlar olmaksızın anlaşılamaz. Ve bunlar deneysel araştırmayı herhangi bir biçimde dışlamamakta ve ayrı tutmamaktadır.

Birçok bilim adamı, üçüncü düzey üzerine yorum yap-

maktan kaçınır. Bununla ilgili konuların (iradenin özgürlüğü, özgür akıl, kendilik-bilinci) çoğu kez bilimsel araştırma yönünden çözümlenemez olduğu söylenmektedir. Bu konudaki karmaşık felsefi tartışmaları burada ele almak istemiyoruz. Fakat pratik bir bakış açısıyla bakıldığında, karar verme ve eylemde bulunma özgürlüklerinin kısıtlılığından şiddetli bir sıkıntı duyan psikotik hastalar, herhangi bir psikiyatrist için hiç de yabancı değildirler. Henri Ey gibi psikopatologlar, psikotik bozukluklar için "özgürlüğün patolojisi" terimini kullanmaktadırlar (Ey 1969, 1975).

Transsendental bir akıl hastalığı görüşü, diğer iki düzey için olduğu gibi, ister sağlıklı, ister psikotik olsun insanlardaki özgür akıl ve kendilik-bilinci düzeyinin zorunlu bir nitelik olduğunu, fakat yeterli olmadığını savunur.

Özetlersek, transsendental düşünceleri psikopatolojinin konularına uygulamanın temel gerekçesi nedir?

Akıl hastalığı fenomenini eleştirisiz bir aşırı genellemeye gitmeden ve yeni önyargı ve dogmalar yaratmaksızın ele alan özgül kuramların yetersizliği ortadadır. Birçok kavram tek boyutludur. Bunlar psikopatolojik verileri fizyolojik, biyokimyasal, sosyolojik ya da psikanalitik bir temelde yorumlamaktadırlar. Özel bir kavram, eleştirisiz bir biçimde genişletilmediği sürece bu yeterlidir.

Felsefi yönden ne katı realist, ne de katı idealist yaklaşımlar elverişlidir. Psikopatoloji yönünden, farklı disiplinlerin kendi iyi-tanımlanmış sınırları içinde bilimsel yeterliliklerini kabul eden kuramsal bir çerçeveye gereksinim vardır. Ve şu gerçeğin altını çizmek gerekmektedir: akıl hastası olan bir kişinin başka herhangi bir kişi kadar birliği vardır, bu birlik önceden var olan bilimsel çerçevelere oturmasa da bu böyledir.

Kanımca transsendental bir kuram, bu amaç için en uy-

gun olanıdır: İnsanları karar ve sorumluluk alma yetisi taşıyan bir kendilik-bilinci olarak değerlendirmektedir (düzey III). Fakat bunlar aynı zamanda maddi bir temelde işlev görmekte (düzey I) ve erekbilim aracılığıyla betimlenebilmektedirler (düzey II).

Akıl hastalığı, bu düzeylerin tümüyle çatışma halindedir. Ve psikotik fenomenlerin "kapsamlı" açıklaması, tek bir düzeyde söz konusu olamayacaktır.

Transsendental bir düşüncenin temel yönelimi, her çeşit dogmaya karşıttır. Deneysel araştırmalardaki pratik sorunlar açısından yetkili olma savında değildir, fakat eleştirel nitelikte bir felsefi bağlantıyı sağlamayı istemektedir. Psikiyatrik araştırma için kendi epistemolojik sınırları içinde farklı yaklaşımlar kabul görmekte ve böylelikle onu (ç.n. psikiyatrik araştırmayı) dogmatizmden uzak tutmaktadır.

Bence psikotik bir hastanın-psikiyatristin kuramsal yönelimine bağlı olarak- gözlenebilir nitelikteki bir grup belirtiden ya da kararlı durumda olmayan bir nörotransmitter sisteminden ya da aykırı psikososyal koşulların bir kurbanı olmaktan *başka bir şey olmadığını* düşünmek, kabul edilebilir bir şey değildir.

Transsendental bir görüş bu farklı yönlerin tümünü hesaba katacak, fakat yine de kişinin birliği konusunda ısrarlı olacaktır. Ve bunu bir uzlaşma olarak değil, sağlam bir felsefi temele dayalı olarak gerçekleştirecektir.

Psikiyatrideki felsefi düşünüş ile ilgili olarak, çok soyut olduğu ve pratik birtakım sonuçlarının bulunmadığı biçiminde eleştiriler getirilmiştir. Bu haklı bir görüş değildir. Birbiriyle çekişme içinde olan tüm psikiyatrik kuramlar göz önüne alındığında ortaya önemli bir sonuç çıkmaktadır: Psikopatolojinin saygınlığını tehdit eden şey felsefi argümanlar değil, eleştirisiz bir biçimde genelleştirilmiş kuramsal varsa-

yımlarıdır.

Son olarak daha güncel bazı psiko(pato)lojik kuramlara kısaca değinilecektir, fakat buradaki amaç onların özgül içerikleri ile ilgili yorumda bulunmak değil, transsendental bir alt-yapı ile bağdaşırlıklarını vurgulamaktır.

Bilişsel psikolojideki temel yönelim deneysel dizaynlar üzerineyse de (Hoffman 1988) (ç.n. buradaki) epistemolojik çerçeve bazen "konstrüktivizm" olarak adlandırılmaktadır. Rusch(1987)'a göre bu kuramdaki temel özellik "evrenin niteliğinin bilişin başlama noktası değil, dışavurumu olması"dır (Rusch 1987, s. 205).

Bunun Kant ve Fichte'nin görüşlerine uygunluğu açıktır.

Bir başka örnek, Piaget'nin yapısalcılığı ile Chomsky'nin "Üretici Dilbilgisi" kavramındaki doğuştancılığı arasındaki ünlü tartışmadır (Chomsky 1968, Piaget 1977, Piattelli-Palmarini 1980). Bu tartışma kuşkusuz ki nöropsikoloji açısından çok daha önemlidir. Fakat bizim konumuzla ilişkili olan yönü, hem Piaget'nin hem de Chomsky'nin bilişle ilgili deneysel kuramları reddetmeleridir. Özellikle Chomsky, önceden var-olan ("doğuştan") zihinsel yapıların etkisini vurgulamakla transsendental argümanlara yaklaşmaktadır.

Ortaya çıkış düşüncesi, zihinsel fenomenlerin, ancak karmaşık sinirsel sistemler biçiminde bir maddi temelin bulunması durumunda söz konusu olabileceğini koyut olarak alır. Fakat bu zihinsel edimlerin yeni bir şeyi temsil ettiği ve yarattığı, tam anlamıyla nörofizyolojik süreçlerin "kopyaları" olmadıkları öne sürülür. Bazı yazarlar zihinsel edimlerle ilgili tüm olguların, mantıksal deneycilik (logical empirism) ile yeterli bir şekilde tanımlanamayacağını belirtmektedirler. Örneğin Hastedt (1988), insan zihninin kendi bilimsel uğraşısının nesnesi olmakla kalmayıp aynı zamanda bu sürecin etkin bir ögesi olarak iş gördüğünü vurgulamaktadır. Kendi-

si bu fenomeni "bir izleyicinin perspektifi"ne karşıt olarak "bir katılımcının perspektifi" olarak adlandırmaktadır. "Bir katılımcının perspektifi", daha üstün konumdaki perspektif olarak kabul edilir(Hastedt 1988).

Bana göre, "ortaya çıkış kuramı (emergence thory)" gibi bir görüş, katı bir materyalist düşünceye (Churchland 1981), özdeşlik kuramına (Smart 1981), hatta işlevselciliğe (Fodor 1983) oranla psikobiyojinin karmaşık içeriği yönünden daha uygun bir nitelik taşıyabilir. Ortaya çıkış kuramı, insan zihninin kendisini değerlendirmesi durumundaki etkinliğini vurgularken önemli bir transsendental düşünceyi kullanmaktadır: Bir şeyi bilmek, her zaman için bu bilgiyi bir bilgi olarak, bir zihinsel edim olarak bilmek anlamına gelir.³ Kant ve Fichte'nin bakış açısıyla "reflection" teriminin temel anlamı budur.

Son olarak bu metin kapsamında unutulmaması gereken bir şey, doğa bilimleri ile toplum bilimlerinin farklı epistemolojik konumlarına ilişkin uzun süredir devam edegelen tartışmadır. Sözelimi Dilthey (1958), Weber (1922), Jaspers (1913), Wittgenstein (1922), Gadamer (1975), Habermas (1968) ve Ricoeur(1970)'ün görüşleri eleştirel bir biçimde değerlendirildiğinde bunların tek bir soru üzerine odaklandıkları görülmektedir: Etkin bir özne olarak sosyal bilimci ile karmaşık bir nesne olarak (bilim adamının da bir parçası olduğu) kuşatıcı dünya ya da toplum arasındaki ilişkinin ne olduğu sorusu. Yorumbilgisel (hermeneutic) yaklaşım üzerine olan tartışmalar, çoğu kez ağırlıklı olarak transsendental düşüncelerden kaynaklanmaktadır, bu düşünceler kurucularının kastettiği anlamlarından farklı yönlerle doğru bir gelişim göstermiş olsalar bile, bu böyledir.

Sonuç olarak bir konunun tekrar vurgulanması gerekiyor: Bu makalenin savunduğu şey, Kant ve Fichte'nin transsen-

dental görüşlerinin eleştirilmeksizin benimsenmesi değildir. Fakat diğer yandan, günümüzde geliştirilen kuramların sözde "klasik" felsefi kuramlardan gelen soruların ve yanıtların değerlendirilmesini gereksizleştirdiği de doğru değildir. Yeni-olguculuk (neopositivism), eleştirel gerçekçilik (critical realism) ve analitik zihin felsefesi içinde yer alan çeşitli kuramlar, transsendental bir bakış açısına açıkça karşıdırlar. Bu tartışmaları büyük yanlışlara saplanmadan değerlendirebilmek için, temel transsendental çerçeve açık bir biçimde ortaya konmalı ve temel kaynaklarıyla birlikte değerlendirmeye alınmalıdır.

Kanımcı felsefe ve psikopatoloji arasındaki bu tür bir dogmatik-olmayan bağlantının yalnızca kuramsal değil, özellikle hastalarımızla ilişki biçimimize ait pratik birtakım sonuçları da olacaktır.

ÖZET

Bu makalede iki hipotez tartışılmaktadır: (1) Kant ve Fichte'nin tanımlamış olduğu transsendental felsefenin yalnızca tarihsel bakış açısından değil, günümüzdeki felsefi tartışmalar açısından da bir bilgi değeri taşıdığı anlaşılmaktadır. Transsendental düşünce ne salt realizmin ne de salt (mutlak) idealizmin yeterli bir epistemolojik çerçeve kuracağı görüşünü savunmaktadır. (2) Psikopatoloji, iki nedenden ötürü özellikle transsendental düşüncenin konusu olmaya hak kazanmaktadır: Birincisi, herhangi bir tür dogmatizm, bir bilimsel disiplin olarak psikopatoloji için ölümcül sonuçlara yol açacaktır ve transsendentalizmin temel yönelimi, antidogmatik bir yönelimdir. İkincisi, transsendentalizm felsefeyi bir birlik olarak değerlendirmektedir; bu nedenle farklı-özgül bilimsel yaklaşımlar arasında bir felsefi bağlantı gö-

revi yapabilir.

Psikopatolojinin "psikiyatri için temel bir araştırma alanı" (Janzarik) olarak tanımlanmış olan kimliğini taşıyaması durumunda, güncel literatürdeki kötümser kanılar doğrulanmış olacaktır: Nörobiyoloji, psikanaliz, sosyoloji ve deneysel psikoloji gibi ilişkili disiplinler, kolayca psikopatolojinin yerini alabilecektir.

Transsendental düşünce, psikopatolojideki şu temel gerekliliklerin yerine getirilmesine yardımcı olabilir: (a) Psikopatoloji epistemolojik yönden dogmatik olmamak zorundadır. (b) Deneysel çalışmalar için farklı araştırma stratejilerine açık olmalıdır. (c) Çeşitli ve bağlantısı olmayan alt-birimlere parçalanmasını önlemek için, kapsamlı bir antropolojik çerçeveye ("Menschenbild") dayandırılmalıdır.

Kuramsal psikopatolojideki güncel gelişmelerden bazılarında gerçekte (bazen farkında olmayarak) transsendental kavramlar kullanılmaktadır. "Konstrüktivizm", "yapısalcılık" (Piaget), "üretici dilbilgisi" (Chomsky) ve zihin felsefesindeki "ortaya çıkış" düşüncesi, bunun örneklerini oluşturmaktadır.

NOTLAR

1. İçebakışın ve deneysel psikolojinin rolüne ilişkin geneldeki anlaşmazlık, özellikle orijinal Kantçı görüş ile Jacob Friedrich Fries(1773-1843)'ın kurduğu felsefe okulu arasında tartışmalı bir hal alacaktı. Fries ile ilgili temel eleştiri, onun Kant'ı "psikologcasına" yanlış anladığı biçimindeydi (Hoff 1989b, Lauth 1989). Fakat yine de Fries'in düşüncesinin, felsefeci Leonard Nelson (1882-1927) ve psikiyatrist Arthur Kronfeld (1886-1941) aracılığıyla modern psikopatoloji üzerinde önemli bir etkisi olmuştu.

2. Bu, özellikle Kant'ın şu zorunlu (apodictic) ifadesinde dile getirilmektedir: "görü olmaksızın düşünme boştur, düşünme olmaksızın görü kördür" - "Gedanken ohne Inhalt sind leer, Anschauungen ohne Begriffe sind blind" (Kant 1791, s. 95).

3. Özellikle Fichte, bilişin etkin bir süreç, transsendental Ben'in bir edimi ("Tathandlung des Ich") olduğu konusunda ısrarlı bir tutum takınmıştır. (Fichte 1804)

KAYNAKLAR

1. Bieri P (ed): Analytische Philosophie des Geistes. Hain, Königstein/Ts., 1981.

2. Chomsky N: Language and Mind. New York, 1968.

3. Churchland PM: Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes. J Phil 82: 8-28, 1981.

4. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Third Edition, revised (DSM-III-R), American Psychiatric Association, Washington DC, 1987.

5. Dilthey W: Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften. Gesammelte Schriften. Vol. 7, 2nd ed. Berlin, 1958.

6. Emrich HM: Die Beziehung zwischen Philosophie und Psychiatrie, vom Standpunkt einer systemtheoretischen Konzeption produktiver Psychosen aus betrachtet. In: Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G(eds): Psychopathology and Philosophy. Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, pp. 57-70, 1988.

7. Ey H: La Conscience. 2nd ed. Presses de Univ de France, Paris, 1969.

8. Ey H: La psychose et les psychotics. Evol Psychiat 4: 103-116, 1975.

9. Fichte JG: Die Wissenschaftslehre (1804). Zweiter Vortrag. Lauth R, Widmann J (eds), Meiner, Hamburg, 1975.

10. Fodor JA: The Modularity of Mind. Cambridge/Mass, London, 1983.
11. Gadamer HG: Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. 4th ed. Tübingen, 1975.
12. Habermas J: Erkenntnis und Interesse. Shurkamp, Frankfurt/Main, 1968.
13. Hastedt H: Das Leib-Seele-Problem. Shurkamp, Frankfurt/Main, 1988.
14. Hoff P: Nosologische Grundpostulate bei Kraepelin. Zschr Klin Psychol Psychopathol Psychother 36: 328-336, 1988.
15. Hoff P: Erkenntnistheoretische Vorurteile in der Psychiatrie. Fundamenta Psychiatrica 3: 141-150, 1989a.
16. Hoff P: Der Begriff der psychischen Krankheit aus transzendentaler Sicht. Campus, Frankfurt/Main, 1989b, in press.
17. Hoffmann J: Kognitive Psychologie. In: Asanger R, Wenninger G (eds): Handwörterbuch der Psychologie. 4th ed. Psychologie Verlags Union, München Weinheim, pp. 352-356, 1988.
18. Hume D: An Enquiry Concerning Human Understanding. London, 1748.
19. Janzarik W: Die Krise der Psychopathologie. Nervenarzt 47: 73-80, 1976.
20. Jaspers K: Allgemeine Psychopathologie. Springer, Heidelberg, 1913.
21. Kant I: Kritik der reinen Vernunft (1781 A, 1787 B). JF Hartknoch, Riga. Reprint, Meiner, Hamburg, 1956.
22. Lauth R: Die transzendente Naturlehre Fictes nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre. Meiner, Hamburg, 1984.
23. Lauth R: Transzendente Entwicklungslinien von Descartes bis zu Marx und Dostojewski. Meiner, Hamburg, 1989.
24. Mayer-Gross W: Die Entwicklung der klinischen Anschauungen Kraepelins. Arch Psychiat 87: 30-42, 1929.
25. Möller HJ: Methodische Grundprobleme der Psychiatrie. Kohl-

hammer, Stuttgart, 1976.

26. Mundt Ch: Der Begriff der Intentionalität und die Defizienzlehre von den Schizophrenien. *Nervenarzt* 55: 582-588, 1984.

27. Nagel E: *Teleology revisited*. Columbia Univ. Press, New York, 1979.

28. Nagel Th: Physicalism. In: Feigl H, Sellars W, Lehrer K (eds): *New Readings in Philosophical Analysis*. New York, pp. 408-417, 1965.

29. Piaget J: *The Development of Thought: Equilibrium of Cognitive Structures*. Viking Press, New York, 1977.

30. Piattelli-Palmarini M (ed): *Language and Learning. The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*. Harvard Univ. Press, Cambridge/Mass, 1980.

31. Putnam H: *Mind, Language, and Reality*. Philosophical Papers. Vol 2, Cambridge/Mass, 1975.

32. Ricoeur P: *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*. New Haven, 1970.

33. Rusch G: *Erkenntnis, Wissenschaft, Geschichte-von einem konstruktivistischen Standpunkt*. Suhrkamp, Frankfurt/Main, 1987.

34. Schelling FWJ: *Philosophie der Offenbarung (Paulus-Nachschrift)*. CW Leske, Darmstadt, 1843.

35. Schwartz MA, Wiggins OP: *Perspectivism and methods of psychiatry*. *Compr Psychiat* 29: 237-251, 1988.

36. Searle JR: *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge Univ. Press, London, 1983.

37. Smart JJC: *Physicalism and Emergence*. *Neuroscience* 6: 109-113, 1981.

38. Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): *Psychopathology and Philosophy*. Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, 1988.

39. Weber M: *Wirtschaft und Gesellschaft*. Mohr, Tübingen, 1922.

40. Wittgenstein L: *Tractatus logico-philosophicus*. London, 1922.

YORUMLAR VE DEĞERLENDİRMELER

ÖZET VE ELEŞTİREL DEĞİNİMLER

Manfred Spitzer, Brendan A. Maher, Friedrich A. Uehlein

Bu yapıt kapsamında yer alan katkıların bir özetini yapmanın çeşitli gerekçeleri var: (1) bu yapıt kapsamındaki katkılar heterojendir. (2) Psikopatoloji ve felsefe alanında oluşturulmuş "düşünce okulları" yoktur. (3) Felsefecilerin, psikologların ve psikiyatristlerin bu yapıtta sunulmuş olan çeşitli düşünce çizgilerini kavrayabilmeleri için, biraz daha geniş çaplı bir değerlendirmeye gereksinimleri vardır. (4) Ayrıca, her bir yazarın ne tür sorunlara değindiği ve önerilen çözümlerin klinik uygulama ile nasıl bir ilişkisinin bulunduğu, her yazı için çok açık bir nitelik taşımamaktadır. Biz öncelikle felsefe ve psikopatoloji arasındaki olası ilişkiler için genel bir kavramsal çerçeve oluşturacak, sonra bu makalelerde saptanabilecek bazı genel düşünce çizgilerini, özellikle yaşantının, akılsallığın, kendiliğin ve şizofreninin belirli özellikleriyle ilişkileri bağlamında yorumlayarak, bu sorunlardan bazılarını irdelemeye çalışacağız.

1. FELSEFE VE PSİKOPATOLOJİ

Psikopatoloji ve felsefe arasındaki işbirliği, bu iki disipli-

nin her birinin temel hedeflerinden bazılarına ve bunların başarılarını kuşatan sorunlara ilişkin temel bir kavrayışı gerektirmektedir. Psikiyatrist ve klinik psikolog "Felsefenin psikopatolojiye katkısı ne olabilir?"¹ diye sordukları zaman, bu birbirinden tamamen farklı en az iki şeyi ifade edebilir. Bunlardan biri, zaten psikopatolog tarafından tanımlanmış olan sorunların çözümünde felsefecinin psikopatoloğa nasıl bir yardımda bulunabileceğine ilişkindir. Diğerisi ise felsefecinin psikopatoloğu, kendi disiplindeki temel alanları irdeleme konusunda nasıl cesaretlendirebileceği ile ilgilidir.

Avrupa kaynaklı adıyla "Anglo-Amerikan" psikopatolojisinin tarihsel olarak gösterdiği evrim, akıl hastalığının pragmatik yönlerine ilişkin süregiden bir ilgiyi yansıtmaktadır. Açıkça söylemek gerekirse, şizofreniyle ilgili psikiyatrik araştırmaların ideal sonuçlarının bu bakış açısıyla aşırı basitleştirilmesi, buna bir örnektir. Patolojik bir varlık [entity] (ya da bir alt-varlıklar kümesi) öylesine bir kesinlik ve güvenilirlikle tanımlanmaktadır ki yeterli bir eğitim ve deneyime sahip iki klinisyen, belirli bir hastanın söz konusu varlığın belirtilerini gösterip göstermediği konusunda görüş birliğine varabileceklerdir. Bu varlığa sahip olarak tanı alan hastalarda benzer nedensel öğeler (etiologies), benzer patolojiler, benzer gidişler(prognoses)in söz konusu olduğu kanıtlanacak ve bunlar özgül tedavilere benzer biçimde yanıtlar vereceklerdir. Nedensel öğeler kalıtsaldan çevresel ya da bu ikisinin bazı bileşimlerine dek değişkenlik gösterebilir, fakat nedensel öğe ne olursa olsun, tanımlanmış uygun belirtileri gösteren vakalar için değişen bir şey olmayacaktır. Hastanın hastalık-sonrası çevresinde gelişen, denetlenemez olaylardan etkilenebilen hastalık gidişinin tanınması ile de bir yetkinlik ölçütü bunlara eklenmekte, böylelikle "benzer gidiş", "benzer çevrelere dönen hastalarda, benzer koşullar"ı anlatmaktadır.

Bu tür bir sonuca ulaşılması, çeşitli etmenlerce şiddetle engellenebilir. Bunlardan ikisi büyük bir önem taşımaktadır. Klinik gerçeklikler nedeniyle bir hastanın klinisyene gelme zamanı, hastalık durumuna yol açan nedensel süreçlerin doğrudan gözlenebilmesi için, genellikle çok geçtir. Ayrıca kalıtsal etmenlerin karyotipleme ya da genetik materyalin diğer birinci-elden gözlenme yöntemleriyle dolaysız bir biçimde doğrulanması, henüz olanaklı değildir. Çevresel etmenler bazen hastaların da içinde yer aldığı, güvenilir olmayan bilgilendiricilerden edinilen geriye dönük (retrospective) açıklamalardan çıkarımlanmaktadır. Kalıtsal etmenler geçmişte ve şimdiki zamanda aile üyelerinde görülen benzer patolojilere ilişkin kayıtlardan çıkarsanmaktadır, güvenilirlik bu tür kayıtlar için de tipik bir biçimde geçerlidir. Kısacası, iyi bir biçimde gerçekleştirilmiş bir oluş nedenleri idealinin başarılması pratikte çok güçtür. Güncel klinik durumun, gidişin, tedaviye yanıtın gözlenmesi yolunu benimsediğimizde durum biraz daha iyidir, fakat bu gözlemler bile çoğu kez doyurucu olmaktan uzaktır.

İyimser bir psikopatolog bu güçlüklerin önemini seve seve kabul edecek, fakat haklı olarak bunların pratik, yani teknolojik ve yöntembilimsel ilerlemelerle üstesinden gelinebilecek güçlükler olduğunu savunabilecektir. Son otuz yıl içinde ileriye dönük (prospective) yüksek risk araştırmalarının uygulanmaya geçirilmesi, oluş nedenleri açısından ilişkili yaşantıların geriye dönük olarak açıklanması yönteminin güvenilirliği sorununu azaltmıştır. Benzer biçimde, güncel klinik fenomenlere ilişkin yapılandırılmış değerlendirmelerin geliştirilmesi, daha az biçimlendirilmiş gözlem yöntemlerine karşı olan önyargı(judgement bias)yı azaltmıştır, vb.

Fakat daha ciddi bir sorun varlığını korumaktadır. Bu, oldukça farklı oluş nedeni zincirleri temelinde, oldukça benzer

davranış kalıplarının ortaya çıkabilmesi olgusudur. Aslında benzer klinik tabloların benzer nedensel ögelere sahip olduğu inancı, gösterilebilir ve kanıtı kendi içinde bir ilke olmak-tan çok, bir güven ifadesidir (örnek olarak Mundt'un bu ya-pıt kapsamında, söz konusu sorun üzerine yaptığı tartışma-ya bakınız). Psikiyatride ayırıcı tanının (ç.n. değişik tanı ola-sılıkları arasından doğru olanı seçme işi) uzun bir öyküsü vardır ve bu, şu olguyu kanıtlamaktadır: tamamen farklı ne-den öğeleri ve patolojiler çok sayıda ortak klinik özellik ser-gileyebilir, şu halde doğru tanının konması, bunlar arasında ayırım yapılmasını sağlayan ince klinik özelliklerin doğru bir biçimde gözden geçirilmesine bağlıdır. Klinik sendromların sınıflandırılmasının, bir olgunun ayrıntılarını şimdiye dek yapılagelenden çok daha ayrıntılı bir şekilde incelemeyi ge-rektirdiğini kabul etmekle (belki de) psikopatolojide neden ve sonuç arasındaki çizgisel belirlenim düşüncesini koruyabili-riz. Tüm varsanıların, aralarındaki bireysel farklılıklar göz önüne alınmaksızın varsanılar olarak sınıflandırılması, ha-talı bir biçimde iki hastanın varsanılarının bu bakımdan benzer olduğunu düşünmemize neden olabilir. Sanrı, zevk alamama (anhedonia), uzaklaşma (withdrawal) ve benzeri genel belirti betimlemelerinin tümü için de aynı şey geçerli-dir.

Klinik gözlem ve işlemin çekirdeği, hastadan bilinçli sü-reçlerini betimlemesini istemektir demek abartılı bir ifade sayılmaz. Sözgelimi, bir hastanın sanrılı olduğu yargısı çoğu kez şuna dayanmaktadır: hasta dış dünya ile ilgili belirli (ço-ğu kez yanlış) birtakım inançlarını açığa vurmuştur; biz bu inançları sanrısız olarak tanımlamaktayızdır, çünkü bunla-rın sanrısız olarak tiplendirdiğimiz bir tür kesinlik ve düzel-tilemezlik özelliğine sahip olduğu yargısına varmışızdır. Ay-nı şey varsanılara, zevk alamamaya, depresif değersizlik dü-

şüncelerine, manik tutkulara, vb. de uygulanmaktadır. Ayrıca doğuştan dilsiz ya da klinisyenin dilini hiç bilmediği, kıscası bilinçli sürecine ulaşamadığımız bir hastaya tanı koyma-
nın çok güç olduğunu vurgulamak gerekir.

Psikanalizin geçmişteki entelektüel hegemonyasının çok sayıdaki talihsiz sonuçlarından biri, uygulamada psikotik hastaların (ve hatta bu bağlamda herkesin) sözlerinin, içerdikleri terimlerle anlaşılabilecek iletişim öğeleri olarak değil de yorumlanacak bir malzeme olarak değerlendirilmesidir. Yorum için bir çerçeve zaten vardı ve temelde intrapsişik varlıklar ve etkileşimleri ve önceden bilindiği kabul edilen sonuçla ilgili belirli varsayımlardan oluşuyordu; sonuçta bilinçli yaşantıya ait çok çeşitli betimlemeler, bilinçdışı olduğu öne sürülen yaşantıların az çok tek-biçimli (uniform) kalıplarına dönüştürülüyordu. Bunun sonuçlarından biri, ayırıcı tanı kavramının tahmin edilir bir biçimde güçsüzleşmesiydi. Bir başka sonuç, bilincin incelenmesinin kılık değiştirmiş öğelerin incelenmesine indirgenmesiydi. Hasta tarafından bildirilen bilinçli yaşantının incelikli bir çözümlemesi yalnızca gereksiz değil, dinamik yönden yorumlanmadığı sürece de kesinlikle yanlışa sevk edici olarak görülüyordu.

Psikanalizin zayıflamasına doktriner yorumlardaki bir zayıflama eşlik etmiş ve tanıya olan ilgide bir canlanma olmuştur. Fakat bilincin (psikopatolojik durumların fenomenolojik betimlemesini yapma yoluyla) ayrıntılı bir incelemesinin yapılması yönünde bir ilgi artışından söz edilemez. Dahası, yorum açısından kantarın topuzu kaçırılmış ve bazı yorum biçimlerinin, uygulamada her zaman için bir başka kişiyi anlama çabası olduğu, görmezden gelinmiştir. Bu nedenle sorun "Herhangi bir kuram olmaksızın nasıl betimleme yapabiliriz?" değil, "Psikopatolojik betimlemenin amaçları yönünden en iyi (en kullanışlı, en güvenilir, en yeterli, vb.) kav-

ramsal çerçeve nedir?" olarak anlaşılmalıdır. Giriş bölümünde belirtmiş olduğumuz gibi bu sorun, Jaspers'i "fenomenolojik" bir çözüm bulma çabasına sevk etmiştir ve bu, günümüzdeki elkitabları ve Zihinsel Bozuklukların Tanısal Ve İstatistiksel Kılavuzu (DSM-III-R) gibi kılavuzlarda izi görülebilen bir çözümdür.

2. YORUM ÇERÇEVELERİ

Yukarıda özetlemiş olduğumuz nedenlerden ötürü, (psikopatolojide ilerlemeye temel oluşturacak türde bir ayırıcı tanıya olanak veren) bir belirti betimleme sisteminin geliştirilmesi için bilinçli yaşantının incelikli bir çözümlemesinin yapılması önemli, belki de vazgeçilmez bir bileşendir. Bu, incelikli çözümlemelerin gerekli olduğu tek alan bilinçli yaşantıdır demek değildir. Geçerli ve güvenilir bir ayırıcı tanının gerçekleştirilmesi (ve farklı durumların altında yatan psikopatolojilere ilişkin eksiksiz bir anlayışın söz konusu olması) durumunda sözler, motor davranışlar, toplumsal etkileşimler ve bir klinik gözlemcinin incelemesine açık olan diğer fenomenler de, benzer biçimde incelikli bir araştırmayı gerektirmektedir.

Kuşkusuz kavramsal şemaların ya da çerçevelerin çözümlemesi, felsefecinin başlıca işlerinden biridir. Felsefeciler algı, bilinç, düşünce, kendilik, vb. kavramların ayrıntılı bir biçimde çözümlemesi gereği üzerine odaklanmaktadırlar. Psikopatologlar açıklık kazanmış bu kavramları kullanarak akıl hastalarının zihinlerinin "iç"ten nasıl görüldüğünün daha açık ve daha doğru bir betimlemesini yapabilirler. Açıktır ki bu yaklaşım bize bütün öyküyü vermez; fakat yine de yalnızca "dış" klinik gözlemcilerin bildirdiklerine dayalı psikopatoloji formülasyonlarında genellikle bulunmayan bilgiyi, bu

yaklaşım bize sunmaktadır.

Bu yapıtta çeşitli yazarlar, bunun psikozla ilgili sorunlara nasıl uygulanabileceğine ilişkin örnekler sunmaktadırlar. Wiggins, Schwartz ve Northoff şizofreninin başlangıçtaki gelişimine ilişkin Husserlci bir kavrayış çerçevesi sunmaktadırlar. Kendiliğin ve bizi çevreleyen evrenin, ya da Husserl'in terimi ile *Urdoxa*'nın temel özelliklerindeki değişmezliğin, bununla ilgili normaldeki kesinliğin şizofrenide sarsıldığını öne sürmektedirler. Daha öncesine ilişkin bir oluş nedeni üzerine odaklanmamakta, hastanın o dönemdeki bilinçli yaşantısı ile (bu yaşantıyı ortaya çıkaran fizyolojik olaylarla değil) ilgilenmektedirler. Yapmış oldukları incelikli çözümlemeye yetkin bir Jaspers'ci çizgide işlerlik kazandırmaktadırlar ve bu çözümleme, "iç"ten izlenen psikotik zihinselliğin çeşitli evrelerine ışık tutmaktadır.

Mundt benzer bir temayı ele almakta, fakat bunu önemli bir farklılıkla gerçekleştirmektedir. Şizofrenik psikopatolojinin özü için yalın bir kesinlik kaybını varsaymak yerine, normal bireyin aslında bir kesinlik-kesinsizlik dengesi içinde yaşadığını öne sürmektedir. Şizofrenide kesinsizlik yönüne büyük bir eğimle birlikte bu denge kaybolmakta ve sonuçta hastanın kendisini çevreleyen evren ile bağlantılılığı bozulmaktadır; bağlantılılıktaki bu parçalanma, hastanın kullandığı sözcüklerin ve diğer simgelerin anlamlarındaki değişkenlikte yansımasını bulmaktadır.

Hundert, psikotik hastanın yaşantılarındaki örgütlenme/dağılma üzerine olan genel vurguyu koruyarak algının (ve dolayısıyla bilginin) örgütlenmesinde kategorilerin rolü ve dolayısıyla şizofreninin hastadaki kategorileme işlevinin yitimi biçiminde anlaşılması olanağı üzerinde durmaktadır. Deliliğin "kategorileri yapısal aksaklıklar gösteren zihinsel yetiler tarafından üretilmiş" yaşantılardan oluştuğunu öne

sürmektedir. Yine burada Hundert bu aksaklıklar için fizyolojik bir oluş nedeni öne sürmemektedir; yani herhangi bir "dıştan bakış"la ilgili değildir, onun ilgilendiği şey hastaların kategorilerinde bulunan ve psikopatolojiyi "zihin penceresi"nden (ç.n. görerek) anlamamız için temel bir çerçeve sağlayabilecek yapısal aksaklık türleridir.

Spitzer şizofrenik belirtilerin bir alt-grubunun doğru bir biçimde anlaşılabilmesi için Kantçı bir yaklaşım önermektedir. Kendisi yaşantıdaki düzensizliklerin, (Alman psikiyatri literatüründeki adıyla) "Ichstörungen"ın tanınmasının, ancak yaşantısı olan bir özneye ve onun zihnindeki temel özelliklere ilişkin bir kuramla olanak kazanacağını savunmaktadır. Herhangi bir normal yaşantının bu genel özellikleri(birlik, benimki-lik, ben ve ben-olmayan arasındaki ayrım, dönüşlülük, kimlik, vb.)'ne ilişkin bir anlayışa ulaşılmazsa hastaların "düşüncelerim denetleniyor" ve "ben ve gerçeklik arasında bir sınır yok" gibi ifadeleri hakkında sadece yanlış, anlamsız ve/ya da çılgınca şeklinde yorum yapılabilecektir. Ancak böyle bir anlayışla bunlar, genel olarak yaşantının çeşitli özellikleriyle ilgili düzensizliklerin, geçerli betimlemeleri olarak ele alınabilir.

Psikopatolojinin tanımına yönelik iki felsefi yaklaşımdan biri, kendiliğin evrenle ilişkisinin kararlılığı ve yaşantının kategorilerinin bütünlüğü üzerine olan değerlendirmeler ise diğeri de hastanın kendilik durumunun nitelendirilmesidir. Castaneda ve Margulies'in bu konuda katkıları olmuştur. Aşağıdaki özel bölümde kendilikle ilgili bazı sorunlara eğileceğiz.

3. DIŞSAL GEÇERLİLİK

Psikopatolog hastaların yaşantılarına ilişkin olarak bildi-

rilenlerle bununla ilgili diğer veri kümeleri arasında nasıl bağlantı kurmaktadır? Eğer psikopatoloji bireysel yaşantılara ilişkin olarak bildirilenlere dayalı, salt betimleyici bir içerik taşımakla kalmayıp oluş nedeni, gidiş, tedavi ya da birbirine uyan biyolojik ya da davranışsal patolojileri araştırmada benzersiz bir öncülük taşıyacaksa böylesi bir bağlantının gerekliliği kuşku götürmez. Kuşkusuz şizofreni ve diğer psikozların biyolojik yönleri üzerine olan güncel çalışmaların önemli bir yeri vardır. Fakat biyolojik etmenlerin incelenmesi, psikozun (bilinçli yaşantının dolaysız ölçümleri olarak değil, davranışsal göstergeler olarak hastaların bildirdiklerini kapsayan) açık davranışsal belirtileriyle sınırlandırılmıştır. Oepen, Harrington ve Fünfgeld psikotik yaşantının normal kişilerde de oluşturulabilir olduğundan hareketle "normal" ve "akıl hastası" arasındaki kategorik ayrımlar yerine bireyleri, sürekliliği olan bir boyuta yerleştiren ve onların beyin işlevselliğindeki değişimlerle bu boyutta değişim gösteren konumlarını belirleyen bir yaklaşım önermektedirler.

Emrich ayrıca öznel psikopatolojiyi şizofrenik hastaların algısal yetilerinin nesnel ölçümleriyle ilişkilendirmektedir. Onun nesnel ölçümü, yetkinleştirilmiş bir araçtan oluşmaktadır ve normal kişilerin ve hastaların önceki yaşantıları ile çelişen algısal uyarıcılarla baş etme yetilerini belirlemeye yöneliktir; öznel yöndeki ölçümleri ise daha az inceliktedir ve yalnızca üretsel ve üretsel olmayan psikozlar arasındaki ayırmadan oluşmaktadır. Bununla birlikte onun algı kuramı, öznel düzeyde daha kesin bir çözümlemenin (yani tekil belirtilerin ve bunlara ilişkin yönlerin çözülmesinin) olasılıkla aynı patolojinin "iç(öznel)" ve "dış(nesnel)" yönleri arasındaki daha üst düzeyde ilişkileri ortaya çıkarabileceğini düşündürmektedir.

4. YAŞANTI VE ÖZELLİKLERİ

Bu yapıta katkıda bulunan (farklı ülkelerden ve farklı araştırma alanlarından gelme) çeşitli yazarların, yaşantının tamamen "bahşedilmiş" bir şey olmayıp etkin ve kurgulayıcı bazı süreçlerin bir ürünü olduğu gerçeğini vurgulamaları çarpıcıdır (karşılaştırınız: Emrich, Hundert, Maher, Rychlak, Spitzer, Wiggins ve ark.). Bu süreçlerin niteliğinin ne olduğu, nasıl ve neye göre anlaşılabilceği ve bunun incelenmesi için uygun yöntemlerin neler olduğu gibi sorular çözümlenmiş değildir ve aslında felsefenin günümüzde karşı karşıya olduğu en zorlu sorunlarla ilişkilidirler.

Adı geçen yazarların çoğunun yaşantı sorununu idealist ve (kabaca belirtmek gerekirse) Kantçı bir çerçeveye ele alması şaşırtıcı değildir. Tüm bilginin yalnızca duyumlarla ya da tümevarımsal ve tümdengelimsel akıl yürütme ile elde edilebileceğini savunan Anglo-Amerikan Deneyci felsefe geleneğinin tersine Kant, buna ek olarak kendimiz (yani belli bir yaşantının *ön-varsayımları* [presuppositions]) hakkında derinlikli düşünme(reflection)den gelen bir bilginin bulunduğunu savunmuştur. Biz burada böylesi bir bilginin, Kant'ın savunduğu gibi "bireşimsel önsel (synthetic a priori)" ya da "transsendental" olarak adlandırılmasının doğru olup olmadığı sorusunu yanıtlama çabasına giremeyiz. Ayrıca biz Kant'tan 200 yıl sonra (filozofların zamanında belirtmiş olduğu, böylesi bir girişimin doğasında var olan tüm sorunları ele almaksızın) onun oluşturmuş olduğu gibi bir epistemolojik "makine"yi oluşturma konumunda değiliz. Dahası, yaşantının temel özelliklerini kavramlaştırmak için (bozulmuş bir zihinsellik olgusunda bunlara uymayabilecek) Kantçı bir yaklaşımı uyguladığımızda, kendimizi yalnızca "damıtık bir psikoloji" ile uğraşma (yani aklın nasıl çalıştığına ilişkin, de-

neysel olarak doğrulanmamış varsayımlar oluşturma) konumuna sokarız. İnsanlık durumuyla ilgili pozitif ifadeler kullanma yönünden bilinemezci (agnostic) olarak değerlendirilen çözümleyici felsefe geleneği (tradition of analytic philosophy) bile, bize zorunlu ön-varsayımlarla birlikte bazı argümanlar getirmiştir.² Örneğin, sözde özel dil argümanı, anlamlı kavramların kullanılışı ile bir dilin iletişimsel yönü arasında, başka bir deyişle doğruluk, yanlışlık ve öznelarasılık arasında zorunlu bir bağ kurmaya çalışır.³ Başka bir örnek vermek gerekirse, çözümleyici felsefenin önemli temsilcilerinden Peter Strawson (günümüzdeki çoğu felsefecinin artık savunulamaz olduğu gerekçesiyle reddettiği Kantçı öğeleri benimsemeksizin Kant'ın görüşlerini korumaya çalışırken) yaşantının nesnelliği ile kendilik-bilincinin özgül bir biçimi arasında⁴ zorunlu bir bağ olduğunu ve ayrıca yaşantılarımızın "benimki-lik"i ile diğer zihinlerin varoluşu arasında da zorunlu bir bağ olduğunu savunmaktadır (Strawson 1966). Bununla birlikte, felsefeciler herhangi bir yaşantının ön-varsayımlarına ilişkin yansıtıcı (reflective) ve dönüşlü (reflexive) bilgi-savlarının olanaklılığını değerlendirmeye çalışırken Hundert (1989, s. 25) "psikotik yaşantıyı göz önüne almaya başladığımızda yaşantıya ilişkin, 'onun bize ait olduğunu bilmemiz gibi' görünüşte masum varsayımların sorgulanır hale gelebildiğini" vurgulamaktadır. Yaşantının zorunlu gözüken ön-varsayımlarının yokluğu, hastaların konuşmalarına anlam kazandırabilir (bütünüyle anlamsız olmaktan kurtarabilir) ve ayırıcı tanı sırasında aydınlatılabilir.

Şizofrenik hastaların sıklıkla "benimki-lik", "dönüşlülük", "nesnellik" ya da "öznelarasılık" gibi, çok temel bazı özelliklerin kısmen bozulduğu yaşantılar sergilemeleri olgusu karşısında, bu yapıta katkıda bulunan ve felsefe ve psikiyatridi eğitimi almış üç yazarın, söz konusu fenomenleri açıklar

ya da yorumlarken birbirlerinden *bağımsız olarak* aynı felsefi yaklaşımı seçmeleri şaşırtıcı olmasa gerektir (karşılaştırınız: Hoff 1988, Hundert 1989, Spitzer 1985).

Alman idealizmini ve transsendental felsefeyi dogmatik düşüncenin temsilcileri olarak yorumlamaya alışmış Anglo-Amerikan okuyuculara Hoff'un makalesindeki tez-günümüzde psikiyatrik uygulamaların dogmatik bir nitelik kazanması tehlikesine karşı, transsendental felsefe bir çözüm olabilir-garip gelebilir. Hoff, olgu ile kuram arasında açık bir ayrımın bulunmaması halinde kavramların bizi, özellikle psikiyatri gibi karmaşık bir alanda açıklama için gerekli olan gerçekliği "kurgulama"ya yönelteceğini savunmaktadır. Yine de burada bazı eleştirel değinilerde bulunmak gerekir: Olgularla ilgili dogmatik olmayan ve "çoğul-düzeyle" bir yoruma haklılık kazandırmak için yaşantı açısından transsendental bir yaklaşıma yönelmek gerçekten gerekli midir? Hoff'un "özü kuramlar"ın, "eleştirisiz bir biçimde aşırı genelleştirme" ve "önyargı ve dogma" tehlikeleriyle karşı kaşıya olduğu şeklindeki düşüncesi haklı gözükmektedir, öte yandan transsendental felsefenin *tek yol* olduğu savı sorgulanabilir niteliktedir. Tarihsel olarak bir dereceye kadar doğru olsa da, bir deneycinin insan doğasına ilişkin görüşünün her zaman için indirgemeci olmasının gerektiği söylenemez. Dogmatik olmayan bir deneyci, insanın (sonuçta fizik diliyle açıklanması ve tanımlanması gereken) bir bedene indirgenmemesi, fakat olanaklı olduğunca kapsamlı bir betimlemeyi sağlayacak biçimde, farklı birçok açıdan görülmesi gerektiğini savunabilir. Fakat deneyci zaten insan hakkında, yani kendi "konusu" olarak insana yönelik olası farklı (en azından uygun) yaklaşımlar hakkında bir tür kuram geliştirmemiş midir? Ya da bu yalnızca pragmatik bir tutmun ürünü olan ve bir biçimde "iş gördüğü" için haklılık kazanan en kapsamlı betimleme değil

midir? Dahası, deneyci böyle bir görüşün sınırlarını nasıl çizmektedir? Hoff'un mevcut nozolojik öğelerin sorgulanmayan önyargılar olma eğilimi taşıdığı biçimindeki görüşü, bir deneycinin tutumunun ciddi bir biçimde ele alınmayışından kaynaklanabilecek tipik bir değerlendirme örneği olarak alınabilir.

Ayrıca Hoff'un idealizm hakkındaki açıklamasına eleştirel olarak kısaca değinmek gerekmektedir: Schelling'in deneyime herhangi bir önem vermediğini söylersek, onun idealizm yorumunu yanlış değerlendirmiş oluruz. En başta deneyimler ve idealar arasında bir ayırım yapılmaksızın idealar ve deneyimler birbirlerinden nasıl ayrılacaktır (ve mutlak idealar düşüncesi nasıl geliştirilecektir)? Platon'dan bu yana yaşamış diğer birçok "idealist" filozof gibi, Schelling'in idealist düşüncesi de deneysel ya da olgusal olanı (onların yerini "metafizik" güçler alsa bile) göz ardı etmez, fakat deneyimdeki düzenliliklerin, değişmezliklerin ve genelliklerin yanında deneyimin zorunlu ön-varsayımlarını, olanaklılığını ve nesnelliğini de açıklamaya çalışır. Schelling'in *Bir Doğa Felsefesi Sistemi Projesine Giriş (Einleitung zu dem Entwurf eines Systems der Naturphilosophie)* adlı yapıtından kısa bir alıntı, bu konuyu aydınlatmakla kalmayıp ayrıca deneyim ile deneyimin (önsel) varsayımları arasındaki ilişkiye de sistemli bir açıklama getirebilecektir.

"Biz yalnızca bunu biliriz ve deneyimden başka herhangi bir araçla bir şeyi orijinal olarak bilemeyiz. Şu halde tüm bilgimiz deneysel ifadelerden oluşur. Bu ifadeler ancak kendilerinin zorunlu olarak düşünce (reflection) aracılığıyla değerlendirilmesi yoluyla önsel ifadeler olabilirler. Bu nedenle herhangi bir ifade, içeriğinden bağımsız olarak bu konuma yükselebilir, çünkü önsel ve deneysel ifa-

deler arasındaki fark, bazılarının düşündüğü gibi sonuçta ifadelerin kendi doğasında bulunuyor değildir. Bu fark yalnızca bizim bilgimiz yönünden ve bu ifadelere ilişkin bilgimizin türü bakımından vardır. Bu nedenle benim için tarihsel, olumsal (contingent) olan herhangi bir ifade, onun zorunluluğunu-dolaysız ya da dolaylı olarak anladığım anda (ve ancak bu durumda) önsel bir ifade olabilir" (Schelling 1799, s. 278, italik yazılar orijinaldir. Manfred Spitzer tarafından çevrilmiştir).

5. AKILLSALLIK

Biz, "normal" olduğu varsayılan bireyler olarak kendimizin gerçeklikle kendisi gibi ilişki kurma yetimiz yönünden (gerçeklikle kendi oluşturduğu yanlış kurgular aracılığıyla ilişki kurduğunu düşündüğümüz akıl hastasının tersine) yeterli işlev görebildiğimizi varsayma eğilimindeyizdir. "Gerçeği sına (reality testing)" olarak adlandırılan klinik kavram, bizim gerçeklik ile özel bir ilişki kurmak için bir şeyler *yaptığımızı* anlatır gibi görünmektedir, bu anlayışa göre (klinik dilin bize gerçeği sına yetilerinin "bozulmuş" olduğunu söylediği) bazı şanssız bireyler bu özel ilişkiden yoksundur. Maher'in vurgulamış olduğu gibi bu, çok basitleştirilmiş bir betimlemedir. Kendisi salt deneysel temelde insan sinir sisteminin evrenin eşbiçimli (isomorphic) bir temsilini sağlayacak kadar gelişmediğini, fakat çeşitli uyarıcıların olasılıkları hakkında enformasyon taşıyabildiğini savunmaktadır. Fakat kavramsal olarak belirsiz olan iki şey vardır: birincisi böyle eşbiçimli bir temsilin ne olabileceği, ikincisi bir uyarıcı kavramının söz konusu argüman içinde bir anlam taşıyacak biçimde nasıl genelleştirilebileceğidir (bir uyarıcı kavramı ancak özgül bir çerçeve içinde, sözelimi bir deney içinde an-

lam taşıyabilir; söz konusu argümanın ön-varsayımı gibi görünen "kendinde şey olarak uyarıcı" yoktur). Bu sorun şu şekilde de dile getirilebilir: insanlar her zaman için yorumlanmış bir evren içinde edimde bulunurlar. Masalar ve sandalyeler ya da partiküller ve enerji alanları ya da çok boyutlu matematiksel bir uzayda sayılar vardır (olduğu varsayılır); tüm bu olgularda gerçeklik (evrime uğradıkça⁵ kavrayabildiğimiz) özgül kurallara, pratiklere ve eylemlere uygun olarak yorumlanmaktadır. Kendisiyle mutlak anlamda "daha iyi" ya da "daha kötü" bir ilişki kurabileceğimiz bir "kendinde gerçeklik" yoktur.

Akılsallık mantıkla ve bilimsel bir bağlamda geniş ölçüde kullanılan tümevarımsal istatistik yöntemleri ile eş tutulursa, böylesi bir akılsallığın günlük yaşamdaki kararları belirleme amacı yönünden hemen hiçbir yararının bulunmadığı görülecektir: Şu halde Maher'in inandırıcı bir biçimde öne sürdüğü gibi, psikotik hastalarda günlük yaşamın işlevselliği ileri derecede bozulmuş olduğundan, normallik ve patoloji arasındaki ayrım yönünden akılsallıktan çok daha fazla bir şeyler söz konusudur.

Psikiyatristlerin akılsal ile akıldışı arasındaki ayrımı yapmada (klinikte ender olarak kullanılan) yalın istatistiksel normların dışında bir şeyleri kullanmaları halinde, gereksinimleri karşılayacak bir akılsallık kavramını tanımlamak oldukça güç olacaktır; durum böyleyken bu klinik ayrımlar sırasında olup bitenin doğru, inandırıcı ve tutarlı bir biçimde yeniden kurgulanması işi günümüzde tamamlanmış olmaktan epey uzaktır. Döring'in vurgulamış olduğu gibi, akıldışılık bir başka kişiye ancak bir akılsallık temeli doğrultusunda yakıştırılabilir.⁶ Bu argümanı biraz basitleştirirsek, sadece hastada ne olup bittiğini anlamadığını söylemenin gerekçeleri ile akıldışı düşünceler, duygular, güdülenimler, vb.'ni ya-

kıştırmamanın gerekçeleri arasında her zaman için ince bir denge vardır. Oysa normalde tanıdığımız birisi biraz garip davranıyorsa ne olup bittiğini *anlamadığımızı* kabul etme eğilimindeyizdir, bir klinik ortamında ise psikiyatristler olarak *akıldışı* düşünceleri, duyguları, güdülenimleri, vb. *anladığımız* şeklinde bir yoruma gitme eğilimini taşırız. Pratikte bunun bir klinik sorun olarak kendini gösterdiği olgular fazla olmasa da, Döring'in argümanı klinikte zaman zaman ortaya çıkan güçlüklerin temelinde anlık (understanding) ve akılsallık kavramlarımızın bulunduğunu göstermektedir.

Maher ve Döring'in argümanları, akıldışı edimleri ya da davranışları ne içeren ne de onlara olanak tanıyan akılsallık kavramının "güçlü" bir yorumuna dayanmaktadır. Yine de bir akılsallık kavramının bu şekilde kısıtlı ve dar bir tanımının olması gerekmez. Örneğin Platon ve Aristoteles ve onların düşüncelerini benimseyen ya da dönüştüren çeşitli gelenekler, farklı bir akılsallık kavrayışı geliştirmişlerdir. Platon için insan bir *synamphoton*, yani farklı yapıda iki bölümün "birlikte-ikisi"dir: ruh ve beden (Timaios 87c). Akılsallık bu karmaşık bütünün bir bölümü, yani "birincil ve en temel anlamdaki ruh"tur (Timaios 90a). Bu, şu anlama gelir (ve yalnızca bir yerde dile getirilmektedir): "insan akıl aracılığıyla, duyumlardan gelen birçok algıyı *tek bir şeyde toplayarak* genel bir kavrayışı biçimlendirmektedir" (Phaidros 249 b/c). Akıl birincil, en temel ve tercihan yol gösterici bölüm olarak ruhun doğasını bütünüyle kaplamaz, insanın bütününe etki-lemeyebilir. *Phaidros*(246a-249d)'daki simgesel açıklamaya göre, ruh için bir sürücü ile atlar şeklinde bir benzetme yapılabilir: "İnsan ruhunun sürücüsü eşit olmayan bir çift atı sürmektedir, bunlardan biri soylu bir at, diğeri ise soyca ve karakterce onun tam karşıtıdır" (246b). Sürücü akli ya da birincil ve en temel anlamda ruhu kişileştirmekte, atlar dürtüle-

ri, iştahları, arzuları ve korkuları, emosyonu, duyumları, imgeleyici öğeyi, fanteziyi, vb.'ni simgelemektedir. Bu nedenle insanın evrene ilişkin anlayışı ve algısı, (en kapsamlı anlamıyla) eylem ve davranışları her zaman için ve her bir olguda akılsal ve akıldışı (fakat yine de ruhsal) güçlerle heterojen bölümlerin karmaşık bütünü içindeki bedeni arasında ince bir dengededir. Platon ince bir mizahla ekliyor: "şu halde olgumuzda arabayı sürme işinin güç ve sıkıntılı olması kaçınılmazdır" (246b).

Bu kavrayış biçimi, akıldışı düşünüş ile insan akılsallığının sınırları *içinde* eylemde bulunma yönünden geniş bir alan ya da boyut öngörmektedir. Bu ikincisinin sınırları "ne olduğunu ve gerçeği gören" (247d) tanrısal bir zeka tarafından çizilmektedir ve ne akılsal ne de akıldışı olan, fakat sürücüsü bulunmayan olası bir kavrayış türü, akılsallık alanının dışında kalmaktadır. Platon bu düşünceyi çeşitli diyaloglarında, özellikle de *Timaios*'un ikinci bölümünde (69ff) işlemiştir. Aristoteles'in etikle ilgili yazılarında, ayrıca *De anima* ve *Rhetoric*'in ikinci kitabında oldukça benzer ve (konumuz yönünden) eşdeğer bir düşünceye rastlanır. Geçtiğimiz yüzyılda Hegel benzer bir görüşü dile getirmiştir:

"Şu halde deliliğin *ruhsal olarak* ele alınışı, onun ne zeka açısından ne de irade ve sorumluluk yönünden aklın soyut bir kaybı olduğu, fakat onun tam anlamıyla bir bozulma, yani akılsallığın yokluğu değil, fakat onunla çelişme hali olduğu görüşünü kesin bir biçimde taşımaktadır; nasıl ki fiziksel hastalık soyut bir kavram, yani sağlığın (ölüm anlamına gelen) bütünüyle kaybı değil, fakat sağlıkla çelişme durumudur... Yardımsever olduğu kadar akılcı bir yaklaşım, hastanın fiziksel sağlığını ön-koşul olarak alıp onun canlılığı aracılığıyla bedensel niteliğini

ele alabileceği gibi akılsallığını ön-koşul olarak kabul edip onu ruhsal yönden de ele alabilir" (Hegel, *Ansiklopedi*, S 408).

Erekbilimin nasıl ele alınacağı sorunu, akılsal nitelikteki düşünüşün felsefede heyecanla tartışılan bir tema olma özelliğini koruyuşuna bir örnektir. Kant, erekbilimsel kategorileri kullanarak ancak yaşayan organizmaların organik niteliğini belirleyebileceğimizi vurgulamıştı. Eğer bunlar ihmal edilirse, bir organizmanın organlarıyla oluşturduğu özel birliği açıklamak ve onun yaşam sürecini ve amaçlı davranışlarını görmek yerine, yalnızca "şeyler" arasındaki nedensel ilişkilerden söz edebiliriz. Bu nedenle bir organizmanın davranışlarına ilişkin nedensel açıklamalar yalnızca erekbilimsel bir çerçeve içinde, yani özgül bir organ ya da işlevden anlam çıkarma çabası doğrultusunda yapılabilir. "Bunun neden ötürü olduğu" sorusunun Francis Bacon'ın savunduğu gibi gereksiz mi, yoksa bilгимizin zorunlu bir bileşeni mi olduğu sorunu (organizmadaki tüm nedensel bağlantıların bilimsel olarak kanıtlanması halinde bile) tartışılabilirliğini korumaktadır. Fakat bir organizmanın kendine ait bir kavramın (ve ayrıca bir "organ"a ya da "sistem"e ait kavramların) erekbilimsel bir çerçeveye oturduğunu ve (sadece) nedenselliğin ve tözün kavramsal anlamlarıyla hiçbir biçimde yorumlanamayacağını yadsımak kolay değildir. Bir "ideal bilim" hedefine ulaşmış değiliz, bu nedenle erekbilimin üzerinde bir biçimde durulması gerekmektedir; Rychlak'ın haklı olarak vurguladığı nokta budur. Şu aşamada yaşam süreçlerine ve organik doğaya ilişkin ereksel açıklamanın uzanımı ve geçerliliği hakkındaki kararımız ne olursa olsun dürtüler, istekler, güdülenimler gibi tüm yönelimsel fenomen türleri ve algı, deneyim, konuşma (diyalog), eylem ve davranış gibi açıkça yöne-

limsel edimler için erekbilimin kesin bir geçerliliği vardır. Rychlak ereksel açıklama ile ilgili en yetkin çerçeveye, Aris-toteles'in erekbilimine geri dönmekte ve insan davranışının yalnızca yanıt-sal (responsive) olmayıp aynı zamanda "telos-ponsiv (telosponsive)" olan karakterinin betimlenmesi için uygun bir "dil" geliştirmeye çalışmaktadır.

6. KENDİLİK

"Kendilik" terimi, birbiriyle karıştırılmaması gereken tamamen farklı iki anlam içermektedir. Psikologlar bu terimi felsefecilerden farklı bir anlamda kullanmaktadırlar.

Psikolojide ve özellikle psikoterapide "kendilik"in anlamı bir kişinin az çok "kişi tarafından bilinen ya da yaşanan özellikler kümesi (karakterin yönleri, davranış eğilimleri, nitelikler- burada konu edilen şeyi ifade etmek için kullanılmış olan terimlerden yalnızca birkaçı)", kısacası "kişi tarafından tanınan kişi (ya da kişilik)" olarak tanımlanabilir. O halde çoğu psikoterapi uygulamasında karşılaşılan sorun, şu şekilde ifade edilebilir: bu özellikler birbirleriyle ya da kişinin bu özelliklerin ...gibi olması gerektiğini düşündüğü ya da duyumsadığı şeyle aşağı yukarı bir tutarlılık gösterebilirler. Bu şekildeki tutarsızlıkları anlama ve yorumlama yoluyla kişinin dikkati bunlara çekilebilir ve bunlar, daha tutarlı bir özellikler kümesine yol açacak ya da gerçekte olanla olması istenen arasında daha iyi bir uyuma olanak verecek bir biçimde işlenebilir. (Kuşkusuz bu durum şöyle de ifade edilebilir: "bilinçdışı çatışmalar" bilinçli hale getirilmekte ve bir biçimde "çözölmektedir.") Psikoterapide "kendilik", ayrıca bir özgül özellikler alt-kümesine (günlük dille söylenirse: iyi ya da kötü, eleştirel ya da saçma kendilikler bulunabilir) ya da bir kişinin özgül bir dönemine (çocukluk çağı-kendiliği, deli-

kanlı-kendiliği) gönderimde bulunabilir. Margulies'in makalesi "kendilik" teriminin psikoterapideki farklı kullanımlarından birçoğunu örneklemektedir. Ayrıca burada bu kendiliklerin yalnızca bir keşfin değil, aynı zamanda bir kurgulamanın bir ürünü olduğu da gösterilmektedir. Kuşkusuz böyle bir kurgulama öznelerarası bir çerçevede, diğer kişileri ve onların kanılarını da hesaba katan bir diyalog içinde gerçekleşmektedir (Margulies bu süreci "bir başkası aracılığıyla kendisi ile eşduyum" olarak anlatmaktadır; Mundt "üçüncü türden gönderimsel sistemler"den söz ederken aynı kavramı dile getirmektedir).

Fakat kişinin "gerçekte" kim olduğunu merak edişinde kavramsal olarak belirsiz ya da paradoks herhangi bir şey yoktur: kişi tam olarak kendisindeki eğilimler, düşünceler, duygular vb. hakkında bildiklerine gönderimde bulunmaktadır ve bunu geçmişteki bazı olayları düşünerek yapabilir. Nasıl ki ellerimi görsem ya da onlar hakkında düşünsem de düşünmesem de iki elim varsa (onlar benim kendilerini düşünmemle ya da duyumsamamla var olmazlar) kendiliğim (terimin psikolojik anlamıyla) de ben onu düşünsem de düşünmesem de vardır (beni izlemekte olan birilerinin az ya da çok tutarlı bir biçimde eylemde bulunduğumu, tepki gösterdiğimi ve davranışta bulunduğumu söyleyebilmeleri zor bir şey değildir). Kuşkusuz bana ait bu özellikleri (yani onların ilişkilerini ya da arzu edilirliliklerini) değerlendirme yoluyla (ortaya konması gerçekten kolay olabilen fakat çoğu kez *yapılması* olanaksız olan) bazı düzeltmelere gitme yönünde karar verebilirim, fakat bu değişimler dönüşlü (reflexive) edimlerin sonucu olsalar da bu edimler açısından özgül ya da özünde sorunsallık taşıyan herhangi bir şey yoktur: başka sorunlardan ötürü sıkıntı duyduğum zaman da aynı şeyi yapar, (şeyleri görme biçimimden kaynaklanmış olabilen) tutarsızlıkla-

rı saptar ve bunları düzeltme yönünde bazı çabalar harcarım.

Yine ender bir olguda, kendi özelliklerim hakkında düşündüğüm ve hangilerinin "gerçekten" bana ait olduğunu merak ettiğim zaman bu özelliklerin aynıları kararına ("ben 'gerçekten' mutlu bir kişi miyim?") katkıda bulunabilirse de bu paradoks ancak yanlış bir yorumun sonucu gibi görünmektedir. Ne zaman böyle hissetsem beni mutlu kılan genel bir mutluluk özelliği yoktur, fakat-sıkça gerçekleştikleri takdirde- bana benim genelde mutlu bir kişi olduğumu düşündüren mutluluk duyguları vardır. Aynı nedenle daha güvenilir, iletişim sahibi ve değişime açık olma yolundaki hedefimle zaman zaman aptalca şeyler yapma yönündeki arzularım, insanlarla konuşmama ve konuşursam da söylediklerine aldırış etmeme yönündeki eğilimim arasında nasıl bir ilişki kuracağım sorunu, (var oldukları düşünülen özgül nitelikler ya da bunların kökeni konusunda sonu gelmez bir biçimde düşünme yoluyla değil) özgül eylemlerle karara bağlanır. Birçokta bulunan süreklilik özelliği (eylemde bulunmama da özel bir eylem biçimidir) nedeniyle gerçek yaşamdaki bu küçük eylemler, herhangi bir paradoks olmaksızın bana kim ve ne olduğumu anlatacaktır. "Nitelikler"in var-oluşuna ("Mutluyum çünkü kendimde epey mutluluk buluyorum") ve akılsal olarak kabul edilebilecek emosyonlara ("Mutlu olmak istiyorum, çünkü böylesi daha iyi") ilişkin haklılık taşımayan kanılar, sorunlara yalnızca paradoksik bir çeşni kazandırır ("mutlu olmak istiyorsam bunun nedeni şu an mutlu olmamın haklılığıdır ve bu nedenle herhangi bir önyargıdan bağımsız olarak alınmış ve tamamen akılcı temellere oturtulmuş olması gereken kararımı bir önyargı olarak alıyorum"). Kuşkusuz burada söylemek istediğimiz şey, eylemlerin akıldışı olduğu ya da olması gerektiği değildir. Savımız düşüncelerimizin, duygularımızın, güdülenimlerimizin, vb.'nin değiş-

mez akılsal düzenimizde yer alan yorumunun, hedeflenen noktayı epeyce aştığı biçimindedir.

Bunu unutmazsak kişilik özelliklerinin (terapiye alınan kişilerin farklı kendiliklerinin) tutarlılığıyla ilgili bazı klinik fenomenleri kolayca açıklayabiliriz: gerçek şudur ki zihinsel yaşam üzerine etkileri olan bazı tözler hiç de yeni değildir.⁷ Sarhoş olduğumuz zaman bunu nadiren (sarhoşken ve sarhoş değilken nasıl olduğumuzu kıyaslama yoluyla) akılcı bir kararın sonucu olarak yaparız; çoğu kez yalnızca sarhoş oluru ve herhangi bir karar sonradan uydurulmak zorundadır. Aynı nedenle, lityum tedavisi (ö.k. 1) altındaki bir hasta, emosyonlarındaki büyük sarsıntılardan ötürü bazı yoksunluklar yaşayabilir⁸ fakat genellikle, manik ya da depresif olmanın getirdiği ciddi ve kısıtlayıcı sonuçlarla kıyaslandığında küçük bir eksiklik durumunu kabullenebilir. Başka bir deyişle hasta, ilacı almakla emosyonel yaşamında belirli bir takım değişimlerin gerçekleştiğinin farkında olabilir. Bir başka gerçek te ağır duygulanım bozukluğu olan birçok hastanın zaman zaman lityum tedavisini kesmesi ve bunların birçoğunun tekrar hastalanmasıdır. Hastalar çoğu kez bunun bir seçimin sonucu olduğunu belirtirlerse de biz, akılcı bir seçimin böyle olmadığını düşünürüz. Klinik deneyim, tedavinin kesilmesinin yeni bir manik ya da depresif nöbetin (nedeni olmak yerine) bir sonucu olmasının çok daha olası olduğunu ve bunun tedaviye olan uyumu dikkatli bir biçimde değerlendirmek için farklı bir yol olmaktan çok, süreç içindeki farklı bir eylem yolu olduğunu göstermektedir.

Yine kişisel kimlikle ilgili genel sorunun ("kim kimdir?") Dostoyevski'nin olmak istediğinin kim olabileceği ("epilepsinin ve onun belirtilerinden biri olan aşırı yazı yazmanın beni pençesine almasını istemez miyim hiç, zira aksi halde ünlü bir yazar olabilir miydim?") sorusundan ayrı tutulması ha-

linde, bu olgu ilginçliğinden çok şey yitirecektir. Dostoyevski'nin saralı olmaması (ya da bir hasta olarak geçirdiği nöbetlerin günümüzdeki gibi tedavi edilmesi) durumunda kim olacağı sorusu, olası dünyalar ve onların özellikleri bağlamında yanıtlanmak zorundadır (ve bu nedenle Sezar Rubicon ırmağını geçmeseydi, Havva elmayı koparmasaydı ya da biz psikiyatri ve felsefe ile ilgilenmeseydik gibi örneklerden daha ilginç bir yanı yoktur). Dostoyevski'nin kim (ya da nasıl) olmak istediği sorusunun yanıtlanması (bunu kendisine sormadığımız için) zordur. Onun yukarıda anlatılmış olan bazı manik hastalara kısmen benzer bir biçimde davranacağı varsayılabilir. Bununla birlikte şundan tamamen emin olabiliriz: epilepsi tedavisi yüz yıl önce olanaklı olsaydı Dostoyevski'nin gerçekte kim olduğu sorusu, kendisi için bile pek bir sorun olmazdı. O yalnızca olarak ve eyleyerek (seçim yapabilir olma durumundan önce) bu sorunu zaten çözmüş olurdu.

"Kendilik"in bu özetlenen anlamı, felsefi metinlerde sözü edilen ve kullanılan terimin anlamından farklıdır. Felsefede "kendilik" (ya da "Ben") bireye özgü (idiosyncratic) bir özellikler kümesinden çok, bir *genel yapıyı* anlatır. Farklı felsefi yaklaşımların kendiliğe getirdiği açıklamalar farklılık gösterse de çoğu bu yapının benzersiz olduğunda birleşmektedir. Onu ister anlambilimsel, ister epistemik, isterse ontolojik olsun zihindeki diğer yapılara indirgemek olası değildir. Castaneda'nın birçok çalışmasında (karşılaştırınız: örneğin Castaneda 1966, 1967, 1968, 1988) anlambilimsel bir bakış açısıyla vurgulamış olduğu gibi, birinci-kishi adılı olan "Ben" kendi gönderimsel özellikleri açısından benzersizdir, yani başka bir sözcük, *salva propositione* onun yerini alamaz. "Ben'in doğru bir kullanımı, gönderimde bulunma savında olduğu varlığa gönderimde bulunmakta yetersiz kalamaz..." (Castaneda

1968, s. 261).

Öznellik felsefesinin bakış açısı ile Ben, herhangi bir olası yaşantının etkin, birleştirici, özdeş merkezidir. Margulies'in makalesindeki gibi klinik olgulara açık bir yorum getirebilmek için bu şekilde bir felsefi "kendilik" kavramının yararlı ve hatta zorunlu olduğunu belirtmek gerekir: Eğer değişim varsa bu değişimin *özdeş* bir öznesi bulunmalıdır, aksi halde biz (hasta ve de doktor) özdeki değişimi farkedemeyiz. Bu nedenle iki kendiliğin konuşması, bazen klinik yönden elverişli olduğu gibi, görüntüyü bulandırıcı bir sakınca da taşımaktadır: Yalnızca (kendisiyle özdeşliğini bilen) değişmiş kişinin bakış açısıyla bazı değişimler gerçekleşmiştir ve ancak bu bakış açısıyla bu değişimler kendileri olarak yaşanabilir. Bu nedenle değişmiş kişi, eski özelliklerini bir biçimde bütünleştirmiş olmaktadır; bunları bilmektedir ve (sadece yararına bir nitelik taşımaları bile) bunları değerlendirebilir.

7. ŞİZOFRENİ, DÜŞÜNCE BOZUKLUĞU, VARSANILAR VE SANRILAR

Bu yapıt kapsamındaki makalelerde açıkça belirtilmese de psikopatoloji kuramlarına konu olan *olgu* şizofrenidir. Emrich, Jaynes, Hundert, Mathysse, Mundt, Oepen ve arkadaşları, Spitzer, Wiggins ve arkadaşlarının katkıları kapsamında-çeşitli ve farklı biçimlerde- vurgulanmış olduğu gibi, şizofreninin belirtileri yeterince anlaşılmış değildir. Sorunun *ne* hastalığın nedenlerini (onu uygun bir biçimde nasıl tedavi edeceğimiz sorusu saklı kalmak üzere) bilmeyişimiz *ne* de birçok psikiyatristin üstü örtülü bir biçimde varsaydığı gibi- farklı belirtilerin güvenilir bir tanının konmasını sağlayacak bir biçimde nasıl bir araya getirileceğinin belirlenmesindeki güçlükler olduğunu belirtmek gerekir. Sorun, birçok temel

belirti düzeyinde hasta açısından uygun olan terimlerin nasıl belirleneceğinin açıklıktan uzak oluşudur. Psikiyatristler bir hastanın "zihinsel durumu"na genellikle zihnin "yetiler"ine göre yaklaşımda bulunmaktadırlar, fakat bu yaklaşıma nasıl haklılık kazandırılacağı sorusu çözümlenmiş değildir.⁹ Aslında günümüz psikolojisinde altta yatan birbirinden ayrı yapılarla birlikte tamamen farklı yeteneklerden kurulu zihinsel yetilerin var olmadığı görüşü yaygın bir kabul gördüğünden, zihin için yetilerden hareket eden bir yaklaşıma haklılık kazandırma sorunu (bu yaklaşımın geçen yüzyılda psikiyatriye ilk girdiği zamanlara göre) çok daha ivedi bir hale gelmiştir. Bu sorunun çözümü sadece başka bir yaklaşımın benimsenmesi olamaz, çünkü bu şekildeki her yaklaşıma bir biçimde haklılık kazandırmak gerekecektir. Bu nedenle zihinsel bozukluğun, en temel belirti kümesi düzeyinde anlaşılabilmesi için hangi kavramların kullanılacağı sorunu çözümlenmiş olmaktan uzaktır ve psikiyatri bir bilim dalı olmayı arzuladığı ölçüde bu sorunla ilgilenmek durumundadır.

Yeti yaklaşımından daha özgül bir yol, "zihinsel söylem"in bütünüyle terkedilerek bunun yerine veriler ve bunların işlenişiyle ilgili "bilişsel" bir söylemin getirilmesi gibi görünmektedir. Şimdiye dek böylesi bir yaklaşımı o şekilde kullandık ki onunla zorunlu bir ilgisi bulunan sorunları güçlükle görebildik. Sözgelimi çoğu kez gözden kaçırılan bir gerçek, düşünme, algılama, duyumsama, vb.'nin ne anlama geldiğini (üstü örtük bir biçimde) *zaten* bildiğimiz için bu kavramları yalnızca anladığımızdır. Ayrıca düşüncenin işlenmemiş (düşünce olarak alınmayan) birtakım öğelerden oluştuğuna inanılırsa düşüncenin özel niteliklerinin nasıl "ortaya çıktığı" sorunu çözülemez. Düşünme dediğimiz şeyin bazı özelliklerini taklit etmek için işlemleri koşul olarak gören ve modelleyen bilişselciler (cognitivists), özellikle bu deneysel çalışmalara uy-

gun bir yorum getirmek gerektiğinde bu gerçeği çoğu kez gözden kaçırmaktadırlar.

Bu yapıtta şizofreniye getirilen farklı yaklaşımlar, bu konuda genel ve birleştirici bir görüşün bulunmadığını açıkça göstermiş olmalıdır. Fakat şu da açıktır ki şizofreninin zihinsel yönüne ilişkin araştırma ve incelemelerin tümüyle dışlanmasındansa bununla ilgili rakip ve belki de karşılıklı verim sağlayabilecek görüşlerin var olması daha iyidir.

"Niçin felsefe?" sorusunu sorduğumuzda, hareket noktamız Jaspers'in "ne bilinir, bu nasıl bilinir ve bilinmeyen nedir" (Jaspers 1957/1981, s. 19) şeklindeki sorusu idi. Bu sorular geçerliliğini korumaktadır ve psikopatologlar olarak biz, incelemelerimizde yalnızca beyinlerden söz ederek ya da (yalnızca güvenilirlikle ilgili sorulara izin verip) geçerlilik sorununu görmezden gelerek, akıl hastalığında zihinlerde gerçekte ne olup bittiği konusundaki bilgi açıklarımızı gizleme yoluna gitmemeliyiz. Görünen o ki psikiyatri özellikle araştırma alanını ya da bir bilim olarak konumunu yitirme eğiliminde, yani "zihni kaybetme" (Reiser 1988) ve "doğruluk"u unutma (karşılaştırınız: Wallace 1988) eğilimindedir.

"Psikiyatri tıbbi bir disiplindir fakat psikolojiyle ve diğer davranış bilimleriyle bir dizi ilgi çekici sorunu paylaşmaktadır. Zihinsel yaşamla ilgili birtakım şeyleri nasıl bilebiliriz? Ve bunları nasıl açıklayabiliriz? Psikiyatrideki büyüleyici ve uyumsuz nitelikteki olan birçok şeyin altında bu temel sorunlara ilişkin uzlaşma arayışımız yatmaktadır... Bizim için görünen o ki bu güçlüklerin çözümü yönünden en fazla umut veren etmen, psikiyatride en temel nitelikteki kavramların güçleri, sınırları ve uygun bir biçimde kullanılmalarına ilişkin bir anlayışın ve neyin bilindiği ve bunun nasıl bilindiğine ilişkin bir tanımın

varlığı olacaktır."

McHugh ve Slavney (1986, s. 1) *Psikiyatrinin Perspektifleri* adlı kitaplarında Jaspers'in sorularından birçoğunu haklı olarak sormaktadırlar. Yanıtlar farklı olabilse de ve zaman zaman sanki psikopatologların bilgi savaşımında çok az bir ilerleme olmuş gibi görünse de önemli olan bu soruların sorulmasıdır. Araştırmalarımızın entelektüel yönden dürüstlüğü, tutumlarımızın ılımlılığını ve hastaya bir insan olarak yaklaşımımızı koruyacak olan da budur.

ÇEVİRENİN NOTLARI

(ö.k.1) Lityum tedavisi: Bipolar bozukluk ya da eski adıyla manik-depresif hastalık adı verilen ruhsal bozukluğun hastalık nöbetlerinin ortaya çıkmasını engellemeye yönelik tedavi.

NOTLAR

1. Bu soru kuşkusuz başka bir biçimde de sorulabilir: "Psikopatolojinin felsefeye katkısı ne olabilir?" ve bu sorunun ilginç yönleri vardır (karşılaştırınız: Castaneda 1988 ve bu yapıttaki yazısı, Hundert 1989 ve bu yapıttaki yazısı, Spitzer ve ark. 1988). Örneğin psikopatoloji, felsefeye herhangi bir yaşantı kuramının içinde yer alan fenomenler spektrumunu genişletebilecek belirli bazı olguları sağlayabilir. Fakat bizim burada temel olarak ilgilendiğimiz şey, felsefenin psikopatolojiye katkısıdır.

2. Çözümleyici felsefenin, psikopatoloğun argümanlarının açıklığının korunmasına ve insan zihnine ilişkin yersiz ve hayali düşüncelerden uzak durmasına yardımcı olduğu yöntembilimsel olarak söylenebi-

lir. Yani kendimizi (bazı çözümleyici felsefecilerin benimser görüldüğü) zihinle ilgili indirgemeci görüşleri kabul etmek zorunda hissetmeksizin, çözümleyici geleneğin tartışma biçimini oldukça önemsiyoruz.

3. Ludwig Wittgenstein'in izleyicilerinde özel dil argümanının birçok farklı yorumuna rastlanabilir, fakat bu argüman genellikle Wittgenstein'a yakıştırılmaktadır (*Felsefi Araştırmalar*, 1952).

4. Yani, "Düşünüyorum"un tekil bir yaşantı konusunun tüm algılarına eşlik edebilme yetisi (karşılaştırınız: Strawson 1966, s. 102).

5. Evrim kavramının yanıltıcı yönleri vardır: eğer ona gerçeklikle ileri düzeyde bir ilişkiyi garantileme anlamı verilirse bu aldatıcı olur, çünkü "kendinde-gerçeklik"in, onu kavramaya yönelik tüm çabalarımızın öncesinde ne anlama geldiğini bilmeyiz. Gerçekliği kendilerine göre yorumladığımız kurallar, pratikler ve eylemlerin gerçekliğe uygun bir evrim gösterdiğini söylemek döngüsel bir ifadedir, çünkü evrimin kendisinin incelenmesi böylesi bir yorumlama etkinliğidir. Evrim kavramının kendisi güçlü bir deneysel (empirical) kavram olsa da-sözde evrimci epistemologların inandığının tersine- gerçek olduğunu düşündüğümüz şeyin gerçekten gerçek olduğuna inanmamız için *ileri bir gerekçe sağlamaz*.

6. Döring makalesinin dördüncü paragrafında çelişmeli inançlara atıfta bulunulamayacağını doğrulamaya çalışmaktadır. Bununla ilişkili yöntem, bazı soruları beraberinde getirmektedir. Döring, atfedilen inançların davranışsal değerlendirmeler içerdiğini belirtmektedir. Ve haklı olarak, hiçbir eylemin ya da herhangi bir eylemin bir kişinin çelişkili inançlarının bir sonucu olmasının hiçbir biçimde uygunluk taşımayacağı sonucuna varmaktadır. Davranışsal değerlendirmelerin stratejisi, yönelinmiş amaca doğru mu işlemektedir? Davranışsal değerlendirmeler çelişkili inançları açıklamakta mıdır? Aynı anda var olan bu zihinsel durumların karşılıklı olarak dışlayıcı ya da tutarlı olup olmadığının-görüldüğü kadarıyla- önceden anlaşılmış olması gerekmektedir. Bu anlaşılmış (en azından anlaşıldığı savlanan) ve değerlendirilmiş inançlardan hareketle kişinin söz konusu davranışlarını yorumlar ve sonunda

bu durumu herhangi bir eylemin takip edeceği ya da hiçbir eylemin takip etmeyeceği yargısına varırız. Tüm stratejinin ulaştığı nokta budur: Karşılıklı olarak birbirini dışlayan zihinsel durumlara atıfta bulunamayız, çünkü bunlar mantıksal olarak dışlayıcıdır ve iddia edildiği gibi, bir kişi her iki duruma uyan bir biçimde davranamayacağından onun çelişkili inançlar taşıdığı sonucuna varacağızdır. O niçin uygun bir biçimde eylemde bulunamaz? Çünkü "olanaksız bir durumda hiçbir şey uygun değildir (ya da uygun olan hiçbir şey yoktur)." Fakat söz konusu durum niçin olanaksızdır? Çünkü eşzamanlı olarak var olan zihinsel durumlar bu durumda karşılıklı olarak dışlayıcıdırlar. Davranışsal değerlendirmeler bir döngü içinde gibi gözükmektedir. Tüm argüman mantığın içinde erimektedir: aynı zaman ve aynı ilişki içinde p ve değil-p'nin belirleyebildiği hiçbir inanç kümesi yoktur. Böyle bir inanç belirlenemediği için herhangi bir kişiye yakıştırılamaz.

Yönteme yönelik benzer nitelikte ve küçük bir itiraz da "düşünce dili" ve "bir eyleyenin davranışının açıklanma ve öngörülme seyri"ne ilişkin olabilir. Akılsallık kavramının güçlü, katı ve aynı zamanda oldukça anlamsız bir yorumu, çelişkili inançlar kümesi olarak böylesi bir varlık-dışının yakıştırılmasını yasaklamaktadır.

"İdeal akılsallık" kavramı *inanç* sözcüğünün ilk bakışta zararsız, fakat gerçekte belirsiz ve şişirilmiş bir biçimde kullanılmasından ötürü zorlanır görünmektedir. *İnanç* zorunlu doğruların, gerekçeleri ortaya konabilen ve uzantıları ve sonuçları irdelenebilen kanıların, ayrıca kendiliğinden gelen sezgilerin, zayıf ya da kanıtlanmış deneysel temellere dayalı düşüncelerin, çıkarımların ve sonuçların hipotezlerin, vb.'nin bilgisinin kapsam içine alınması demektir. Sonuçta sözgelimi $2+2=4$ inancının asal sayılarla ilgili doğru bir inancı ifade etmesi gerekmez, çünkü bunlar farklı *inanç türlerine* ait olabilirler, eksiksiz bir aritmetik bilgisi(*episteme*)ne dayalı olabileceği gibi çocukluk çağındaki günlük olaylardan gelen doğru bir kanı(*alethes doxa*) da olabilir. Bu nedenle Döring'in "ideal akılsallık"a ilişkin aydınlatıcı çözümlemesi, temeldeki *inanç* sözcüğünün ve bunun kullanılış biçiminin sıradan bir çözümlemesi yapıla-

rak desteklenebilmektedir.

7. Margulies'in kendilerine verdiği adla "ruhsal moleküller"in ya da maddi tözlerin, bir hastalığın etkilediği bazı işlevleri yeniden düzenlediği bilinen bir gerçektir. Alkolün uykusuzluğa karşı kısmen yararlı bir etki sağladığı binlerce yıldır bilinir ve bazı ağrı kesiciler uzun zamandan beri bilinmektedir. Bu nedenle çağımızdaki psikoaktif ilaçlar, insanlığın epeydir şaşkınlığa düşmeksizin ilgilenebildiği olağanüstü olgulardır.

8. Özellikle sanatçılar bu yan etkilerden yararlanmaktadır.

9. Hegel 1830 gibi çok erken bir tarihte bu soruna şöyle bir yaklaşımda bulunmaktadır (*Ansiklopedi*, S 379, ek, F. A. Uehlein tarafından çevrilmiştir): "Deneyssel (empirical) psikoloji, genel olarak ruhu ele aldığı kadar göz önüne sermek için bölümlemiş olduğu özel yetileri de incelemektedir... deneyssel psikolojideki, ruhun bölümlendiği ve birbirinden katı bir biçimde farklı tutulan özel kısımlar (particularizations) bunlardır ve ruh, her biri ancak karşılıklı bir biçimde yerleşen ve bu nedenle diğeriyle dışsal ilişki gösteren, bağımsız güçlerden kurulu yalın bir birleşik-yapı (aggregate) olarak ele alınmaktadır."

KAYNAKLAR

1. American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Third edition, Revised (DSM-III-R. American Psychiatric Association, Washington, D.C., 1987.

2. Castaneda HN: 'He': A study in the logic of self-consciousness. Ratio 8: 117-142, 1966.

3. Castaneda HN: Indicators and quasi-indicators. American Philosophical Quarterly 4: 85-100, 1967.

4. Castaneda HN: On the phenomeno-logic of the I. Akten des XIV. Internationalen Kongresses für Philosophie. Wien, 2-9 September, Herder, Wien, 1968.

5. Castaneda HN: Persons, Egos, and I's: Their Sameness Relations. In: Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): Psychopathology and Philosophy, pp. 210-234, 1988.
6. Hegel GWF: Hegel's Philosophy of Subjective Spirit, ed and transl. With an introduction and explanatory notes by Petry MJ, in three volumes, comprising the *Einleitung*, *Anthropology*, *Phänomenologie und Psychologie*. Reidel, Dordrecht, 1979.
7. Hoff P: Der Krankheitsbegriff in der Psychiatrie aus transzendentalphilosophischer Sicht. Phil. Diss, Munich, 1988.
8. Hundert E: Philosophy, Psychiatry, and Neuroscience. Three Approaches to the Mind. Clarendon Press, Oxford, 1989.
9. McHugh PR, Slavney PR: The Perspectives of Psychiatry. Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1986.
10. Reiser MF: Are Psychiatric Educators "Losing the Mind"? *Am J Psychiat* 145: 148-153, 1988.
11. Schelling FWJ: *Einleitung zu dem Entwurf eines Systems der Naturphilosophie* (1799). In: *Sämtliche Werke*, Stuttgart und Augsburg, 1858.
12. Spitzer M: *Allgemeine Subjektivität und Psychopathologie*. Haag & Herchen, 1985.
13. Spitzer M, Uehlein FA, Oepen G (eds): *Psychopathology and Philosophy*. Springer, Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo, 1988.
14. Strawson PF: *The Bounds of Sense*. Methuen, London, 1966.
15. Wallace ER: What is "Truth"? Some Philosophical Contributions to Psychiatric Issues. *Am J Psychiat* 145: 137-147, 1988.
16. Wittgenstein L: *Philosophical Investigations*, transl. Anscombe EM, Blackwell, Oxford, 1952.

EDİTÖRLER:

Manfred SPITZER

Brendan A. MAHER

KATKIDA BULUNANLAR

Hector Neri CASTANEDA : Indiana Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde (Bloomington, Indiana, ABD) ve Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nde (Hollanda) felsefe profesörü.

Frank DÖRING : Princeton Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde görevli (Princeton, New Jersey, ABD).

Hinderk M. EMRICH : Max Planck Enstitüsü'nde psikiyatri profesörü (Münih, Almanya).

Mathias FÜNFELD : Freiburg'da (Almanya) üniversite psikiyatri kliniğinde görevli.

Anne HARRINGTON : Harvard Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü'nde yardımcı profesör (Cambridge, Massachusetts, ABD).

Paul HOFF : Münih'te (Almanya) üniversite psikiyatri kliniğinde görevli.

Edward HUNDERT : McLean Hastanesi'nde mezuniyet sonrası ve sürekli tıbbi eğitim şefi (Belmont, Massachusetts, ABD).

Julian JAYNES : Princeton Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde profesör (Princeton, New Jersey, ABD).

Peter KLEIN : Hamburg'ta (Almanya) üniversite pedagoji bölümünde profesör.

Brendan A. MAHER : Harvard Üniversitesi Kişilik Psikolojisi Bölümü'nde profesör (Cambridge, Massachusetts, ABD).

Alfred A. MARGULIES : Cambridge Hastanesi'nde Yataksız Hasta Servisi şefi ve Harvard Tıp Okulu Psikiyatri Bölümü'nde Tıpta Öğrenci Eğitimi şefi (Cambridge, Massachusetts, ABD).

Steven MATHYSSE : McLean Hastanesi'nde Mailman Araştırma Merkezi'nde görevli (Belmont, Massachusetts, ABD).

Cristoph MUNDT : Heidelberg'te (Almanya) üniversite psikiyatri kliniğinde profesör ve yönetici.

Georg NORTHOFF : Hamburg'ta (Almanya) Essen ve Bochum Üniversiteleri'nde görevli.

Godehard OEPEN : Harvard Tıp Okulu'nda, Metropolitan Devlet Hastanesi'nde ve Cambridge Hastanesi'nde görevli (Waltham, Massachusetts, ABD).

Joseph F. RYCHLAK : Chicago Loyola Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde görevli (Chicago, Illionis, ABD).

Michael Alan SCHWARTZ : New York Tıp Fakültesi'nde, St. Vincent Hastanesi'nde, Psikiyatri Kliniği'nde profesör (New York, New York, ABD).

Manfred SPITZER : Harvard Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde yardımcı profesör (Cambridge, Massachusetts, ABD).

Friedrich A. UEHLEIN : Erlangen'de (Almanya) Felsefe Fakültesi'nde profesör.

Osborne P. WIGGINS : Louisville Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde görevli (Louisville, Kentucky, ABD).

AD DIZINÌ

Ackerknecht, E. H.
Adkins, A. D. H.
Adler, A.
Alajouanine, T.
Allport, A.
Alzheimer, A.
Arieti, S.
Aristoteles
Bacon, F.
Barnsley, M.
Beringer, K.
Berkeley, G.
Bernard, C.
Berze, J.
Bieri, P.
Binswanger, L.
Bisiach, E.
Blankenburg, W.
Bleuler, E.
Bleuler, M.
Bowlby, J.
Brentano, F.
Breuer, J.
Brewer, W. F.
Buber, M.
Bumke, O.
Bunney, B. S.
Burge, T.
Cameron, N.
Castaneda, H. N.
Chapman, J. P.
Chapman, L. J.
Cherniak, C.
Chisholm, R. M.
Chomsky, N.
Church, A.
Churchland, P. M.

Churchland, P. S.
Ciompi, L.
Conrad, K.
Davidson, D.
Dennett, D. C.
Descartes, R.
Diemer, A.
Dilthey, W.
Döring, F.
Dostoyevski, F. M.
Dührssen, A.
Edelman, G. M.
Eibl-Eibesfeldt, I.
Ellenberger, M. F.
Emrich, H. M.
Esquirol, J.
Ey, H.
Faust, D.
Fechner, G. T.
Felch, W.
Fichte, J. G.
Fliess, W.
Fodor, J. A.
Foley, R.
Follesdal, D.
Fortun, M.
Freeman, A. S.
Freud, S.
Friess, J. F.
Fünfgeld, M.
Fullinwider, S. P.
Gadamer, H. G.
Gaupp, R.
Goethe, J. W. v.
Goldman, A. I.
Goldstein, K.
Grace A. A.
Grandy R.
Gregory R. L.

Griffith, J.
Gruhle, H. W.
Gurwitsch, A.
Habermas, J.
Hagen, F. W.
Hamilton, J.
Harman, G.
Harrington, A.
Hartmann, N.
Harvey N. A.
Hassenstein, B.
Hastedt, H.
Havens, L. L.
Hegel G. W. F.
Heidegger, M.
Held, R. v.
Helmholtz, H. v.
Herrnstein, R. J.
Hoff, P.
Hoffmann, J.
Holzman, P. S.
Hopcroft, J. E.
Huber, G.
Humboldt, W. v.
Hume, D.
Hundert, E. M.
Huq, S. F.
Husserl, E.
Huxley, A.
Jacobi, K.
James, W.
Janet, P. M.
Janowsky, D.
Janzarik, W.
Jaspers, K.
Jaynes, J.
Johnston, M. H.
Kant, I.
Karlin, S.

Kisker, K. P.
Klein, M.
Klein, P.
Kohut, H.
Korff, H. A.
Koshland, D.
Kraepelin, E.
Kripke, S. A.
Kronfeld, A.
Kunz, H.
Lacan, J.
Laing, D. R.
Lauth, R.
Lee, Y. S.
Leff, J. P.
Leibniz, G. W.
Leon, R. L.
Lewis, A.
Lewis, D. K.
Lichtenberg, A. J.
Lieberman, M. A.
Lorenz, E. N.
Losch, M. E.
Luhmann, N.
Mach, E.
MacKay, D. M.
Maher, B. A.
Mahler, M. S.
Malenka, R. C.
Maletta, H.
Mann, D.
Marcel, A. J.
Marcus, J.
Margulies, A.
Markov, A. A.
Martin, M.
Marx, K.
Mathysse, S.
Mayer-Gross, W.

Mazur, J. E.
 McHugh, P. R.
 Meinong, A.
 Melges, F. T.
 Mellor, C. S.
 Meltzer, R. T.
 Menze, C.
 Messer, A.
 Mill, J. S.
 Miller, G. A.
 Miller, J. W.
 Miner, R. A.
 Minkowski, E.
 Modell, A. H.
 Moore, M. V.
 Möller, H. J.
 Mundt, C.
 Murray, R.
 Muscari, P. G.
 Müller, C.
 Nagel, E.
 Nakaya, U.
 Nakayama
 Nelson, L.
 Netsky, M. G.
 Neumann, O.
 Newton, I.
 Nisbett, R. E.
 Northoff, G.
 Nuechterlein, K. H.
 Oepen, G.
 Pape, H.
 Peitgen, H.-O.
 Piaget, J.
 Piattelli-Palmarini, M.
 Pines, M.
 Place, U. T.
 Planck, M.
 Platon

Pollock, J.
 Porter, R.
 Posey, T. B.
 Proust, M.
 Putnam, H.
 Quine, W. V. O.
 Ramachandran, V. S.
 Reese, W. L.
 Reid, T.
 Reiser, M. F.
 Richter, Ph.
 Ricoeur, P.
 Riedl, R.
 Rinzel, J.
 Roberts, E.
 Robinson, D.N.
 Rosenberg, M. E.
 Ross, J. S.
 Roth, M.
 Ruelle, D.
 Rugg, H.
 Rusch, G.
 Russel, B.
 Rychlak, J. F.
 Rychlak, R. J.
 Sappington, J.
 Sarnat, H. B.
 Sartorius, N.
 Saussure, F. d.
 Schelling, F. W. J.
 Schiller, F.
 Schmitt, W.
 Schneider, K.
 Schröder, P.
 Schultz-Hencke, H.
 Schwartz, M. A.
 Searle, J. R.
 Semrad, E.
 Shoemaker, S.

Slater, E.
Slavney, P. R.
Smart, J. J. C.
Smith, A.
Snell, B.
Spiegelberg, H.
Spitz, R. A.
Spitzer, M.
Spring, M.
Stalnaker, R.
Stich, S.
Stransky, E.
Strawson, P. F.
Szasz, T.
Taylor, H. M.
Turnbull, D.
Ullman, J. D.
Villain, J.
Wallace, E. R.
Weber, E. H.
Weber, M.
Weiskrantz, L.
Weizsacker, C. F. v.
Wiesel, T. N.
Wiggins, O. P.
Wittgenstein, L.
Wolf, R.
Wundt, W.
Yellott, J. I. Jr.
Zipf, G.
Zubin, J.
Zukav, G.

KONU DİZİNİ

akıldışılığın sınırları
akılsallığın koşulları
akılsallık
akılsallık ve psikopatoloji
algı çözümlemesi
algıdaki üç-bileşenli- etkileşim
Alman İdealizmi
Alzheimer hastalığı
amfetamin
anlambilimsel fenomenlerin nicelikselleştirilmesi
Antropoloji (Kant)
antropolojik orantısızlık
ayıklanma baskısı
ayırıcı tanı
azalmış yönelimsel açıklık
Bacon'cu bakış açısı
Bayes kuramı
Bedlam Hastanesi
ben-ben olmayan ayrımı
Ben-şemaları
Ben-yapıları
Ben'i yaşamak
"benimkilik"
"benim" olarak yaşanan beden
benlik
benlik-siz zihinsel süreçler
benlik psikolojisi (psikanalitik)
benlik sınırları
benlik sınırlarında bozukluk
benlik zayıflığı (şizofrenide)
benlikteki birincil eksiklikler
beyin mitolojisi
beyin hasarı ve bireyleşme süreci
bilinç
bilişin ontogenezi
binoküler derinlik inversiyonu
bireşim

birincil ve ikincil süreç
cismanilik
çağdaş psikiyatrideki sorunlar
çekim öğeleri
çift-kamaralı zihin
çözümleme ve açıklama
değerlendirme cetvelleri
dementia praecox
denetim kaybı
depersonalizasyon
derealizasyon
doğruluk fonksiyonları
DSM-III-R
duygudurumla uyumluluk
duysal-motor şema
duyumlar
düşünce yasaları
düşünmenin kolaylığı (beyin ve kaos)
edilginlik fenomenleri
eleyici materyalizm
en az çaba ilkesi (Zipf)
en iyi kullanma (optimization) ilkesi
erekbilim
ereksel neden
eski uygarlıklardaki varsanılar
"evsizler"deki varsanılar
faz uzayı
felsefi akıl yürütme
fenomenolojik çözümleme
"fenomenoloji"nin çift anlamlılığı
formel neden
formel yasalar
geçerlilik
Gegen-stand
gelişim psikolojisi
Gestalt-değişimi
Gestalt-kaynaşması
gerçeği değerlendirme
gerçeklik bağlantısı kavramı

gönderim atıflarının Çin-kutusu yapısı
gösterimsel gönderim
hareket ettirici neden
hasarlı beyin
hebefreni
hızlandırıcı ve koruyucu etmenler (şizofrenide)
hipergrafi (aşırı yazma)
hipokondri (hastalık hastalığı)
histeri
Ichbewusstsein
Ichstörungen
IMPS
içebakış
içsel zamansallık (zeitbewusstsein)
idealizm
ikincil belirtiler
ilk-sıra belirtileri
ilkel fenomen (Urphaenomen)
inanç dereceleri
incinebilirlik ilkesi
insan davranış modelleri
insanilik ilkesi (Grandy)
intrapsychic ataxia (Stransky)
itkisel boyut
Kant felsefesi
Kant ve şizofreniyi anlamak
kararsızlık teoremi (Church)
Karl Jaspers ve DSM-III-R
karşılaştırmalı kültürel (cross-cultural) psikiyatri
kategori bozuklukları
kategorilerin gelişimi
kendiliğin ve evrenin belirsiz parçalara bölünmesi
kendilik-başkası farklılığı
kendilik-bilinci ve kendilik-gönderimi
kendilik-bilincindeki içsel dönüşlülüğün hiyerarşisi
kendilik-bilincinin doğallaştırılması
kendisi ile eşduyum
konuşma özürü bir popülasyonda sözel varsanılar
kör-görüş

kişilik bozuklukları
lityum
LSD
maddi neden
mani
mantık
mantıksal deneycilik
medikal model
melankoli
neden-sonuç ilişkisi
nesne-niteliği
normal öğrencilerdeki varsanılar
nozolojik ayrımlar
nöropsikoloji
oluşturucu işlev
oluşturucu kendilik
oluşturulmuş kendilik
oluşsal anlayış
ontolojik güvensizlik
otomatik süreçler (zihinsel)
özdeşlik kuramı
özgürlüğün patolojisi (Ey)
parçalanmış zaman
psikanalitik yapısalcılık (Lacan)
psikanaliz
psikofizik
psikopatolojinin krizi (Janzarik)
psikotik hastalık
realizm
sanrılar
sanrısız duygudurum
sensus communis (toplumsal anlayış)
sinir hücresi topluluklarında çekim öğeleri
sözel varsanılar
spin glass
şizofreninin başlangıç evreleri
şizofreninin itkisel boyutu
transsendental felsefe
transsendental örgütlenmenin yokluğu

Urdoxa (Husserl)
uyumlu beyin hasarı
uzay ve zaman görüşü
üretici dilbilgisi (Chomsky)
varlıksal durum
varsanılar
varsanısal oyun arkadaşları
Wissenschaftslehre (Fichte)
Wortfeldstörung
yabancı çekim ögesi
yankı fenomeni
yapısalcılık (Piaget)
yaşam olayları
yaşantı karşısında varsanılar
yaşantının benimki-liği
yaşantının biçimindeki bozukluklar
yeni-olguculuk
yoğrulabilirlik (plasticity)
yorum çerçeveleri
yorumlayıcı zihin görüşü
yönelmişlik kavramları
zaman çarpıtmaları modeli (Melges)
zaman kategorisi
zayıflamış Gestalten
zihinsel bozukluklarda zamanın yapısı
zihinsel hastalık
zihinsel yaşamın oluşturunca işlevi
zihinsel zayıflık

SÖZLÜK

adıl:	pronoun
akıl:	reason
akılsal:	rational
akılsallık:	rationality
algı:	perception
anlam verici:	thematizing
anlambilim:	semantics
anlık:	understanding
aracısai modelleme:	mediational modeling
argüman:	argument
aynılık:	sameness
ayrılmazlık:	inherence
bağlam:	context
belirti:	symptom
belirti kümesi:	symptomatology
Ben:	I
Ben-iğciği:	I-strand
benlik:	ego
benzeşim:	analogy
bilinç:	consciousness
bilinç olayı:	episode of consciousness
bilış:	cognition
bilışsel:	cognitive
bireşim:	synthesis
birlik:	unity
cismanilik:	corporeality
çekim ögesi:	attractor
çift-değerli doğruluk bağlacı:	binary truth-functional connective
çiftli bağlaç:	binary connective
çıkarmı:	inference
çözümleme:	analysis
değilleme:	negation
deneycilik:	empiricism
deneyim:	experience
depersonalizasyon:	depersonalization
derealizasyon:	derealization
dışabakışsal:	extrospective

duygudurum: mood
duygulanım: affect
duyum: sensation
eklemlenmeli ayrıklık: appositional disjunction
emosyon: emotion
erekbilim: teleology
ereksel: telic, final
ereksel neden: final cause
eşduyum: empathy
farkındalık: awareness
fenomen: phenomenon
formel neden: formal cause
gönderim: reference
gönderge: referent
görü: intuition
hareket ettirici etmen: efficient cause
içebakışsal: introspective
inanç konumu: belief state
itkisel boyut: conative dimension
kanı: assumption
karşılıklılık: reciprocity
karşıtlaşmalı ayrıklık: oppositional disjunction
kendilik: self
kimlik: identity
kip: mode
kiplik: modality
koşul operatörü: conditional operator
koyut: postulate
kurgu: construct
kurgusal: constructive
maddi neden: material cause
mantık: logic
mantıksal deneycilik: logical empiricism
mizaç: temperament
neden-sonuç ilişkisi: causation
nedensellik: causality
negatiflik: negativity
nesne: object
nozolojik: nosological

FELSEFE

ve

PSİKOPATOLOJİ

Bir yanda düşünce, algı, kendilik ve akılsallık gibi klasik felsefi temalar... Diğer yanda düşünce bozukluğu, varsanılar, sanrılar, kendilikte düzensizlikler, akıldışı davranışlar gibi psikopatolojik olgular...

Elinizdeki yapıt, farklı araştırma alanlarından gelen bir grup bilim adamının bu kavram ve olguları tartışmaya ve bir bütünlüğe ulaşmaya yönelik çabalarından oluşuyor.

Bu yapıtın dilimize kazandırılması ile ülkemizde de verimli tartışmaların açılacağına inanıyoruz.

ISBN 975-7809- 84-5

9 789757 809845